

Szent István Egyetem

A FÖLDRAJZI TÉR ALAKÍTÁSÁNAK EURÓPAIZÁLÓDÁSA

Az Európai Unió térbeli stratégiáinak, tervezésének és kohéziós politikájának hatása az európai országok térbeli tervezési rendszereinek transzformációjára

Salamin Géza

Gödöllő

2018

A doktori iskola

megnevezése: Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola

tudományága: Regionális tudományok

vezetője: Dr. Hajdú Zoltán
egyetemi tanár, DsC
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Témavezető: Dr. Tóth Tamás
egyetemi tanár, PhD
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Témavezető: Dr. Péti Márton
egyetemi docens, PhD
Budapesti Corvinus Egyetem
Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar,
Gazdaságföldrajz, Geoökonómia és Fenntartható Fejlődés Intézet

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

Tartalomjegyzék

Rövidítések jegyzéke.....	1
1. BEVEZETÉS	2
1.1. Témakör és személyes motivációk.....	2
1.2. A dolgozat szakirodalmi kontextusa.....	4
1.3. Kutatási kérdések, hipotézisek és a dolgozat felépítése	8
I. SZAKIRODALOMELEMZÉS	11
2. A TÉRBELI TERVEZÉS EURÓPAI JELENTÉSEI ÉS TÍPUSAI	11
2.1. Kettős jelentés: ernyőfogalom és új paradigma.....	13
2.2. Kapcsolódó fogalmak	20
2.3. Fogalmi megfeleltetés a magyar gyakorlattal.....	24
2.4. Az európai országok tervezési rendszereinek főbb típusai.....	28
2.5. A térbeli tervezés, mint szakma és diszciplína az európai oktatás tükrében	34
3. TÉRBELI TERVEZÉS AZ EURÓPAI UNIÓ SZINTJÉN.....	38
3.1. Az európai szintű térbeli tervezés kialakulása.....	38
3.2. Európai tervezés a területi kohézió jegyében	43
3.3. Tervezés a határon átnyúló és makro-regionális térben.....	46
3.4. Az európai szintű térbeli tervezés értelmezései és kritikája	49
4. EURÓPAIZÁLÓDÁS AZ ORSZÁGOK TÉRBELI TERVEZÉSÉBEN	51
4.1. Az európaizálódás	51
4.1.1. <i>Az európaizálódás fogalma és értelmezései.....</i>	<i>51</i>
4.1.2. <i>A térbeli tervezés európaizálódása</i>	<i>53</i>
4.2. Az eddigi elemzések legfontosabb tanulságai	56
4.2.1. <i>Általános tendenciák.....</i>	<i>57</i>
4.2.2. <i>Az európai térbeli stratégiák érvényesülése</i>	<i>60</i>
4.2.3. <i>A posztmodern és governance fordulat</i>	<i>63</i>
4.2.4. <i>A „puha” terek megjelenése a területi governance új formái nyomán</i>	<i>67</i>
5. A TÉMAKÖR HAZAI MEGJELENÉSE	70
5.1. Európai és tervezési témák megjelenése hazai folyóiratokban.....	70
5.2. Hazai törekvések a térbeli tervezés és területi kohézió érvényesítésére a fejlesztéspolitikában	72
II. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT ANYAGA ÉS MÓDSZERE	79
6. AZ EURÓPAIZÁLÓDÁS ÉS EURÓPAIZÁLTSÁG MÉRÉSE.....	79
6.1. Kulcszakértői felmérés és az egyéb alkalmazott adatgyűjtési módszerek.....	80
6.2. Az elemzés szempontjai és módszerei.....	82

III. EMPIRIKUS KUTATÁSI EREDMÉNYEK	86
7. A TÉRBELI TERVEZÉS EURÓPAI MODELLJE (TEM).....	86
8. EURÓPAIZÁLÓDÁS A TAGÁLLAMOK TERVEZÉSI RENDSZEREINEK TRANSZFORMÁCIÓJÁBAN.....	88
8.1. TEM 1. dimenzió: Európai célok és témák megjelenése.....	88
8.2. TEM 2. dimenzió: A földrajzi téralakítás átfogóbb koncepciójának szakpolitikai megjelenése.....	95
8.3. TEM 3. dimenzió: Új terek létrejötte	102
8.4. TEM 4. dimenzió: Tervezési eszközök hangsúlyváltozása: Puha és integrált eszközök térnyerése	107
8.5. TEM 5. dimenzió: Tervezési folyamat és területi governance új formái	112
8.6. Európaizálódás és európaizáltság a dimenziók összegzése alapján	118
9. A KOHÉZIÓS POLITIKA TERÜLETI DIMENZIÓJA ÉS A TÉRBELI TERVEZÉS EURÓPAIZÁLÓDÁSA	122
9.1. Területi dimenziójú operatív programok alakulása 2000-2020.....	122
9.2. A térbeli dimenzió az új kohéziós politikában (2014-2020)	124
9.3. Összefüggések a tervezés európaizálódásával.....	126
10. KÖVETKEZTETÉSEK	130
10.1. Válaszok a kutatás kérdéseire.....	130
10.2. Pillantás a jövő felé	137
10.3. Javaslatok	138
10.4. Új tudományos eredmények.....	139
11. ÖSSZEFOGLALÁS	140
12. SUMMARY.....	142
MELLÉKLETEK	146
M1: Irodalomjegyzék	148
M2: Ábrák és táblázatok jegyzéke	163
M3: Mélyinterjúk 2016-2017-ben	166
M4: Az elemzett országos szintű tervdokumentumok	168
M5: Országos tervdokumentumok elemzésének összesítése	170
M6: A Térbeli Tervezés Európai Modelljének (TEM) indikátorai	171
M7: A kulcs szakértői felmérés válaszadói	180
M8: A térbeli tervezés európai stratégiai tartalomelemzésének összegzése	184
M9: A kulcsszakértői felmérés kérdőíve.....	187
Köszönetnyilvánítás	194

Rövidítések jegyzéke

AESOP: Association of European Planning Schools (Európai Tervezési Iskolák/Egyetemek Szövetsége)

CLLD: Community Lead Local Development (közösség-vezérelt helyi fejlesztés)

CEMAT: Conférence Européenne des Ministres Responsables de L'Aménagement du territoire (Területi Tervezésért Felelős Miniszterek Európai Konferenciája - az Európa Tanács égisze alatt)

EC: European Commission (Európai Bizottság)

ECTP-CEU: European Council of Spatial Planners - Conseil Européen des Urbanistes (Az Európai Térbeli Tervezők Tanácsa)

EGTC: European Grouping of Territorial Cooperation (Európai Területi Együttműködési Csoportosulás)

ERFA: Európai Regionális Fejlesztési Alap

ESDP: European Spatial Development Perspectives (Az Európai Területi/Térbeli Fejlesztési Perspektívák)

ESPN: European Spatial Planning Observation Network

ETE (ETC): Európai területi együttműködés (European Territorial Cooperation)

ESDS: European Sustainable Development Strategy (2001)

EU: Európai Unió

EU15: azon országok csoportja, melyek 2003-ban az Európai Unió tagjai voltak

EU13: azon országok csoportja, melyek 2003 után csatlakoztak az Európai Unióhoz

EUKN: European Urban Knowledge Network (Európai Városi Tudáshálózat)

IKT (ICT): Információs kommunikációs technológiák (Info-communication technologies)

ISOCARP: International Society of City and Regional Planners (Területi és Várostervezők Nemzetközi Társasága)

ITB: integrált területi beruházások (Integrated Territorial Investment)

IVS: integrált városfejlesztési stratégia

KSK: Közösségi Stratégiai Keret (Community Strategic Framework)

OTK: Országos Területfejlesztési Konceptió (2005)

OFTK: Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió (2014)

RTPI: Rooyal Town Planning Institute (Az Egyesült Királyság tervezési szakmai szervezete)

TA2007: The Territorial Agenda of the European Union (Az Európai Unió Területi Agendája) (2007)

TA2020: Területi Agenda of the European Union 2020 (Az Európai Unió Területi Agendája 2020) (2011)

TSP: Territorial State and Perspectives of the European Union - update (Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái - megújított verzió) (2011)

NTCCP: National Territorial Cohesion Contact Points (Nemzeti Területi Kohéziós Kapcsolattartók)

NUTS: Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (Statistikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája (kódjegyzéke) - az Európai Unió (EU) által kialakított földrajzi alapú kódolási rendszer.)

Továbbá az Eurostat által alkalmazott kétbetűs országjelölések¹

¹ [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:European_Union_\(EU\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:European_Union_(EU))

„Tanácskozás nélkül a tervek meghiúsulnak, de ahol sok a tanácsot adó ott valóra válnak.”

Példabeszédek Könyve 15.22.

„A terv semmi, a tervezés minden”

Dwight D. Eisenhower

1. BEVEZETÉS

1.1. Témakör és személyes motivációk

Doktori értekezésemben összegződő kutatásom a térbeli dimenzióban zajló (köz-)tervezési tevékenységek európai átalakulásával foglalkozik, elsősorban azt vizsgálva, hogy az európai integráció milyen hatást gyakorol az országok különféle területi szinteken szerveződő téralakító politikáinak gyakorlataira, mint pl. a területi ill. regionális tervezés, várostervezés. A kérdéskör vizsgálata azért is aktuális, mert e tervezési politikák és gyakorlatok napjainkban jelentősen átalakulnak Európa szerte, mely változásokban a különböző értelmezések a tervezés válságát és leépülését de a térbeli tervezési dimenzió szakpolitikai felértékelődését egyaránt felismerik. E változásoknak két karakterét tartom fontosnak kiemelni, melyet a bibliából és az Egyesült Államok 34. elnökétől vett fenti idézetek is kifejeznek, jelezve, hogy ezek a gondolatok korántsem újkeletűek. Egyrészt a tervezésben résztvevő szereplők köre nagymértékben kibővül, másrészt a tervezés az időben záruló tervekészítés helyett egyre inkább egy állandó cselekvéssé válik szorosan összekapcsolódva a megvalósulással.

A területi tervezés és várostervezés rendszereinek nagyon különböző formái alakultak ki Európa szerte. E tervezési rendszerek területi szintjei és egységei, alapvető logikái, hatóköre és eszközrendszere olyannyira különböző az európai országokban, hogy egymásnak általában nem is feleltethetőek meg, és megnevezéseik fogalmai a kontextus bemutatása nélkül lényegében nem lefordíthatók. Ez visszavezethető az országokra jellemző alkotmányos berendezkedés, területi irányítási struktúra, politikai stílus, kultúra, természetföldrajzi adottságok, gazdasági térszerkezet és az urbanizáltság különbségeire vagy a történelmi előzményekre és geopolitikai összefüggésekre egyaránt, amelyekbe mélyen beágyazódik a térbeli tervezés.

Az Európai Unió országaiban a térbeli dimenziójú tervezés alapvetően a tagállamok kompetenciájában maradt, bár kétségtelenül számos módon kapcsolódik a közösségi politikák különböző területeihez. A tér szükségszerűen magában hordozza a többi európai politikát is, és az integráció maga is szükségszerűen térbeli jelenség (is). A közös gazdasági tér, és az európai governance kibontakozása új tereket igényel. Mivel a közös piac létrehozása értelemszerűen felvetette az európai integráció földrajzi terének közös alakítását (pl. a határok okozta korlátok lebontása, a közös infrastruktúra hálózatok kialakítása, a térségek közötti feszültségek oldása, a közös politikák megvalósítása kapcsán), az európai integráció kezdetétől fogva jelentkeztek kisebb-nagyobb törekvések - főleg holland kezdeményezésre – a területi tervezés, ill. a területi tervezési politikák egységesítésére, e szakpolitikai terület beemelésére a közösségi politikák sorába. Az első térbeli tervezésre vonatkozó európai stratégiai dokumentum az Európa Tanács égisze alatt született meg a nyolcvanas években, majd a kilencvenes évektől az Európai Unióban is megkezdődött és idővel egyre jobban kibontakozott egyfajta keret jellegű stratégiai térbeli tervezés mind a közösség egésze szintjén (ESDP, TA2007 és TA2011, Lipcsei Karta, ESPON program, stb.), mind annak formálódó makroregionális és határokon átívelő stratégiai tereiben, különös tekintettel az önálló kohézió politikai célterületté vált európai területi együttműködésre.

Ez egy keretjellegű koordináló, de tudatosan érvényesített európai térbeli tervezési folyamat létrejöttéhez vezetett, amely azonban a tagállamok önkéntes együttműködését és adaptációját igényli. 2009-től a Lisszaboni Szerződés részévé válva a területi kohézió alapcélja lett az európai szintű téralakítási politika meghatározó koncepciója és egyben jogalap a különböző térbeli tervezési műveletek folytatására, mint pl. területi összehangolás, új terek alakítása, területi kooperációk, integrált tervezés, mindenk előtt az Unió gazdasági növekedési programját kijelölő Európa2020 Stratégia céljainak megvalósítása érdekében.

Az Európai Unió kompetenciáit jogszabályok határozzák meg a részben vagy egészben a közösségi hatáskörbe került politikák területén, de a tagállami hatáskörben maradó politikák formálásában sokkal összetettebb mechanizmusokon keresztül érvényesülhet az Unió hatása. A térbeli fejlődés alakítását célzó tervezési-fejlesztési politikák kiváló terepét jelentik a közvetett módon érvényesülő európaizálódás vizsgálatának, hiszen bár e területek alapvetően tagállami kompetenciát képeznek, az Európai Unió különböző közös politikáihoz mégis ezer szálon kötődnek. Az országok területi és várostervezésére, ill. általánosabban fogalmazva a térbeli dimenziójú tervezésére az európai integráció több szálon hat: részben kikényszerítő módon (közös ágazati politikák szabályozása elvárásai révén, melyek behatárolják a területi és várostervezés kereteit is), részben ösztönző jelleggel (ld. kohéziós politikai források szerepe), részben viszont a fokozódó együttműködések eredményeként valósul meg a tervezési gyakorlatok horizontális egymásra hatása, egyfajta közös tanulás is. Ezek a horizontális kapcsolatok a határok szerepének csökkenéséhez, a közös piac létrehozásához kapcsolódnak, de egyúttal ahhoz is, hogy maga az Unió is szorgalmazza (és finanszírozza) a különböző területi tervezési-fejlesztési együttműködések.

Mint minden integrációs kérdés, a területi tervezés európaizálódása is új fénybe helyeződik a BREXIT-tel, de hasonló kérdést vet fel a kohéziós politika súlyának – s így várhatóan szakpolitikákat befolyásoló szerepének – lehetséges jövőbeli csökkenése is.

Doktori dolgozatom témája szakmai pályámra épül, annak tapasztalatait igyekszik tudományos munkában hasznosítani. 2002-től szerepet vállalhattam a kétezres évtizedben kifejlődő hazai területpolitikai tervezésben, majd egyre inkább a várospolitikai stratégiáinak kialakításában és ezek szakpolitikai értékeléseiben, később területfejlesztést, városfejlesztést finanszírozó európai uniós programok kidolgozásában is. A 2005-ben elfogadott országos területfejlesztési koncepció, majd a 2014-ben elfogadott OFTK megalapozásának és tervezésének szakmai koordinátora ill. irányítója voltam és részt vehettem az MTA Regionális Kutatások Központjával együttműködve az ország településhálózatának végül politikailag nem elfogadott, de jelentős szakmai visszhangot kiváltó koncepciójának kialakításában is. 2007-től egyre inkább lehetőségem volt bekapcsolódni a térbeli tervezés, városfejlesztés európai folyamataiba, különös tekintettel a 2011-es Magyar EU Elnökséghez kötődő európai területi stratégia (TA2020) kidolgozására és olyan határon átnyúló tervezésekre, mint a Visegrádi Országok közös területfejlesztési stratégiája vagy a határon átnyúló programok. Kutatómunkámban nagy segítséget jelentett, hogy nemzeti kapcsolattartóként, majd monitoringbizottsági tagként részt vettem az európai térbeli tervezési és várospolitikai tudásteremtés programjaiban, mint az ESPON, URBACT programok, vagy az Európai Városi Tudáshálózat (EUKN), de közreműködhettem az Európa Tanács égisze alatt működő CEMAT egyes folyamataiban is, melyek révén bekapcsolódtam a szakterület európai szakmai közösségébe. A Magyar Urbanisztikai Társaság delegáltjaként 2014 óta részt veszek a területi és várostervező országos szakmai szervezeteket tömörítő Területi Tervezők Európai Tanácsának (ECTP-CEU) munkájában, amely különösen fontos, inspiráló műhelye a tervezési tapasztalatok európai megosztásának.

A disszertáció bár másfél évtizedes szakmai munkásságom tapasztalataira építkezik és egyes részeiben korábbi elemzéseim anyagait is tartalmazza, elsődlegesen az elmúlt két évben, a doktori fokozatszerzéshez elvégzett egyéni kutatásom eredményeit összegzi. E kutatómunka során tapasztaltam meg azt, hogy napjainkban milyen bőséges az európai térbeli tervezés tudományos vizsgálatának irodalma. A téma iránti európai érdeklődés láthatóan az ESDP 1999-es elfogadása után bontakozott ki igazán és napjainkban a területi kohézió európai céllá válása ad további lendületet bővüléséhez. Dolgozatommal az európai térbeli tervezésnek ehhez a tudásköréhez kívánok az európaizálódás hatásainak megfogalmazásával és az európai országok széles körét lefedő empirikus elemzéssel hozzájárulni.

1.2. A dolgozat szakirodalmi kontextusa

A kérdéskör tudományos vizsgálatában - és részben a gyakorlatban is - a kilencvenes évektől kezdődően terjedt el, s mára általánossá vált a *spatial planning* átfogó, euro-angol - vagyis az uniós diskurzusban fogant - neutrális fogalma, ami szó szerint térbeli tervezésnek fordítható magyarra. Munkámban, a hazai szakirodalomban újdonságként az európai tervezési irodalommal összhangban e fogalmat használom a dolgozat alapvető értelmezési keretként. A térbeli tervezés az európai tudományos diskurzusban egy sokoldalúan kibontott tudományos koncepció, míg a gyakorlatban a különböző tér dimenziójú tervezési tevékenységek gyűjtőfogalma. E kategóriába a város- (település-) és térségi (regionális, vagy területi) tervezés mellett egyéb térbeli jövőalakító eljárások, mint pl. az országos (ill. határokon átívelő) területi stratégiák, terület alapú ill. integrált stratégiák és kooperációk gyakorlatai és mindinkább az ágazati politikák térbeli összehangolása is beletartoznak. Dolgozatom egyik célja éppen az európai fogalmi kerettel való hazai kapcsolódás elősegítése. A dolgozat másik fogalmi koncepcióját a magyar nyelvtől idegen európaizálódást a *Europeanization* szintén kiterjedt diskurzusából vettem át (jelentéseiről ld. a 4. fejezetben).

Vizsgálatom, mint alkalmazott tudásterület több diszciplináris területet érint, amelyekre munkámban építettem. A legfontosabb az angolszász gyökerű **tervezéstudomány** (tervezéselmélet), amelyből a téma szempontjából fontos kiemelni a tervezés posztstrukturalista, posztmodern átalakulására vonatkozó eredményeket (ALLMENDINGER 2001, 2002, 2009, FRIEDMAN 1998, 2011, HEALEY 1997, 2007, 2009, korábbi bázisként FALUDI 1973, stb.).

Meghatározó a témakör **politikatudományi** karaktere is, hiszen a térbeli tervezés maga is irányítási-kormányzási funkció. A tervezés európaizálódásának vizsgálata a többszintű kormányzás és szakpolitika transzfer megértéséhez kínál esetet, így szorosan illeszkedik az integrációs irodalomba is (RADAELLI 1999, 2000, 2003, 2004, BENNETT-HOWLETT 1992, BÖRZEL 2004, BOMBERG-PETERSON 2000, BULLER-GAMBLE 2002, BULMER 2008, COWLES et al. 2001, LESCHOW, 2006, OLSEN 2002, stb.), aminek eredményeiből sokat merít a dolgozat. Ugyanakkor a földrajzi tér és a hatalmi-politikai viszonyok összefüggésterületén mozogva a hatalom térbeli átrendeződését érintő nemzetközi tervezés a felértékelődő - ám diszciplinárisan nem önálló - geopolitikai ismeretkörhöz is inputot ad vizsgálatom (Vö. KUNZMANN 2006, BIALASIEWICZ 2011, BIALASIEWICZ-ELDEN-PAINTER 2005).

A szakirodalomban a térbeli dimenziójú tervezés tudományos vizsgálatába a tervezéselmélet mellett legnagyobb arányban talán a **földrajztudomány** bázisáról vesznek részt kutatók, ahogyan a tervezéselmélet nagyjai közül is sokan (pl. Healey, Hall, Dühr) a földrajztudományi alapokról kezdtek el a tervezéssel foglalkozni. Mindeközben a gazdasági megfontolások globális és európai uniós térhódítása mellett a tervezés gyakorlatát egyre inkább az új gazdasági kormányzás

motivációi dominálják, így a tervezés közgazdasági megfontolásai, a gazdaságfejlesztési szempontrendszer vitathatatlanul erősödnek. A vizsgálati téma ugyanakkor természetesen besorolható a regionális tudományok - vagy Faragó (2017) fogalomhasználatával élve inkább tértudományok – ernyőkategóriájába.

A dolgozat közvetlenül a mára széleskörű tudományos tartalommal bővült **európai térbeli tervezési szakirodalmon** alapul, ennek fogalomkoncepciókészletét használja és eredményeire épít. Az európai térbeli tervezés tudományterülete mára kutatási programban (ESPON), kooperációs hálózatokban, folyóiratokban és európai szakmai és oktatási szervezetekben is intézményesült. A munkám során e körből felhasznált irodalomból a dolgozat szempontjai szerint az alábbi főbb csoportokat szükséges kiemelni.

A szakterület létrejöttében meghatározó szerepük az európai térbeli tervezés fogalom- és eszmerendszer bevezetésének úttörő kutatói (WILLIAMS 1996, KUNZMANN 2006) és az európai szintű térbeli tervezés kialakulásának és intézményesülésének „krónikásai” és elemzői (BÖHME 2002, FALUDI-WATERHOUT 2002, FALUDI 2004b, 2011, KUNZMANN, 2006, WATERHOUT 2008, JANIN RIVOLIN 2012). Az európai országok tervezési rendszereinek összehasonlíthatóvá tételében és dolgozatomban az egyes országok közötti különbségek megértéséhez nélkülözhetetlenek voltak azok a vizsgálatok, amelyek az európai országok tervezési rendszerek összehasonlító bemutatására törekedtek (GETIMIS 2012, LARSSON 2006, NADIN-STEAD 2012, REIMER et al. 2014., NEWMAN-THORNLEY 1996, stb.) és különösen azok a lényegesen kisebb számban rendelkezésre álló munkák, amelyek a térbeli tervezés egységes rendszerében empirikusan elemezték is azokat (CEC 1997, FARINÓS DASÍ 2006). Az európai hatásokra való eltérő reagálás összefüggéseire a térbeli tervezés kulturális aspektusainak megértése szükséges (KNIELING-OTHENGRAFEN 2016, OTHENGRAFEN 2012, FÜRST 2009).

Széleskörű, ám elsősorban elméleti az irodalom a térbeli **tervezés európaizálódásáról** (ADAMS 2008, PURKARTHOFER 2016, GIANNAKOROU 1998, 2005, 2011, BÖHME 2002, BÖHME-WATERHOUT 2008, KALLESTRUP 2002, stb.), míg az empirikus vizsgálatok inkább csak egyes országokra állnak rendelkezésre. Nagyon bőséges a makroregionális és határon átnyúló együttműködések tervezési irodalma, (DÜHR-COLOMB-NADIN 2010, DÜHR-STEAD-ZONNEVELD 2007, GANZLE-KERN 2016), amit az ESPON és az európai területi együttműködések programjai is ösztönöznek.

Kritikai megközelítést a legaktívabban a **politikai földrajzi** diskurzus képvisel a témakörben - elsősorban a tervezés nemzetközivé válásával, az EU befolyásszerzésével összefüggésben – (pl. LUUKKONEN, J. 2011a, 2011b, 2015, BIALASIEWICZ 2008, 2011, BIALASIEWICZ et al 2005, CLARK-JONES 2008, 2009, MACLEODGOODWIN 1999), bár az unió politikái által generált többszintű kormányzás legitimitási kérdéseit Faludi is felveti (2016, 2017). A governance új formáihoz kapcsolódó új beavatkozási terek megjelenése az európai tervezés meghatározó jelensége, amit számos kutató vizsgál (HAUGHTON-ALLMENDINGER-OSTERLYNCK 2013, PURKATHOFER 2016, DEAS et al. 2015, JACUNIAK et al. 2015, SPAANS et al. 2015, GEPPERT 2015, stb.).

Az egyes európai országok tervezési rendszereinek európaizálódásáról szóló tanulmányok sora olyan bőséges, hogy az EU tagországok többségéről, sőt néhány további balkáni állam ilyen jellegű dinamikáiról is egyfajta képet kaphatunk, melyeket kiegészítő információforrásként használtam az elemzésemhez. A 2004-től csatlakozó országok tekintetében már sokkal szűkösebbek a vizsgálatok (pl. STEAD-NADIN 2011), míg Magyarországról a tervezési rendszer

európaizálódásáról nem született elemzés. E hiátus különösen azért figyelemreméltó, mert az európai térbeli tervezés koncepciójának alakításában a magyar szakpolitikai törekvések szerepe az elmúlt 5-10 évben számottevő volt. Ugyanakkor az Unió egészére vagy nagy részére kiterjedő empirikus vizsgálatok alig vannak. Európa egészét Stead (2013) elemezte egyes részterületekről készült publikációk másodlagos feldolgozásával.

A vizsgálatomhoz leginkább közel álló, az Unió egészére kiterjedő elemzések közül ki kell emelnem az ESPON területi kormányzásról szóló kutatását (FARINÓS DASI 2006), amely az Európai Bizottság 1997-es tervezési rendszerekről szóló felmérését (CEC 1997) folytatva, immár az új tagokkal együtt vizsgálja az országok tervezési rendszereinek tipológiáját és a típusok közötti mozgásokat. Az ESPON program keretében jelenleg zajlik egy kutatási projekt (Comparative Analysis of Territorial Governance and Spatial Planning Systems in Europe - COMPASS), amely a térbeli tervezés és governance rendszereit vizsgálja. 2018 végéig várható eredményei sok tekintetben jól kiegészítik dolgozatomat, ill. eredményei egymással kontrollálhatóvá válnak.

Az európai térbeli tervezés kérdésköre **a magyar irodalomban** inkább csak érintőlegesen van jelen, a magyar szerzők inkább regionális politikai megközelítésben foglalkoznak a területfejlesztés nemzetközi vonatkozásaival (Ld. legújabban LUX-HORVÁTH 2017). A hazai szakirodalomban a dolgozathoz kapcsolódó témák elsődlegesen a regionális tudomány(ok) és társ diszciplínái keretében jelentkeznek, a hazai urbanisztikában ritkábbra e téma (vö. CSABA 2010), inkább a városépítészeti (*urban design*) fókuszban gazdag az irodalom (újabban ld. ALFÖLDI 2012, BENKŐ-SZABÓ 2010, ill. átfogó munkaként MEGGYESI 2005). A hazai tervezési irodalomról általánosan elmondható, hogy elsősorban a területfejlesztés gyakorlati feladataihoz kapcsolódik, amihez kötődően szemlélete is inkább a regionális fejlesztéshez, fejlődéshez kötődik, bár ezen belül is vannak szerzők, akik a területfejlesztésnek és a fizikai térhasználati tervezésnek a területi tervezés keretében való összekapcsolását hangsúlyozzák (FARAGÓ 2005, PÉTI 2011, KÁPOSZTA-NAGY 2016, PÉTI-SALAMIN 2006, stb.). Az uniós forrásokhoz, főképp pályázatokhoz kapcsolódó praktikus tervezési útmutatók és ezek tankönyvi bemutatása meglehetősen kiterjed, de megjelenik az uniós módszertanok tudományosabb adaptációja is (Pl. TÓTH-KÁPOSZTA 2014, TÓTH 2005, TÓTH-GODA 2014), míg a nemzetközi irodalomhoz kapcsolódó tervezésemélettel nemzetközi kitekintéssel csak kevesen foglalkoznak (FARAGÓ 2003, 2005, 2017a-b, CSÁK 2011, KŐSZEGHY 2010, RECHNITZER 2004).

Az európai szintű területi (térbeli) tervezés kérdéskörében Rechner két könyvében mutatta be és értelmezte az európai szintű térbeli (területi) stratégiákat és jelentőségüket (RECHNITZER 1999, RECHNITZER-LADOS 2004), a tervezés európai fogalmainak hazai tisztázására pedig Faragó tett kísérletet (2001). Az európai térszerkezetnek - a tervezéshez is kapcsolódó - különféle kreatív modelljeit a magyar szerzők is rendszeresen ismertetik, elemzik (, KOZMA G. 2003, NEMES-NAGY-SZABÓ 2016, PROBÁLD-SZABÓ 2016, RECHNITZER 1999 SZABÓ 2009 stb.). A tervezési rendszer európai fejlődésfolyamataira inkább csak utalások jelentek meg, részben Faragó tervezéseméleti és térelméleti munkáiban, a fenntarthatóság szempontjainak beépülése kapcsán Péti könyvében (2011), részben pedig CSÁK (2011) és KŐSZEGHY (2010) disszertációiban. Egyes európai országok, tervezési, területfejlesztési rendszeréről ugyanakkor számos hazai szerző készített kutatást (pl. BALOG 2006, NAGY 1997, EGYED 2016). A tervezéshez szorosan kapcsolódik a területi kormányzás (governance) témaköre, amellyel Magyarországon öröndetesen egyre többen foglalkoznak nemzetközi kitekintéssel (pl. SOMLYÓDYNÉ PFEIL 2011, 2014, PÁLNÉ KOVÁCS - MEZEI 2016, PÁLNÉ KOVÁCS 2015, 2017, stb.), akik közül Pálné Kovácsot kell kiemelni abból a szempontból, hogy a nemzetközi szakirodalomba is aktívan bekapcsolódik. (2017, STEAD-PÁLNÉ KOVÁCS 2016) Témám

szempontjából nagyon fontosak az európai térbeli tervezés új hívószavát jelentő területi kohézió mentén a térbeliség szempontjainak - elsősorban a VÁTI műhelyéhez köthető - érvényesítéséhez kapcsolódó módszertani kezdeményezések, melyekről részben a Falu Város Régióban megjelent tanulmányok, részben önálló kötetek adtak hírt, ez utóbbiak többször angol nyelven is megjelentek (pl. PÉTI 2009, RICZ-SALAMIN 2009, SALAMIN et al. 2011).

A határon átnyúló és makroregionális együttműködésekkel foglalkozó szerzők hazai köre is olyan bőséges, hogy a legfontosabbakat is nehéz lenne felsorolni (GÁL-LUX-ILLÉS 2013, HAJDÚ 2004., HAJDÚ-PAP 2004, HARDI 2012, 2015, JASCHITZ-OCSKAY 2011, RECHNITZER 1997, SZABÓ 2016, ZAUCHA-TÖRÖK 2011, stb.).

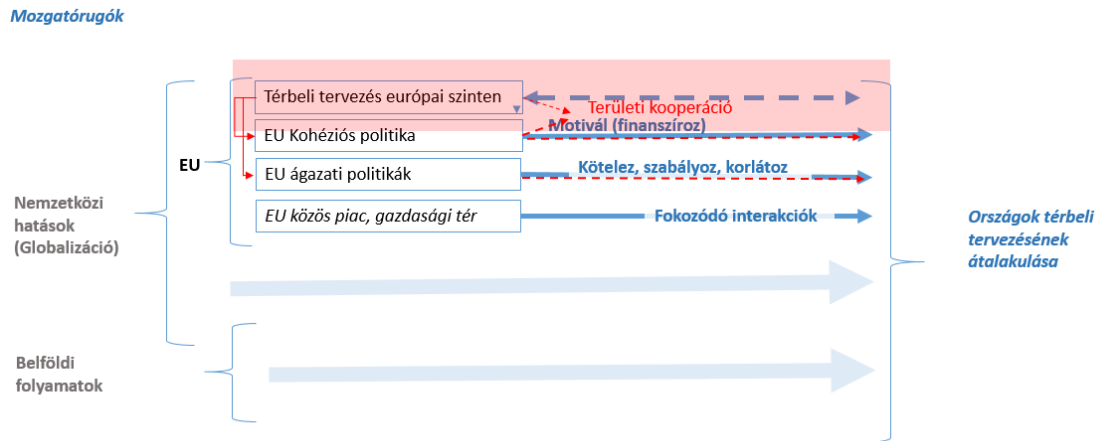
(Az európai és tervezési tartalmak megjelenését a hazai folyóiratokban elemzi az 5.1. fejezet.)

A hazai szakirodalmi kontextusból külön kiemelem a tervezés- és térelmélet ismert hazai képviselőjének, Faragó Lászlónak nagydoktori értekezését, melynek a társadalom- és bölcsészettudományok kurrens eredményeire építve megfogalmazott tér meghatározásai közvetlen segítséget adnak a dolgozatban megjelenő, alapvető **értelmezési keret** alábbi meghatározásához is (FARAGÓ 2017a).

A dolgozat címével összefüggésben a **térbeli tervezést a földrajzi tér tudatos, jövőorientált alakításának tekintem**. A földrajzi jelző kifejezi az általam értelmezett léptéket, amely kb. a városi szomszédsági egységtől a kontinentális léptékig terjed, és azt is, hogy ez a tér a társadalmi-gazdasági és környezeti (fizikai) elemek térbeli létezését, és különösen ezek konkrét térspecifikus (pl. helyekre, területekre jellemző) kapcsolatrendszerét jelenti (és nem pl. a gazdaság belső összefüggésrendszereire, mint a gazdasági térre vonatkozik). Ez a tervezés a tér egyes egységeinek (város, régió, stb.) vagy más **térbeli összefüggések alakulásának tudatos befolyásolására** irányul, végső soron tehát a térbeli fejlődés alakítására. A tervezés, mint jövőorientált cselekvés megközelítésében így egyaránt kiterjed a fizikai (anyagi) térre és a társadalmi-gazdasági tartalmakra is, amelynek együttes kezelése a hazai tervezési gyakorlatok és az ezekben uralkodó szakmai szemléletek alapján korántsem örvend teljes közmegegyezésnek. A tervezésben Faragó azt az álláspontját tartom célravezetőnek, amely szerint minden tér társadalmi (is). Az anyagi és a társadalmi tér - tervezési, területfejlesztési szakmai körökben gyakran ma is vallott - különválasztásának szemléletét Faragó a duális marxizáló térszemlélethez köti és azt állítja *„...minden tér ideája, fenoménje társadalmi konstrukció, a fizikai tér leírása is értelmezés, értelemadás..”*, hiszen ismeretelméleti alapon a térről (is), mint *„...rajtunk kívül álló dologszerű valamiről tudást is mindig konkrét körülmények között (szituáltság), konkrét szereplők (szubjektivitás) konstruálják. [...] A természet, a magában való dolgok nem önmagukban valóságosak számunkra, hanem értékeinkkel együtt jelentik az életvilágunkat.”* Azt hangsúlyozza, hogy a társadalmi-gazdasági folyamatok nem térben zajlanak, hanem tereket hoznak létre (FARAGÓ 2017b: 1-7). Ezt a megközelítést különösen relevánsnak tartom a tervezés esetében, hiszen az voltaképpen a társadalom téralakításának a szándékolt befolyásolása. A tér konstruálása tehát nem egy lehetséges értelmezés, hanem a cselekvő tervezés esetében explicit cél is. Ez normatív megfontolások, értékek és vélelmek nélkül nem értelmezhető. *„A tér sem a magában való világ abszolút eleme, hanem jelentéssel megtöltött, állandóan konstruálódó relacionális hálók sokasága”* (FARAGÓ 2017b), amit Faragó életvilágtérnek nevez. Ez szorosan kapcsolódik a tervezélméletben markánsan jelen lévő, de a tervezés európai gyakorlatában is hatékonyan érvényesülő relatív (relacionális) terek elméletéhez.

1.3. Kutatási kérdések, hipotézisek és a dolgozat felépítése

A kutatás általános célja az volt, hogy hozzájáruljon az európai országok térbeli tervezési gyakorlatai átalakulásának megértéséhez, ezen belül az európai integráció szerepének megismeréséhez. Az európai uniós hatásokon belül vizsgálatom arra irányult, hogy megragadja az európai szintű térbeli tervezési folyamatokban megfogalmazódó térbeli tervezési koncepciókat és vizsgálja, hogy ezek miként érvényesülnek a tagországok tervezési rendszereinek transzformációjában (1/1. ábra).

1/1. ábra: A doktori kutatás tárgya (ld. piros terület)

Forrás: Saját szerkesztés

Bár tagországi érvényesítése nem kötelező, a szakirodalom és a mindennapi tapasztalatok alapján bátran feltételezhetjük, hogy az európai szintű térbeli tervezés valójában érzékelhetően hat az országok tervezési gyakorlatára – pl. a diskurzusok alakításával, a fokozódó határokon átívelő, ill. együttműködések révén, szakpolitika-transzferen keresztül, a támogatási rendszerek ösztönzése által. A tér-stratégiai dokumentumok közös kidolgozásával és azok formális elfogadásával az országok kormányai maguk is elköteleződnek e stratégiák megvalósítása mellett.

Kutatásom nem vizsgálta kitüntetett módon Magyarország esetét, viszont az európai tervezés témakörében magyarul írott dolgozattal célul tűztem ki, hogy feltárjam az európai térbeli tervezés fogalmi kapcsolódásainak lehetőségeit a vonatkozó magyar tervezési gyakorlat legfontosabb elemeivel.

A kutatást **öt kérdés** vezérelte:

- (1.) Az európai szinten létrejött térbeli tervezési stratégiák és a kapcsolódó európai uniós folyamatok a tagországok tervezési rendszereinek milyen irányú változásait ösztönzik?
- (2.) A tagországok tervezési rendszereinek átalakulási folyamataiban tetten érhető-e ez az európai uniós hatás és ennek mely elemei érvényesülnek a gyakorlatban?
- (3.) Az országok és típusaik között milyen különbségek figyelhetők meg az európaizálódásban?
- (4.) A térbeli tervezés európaizálódásában milyen szerepe van az Európai Unió elsődleges beruházási politikát jelentő kohéziós politikának?
- (5.) Milyen kapcsolatban áll a magyar tervezési gyakorlat fogalomkészlete a térbeli tervezés európai fogalmi koncepciójával?

A vizsgálat fókuszálásához kérdésenként egy-egy **hipotézis** került felállításra:

H1: Az Európai Unió különböző térbeli tervezési folyamatai egymással konzisztens üzeneteket közvetítenek a tagországok tervezési rendszereinek átalakulására vonatkozóan, amelyek egységes európai (uniós) tervezési modellbe foglalhatók;

H2: Az európai tervezési modellbe illeszkedő új tervezési formák felértékelődnek, míg a hagyományosnak tekinthető formák szerepe és hasznossága háttérbe szorul;

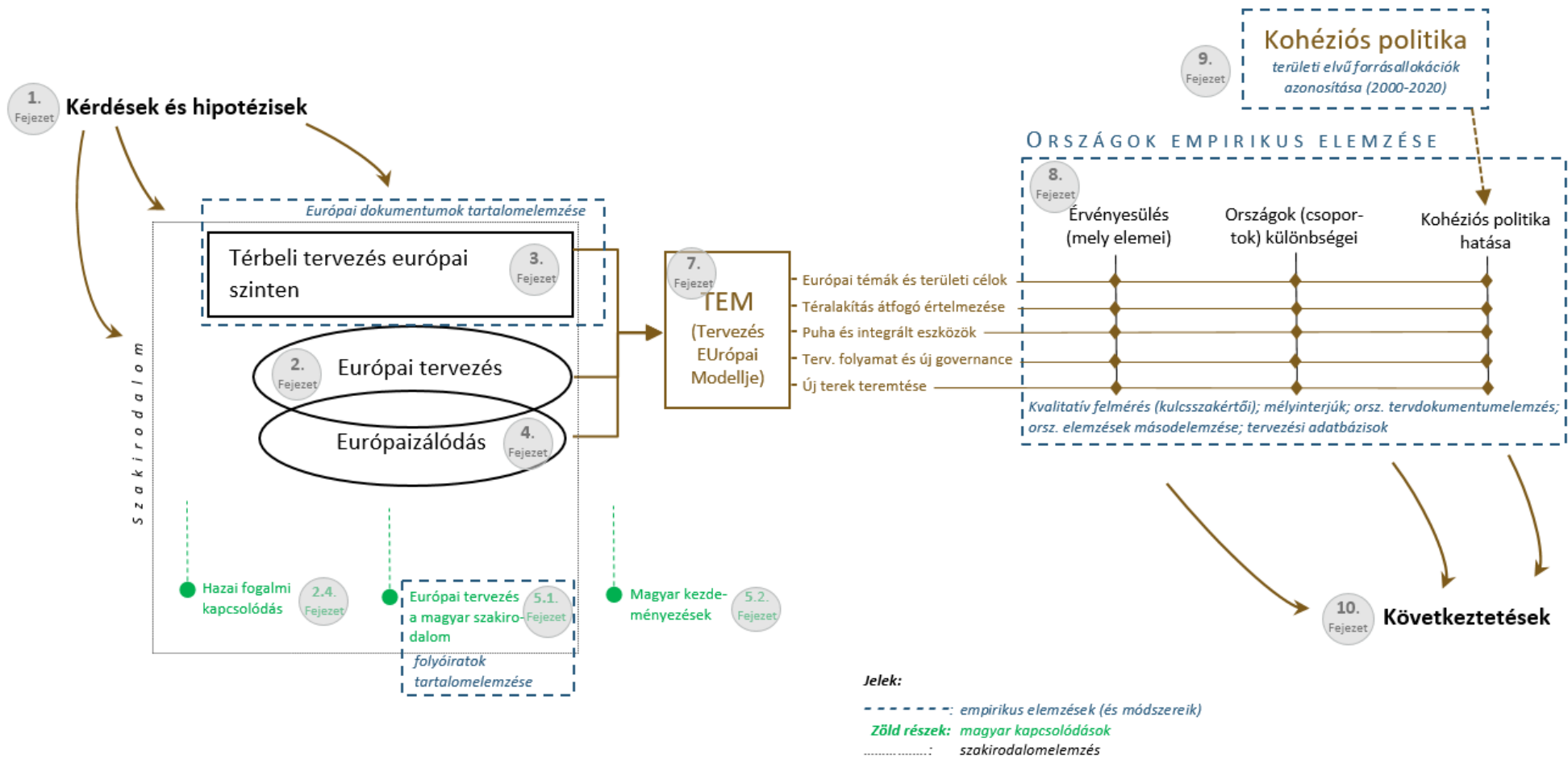
H3: Az európai tervezési modell a régebbi tagországok esetében érvényesül jobban;

H4: A térbeli tervezés európai modelljének átvételét az EU kohéziós politikai fejlesztési forrásai számottevően motiválják és ennek mértéke összefüggésben van a támogatási források felhasználási módjának területi dimenziójával;

H5: Magyarországon a térbeli dimenziójú tervezési tevékenységek köre erősen széttagolt (terület-település, rendezés-fejlesztés, ágazat-terület, stb. dimenziók mentén), de az egyes hazai résztevékenységek összekapcsolhatók a térbeli tervezés európai koncepciójával.

A kutatás első fázisában az Európai Unió által szorgalmazott európaizálódást tártam fel és a szakirodalom és az európai dokumentumelemzés alapján koncepcionális keretként létrehoztam a **Térbeli Tervezés Európai Modelljét** (TEM). Ez a modell a térbeli tervezési gyakorlatok változásainak olyan rendszere, amely a szakirodalom által leírt európaizálódási dinamikákat és a térbeli tervezési vonatkozású európai stratégiák üzeneteit tükrözi és amely az egyes országok egymástól lényegesen különböző tervezési rendszereiben is érvényesülhet, módszertanilag vizsgálható. A tagországi gyakorlatok változásait mérő empirikus vizsgálatom e modell öt dimenziójának az érvényesülésére irányult a fenti kutatási kérdések mentén. Külön lépést jelentett a kohéziós politika területi dimenziójának elemzése operatív program szintű adatok elemzésével és ennek összevetése a tervezés európaizálódásával. Az európaizálódás fogalmát a 4.1. fejezetben azonosítom és az empirikus vizsgálatomhoz a 6-7. fejezetben operacionalizálom azt, már e bevezetőben is fontos jelezni, hogy a térbeli tervezés esetében az európaizálódás értelmezését dolgozatomban az Európai Unió hatásainak érvényesülésére korlátozom.

A kutatás felépítését és megjelenését a dolgozat struktúrájában a 1/2. ábra szemlélteti

1/2. ábra: A kutatás logikai egységei és helyük a dolgozatban
 Forrás: Saját szerkesztés

I. SZAKIRODALOMELEMZÉS

A kutatás első fázisában az európai térbeli tervezés szakirodalmának és részben az európai integrációs irodalomnak a feldolgozása során a kutatás kérdéseire kapcsolódóan elsősorban két kérdéscsoportra kerestem a választ:

1. Milyen jelentéseket hordoz a tudományos-szakmai diskurzusban széleskörben alkalmazott térbeli tervezés (spatial planning) európai fogalma, ezek hogyan változnak és van-e ennek egységesnek tekinthető értelmezése?
2. Az európai országok térbeli jellegű tervezési rendszereire az eddigi elemzések tükrében milyen fontosabb hatásokat gyakorolt az Európai Unió, melyek ennek a legfontosabb érvényesülési folyamatai?

E kérdések vizsgálata mentén a kutatás szakirodalomelemzési fázisa a szerzők fontosabb kapcsolódó eredményeinek összefoglalásán túl **új eredményekre** is vezetett, mint a térbeli tervezés kettős európai jelentésének megkülönböztetése, a hazai gyakorlat fogalmaival való megfeleltetése és a térbeli tervezési / területi kohéziós paradigmához kapcsolódó hazai szakpolitikai és tervezési kezdeményezések számbavétele. Az irodalom és az európai térbeli-területi stratégiák tartalomelemzése alapján került meghatározásra az empirikus elemzés elméleti keretét adó Térbeli Tervezés Európai Modellje (TEM), amely a 7., 8. fejezetben kerül ismertetésre. További kiegészítő elemzésként készült el a téma szempontjából legfontosabb hazai folyóiratok tartalomelemzése az európai és tervezési témakörök megjelenése szempontjából.

2. A TÉRBELI TERVEZÉS EURÓPAI JELENTÉSEI ÉS TÍPUSAI

Eredeti értelmében a területi-települési jellegű tervezés a tér - földrajzi léptékű - szabályozásával és alakításával (átalakításával) foglalkozik (MADANIPOUR et al. 2001: 8). Hagyományosan ez az átalakítás általában a helyszínválasztási, telephelyválasztási és területhasználati döntések megtervezésére és végrehajtására vonatkozott vagy éppen az emberi tevékenységek térbeli újrendezésére egy adott földrajzi szinten (FALUDI-WATERHOUT 2002). Kortárs értelmezésekben azonban e térhasználat alakításon túl a térbeli tervezés különféle keretek és alapelvek előállítását is jelenti a térbeli hatással rendelkező szakpolitikák számára (vö. HEALEY 1997). Éppen ezért a tér fizikai vagy anyagi alakjának menedzselésén túl a térbeli tervezés irányítani törekszik bizonyos társadalmi viszonyokat is a térben. A területi tervezés gyakorlataiban sok esetben a hangsúly éppen a térségek gazdaságának fejlesztésén van és kevésbé a tevékenységek fizikai elhelyezkedésén, de ettől ezek még nem (szükségszerűen) kevésbé területiek (LUUKKONEN 2011a). A térbeli tervezésnek tekinthető tevékenységeket tehát az köti össze, hogy térbeli viszonyokkal foglalkozik és nem az, hogy a tér mely összetevőire irányulnak.

Az államok területi jellegű tervezési tevékenysége sokáig alacsonyabb területi szinteken, elsősorban a városok tervezésében jelentkezett, bár az állami működés, a területi irányítás megszervezése, ehhez kapcsolódóan a közlekedés vagy a védelem, biztonság térbeli rendszereinek kialakítása szinte az államok létrehozása óta létező, a nagyobb birodalmakban pedig kifejezetten felértékelődő térszervezési feladat volt, ami tudatosan alakítva egyfajta területi tervezési tevékenységet is magában hordozott. (Vö. MIKLÓSSY 2004 értelmezése, aki a területi tervezést Magyarországon az államalapítástól vezette le.)

Bár mindig voltak hatalmi, irányítási motívumai és nyilvánvaló gazdasági következményei, a városi szintű tervezésre sokáig inkább technikai folyamatként tekintettek, elsősorban mint a fizikai tér szükséges struktúrájának meghatározására, legyen szó bizonyos szabályok érvényesítéséről vagy a kívánatos létesítmények és azok környezetének fizikai meghatározásáról (Faludi 2010: 6). Éppen ezért a tervezést magát inkább technikai, olykor pedig esztétikai kérdésnek tekintették, ezért ez a fajta tervezés az országos és nemzetközi politikákban sokáig vajmi kevés figyelmet kapott, a társadalomtudományok érdeklődését kevésbé keltette fel (HEALEY-WILLIAMS 1993). Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a várostervezés szakmai-tudományos evolúciója a műszaki tudományterületek keretében zajlott volna. A legújabb kori várostervezés bölcsőjének tekinthető angol tervezés pl. társadalmi, és filantróp-keresztény mozgalmak keretében bontakozott ki a 20. század elején. A várostervezés máig ható kertváros koncepciójának az atyja, Ebenizer Howard által alapított Town and Country Planning Association pl. mai napig aktív civil-szakmai mozgalmi szervezetként működik. Ma már a legtöbb országban a városi és területi tervezés gazdasági és társadalmi vonatkozásai vannak előtérben. Davoudi (2009) a rendszerelméletnek a hatvanas években zajló térhódításához köti azt a pillanatot, amikor ennek nyomán a tervezési szakterület olyan mértékben alakult át, hogy az a dizájn-orientált szakmából (fizikai tervezésből) társadalomtudományi alapú szakterületté vált. Valóban, a strukturalizmus szellemében a hatvanas évektől széleskörben jelentek meg tudományos igényű elemzések a témakörben és elkezdődött a tervezés tudományos fogalmainak megalkotása is (pl. FALUDI 1973, HALL 1975, stb.). (A tervezés elmélet kibontakozásáról ld. HALL 2007, ALLMANDIGER 2009.) A tervezéstudomány nagyhatású alakja, Peter Hall a hetvenes években már a város- és területi tervezést alapvetően a területi rendszerek kontrollálásaként határozta meg, amely a különböző szakpolitikák térbeli koordinációjával foglalkozik. Hall szerint a területi és várostervezés tárgya lényegében szorosan összekapcsolódik az társadalomföldrajz vizsgálatával, attól elsősorban abban különbözik, hogy esetében a menedzsment, a cselekvési módszer és annak politikája és eszközrendszere kerül előtérbe (HALL 2007: 4, 211). Ugyanakkor nem állíthatjuk azt, hogy a tervezés tudományossága töretlen fejlődési ívet mutatott volna, hiszen, miként arra a posztmodern tervezésemélet egyik meghatározó kortárs alakja Patsy Healey is felhívja a figyelmet a nyolcvanas években, éppen a rendszerszerű elméletekből való kitérőként jelentkezett a várostervezés nagyprojekt orientált irányzata, amit aztán a kilencvenes évektől kezdett ismét felváltani az immár stratégiai jellegű és egyre inkább a társadalmi kooperációkon alapuló tervezés modellje (2009). Természetesen a tervezés evolúciója során számos egyéb funkcióval gazdagodott, ami azonban dolgozatomnak nem tárgya. Dolgozatom szempontjából a globalizációs gazdasági hatás jelentőségét azonban szükséges röviden hangsúlyozni. Bár a földrajzi távolságok elválasztó szerepe lecsökkent, a globális iparágak vállalatai inputpacaikat és termelést szervezve szubnacionális régiókban, általában városokban és vonzáskörzetükben gondolkodnak (ld. pl. SALAMIN–LENGYEL-GUTPINTÉR 2016), ezért a városok és régiók és általában a tér szerepe is felértékelődik. Ez abban is látható, hogy a fősodorbeli közgazdasági irodalomban is megerősödött a tér (vö. Krugman ún. új gazdasági földrajza) a régiók és főként a városok (GLASER 2002, FLORIDA 2012) szerepének vizsgálata. A globálisan versengő cégek felismerték, hogy versenyelőnyeik forrásai térben koncentrálnak, ezért helyben kell tenniük ezen előnyök megerősítéséért. (SALAMIN–LENGYEL-GUTPINTÉR 2016, a régiók és tér szerepéről a globalizációban és a gazdasági versenyben bővebben Ld. LENGYEL 2010.) A globálisan mobillá váló tőke korában a világ régiói fokozódó mértékben kerülnek egymással versenybe. A termelékenységekben egyértelművé vált a térbeli elrendeződés jelentősége, míg a városok, régiók gazdasági versenyképességében egyértelmű lett a közvetlenül nem közgazdasági, de térben lokalizálódó, vagy éppen térspecifikus tényezők szerepe, amelyek jelentős részét a térbeli tervezés alakíthatja (Pl. SNICKARS 2012). Ebből adódik, hogy olyan tényezők, mint az agglomerációs előnyök, a térbeli minőség, a területi

tőke, a vonzerő és imázs, a szereplők közötti térbeli kooperációk és szinergiák egyre inkább a városi, területi és egyéb térbeli dimenzióban zajló tervezések tárgyává válnak, ami erős gazdasági motivációt ad a térbeli tervezésnek. Ugyanakkor ezek az új funkciók sok esetben összeegyeztethetetlennek bizonyulnak az országokban hagyományosan kialakult területi és várostervezési gyakorlatokkal, amelyek adott esetben inkább a környezet szépítése, fejlesztése és megóvása, az emberek életminőségéhez kedvező fizikai környezet megteremtésére, akár kifejezetten a növekedés térbeli korlátozására irányulhatnak.

2.1. Kettős jelentés: ernyőfogalom és új paradigma

Az elmúlt két évtizedben részben az új jelentéstartalmak megragadására, részben a fokozódó nemzetköziesedési igény miatt a *spatial planning* fogalom terjedt el az Európában jelen lévő különböző stílusú és különböző területi szinteken megvalósuló tervezések egységes megjelölésére (ld. WILLIAMS 1996, a fogalom fokozatos megjelenéséről TEWDWR-JONES 2001, KUNZMANN 2006). Az egyenes fordításban magyarul térbeli tervezésként meghatározható fogalomnak a vonatkozó széleskörű európai szakirodalom áttekintése alapján kettős jelentését tudtam elkülöníteni: ez egyrészt a különböző kapcsolódó tevékenységek közös halmazát jelentő semleges ernyőfogalom, másrészt pedig szűkebb értelemben a kilencvenes évektől kifejlődő, jelentős részben az európai integráció által dominált, posztmodern megközelítésű új tervezési szemléletnek és stílusnak a jelölésére használják.

A kifejezés maga is szorosan kötődik az európai integrációhoz, hiszen a *spatial planning* egy karakteresen euroangol szó. A brit angolban ugyanis ez a szakkifejezés ilyen formában nem létezett, hiszen a huszadik század legelejétől intézményesülő és hamar szakmává is váló tervezés Nagy-Britanniában hagyományosan a várostervezés (*town planning*) és vidéktervezés (*country planning*) kettős fogalomrendszerében bontakozott ki, amit később egységesebben a tervezés (*planning*) fogalma váltott fel. A brit gyakorlatban az új térbeli tervezés fogalma egyértelműen a paradigmatisztikus váltást jelöli, hiszen az itt formálisan a 2004-es tervezési törvénnyel is bevezetett - a szakmai és tudományos diskurzusban már kissé hamarabb felbukkanó - *spatial planning* kifejezéshez kötik az angol tervezés „kitörését” annak területhasználat szabályozó tradíciójából, bevezetve a tervezés tágabb értelmű, stratégiai szemléletű, integrált és mindenek előtt megvalósítás orientált, gazdasági dimenziókban erősebb megközelítését (ld. ALDEN 2006, MORPHET 2011).

Még a dolgozat elején fontos egyértelműsíteni, hogy a térbeli tervezés esetében mit értek az európai jelző alatt. Ebből a szempontból az európai térbeli tervezés fogalmát Böhme tisztázta 2002-es tanulmányában, amit a szakirodalomban azóta is leginkább irányadónak tekintenek és dolgozatomban én is követek. Böhme megkülönbözteti Európa tervezését (*planning for Europe*), amely az EU szintjén megvalósuló tervezés(ek)re vonatkozik az Európában jelenlévő nemzeti térbeli tervezési rendszereknek az országokban jelen lévő változatosságától és sokszínűségétől (*planning in Europe*). Az előbbivel dolgozatom harmadik fejezete foglalkozik, az utóbbi pedig empirikus elemzésem tárgyára, a tagországi tervezési gyakorlatokra vonatkozik. Faluditól átvéve (2011) az európai jelzőnek az Európai Unióra szűkített értelmezésére, az Unió szerepének kihangsúlyozására az Európai jelölést alkalmazom.

Ernyőfogalom

A fejlődés területi és térbeli dimenziójára irányuló tervezési gyakorlatok és az ezeket kijelölő politikák olyan mértékben különböznek egymástól Európa országai között, hogy a nemzeti nyelvekben alkalmazott kifejezésekkel jelölt tervezési formák egymáshoz viszonyítása mindig is meglehetősen nehézkesnek bizonyult. A francia *Aménagement du territoire*, az angol *planning*, és korábbi *town and country planning*, a német *Raumordnung* és *Raumplanung* vagy akár a holland *ruimteilijke ordening*, stb. bár ugyanúgy a tudatos téralakítás adott országban létező gyakorlatát jelentik, de lényegében jelentős eltéréseik miatt nem feleltethetők meg egymásnak.

Peter Hall a tervezés történetének számos kiadást megélt *klasszikus Város- és területi (regionális) tervezés* című művének már 1982-es kiadásában megemlítette annak (elvi) lehetőségét, hogy a különböző léptékű tervezési tevékenységeket az egységes térbeli tervezés fogalommal is jelölni lehetne, abból kifolyólag, hogy a *spatial planning* egy semlegesebb és precízebb kifejezés lehetne a területi és város tervezés megfogalmazás helyett. Bár a szakirodalomban különböző funkciókkal már korábban is felbukkant (ld. WILLIAMS 1996) a német *Raumplanung* és a holland *ruimtelijke planning* tükörfordításaként létrejött *spatial planning* kifejezés igazán azután kezdett terjedni, hogy európai szintű szakpolitikai motivációjú dokumentumok azt használni kezdték. Miként Dühr és szerzőtársai fogalmazzák, mára a térbeli tervezés fogalma sikeresen elvált az egyes országok saját tervezésfogalmaitól (DÜHR-STEAD-ZONNEWELD 2007). Böhme (2002) szerint a fogalom azért került kifejlesztésre, hogy egy olyan semleges fogalmat találjanak az európai integráció számára, ami nem kapcsolódik ténylegesen a tagországok tervezési rendszereihez, elkerülve ezzel a kompetenciák átfedésének kényes kérdését.

A nyolcvanas években először az Európa Tanács, majd a kilencvenes években az Európai Közösség Bizottsága szembesült azzal, hogy a közös politikai és gazdasági tér szempontjából fontos tervezési tevékenységek összehasonlításához új fogalmi keret szükséges. Az Európa Tanács területfejlesztési / területi tervezési konferenciája, a CEMAT által 1983-ban elfogadott Európai területi/térbeli tervezési (Torremolinosi) karta volt az első nemzetközi szakpolitikai dokumentum, ami használta a kifejezést, jelentését így definiálva: „A területi/térbeli tervezés a társadalom gazdasági, kulturális és környezeti politikáinak földrajzi kifejeződését biztosítja.[...] Egyszerre tudományos diszciplína, adminisztratív technika és szakpolitika, amely interdiszciplináris és átfogó megközelítésként fejlődött ki a kiegyensúlyozott területi fejlődés és a fizikai tér átfogó stratégián alapuló szervezésének elősegítésére.”(CEMAT 1983).

A térbeli tervezés a szakpolitikai dokumentumokban való első megjelenése után kezdett csak tudományos fogalommal válni (egyébként nagyon hasonlóan egyéb, a politika mezején megszületett, utóbb „tudományos” koncepcióvá [is] vált fogalmakhoz, mint pl. a területi kohézió), majd a szakirodalomban a kilencvenes évek közepétől aztán robbanásszerűen elterjedt.

Bár a fogalomnak a különböző országok gyakorlatához kapcsolódó fordításai nem tükrözik konzekvensen a szándékolt jelentést – pl. nálunk sokáig tévesen a területrendezést fordították *spatial planning*-nek – valójában azt mondhatjuk, hogy a nemzetközi tudományos irodalomban mára kikristályosodott egyfajta konszenzusos értelemezési tartománya. Az univerzális, átfogó jelentéstartalmú tervezésfogalom kibontakozásának igazi lendületet az adott, amikor az Európai Közösség Bizottsága 1997-ben elkészítette az első átfogó összehasonlító felmérést a tagországok tervezési gyakorlatairól, a *Térbeli tervezési rendszerek és politikák EU kompendiuma* című dokumentumot. (E törekvés mögött egyébként akkor a térbeli tervezés európai politikává tételének motivációja is meghúzódott.) A dokumentum értelmezési kereteként kialakított definíció – és az ennek mentén elkészült felmérés - lényegében megalapozta a térbeli tervezés fogalmi körét.

„A térbeli tervezés a közsféra által a tevékenységek jövőbeli térbeli eloszlásának befolyásolására alkalmazott módszerekkel azonosítható. [...] A térbeli tervezés magába foglalja az ágazati politikák térbeli hatásainak koordinálását, annak érdekében, hogy a gazdasági fejlődés a régiók között kiegyenlítettebb legyen annál, mint ahogyan az a piaci mechanizmusok által alakulna, és hogy szabályozza a terület- és ingatlanhasználat változtatását. [...] A térbeli tervezési rendszer a térbeli tervezési célokat megfogalmazó különböző intézményi megoldásokat és az azok érvényesítésére alkalmazott eljárásokat jelenti.” (CEC 1997: 24)

Az európai fogalmi *mainstream* ellenére is természetesen különböző szerzők eltérő módon definiálják és közelítik meg a fogalmat (pl. ALTERMAN 1992, NADIN - STEAD 2012, NEWMAN ÉS THORNLEY 1996, WILLIAMS 1996), de a fenti definícióval összefüggésben abban egyetértés mutatkozik, hogy a térbeli tervezés mint átfogó kategória nemcsak a városi, területi (regionális) és országos területi tervezésre terjed ki, hanem a nem területi politikák térbeli hatásainak alakítására illetve ezek területi összehangolására is, amely a hagyományos város- és területi (térségi) tervezési tevékenységek terrénumán a legtöbb országban kívül esik. A térbeli tervezésbe tehát meglehetősen sokféle tevékenység beletartozik a területhasználati (fizikai) tervezés, regionális tervezés, várostervezés, környezeti tervezés, közlekedési rendszerek tervezése, a területi alapú gazdasági tervezés vagy közösségi tervezés (vö. ALLMANDINGER 2009 és mások alapján).

A térbeli tervezés átfogó értelmezésének szemléletes, kissé konzervatív felfogású definícióját adja a European Council of Spatial Planners (ECTP) meghatározása, amely *bottom up* felépítésű szervezetként az általa egybefogott, jellemzően nagy hagyományú nemzeti urbanisztikai és tervező szakmai társaságoknak a status quo-ját tükröző egyfajta európai szakmai öndefiníciónak és a tervezés melletti érvanyagnak is tekinthető.

„A térbeli tervezés kiterjed a fejlesztés és a területhasználat minden formájára. A társadalom minden szegmenségben és számos térbeli szinten - helyi, vidéki, városi, városrégiós, nemzeti és nemzetközi léptékben egyaránt - működik. A fejlesztés előmozdítására, ösztönzésére és kontrollálására, valamint ezek irányítására egyaránt kiterjed a folyamatosan változó fizikai környezetben a közjó érdekében, de egyúttal az egyének jogainak tiszteletben tartásával. A tervezés biztosítja a jövőt; segít összeegyeztetni az érdekek konfliktusait, előre vetíteni fizikai és társadalmi változásokat, segíti a közösségek harmonikus fejlődését miközben az erőforrások optimális hasznosítására tevékenységeket kezdeményez. A tervezés vezetési-irányítási (menedzsment) tevékenység és kreatív cselekvés egyaránt. A városi és vidéki térségek jelenlegi és jövőbeli strukturái megőrzésének és fejlesztésének katalizátora. Hozzájárul a társadalmi, fizikai és gazdasági szerveződés és környezeti minőség jelenlegi és leendő karakterének megteremtéséhez.” (ECTP, 2003)

A fenti definíciók és a hivatkozott szerzők megközelítéseit **összegezve azt mondhatjuk, hogy ernyőfogalomként értelmezve** a térbeli tervezés körébe tartoznak a térbeli fejlődés alakítására irányuló mindazon módszerek és tevékenységek, melyek:

- bármely földrajzilag értelmezhető térbeli szintre (a helyitől² Európa szintjéig), ill. valamely okból együtt kezelendő térre,
- akár a fizikai tér, akár a közlekedés, akár a társadalmi, gazdasági viszonyok formálására, akár szereplők magatartásának alakítására,

² A hazai gyakorlat szempontjából ugyanakkor fontos jelezni, hogy ez a helyi szint nem jelenti az objektum léptékű, (tér, kisebb városrész, utca, épületegyüttes) tervezést.

- akár szabályozó, akár fejlesztő (beruházó) eszközökre, vagy egyéb irányítási, kooperációs, kommunikációs (pl. diskurzus) eszközökre,
- vagy a térbeli összhang, hatékonyság, területi fejlődési célok érdekében különböző ágazatok, szereplők összehangolására, együttműködésének megteremtésére

irányulnak.

Térbeli tervezés, mint új „Európai” paradigma

Már a fenti, a hivatalos megjelenést rögzítő definíciók is magukban hordozták a térbeli tervezésnek a hagyományosabb területi és várostervezésen túlmutató új területeit, egyes új karaktereit. A tervezésnek az új megközelítéséhez elvezető, a területi governance átalakulásából, az európai uniós integrációs folyamatok és szakpolitikák hatásaiból és a globalizáció kihívásaiból egyaránt eredeztető új folyamatairól dolgozatom későbbi fejezetei szólnak bővebben, ezért ehelyütt csak röviden kívánom bevezetni a térbeli tervezés új paradigmát tükröző jelentésének alapvető értelmezési sarokköveit.

Paradigma alatt, a fogalmat a tudományok használatába bevezető Thomas Kuhn eredeti értelmezése szerint az alábbiakat értem: *„A paradigma (vagy korszellem) a gondolkodásoknak, vélekedéseknek, értékeknek és módszereknek egy adott társadalom vagy szűkebben közösség minden tagja által elfogadott összességét jelenti.”* (KUHN-t 1984 idézi VARGA 2003.) A kutatásomban vizsgált európai dokumentumok és a szakirodalom alapján beazonosítható változási irányokkal kapcsolatos elvárások megítélésem szerint lényegében kimerítik a paradigma fenti kritériumait, ezt a dolgozatban továbbiakban bemutatott empirikus vizsgálataim alátámasztották. A térbeli tervezés posztmodern, partnerségi jellegű, *governance* szemléletű felfogása, a területi kohéziós szempontrendszer és a koordinációs szerepének igénye olyan markánsan jelenik meg nem csak a szakpolitikai dokumentumok tervezési üzeneteiben és a szakpolitikát támogató (alátámasztó) kutatásokban – mindenek előtt az ESPON projektjeiben –, hanem a szakirodalomban érzékelhető tudományos diskurzusban is, hogy ez a fajta korszellem és közmegegyezés egyértelműen kitapintható körülöttük. A tervezési szemlélet változása kapcsán is fontos figyelni Popper kritikájára, aki szerint a paradigmák valójában egymással kapcsolatban nem álló világokat, világfelfogásokat jelentenek, ezért nincs bennük referenciája az „igaz” fogalmának (POPPERT 1972 idézi HIDEG 2005). Tóth Gergely (2016) pedig élesebben fogalmazva a paradigmát egyenesen a hithez hasonlatosnak tartja, amelynek logikája nem szükségszerűen objektív.

A térbeli tervezés fogalmában tükröződő változásokról számtalan szerző írt, és természetesen vannak különbségek értelmezéseikben. Közös bennük az, hogy az európai tervezési törekvések és az európai integráció hatását meghatározónak tartják az új megközelítésben és az is, hogy ez az új jelentés a területi kormányzás átalakulásához és a globalizációhoz szorosan kapcsolódik, egyszersmind a pozitivisták és a strukturalisták filozófiájával szemben a posztstrukturalista és még inkább a posztmodern szemlélet előtérbe kerüléséhez kapcsolódik. Allmendinger és Haughton (2009) az új fogalmat a tér és hely menedzsmentjének és minőségének fókuszba kerülésével azonosította. Az európai szintű térbeli tervezés kialakulásával a 3., hatásaival a 4. fejezetben foglalkozik a dolgozat.

A dolgozatban követett paradigma fogalom értelmezés kialakításához az új tervezési típus alábbi ismérveit emelem ki elsősorban Adams-Alden-Harris (2006), Getimis (2012), Nadin (2006), Faludi (2011), Cotella-Janin Rivolin (2011), Böhme és Waterhout (2008), Waterhout 2008, Dühr és szerzőtársai (2010) és Davoudi (2009) alapján:

Az új térbeli tervezésben:

- Felértékelődik a tervezés beruházást vezérlő szerepe: Előtérbe kerül a tervezés, mint stratégiai keretrendszer erőforrásallokációhoz és beruházáshoz;
- A területhasználati tervezés összekapcsolódik a gazdasági fejlődés politikájával és egyéb politikákkal;
- A térbeli tervezés az államok térbeli léptékének újra tervezési (*rescaling*) politikája lesz;
- A kormányzás (*government*) helyett a *governance* működés karaktere határozzák meg folyamatát (több szintű, sokszereplős koordinatív és kooperatív, stb. jelleggel);
- Összekapcsolja és integrálja a köz- és magán szektort, és folyamatában erős a részvétel;
- A területi szemlélet mellett megjelenik vagy akár elsődleges lesz a térbeliség szemlélete, (fizikailag lehatárolt területek mellett vagy helyett a térbeli összefüggések alakítása, a relatív [relacionális] terek formálása jelentkezik);
- Az adminisztratív, politikai legitimitással kijelölt területegységek mellett megjelennek a funkcionális terek, puha terek;
- Eszközeiben a korábbi kemény elemek (pl. szabályozás) mellett vagy azok helyett a puha elemek kerülnek előtérbe (stratégiák, víziók, kooperáció, koordináció);
- A tervezésben magasabb területi szintek kerülnek előtérbe, különösen az országos és szupranacionális szint, bár bizonyos esetekben a decentralizáció is jelen van;
- A térbeli tervezés az országos politikák térbeli dimenzióját adja meg és a politikák térbeli összehangolására-koordinációjára is kiterjed;
- Prioritásaiban jellemzően a gazdasági fejlődés kiegyensúlyozottabb eloszlását, a kiegyensúlyozott és fenntartható többközpontú fejlődés koncepcióját vagy legújabban egyre inkább a gazdasági versenyképesség és növekedés elsődlegességét hordozza;
- Tény alapú döntéseket és irányítást biztosít, részletes monitoringgal és felülvizsgálatokkal.

Ebben az új értelemben tehát a térbeli tervezés már egyre inkább, mint a térbeli fejlődést befolyásoló gyakorlatok, politikák, szektorok és szereplők koordinációjaként jelenik meg, amely különböző – főként egyre magasabb területi léptékekben valósul meg. A (*hard*) kemény és puha (*soft*) kifejezéseket - Farinós Dasi meghatározását átvéve (2006: II/118) – a dolgozatban arra vonatkoztatom, hogy a térbeli tervezés eszközei és szabályai milyen mértékben formalizáltak és mennyire egyértelműen ill. lezártan vannak létrehozva szabályozási és jogi szempontból. Ha erősebben, akkor kemény, ha kevésbé akkor puha formáról beszélünk.

A hangsúlyeltolódást jól szemlélteti a brit gyakorlatban az új paradigmához kapcsolódóan megjelent **térbeli terv** összehasonlítása a hagyományos területhasználati tervvel a 2/1. táblázatban.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy az irodalomban a fogalom használatában azért jelentős eltérések mutatkoznak. Míg az angol rendszerrel foglalkozó szerzőknél egyértelműen a fent körülírtakhoz kapcsolódó új értelmezést jelent a térbeli tervezés, addig vannak szerzők, akik jobban a hagyományos, elsősorban szabályozáson alapuló (bár egyéb tekintetben szintén átalakuló) értelmezést követik. Ilyen pl. Larsson (2006), aki nyugat-európai országok összehasonlító könyvében a *spatial planning* kifejezést elsődlegesen a fizikai tervezésre érti, de érdekes módon az ESPON, dolgozatunk készítésekor folyamatban lévő és még csak indító jelentése révén ismert COMPASS projekt definíciója is olyan megoldással él a vizsgálata tárgyát képező területi kormányzás és térbeli tervezés elkülönítésében, hogy a tervezésre hagyományosabb fizikai téralakító értelemezést vonatkoztatja, a többit pedig a *governance*-be sorolja (ESPON 2016).

2/1. táblázat: A területhasználati típusú és a térbeli (helyi és térségi) terv ideáltípusának összehasonlítása a brit tervezési rendszerben

Forrás: Nadin 2006: 18 és 2007: 54-55

	Területhasználati terv	Térbeli terv
Cél	A területhasználat és a fejlesztés szabályozása a fejlesztési és védelmi területek kijelölésével és a teljesítmény kritériumok alkalmazásával	A térbeli fejlődés alakítása az ágazati politikák és döntések térbeli hatásainak összehangolásával.
Forma	Adminisztratív területegységek területhasználatát szabályozó döntések és politikák ütemezése. Területek és helyek kijelölésének térképezése fejlesztési célokra és védelemre.	Stratégia, amely meghatározza a kritikus térbeli fejlesztési kérdéseket és meghatározza a kívánt eredményeket funkcionális területeken. A térbeli célok és a változás kulcsfontosságú területeinek szemléltetése. Alapelvek és célok, amelyek az összehangolt cselekvést irányítják.
Folyamat	Különálló folyamat, amely a hivatalos tervdokumentum (tervlap) elfogadásáig tart. Konfrontálási folyamat, a tervek tervezetéről szóló konzultációval politikai tárgyalásokkal. Az érdekelt felek a folyamatot érdekeik védelmére és érvényesítésére használják.	Folyamatos a tervfelülvizsgálata és korrekció. Kölsönös tanulás és információmegosztás a jövő alternatíváiról szóló viták révén egy együttműködő politikai folyamatban. Az érdekelt felek a folyamatot arra használják, hogy elérjék saját és közös céljaikat.
Tulajdonos és szakpolitikai közösség	A dokumentum a tervező hatóságé, amely iránymutatást ad a fejlesztést támogató és szabályozó tervező szakembereknek.	A helyi önkormányzat közösségi dokumentuma, melynek a közösségekkel és más érdekelt felekkel, partnerségekkel, NGO-kkal együtt a tulajdonosa.
Eljárási garancia	A végső terv, amely a vitatott részekre vonatkozó ellenvélemények felmérése révén került meghatározásra.	Az egész terv megbízhatóságának és koherenciájának alapos vizsgálatával meghatározott végső terv.
Módszerek	A kööttségek feltérképezése és az ágazati politikai igények összegyűjtése. Alkudozás és tárgyalások az ellenzőkkel és más érdekelttel, az átfogó tervezési elvek alapján. A javaslatok ellenőrzése a fenntarthatósági és stratégiai környezeti vizsgálat alapján.	A meghatározó térbeli fejlesztési tendenciák, hajtóerők, piaci igények és szükségletek, a fejlesztések társadalmi, gazdasági és környezeti hatásaival kapcsolatos tudás kiépítése. A választási lehetőségek elemzése a jövőképzési és a stratégiai választási megközelítések segítségével. Alternatívák és lehetőségek felállítása stratégiai környezeti vizsgálatot megtagadva.
Megvalósítás és végrehajtás	Előíró szabályozás révén törekszik a változás irányítására és a beruházási tevékenységek kontrollálására a területhasználatban, miközben a feltételek alakításával és tervezési megállapodásokkal mérsékli a helyi externáliákat	Más ágazatokban a döntések befolyásolására törekszik azáltal, hogy közös stratégiát építenek ki, és számos közös ösztönzőt és más mechanizmust alkalmaznak, beleértve a területhasználat szabályozási és tervezési megállapodásait.
Monitoring és felülvizsgálat	A terv céljainak és javaslatainak megfelelőségét méri a tervezés-vezérlési eredményekkel. Adatok adják tervezési terület képét, mint a tervjavaslatok megvalósításának általános kontextusát. A terv egészének periódikus, de ritka felülvizsgálata.	Méri a terv végrehajtását az ágazati politikákban és a döntéshozatalban. Az adatok tájékoztatnak a térbeli fejlődésről és a stratégia alkalmazásáról. Az egyes tervek rendszeresen kiigazításra kerülnek a konzisztens jövőkép irányába.

A tervezés új paradigmája kapcsán ugyanakkor fontos azt is látnunk, hogy a területi (regionális és városi) tervezés sok országban komoly kihívásokkal szembesül, ami az elmúlt 5-10 évben érvényesülő a tervezési rendszert lebontó reformok (Nagy-Britannia, Hollandia) vagy a tervezés szerepvesztésében jelenik meg. Pl. Kunzmann (2006) szerint a térbeli tervezésnek valójában

csekély a szerepe a területi fejlődésben. A területi tervezés szerinte általában nem bír számottevő politikai támogatással az országokban. Ez alól kivételként a centralizált erős francia állam fontos eszközét jelentő *aménagement du territoire*-t említi, valamint a holland *ruimtelijke ordeningen*-et, amelyre - ill. annak előzményeire - történelmi időktől fogva alapvető szüksége volt a vízzel „harcoló” országnak területei védelméhez. Németországban ezzel szemben a szövetségi és tartományi szinten működő *Raumordnung* szerepe kifejezetten leértékelődött (Kunzmann 2006). Kunzmann egyébként az európai tervezés történetét áttekintő tanulmánya konklúziói közt a jövőre vonatkozóan azt állítja, hogy ha a térbeli tervezés társadalmi szerepét fokozni akarjuk, akkor egyszerűen csak újra kell definiálni annak szerepét a gazdasági fejlődésben. A térbeli tervezés szerinte ugyanis képes:

- térbeli tudást adni a döntéshozóknak különböző szinteken,
- területet biztosítani és irányokat adni az infrastruktúra fejlesztéshez,
- térbeli jövőképeket fejleszteni,
- védeni a környezetet és a területi erőforrásokat,
- összekötni (és nem utasítani!) az ágazati politikákat,
- erősíteni a helyi és regionális intézményeket,
- moderálni a területi tanulást,
- monitorozni a térbeli változásokat,
- és bevonni az állampolgárokat a térségi kommunikációs folyamatokba.

Dolgozatom szempontjából a térbeli tervezés mindkét - ernyő és paradigma - értelmezési tartománya fontos. A térbeli tervezés ernyőfogalmának hazai összekapcsolási lehetőségével a 2.3, a paradigmafogalomhoz kapcsolódó hazai törekvésekkel pedig az 5.2. fejezet foglalkozik. Az empirikus kutatás során az európai szintű térbeli tervezésnek, mint az új paradigma (7. fejezet) megjelenítőjének hatásait vizsgáltam (európaizálódás az új paradigma mentén) az országok (ernyőfogalom szerint értelmezett) térbeli tervezési gyakorlatainak átalakulásában, melyet a 8. fejezet mutat be.

2.2. Kapcsolódó fogalmak

A tervezéssel, fejlesztéssel kapcsolatban többféle, az európai uniós és nemzeti szakpolitikai gyakorlatokban olykor szélesebb körben használt fogalom van jelen, melyeknek a dolgozatban használt térbeli tervezéshez való viszonyát szükséges röviden áttekinteni. A fogalmak egyértelmű elkülönítése nem lehet magától értetődő, hiszen gyakran eltérő szakmai megközelítések egymással átfedő, vagy akár ugyanazon területekre is más fogalmakat használnak. E részfejezetnek nem célja a különböző megközelítések összegyűjtése és bemutatása, csupán annyi, hogy a tervezési irodalom perspektívájából tisztázza a leginkább kapcsolódó fogalmak viszonyát a térbeli tervezéshez dolgozatom szempontjából. A különböző megközelítések jelenléte mellett a dolgozatomban vallott értelmezés kijelölés természetesen nem mentes a szubjektivitástól, bár azt nemzetközi tervezési együttműködésben szerzett tapasztalataimra és a szakterület egyes meghatározó szakembereinek publikált tanulmányaira ill. kiegészítő jelleggel velük folytatott interjúimra építem. Ki kell emelnem Dühr és szerzőtársai rövid fogalmi glosszárúját, melyet kiemelten használok az alábbiakban (2007: 300-305). (A hazai fogalmakkal való kapcsolódásra a 2.3. fejezet tesz kísérletet.)

A városra (településre) ill. valamely szubnacionális térségre (régióra) irányuló **várostervezést** (*urban planning, town planning*) ill. **területi (regionális) tervezést** (*regional planning*) az előző részfejezet alapján egyértelműen az átfogó térbeli tervezés hagyományosabb részhalmozainak tekinthetjük. (A területi tervezés kifejezés a hazai szakirodalomban heterogén tartalommal, olykor a térbeli tervezés európai fogalmához nagyon közeli értelmezésben jelenik meg, ld. következő fejezet.) A tudományosan kevésbé bevezetett, ám a területi kohézió (*territorial cohesion*) céljának megjelenése óta a gyakorlatban fel-felbukkanó *territorial planning* kifejezés esetében - melyet magyarul szintén területi tervezésnek fordíthatunk - nem lehet ennyire egyértelmű viszonyt megfogalmazni eltérő és esetleges kontextusú előfordulásai miatt. Ezt leginkább a térbeli tervezés fogalmával érdemes azonosítanunk, azzal a szűkítéssel, hogy ebbe kevésbé tartoznak bele a hagyományos szabályozás orientált tevékenységek, sőt több esetben kifejezetten a területhasználati tervezéstől való elkülönítés miatt használják a *territorial* jelzőt.

A **regionális politikát** (és eszközét a regionális fejlesztést) a térbeli tervezéstől általános értelemben Dühr és szerzőtársai - nyugat európai nézőpontból – egyértelműen elkülönítik, hiszen az előbbi a régiók közötti különbségekre fókuszáló, ehhez beruházási forrásokat biztosító politika, amely a tér mélyebb értelmezését, pl. a régió belüli térbeli viszonyok alakítását nem célozza (2007). A regionális politika lényegét jelentő regionális támogatási programok valóban lehetnek akár tisztán ágazati jellegűek is egy-egy régió belül, melyekhez régióként eltérő támogatási forrás kapcsolódik. Az uniós fejlesztési forrásokra jelentős mértékben ráutalt kohéziós országokban természetesen ennél szövevényesebb a regionális politika kapcsolata a térbeli tervezéssel, hiszen közberuházások 50-80%-át kitevő kohéziós politikai forrásokhoz rendelt európai szempontok meghatározóak a városfejlesztési, területfejlesztési tervezés számára is.

Közösségi szinten a regionális (mai nevén inkább kohéziós) politika az Európai Unió elsődleges beruházási politikája, amelyben a területi dimenziót hagyományosan a régiók közötti gazdasági-társadalmi különbségek csökkentése jelentette a gazdasági és társadalmi kohézió céljai mentén, ami a források nagyságrendjének, és újabban egyre inkább a támogatható célok körének régiótípusonkénti meghatározásában ölt testet, de térbeli tervezést-fejlesztést nem jelent. Ez alól kivételt jelent a regionális politika harmadik, (ma már második) önálló célterületét jelentő európai területi együttműködések (ETE) területe, melyet az európai tervezési szakirodalom előszeretettel vizsgál és méltat, hiszen magában hordozza a területi stratégiák kialakítását.

Ehelyen szükséges a **regionális politika és a kohéziós politika** fogalmak kapcsolatára is röviden kitérnünk. Leggyakrabban a két fogalmat szinonimaként használják, ám az, hogy míg korábban a regionális, napjainkban pedig a kohéziós politika fogalma használatos, valójában e közösségi politika számottevő átalakulását is tükrözi, mely változás a térbeli tervezéshez való kapcsolatának átalakulását - meggyőződésem szerint számottevő erősödését - is hordozza. Az Európai Bizottság kommunikációjában ez a hangsúlyváltás a területi kohézió céljának 2009-es megjelenéséhez is kapcsolódóan úgy jelenik meg, hogy „...a kohéziós politikának a kiegyensúlyozottabb, fenntarthatóbb területi fejlődést is ösztönöznie kell, így ez egy tágabb fogalom, mint a regionális politika, amely konkrétan az Európai Regionális Fejlesztési Alaphoz kapcsolódott és specifikusan a régiók szintjén működött.” (EC 2018) A kohéziós politikának eszköze az Európai Szociális Alap és a Kohéziós Alap is - sőt 2014 óta szorosabban összekapcsolódik a közös agrárpolitikával, az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alappal is - és a régióknak, mint intézményi szintnek a szerepe pedig érezhetően háttérbe szorul (a régiók fejlettség szerinti besorolása a tagországokra jutó pénzügyi allokációk meghatározásában döntő), míg a városi dimenzió és a tér értelmezés egyértelműen felértékelődik. A regionális politika elosztásában természetesen korábban is jelen voltak a régiók fejlettségén túlmutató további területi szempontok is, ami például a támogatások földrajzi tértípusainak meghatározásában öltött testet, de ahogyan a 9. fejezetben bemutatásra kerülő elemzésből kiderül, a területi kohézióval kibővített kohéziós politikában jelenik meg markánsabban – bár az Unió közös stratégiai céljainak megvalósításához alárendelten - a térbeliség szempontrendszer. A fentiek alapján úgy vélem, hogy a **térbeli tervezés új paradigmájának térnyerése és a regionális politika leírt átalakulása (kohéziós politikává) a két terület szorosabb összekapcsolódásához vezet**, amit a 2/1. ábrán szemléltettek.

Vannak olyan fogalmak, melyeket a tervezési szakkifejezések kérdésével foglalkozó szerzők szerint gyakran a **térbeli tervezés fogalma helyett** használnak, abból a megfontolásból adódóan, hogy az Európai Unió nem rendelkezik térbeli tervezési kompetenciával. Ilyen okokból használják gyakorta a térbeli tervezés, ill. térbeli tervezési politika helyett a térbeli fejlesztés, stratégiai integrált tervezés vagy a térbeli politika fogalmait. (Ld. pl. WILLIAMS 1996; ESER-KONSTADAKOPULOS 2000; BÖHME 2002; HEALEY 2009-t idézi LUUKOKKONEN 2011)

A **térbeli politikák** (*spatial policy*) fogalmat az Európai Unió kontextusában gyakran alkalmazzák mindazon politikákra, melyek térbeli dimenzióval, területi/térbeli logikával vagy hatásokkal rendelkeznek (pl. WILLIAMS 1996, LÄHTEENMÄKI-SMITH-BÖHME 2004).

Az európai szakpolitikai dokumentumokban - szakirodalomban ritkábban – jelen van a **térbeli fejlesztés** (*spatial development*) fogalma, amely szorosan kapcsolódik a térbeli tervezéshez és nem egyezik meg a hazai területfejlesztés fogalommal. Ez a térbeli folyamatok alakítására irányuló tudatos fejlesztési téralakítást jelent eltérően a regionális politikától és regionális fejlesztéstől, melyben a térbeli dimenzió egyáltalán nem szükségszerű. Dühr és szerzőtársai azért tartják kedvezőnek ezt a fogalmat, mert sok ország gyakorlatában elsősorban hagyományosan a természeti és épített fizikai környezet formájában és minőségében bekövetkező változásokra használják a térbeli tervezés fogalmat, amitől a fejlesztésorientált és elsősorban szupranacionális szinten értelmezett térbeli fejlesztés jól elkülöníthető és amely, Dühr szerint jól kifejezi az EU szintjén sokkal inkább a társadalmi-gazdasági kulturális földrajzi összefüggésekre vonatkozó értelmezést (2007). Ez a fogalom nem igazán terjedt el a tudományos diskurzusban, viszont az eddigi legnagyobb hatású európai térbeli stratégia (ESDP) ezt a fogalmat használja címében.

Az európai szintű térbeli tervezés egyfajta jogalapját és új jelszavát jelentő **területi kohézióval** (*territorial cohesion*) a 3.2. fejezet foglalkozik kitérve a fogalmi kapcsolódásra is. E fejezetben csak annyit fontos jelezni, hogy a területi kohézió „zászlaja” alatt számos térbeli tervezési

tevékenység zajlik, melyeket gyakran a területi kohézió érvényesítésének neveznek, (vö. Péti et al. 2009, Ricz – Salamin 2010), azonban megítélésem szerint inkább politikai célként érdemes rá tekinteni, nem váltva ki vele a térbeli tervezés fogalmát. A *territorial planning* fogalomhoz hasonlóan a területi (*territorial*) kohéziót is inkább térbeli kohézióknak célszerű tekinteni, hiszen jellemzően nem a konkrét határokkal definiált területegységek keretében célozza a területi összhang és hatékonyság megteremtését, hanem a tér többféle léptékében és dimenziójában.

A térbeli tervezés európai új paradigmájában jelzett átalakulás jelentős mértékben kapcsolódik a kormányzás módjának átalakulásához, a *governance* trend megjelenéséhez. Az elmúlt évtizedben szélesebb körben alkalmazott **területi governance** fogalmához nagyon szorosan kapcsolódik (vö. VAN WELL et al. 2016, FALUDI 2016, NUISS-HEINRICH 2011), melynek jelentésére szükséges kicsit bővebben is kitérnünk. (A tervezés *governance* szemléletű átalakulásáról ld. 4.2. fejezet.) Bár a *governance* kifejezés az angol nyelvben vezetési értelemben hagyományosan régóta használatos, a kifejezés a közsféra vezetésére vonatkozó alkalmazása a kilencvenes évek elejétől terjedt el széleskörben az állam, a piaci szereplők és a civil társadalom összjátékának kifejezésére (VAN WELL-SCHMITT 2016). Ez a fajta összjáték a tervezés új paradigmájának is lényegi eleme. A területi *governance* és a térbeli tervezési koncepciók tartalmi kapcsolata definíciófüggő, amelyben a teljesen elkülönülő tartalmúaktól a kettőt nagyon erős értelmezési átfedésbe helyezőkig terjed a skála.

Az első közismert definíció az OECD-től származik, amely ezt a kormányzás területre vonatkoztatott formájának tekintette. E szerint „...a területi *governance* az a mód, amivel egy nemzetállam területeit kormányozza és a politikák megvalósításra kerülnek, különös tekintettel a szerepek és felelőségeknek a kormányzás különböző szintjei közötti elosztására (szupranacionális, nemzeti és szubnacionális) és az ezek alapjául szolgáló tárgyalási és konszenzuskeresési folyamatokra.” (OECD 2001: 142-t idézi VAN WELL- SCHMITT 2016: 6)

Az Európa Tanács égisze alatt működő CEMAT 2006-os határozata úgy tekint rá, mint a vezetés és tervezés összességére: „A területi *governance* a társadalmi-térbeli dinamikák innovatív és megosztott menedzselési formáinak megjelenéseként és megvalósításaként értelmezhető. Legegyszerűbb szinten az általános *governance* elveknek a területi fejlesztési politikákban való kulturális beágyazottságát és alkalmazását tekinthetjük területi *governance*-nak. [...] A megalapozott területi *governance* a különböző közpolitikai és ágazati célok térbeli konzekvenciáinak jelzésével törekszik kezelni a területi dinamikákat. Cél a közösen megegyezett célok és a megosztott felelősség kereteinek a megtárgyalása a térbeli fejlesztési stratégiák és politikák révén.” (CEMAT 2007:29)

Az ESPON 2006-ban zárult területi kormányzással foglalkozó projektje kifejezetten az európai térbeli tervezési koncepciók értelmezési tartományában határozta meg a területi *governance*-t: „A területi *governance* a szereplők szervezési és koordinációs folyamata a területi tőke fejlesztésére, nem romboló módon annak érdekében, hogy erősítse a területi kohéziót különböző szinteken.” (FARINÓS DASÍ 2006: 12)

A területi *governance* európai uniós karakterét jelzi az Európai Unió Területi Agendájának (Territorial Agenda 2011) megalapozó háttérdokumentumában szereplő definíció, amely egyértelműen a területi kohézió céljához köti a fogalmat. „A területi kohézió megvalósulása felé egy állandó és kooperatív folyamat vezet, amelyben részt vesznek a terület(i)fejlesztés különböző szereplői és érintettjei a politikai, adminisztratív és technikai szint képviselőitében egyaránt. Az együttműködésnek ezt a folyamatát területi *governance*-nek nevezünk. A magánszférának, a tudományos szférának, a közszférának, a civil szervezeteknek és további szereplőknek kell

együttműködni annak érdekében, hogy jobban kihasználják az európai régiókban zajló jelentős beruházásokat, és hozzájáruljanak az egyes régiók speciális kihívásaira adandó válaszok megtalálásához” (RADVÁNSZKI et al. 2011: 15).

A területi governance-nek egy, a térbeli tervezéshez még közelebb álló definícióját adta Van Well és Schmitt (Ez a közelség nem annyira meglepő, mivel mindketten a térbeli tervezési irodalom aktív szereplői is egyben.) A szakirodalom és kutatásaik alapján tíz európai esettanulmányukat feltáró kötetük keretében adott meghatározás szerint *„a területi kormányzás egy helyre/területre vonatkozó közpolitikák, programok és projektek kialakítása és megvalósítása: szereplők, intézmények és tevékenységek koordinációjával (1.); szakpolitikai ágazatok integrálásával (2); az érdekeltek részvételének mobilizálásával (3); a változó kontextushoz való adaptálódással (4); hely ill. terület alapú adottságok és hatások érvényesítésével.”* Definíciójukban „fejlesztés” alatt a hely/terület hatékonyságának erősítését, az egyenlőségét és a környezeti minőségét értik (VAN WELL–SCHMITT 2016).

A tervezés kutatása oldaláról közelítő Nadin és Stead ugyanakkor érdekes módon a térbeli tervezés rendszerét (politikáját) tekintette az átfogóbb fogalomnak a társadalmi modellek és tervezési hagyományok kapcsolatát vizsgáló elemzésében, ahol a *„térbeli tervezés rendszereinek koncepciója, az az általános terminus, amely azon területi governance intézkedések kifejezésére szolgál, amelyek az egyes helyek térbeli fejlődése mintázatainak alakítását keresik.”* (2012: 35)

Az ESPON, kutatásunk idején folyamatban lévő COMPASS című projektje pedig, mint említettem a olyan definíciós megoldást választ (egyébként szintén Nadin vezetésével), amely voltaképpen a térbeli tervezés átfogó értelmezését bontja két részre. A formális, szabályozási jellegű tartalmat nevezi térbeli tervezésnek, az informálisabb kooperációkon épülő „puha” rendszerét pedig területi governance-nek (ESPON 2017: 7).

E fogalmak használatának megértésében minden bizonnyal figyelembe kell vennünk a fogalmi innovációk (divatok) dinamikáját is, hiszen ahogy azt Nadin és VanWell és Schmitt fent jelzett megfogalmazásai is tükrözik, ma sok mindent területi governance-nek nevezünk, amit korábban ugyanazon szerzők is térbeli tervezésként vizsgáltak.

Összességében úgy vélem, hogy a governance és a térbeli tervezés egyaránt egyfajta elmozdulási vektort artikulál. Az előbbi a kormányzáshoz (*government*-hez) az utóbbi a hagyományos területi tervezéshez képest. **A governance az irányításnak egy dinamikusabb és egyben jövőorientált formája, a térbeli tervezés pedig egy átfogóbb, szereplőiben, lehetséges eszközeiben és tárgyában kibővülő értelmű funkció,** így e két változás a két fogalom közeledését eredményezi. A dolgozatban ugyanakkor a két fogalom közötti kapcsolatot úgy tekintem, hogy **a térbeli tervezés a tágabb governance rendszer részfunkciója.** Hogy egy adott országban e kettő mennyire van szoros kapcsolatban, az jelentős mértékben attól függ, hogy mennyire jelent meg a *governance* és mennyire érvényesül a térbeli tervezés átfogóbb koncepciója. Elvi alapon azt mondhatjuk, hogy azok az országok, amelyek tervezési rendszere a regionális gazdasági, de különösen az integrált átfogó tervezési stílusba tartoznak, azoknál a területi kormányzás nagyobb részét teszik ki a tervezési folyamatok. (A tervezési rendszer típusokról ld. 2.4. fejezet)

2.3. Fogalmi megfeleltetés a magyar gyakorlattal

Az európai tervezésről, európai uniós kontextusában, de magyarul írott dolgozatban szükségszerűen felmerül a nemzetközi és a magyar fogalmi kapcsolódás kérdése, amely a térbeli tervezés témakörében azért különösen fontos, mert e kettő között jelentős eltéréssel szembesülünk. E részfejezetben arra teszek kísérletet, hogy az európai térbeli tervezés fogalmait összefüggésbe hozzam a megfeleltethető hazai tevékenységek fogalmaival, elsősorban gyakorlati megközelítésre helyezve a hangsúlyt. A hazai és fősodorbéli európai fogalomhasználat viszonyának feltárását nehezítik egyrészt nyelvi sajátosságok, másrészt az a körülmény, hogy az értelmezések mindkét oldalon dinamikusan alakulnak.

Az európai tervezési fogalmak kapcsolódásának meghatározásakor rögzítenünk szükséges, hogy az európai térbeli tervezés koncepciójának kialakításában a hazai és általában a kelet-közép-európai tervezési megközelítés érdemben nem játszott szerepet. Bár az európai térbeli tervezésben a magyar kontribúció is megjelent (vö. Péti M et al. 2009) és a 2011-es Magyar Elnökség a legutóbbi uniós tér-stratégiai dokumentum (a TA2020) megalkotásának koordinációjával egy ideig számottevő szerepet vitt az európai szintű tervezésben, e folyamatokban az „euro-angol” terminus technikusok domináltak a diskurzust és döntően a koncepcionális tartalmat is, még akkor is, ha ezek hazai adaptálására történtek számottevő kísérletek (Ricz - Salamin 2009). (Az európai folyamatokban való hazai szerepvállalásról ld. 5.2. fejezet.)

A fogalmi megfeleltetésben alapvető akadályt jelent az is, hogy a **magyar nyelvben** a tervezés szó alkalmazását elsősorban a műszaki szakterületek dominálják. A műszaki, mérnöki tervező munkára az angol *planning* kifejezést jellemzően nem is alkalmazzák, hanem helyette a *designing*, ill. *engineering* fogalmak használatosak eltérő értelmezésekben. Angol nyelven a „*planning*” vagy az üzleti világban a menedzsment tervezési funkciójára, vagy a közszféra (szakpolitikai) tervezésére vonatkozik, míg pl. a brit gyakorlatban ez utóbbi kifejezetten a térbeli tervezésre szűkül. Magyarországon a tervező kifejezés a köznyelvben leggyakrabban a műszaki (mérnöki) szakágak szakemberét, az építészeti tervezőt jelenti, bár szakmai berkekben természetesen a területi, fejlesztéspolitikai és ágazati politikai tervező megnevezés is jelen van.

Ez a fajta nyelvi korlát áll fenn a dolgozat szempontjából szintén fontos kormányzás esetében is, ahol a formalizált, hierarchikus kormányzást (*government*) magyarul nem tudjuk elkülöníteni a *governance* minőségi különbséget és elmozdulást kifejező fogalmától. Éppen ezért dolgozatban jobb híján az angol *governance* fogalmat lefordítás nélkül használom (miként azt pl. Somlyódy né Pfeil is teszi [pl. 2011, 2014]). Hasonló nyelvi korláttal szembesülünk a *policy*, *polity* és *politics* fogalmak esetében is, melyeknél a politika szó áll csak magyarul a rendelkezésünkre (megkülönböztetésükről ld. GALLAI-TÖRÖK 2003: 57). A politika kifejezést dolgozatomban a *policy* értelmében, szakpolitikaként használom, s az ettől eltérő értelmezést külön körülírom.

A térbeli dimenziójú tervezések Magyarországon elkülönült gyakorlatokban vannak jelen. Helyi szinten a **településtervezés** és a fölött a **területi tervezés** fogalma használatos a gyakorlatban, amit a mereven elkülönülő törvényi szabályozások (ti. építésügyi és területfejlesztési törvényi szabályozás) választanak el egymástól. Az angol nyelvben az *urban/town planning* és a szupralokális szinten pedig a *regional planning* kifejezések ezek megfelelői.

Ugyanakkor erős az elkülönülés a területhasználatsszabályozás orientált **rendezési** és a beruházásorientált **fejlesztési tervezés** között is, mely elkülönülések szakmai szemléletekben és diszciplináris bázisában is jelentkeznek, de különösen éles a rendezési tervezés jogosultsági szabályozásában, amely a mai napig elsődlegesen műszaki végzettséghez kötődik. A területi

tervezési rendszer hazai széttagoltságáról adott átfogó képet a nagyszámú szakértő bevonásával 2006-ban készült tervtörvény előkészítő átfogó elemzés (SALAMIN-PÉTI 2006).

Ugyanakkor a települési és területi szintű tervezés - a település-, ill. területfejlesztés részeként - hazai elkülönülése egyértelműen oldódni látszik: a területfejlesztési dokumentumok települési tartalma erősödik (a regionálistudományi, területfejlesztési szakirodalomban pl. erősödik a városi dimenzió), míg a városfejlesztésben is a praxis oldaláról jelentkező fokozódó követelmény a térségi beágyazódás, a régiós szemlélet, ami pl. az integrált városfejlesztési stratégiák jogszabályilag is megjelenő tervi műfajában is tetten érhető a térségi-regionális kitekintés elvárásában.

Míg a gyakorlatban a hazai tervezés kifejezés gyakorta a *planning*-nél szűkebb – csupán a tervekészítésre vonatkozó – értelmű, addig a település- és területfejlesztés fogalmak a *planning*-nél többet tartalmat hordoznak, hiszen a pusztán végrehajtási, érvényesítési műveleteket is magukba foglalják.

A tervezés hazai tudományos irodalmában gyakran a térbeli tervezés európai jelentés tartalmainak többségét (települési és regionális, sőt országos szintek, olykor rendezési és fejlesztési tervezés együttese, a tervekészítésen túlmutató folyamat, stb.) hordozó megközelítések kifejezésére többen a **területi tervezés** kifejezést alkalmazzák (pl. Rechnitzer, Tóth, Péti, Lados, Faragó, Salamin, Péti-Salamin, stb.), Csák pedig 2011-es munkájában konkrétan a *spatial planning* fogalmát fordítja területi tervezésnek. A területi tervezésnek a térbeli tervezés megfelelőjeként való hazai alkalmazása ellen szól azonban több szempont is. Egyrészt az, hogy angol fordításában ez a *regional planning*-nek feleltethető meg (azaz a helyi és az országos közötti szintre) és tartalma alapján mindenképpen egy lehatárolható területre irányul, másrészt nem terjed ki a települési szintre, harmadrészt pedig van egy olyan fokú (bár nem letisztult) hazai beágyazottsága, amitől nehéz lehet megszabadítani és pl. az ágazatok területi koordinációjára is kiterjeszteni azt.

Ha a téralakítás átfogóbb célrendszeréről és intézményeiről, eszközeiről beszélünk, akkor a térbeli tervezési politika fogalom közel áll Rechnitzer és Smahó (2011) által definiált **területi politika** fogalmához, amely értelemszerűen a térbeli folyamatokba való tudatos beavatkozás. A területi politika lényege az ún. területrendszerbe való beavatkozás, melyet a komplexitás és a különféle horizontális politikák összehangolására való határozott szándék jellemez. A területi politika területi szintje az ország egésze, annak térszerkezete alakítása, a különféle fejlettségű területi egységek, települések egymáshoz viszonyított elmozdulásának meghatározása, illetve kitekintés az ország fejlettségére, helyzetére az országok közösségében. (RECHNITZER-SMAHÓ 2011: 28-33)

Az európai tervezési fogalmak és a hazai kifejezések tisztázására Faragó László tett kísérletet még 2001-ben. Munkájában már felhívta a figyelmet arra, hogy a *spatial planning* területrendezésre fordítása, amely akkor gyakran tapasztalható volt, teljes félreértés. Ő a *spatial planning* kifejezést a hazai **területfejlesztéssel** azonosította, amely talán valóban legközelebb álló fogalom – főként ha azt tekintjük, hogy a területfejlesztéshez kapcsolódó rendkívül bőséges tudományos szakirodalom a jogszabályokban jelenlévő értelmezéseket jelentős mértékben kitágítja. Ugyanakkor megítélésem szerint - hangsúlyozottan a gyakorlat felől közelítve a területfejlesztéshez - a két fogalom, a jelentős átfedés ellenére sem felel meg egymásnak, hiszen a települési szintű tervezés-fejlesztés és a rendezési tervezés nem része a hazai fogalomnak, míg a megvalósításhoz kapcsolódó Magyarországon területfejlesztésinek tekintett végrehajtási műveletek jelentős része pedig nem része a *spatial planning*-nek. (Ld. 2/1. és 2/2. ábrák)

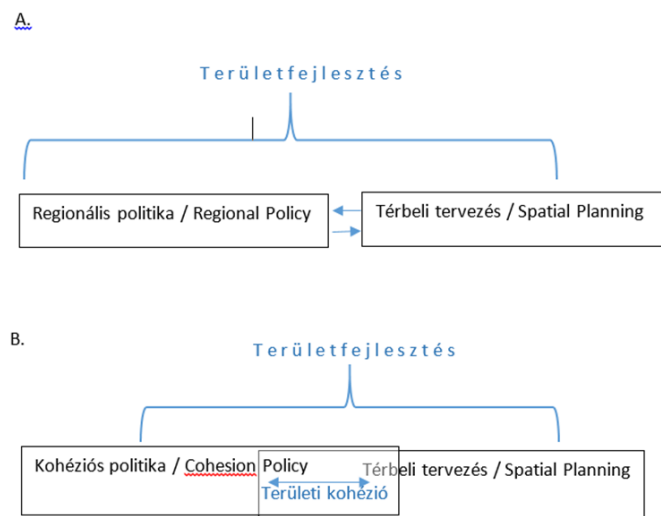
Már Faragó (2001) is felhívja arra a figyelmet, hogy a regionális politika nem felel meg egészében a területfejlesztésnek.

Az európai fogalomhasználathoz kapcsolódóan álláspontom szerint a hazai területfejlesztés fogalom rendelkezik részben egy regionális fejlesztéshez kapcsolódó (regionális politikai) értelmezési tartománnyal, magába foglalva annak végrehajtási aspektusait, beruházási eszközrendszerét is, meghatározó beruházó-redistribúciós karakterét, és rendelkezik egy a térbeli tervezés dolgozatomban bemutatott jelentésének jelentős részét is lefedő tartalommal.

A regionális politikai és térbeli tervezési tartalom közötti különbségtétel megragadható pl. abban, ahogyan Péti több munkájában a valós területiséget (lényegében a térbeli tervezést) keresi ill. szorgalmazza a területfejlesztési (regionális politikai) programokban (PÉTI 2011, PÉTI–SALAMIN 2010), vagy ahogyan Szabó keresi a térszerkezet megjelenését a megyei területfejlesztési dokumentumokban (2011).

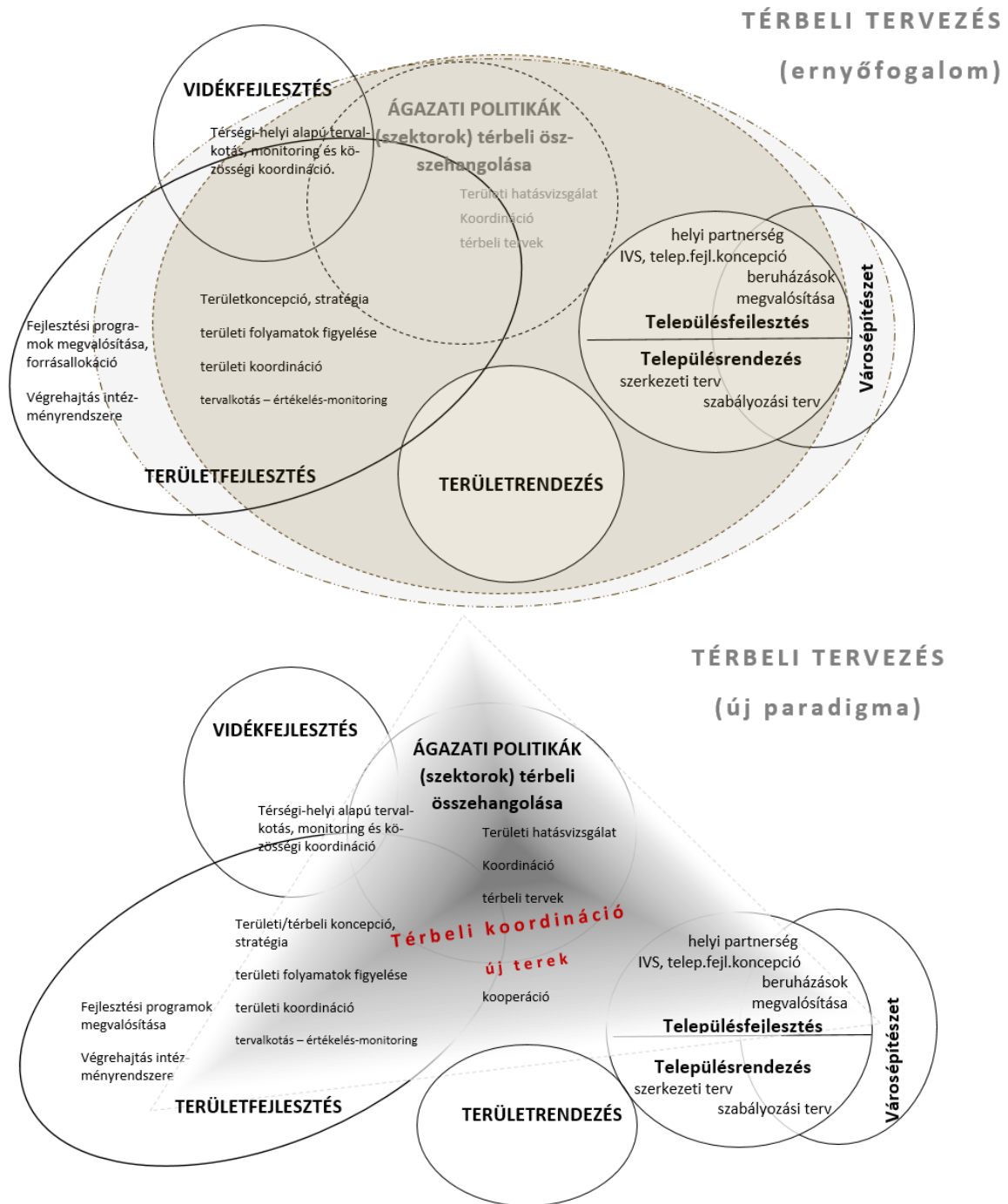
Mindezt a képet módosítja a regionális és kohéziós politika régióktól való távolodásának és térorientációjának a térbeli tervezés jelentéséhez közeledő, az előző részfejezetben vázolt átrendeződése is, melyről bővebben 9. fejezet szól.

A hazai tervezési és fejlesztési gyakorlat fogalmainak javasolható megfeleltetését a térbeli tervezés ernyőfogalmával valamint a térbeli tervezés mint paradigmafogalom hangsúlyainak lehetséges kapcsolódásait a 2/2. ábra mutatja be.

2/1. ábra: A hazai területfejlesztés, az európai térbeli tervezés és regionális politika ill. kohéziós politika fogalmak kapcsolata a területi kohézió céljának megjelenése előtt (A) és után (B)

Forrás: Saját szerkesztés

2/2. ábra: Ábra A térbeli tervezés (spatial planning) európai fogalmának kapcsolata a magyar gyakorlat kifejezéseivel a fogalom két értelmezése szerint

Forrás: Saját szerkesztés

A térbeli tervezés, mint kifejezés **magyar használata** egyébként a közelmúltban már a hazai szakmában is fel-fel bukkan. Magyar Urbanisztikai Társaság 2010-2011-ben a tervezési rendszerek integrálására vonatkozó javaslati tanulmányában (MUT2011) a települési és térségi tervezés egységes kifejezésére, Csaba Ders a települési tervezés tágabb viszonyítási közegeként alkalmazza (Csaba 2010) a fogalmat, míg az ukrán tervezési rendszer átalakulásának bemutatása során, annak fejlesztési dimenziójának (a rendezésen túlmutató) bővülését kifejezendő használja

Brenner (Brenner 2017). E művek azonban eltérő értelmezésben nem szolgálnak sem a fogalom definiálásával, sem a kapcsolódó fogalmakhoz való pozícionálással.

A térbeli tervezés egységesítő ernyőfogalmának a hazai szakpolitikai **gyakorlatba való** átültetése azonban a már jelzetteken túl további nehézségekkel is szembesülhet. (A térbeli tervezés, mint paradigmájának hazai érvényesítéséről ld.5.2. fejezet) A 2.2. ábrán jelzett különböző tevékenységekkel jelölt cselekvési mező ugyanis meglehetősen fragmentált. Amint azt egy széles szakértői körrel elkészült elemzés 2006-ban értékelte, a hazai térbeli dimenziójú tervezés helyzete szétesett volt a területi - települési, rendezési - fejlesztési, hazai - európai uniós, ágazati - területi dimenziókban egyaránt (SALAMIN-PÉTI 2006). Ez a széttagoltság nemcsak a gyakorlatban, szabályozásban, hanem a szakmai megközelítésekben is testet öltött. Ugyanakkor számos olyan dinamika van, ami e területek közeledését erősíti. Egyrészt egyre nagyobb számban vannak, akik a rendezés-fejlesztés összekapcsolását (Salamin-Péti 2006, Faragó 2005, MUT 2011, stb.) sürgetik és pl. a rendezés és fejlesztés közelítése vagy a térségi tervekben a települési tartalom elvárása a tervezésszabályozásban is valamelyest megtörtént, míg például az integrált városfejlesztési stratégiák már maguk fejlesztési, stratégiai kooperációs és akcióterületi terveik révén konkrét területhasználati tartalommal is rendelkeznek, s bár települési tervek, a regionális kitekintés elvart. Ugyanakkor a települési és területi szint közötti törés egyértelműen oldódik a tudományos megközelítésben, hiszen a területi/regionális tudományos szakirodalomban egyértelműen felerősödött a városi dimenzió (elég csak a Tér és Társadalomban felfigyelni a városi témájú publikációk számának bővülésére) ill. a korábban „műszaki”-nak tekintett településtervezésben is egyre felértékelődnek a stratégiai, társadalmi-gazdasági témakörök, miközben a 2014-20-as időszakban az uniós források terület- és településfejlesztési kereteit is a helyi-térségi gazdaság fejlesztésére kell fordítani, ami szintén a területi és települési fejlesztések szükségszerű szakmai közeledéséhez kell, hogy vezessen. (PÉTI-SALAMIN 2016)

A fentiek alapján mind az európai kapcsolódások lehetőségének biztosítása, mind a térbeli dimenzióban zajló, a gyakorlat, a szabályozás és a szakmai megközelítések diverzitása miatt elkülönülő, de térbeli fejlődést befolyásoló tervezési tevékenységek összekapcsolás lehetőségének elősegítése érdekében **javaslom a térbeli tervezés ernyőfogalmának bevezetését**, és annak megkülönböztetését a területi tervezés fogalmától, ez utóbbit inkább az angol a *regional planning* kifejezésnek megfelelően a térségi léptékű tervezési folyamatokra szűkítve. A térbeli tervezés fogalom megkülönböztetése azért is kiemelten fontos, mert a hagyományos, adminisztratív régiók (legyen az megye, régió, járás/kistérség) mellett a globalizáció, a gazdasági *governance* paradigma és az európai integráció egyaránt a funkcionális és viszonyítási terekre, térbeli hálózatokra, az új típusú *governance* formák puha tereire irányuló téralakítás, azaz a térbeliségnek a terület egységeken túl mutató dimenzióinak kezelését sürgeti. Ennek csupán egy megjelenési formája az, ahogyan az Európai Unió kohéziós politikája elfordult a régióktól, miközben a területi kohézió paradigmája mentén a térbeliség más dimenzióit jeleníti meg. Úgy tekinthetjük, hogy a területi-regionális szemlélettel szemben a térbeli szemlélet értékelődik fel. Hogy ennek milyen haszna vagy kára van az persze majd később kiderül ki. (A térbeli tervezés mint új paradigma érvényesítésével kapcsolatos hazai törekvésekről ld. az 5.2. fejezetet.)

2.4. Az európai országok tervezési rendszereinek főbb típusai

A tér dimenzióban zajló tervezési politikák és ezek gyakorlatai országonként meglehetősen eltérőek Európában. Ez visszavezethető az alkotmányos berendezkedés, a területi irányítási struktúra, a politikai stílus, kultúra, a természetföldrajzi adottságok, gazdasági térszerkezet és az urbanizáltság különbségeire is, amely adottságok jelentős mértékben határozzák meg azt, hogy az

egyres országokban a várostervezés, területi tervezés és általában térbeli dimenziójú kormányzás milyen formái jöttek létre (Vö. STEAD-COTELLA 2011). A különbség nem csupán abban áll, hogy milyen tervtípusok készülnek, hogy a tervezésnek milyen szakmai bázisa alakult ki, vagy hogy a helyi, regionális és országos szint között hogyan oszlanak meg a tervezési kompetenciák, hanem abban is, hogy milyen alapvető motivációk vezérlik a téralakító eljárásokat és ebből adódóan mit neveznek egyáltalán térbeli, területi ill. városfejlesztési tervezésnek. Az is előfordul, hogy valamely a 2.1. fejezetben leírt kritériumok alapján lényegében térbeli tervezésnek tekinthető, a térbeli fejlődést tudatosan alakító tevékenység jelen van egy országban, de nem nevezik azt tervezésnek, és nem a területi vagy várostervezésért felelős minisztérium felelősségi körébe tartozik. A területi kohézió pl. gyakran nem a területi tervezésért, vagy várostervezésért felelős szakpolitika rész, hanem pl. a gazdaságfejlesztésért, európai uniós ügyekért felelős politika része. Mint már utaltam rá, az egyes országok tervezési gyakorlatainak összehasonlítására és csoportosítására a nemzeti nyelvekben használt tervezési megnevezések nem nyújtanak segítséget.

Az elmúlt húsz évben jelentős számban születtek az egyes országok tervezési rendszereit összehasonlító módon bemutató munkák. Az országos szintű térbeli tervezés rendszereit vizsgálta Alterman (2001), a nyugati országok elsősorban fizikai jellegű területi tervezését Larsson (2006), a várostervezés rendszereit Healy és Williams (1993), míg újabb munkaként Raimer és szerzőtársai tizenegy európai ország tervezési rendszerét és gyakorlatát mutatták be, jelentős mértékben az átalakulási folyamatokra fókuszálva (RAIMER et al. 2014).

Egyes országokban a tervezés összetettebb, kifinomult rendszerei jöttek létre, gyakran politikailag is erős szakágazatként, melyek gyakran hatással voltak más országok gyakorlataira is. A szakirodalom leggyakrabban tervezésnek a holland, a francia és a brit tervezést szokták kiemelni, melyek az európai tervezési modellre is erőteljesen hatottak (FALUDI 2004b).

A legkorábban urbanizálódott, nagy népsűrűségű térségekkel rendelkező országokban a várostervezés és területi tervezés elsőként formálódott ill. alakult ki. **Nagy-Britanniában** a korai ipari forradalom és ehhez kapcsolódó népességkoncentrációk (később pedig az ezzel összefüggésben kapcsolódóan a rurális táj értékek védelmének felértékelődése) vezetett a tervezés viszonylag korai intézményesülésében a huszadik század legelejétől, amelyet a társadalmi mozgalmakban gyökerező tervezési szakma megjelenése is kísért és a tervezés tudományának alakításában máig meghatározó a brit szakma szerepe. A tervezésemélet a mai napig meghatározóan angolszász, amely a tudományos diskurzusokon keresztül a többi országra is erős hatással van.

Hollandia esetében a földrajzi adottságok (ti. eredetileg mocsaras és a tengertől elhódított területek teszik ki az ország jelentős részét, miközben történelmi távlatok óta kiemelkedően magas a népsűrűsége) és ehhez kapcsolódóan a társadalom szüntelen „harca” a vízzel a középkortól szükségessé tette a területtel való tervszerű gazdálkodást, és e területek használatának, beépítésének és mindenekelőtt vízvédelmének sok szereplő gondos együttműködését és koordinálását. Éppen ezért a holland mintát a koordináló, kooperáló, integráló tervezés archetípusának is tartják. (pl. FALUDI 2004b, EVERS- TENNEKES 2016) Az európai szintű tervezési kompetencia kialakításának legfőbb szorgalmazója a Római Szerződés előkészítése óta Hollandia volt (Faludi 2011). A holland tervezés hatása az európai térbeli tervezés kialakításában, így az 1999-es ESDP-ben is meghatározó volt. A fizikai és egyre inkább társadalmi és gazdasági tér alakításának ez a koordináción alapuló integrált átfogó karaktere jelent meg különböző mértékben az észak európai országok többségében is.

Németországban a tér rendszerszerű fejlesztését és rendezését, a területi összhangot célzó *Raumordnung*-ot - amely neve ellenére nem felel meg a magyar területrendezés fogalmának, annál

sokkal többet jelent, pl. a *raumplanung* is ennek részhalmaza - a térbeli rend logikája határozza meg, amely mai napig a Chrtistaller által felvázolt központi helyek elmélet adja, a városok hierarchiáját és a tér közöttük történő felosztását hangsúlyozó alapszemléletét. (CHRISTALLER 1933) A tervezési rendszer formálódásában meghatározó momentum volt a második világháború időszaka, amikor a meghódítandó területekre rendszerszerű területi terveket dolgozott ki a náci birodalom e célra létrehozott tervezési hivatala.

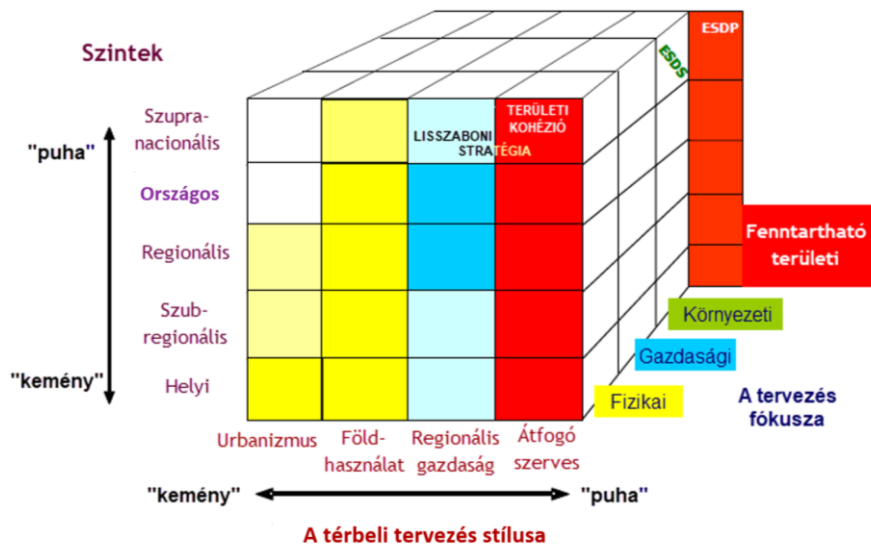
Az európai térbeli tervezés egyik legnagyobb hatású formálója **Franciaország**. Itt az ún. *Amenagement du territoire*, a területi tervezés-fejlesztés alapvetően gazdaságorientált megjelenési formája, amely a centralizált állam hagyományosan erős eszköze az ország fejlesztésére és irányítására. A francia hatás látható abban, ahogy a gazdasági-területi jellegű tervezési modell Európában sokfelé teret nyert, de pl. abban is, ahogyan sokfelé megjelent a francia rendszerben megfogant növekedési póluselmélet (mely eredetileg a fejlettségben és súlyban nagyon kiemelkedő Párizssal szemben a vidék fejlesztését célozta), vagy éppen a tervszerződések rendszere.³ A francia mintának különösen nagy szerepe volt az Európai Unió által választott területi kohéziós koncepcióban is (PEYRONY 2009). Felismerhetjük, hogy míg az európai térbeli tervezési politika a kilencvenes évektől kezdetben a német és holland tervezési kifejezésekből tükröfordított térbeli tervezés volt, addig újabban a franciából átvett területi kohézió a hívószava.

A **mediterrán országok többségében** az ókorig visszavezethető városépítészeti hagyományoknak van meghatározó szerepe, de ehhez a régióhoz kötődik a Modern Építészet Nemzetközi Kongresszusa (CIAM) által 1931-ben elfogadott (első) Athéni Karta is, mint a várostervezés/városépítészet első meghatározó nemzetközi törekvése is.⁴

Az európai tervezési rendszerek idővel különböző, a tervezés jellegére vonatkozó kritériumok alapján kerültek **csoportosításra** (ld. BÖHME 2002). Farinós Dasi (2006) a területi governance-szal foglalkozó legjelentősebb ESPON kutatás keretében a tervezési rendszerek háromdimenziós csoportosítás komplex lehetőségét kínálta fel az Európai Unió szakpolitikai kontextusából megközelítve (2/3. ábra).

³ Magyarországon is megtapasztalhattuk mindkét koncepció megjelenését: A pólusfejlesztés az 1971-es településhálózatfejlesztési koncepció óta eltérő megközelítésben, de szinte minden országos területi koncepciókban visszaköszönt, 2007-2013 közötti fejlesztéspolitikai periódusban külön pólusprogram is indult – mérsékelt következetességgel -, a tervszerződési rendszer pedig részben bevezetésre került a jelenlegi programidőszakban a megyei és megyei jogú város fejlesztési programok esetében.

⁴ Az Athéni Karta meghatározóan építészeti szemléletű volt, a fizikai téralakításra és az építési eszközökre fókuszált, a kurrens európai értelemben vett térbeli tervezés fogalomhoz csak mérsékeltten illeszthető, amit pl. az is jelez, hogy a dokumentum angol változatában a *planning* ill. a *planner* fogalmak egyszer sem fordulnak elő.

2/3 ábra: A térbeli tervezés tipizálásának lehetőségei
 Forrás: Farinós Dasi 2006: II/118

2012-ben Nadin és Stead vállalkoztak arra, hogy az európai **tervezési rendszerekre vonatkozó csoportosításokat** összegezzék és ezeket összevegyék az adott országra jellemző társadalmi alapmodellekkel (2/2 ábra). Elemzésükkel arra jutottak, hogy az általános, értékrendet és kultúrát tükröző társadalmi modellek összefüggésben vannak az országok által alkalmazott tervezési modellel, elsősorban a brit típusú, a skandináv és a holland tervezés esetében. Ugyanakkor a kelet-közép európai országokat a kialakított kategóriákba kevésbé tudták beilleszteni.

2/2. táblázat: Európai országok tervezési rendszereinek a szakirodalomban megjelent fontosabb csoportosításai

Forrás: Nadin-Stead 2012

Szerző	T í p u s o k				
Davies et al. 1989	Közös jog: Anglia		Napóleoni törvénykönyv: Dánia, Németország, Franciaország, Hollandia		
Newmann, Thornley 1996	Északi: Dánia, Finnország, Svédország	Brit: Írország, Egyesült Királyság	Germán: Ausztria, Németország	Napóleoni: Belgium, Franciaország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Portugália, Spanyolország	Kelet-európai:
Európai Bizottság 1997	Átfogó integrált: Ausztria, Dánia, Finnország, Németország, Hollandia, Svédország	Területhasználat szabályozás: Írország, Nagy-Britannia (és Belgium)	Területi gazdasági: Franciaország, Portugália (és Németország)	Urbanizmus: Görögország, Olaszország, Spanyolország (és Portugália)	
Farinós Dasi 2007	Átfogó integrált: *	Területhasználat szabályozás: *	Területi gazdasági: *	Urbanizmus: *	

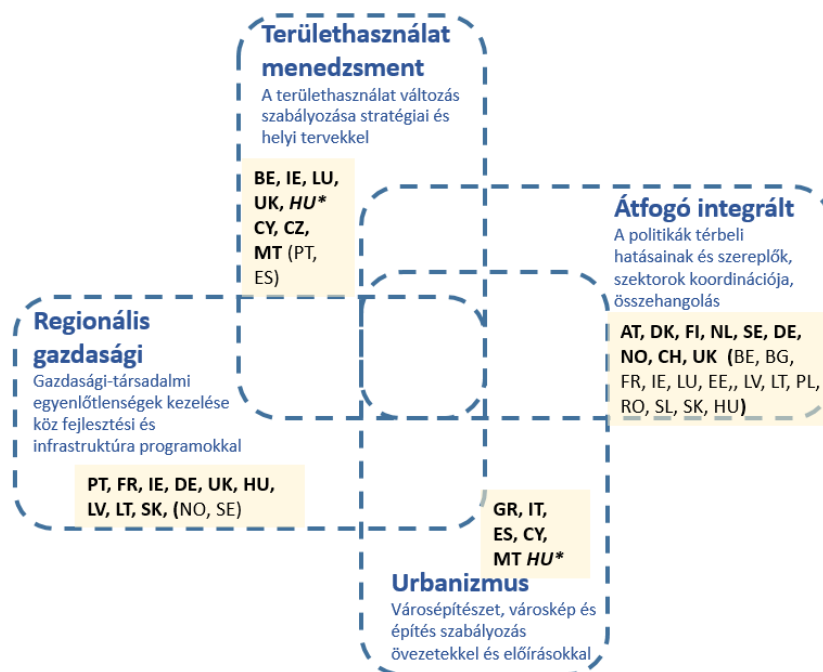
* A besorolt országok ld. 2/4. ábrán

Míg Davies a tervezési irányítás jellege alapján öt ország vizsgálatával lényegében a brit és a kontinentális tervezés csoportjait azonosította be, addig Newman és Thorney (1996) jogi alapon a

tervezés öt európai családját határozta meg: az északi, a brit, napóleoni, a német és a kelet-európai családot.

A tagországi rendszerek felmérésben az Európai Bizottság a kilencvenes évek második felében készítette el az első valóban átfogó felmérést az akkori tagországok tervezési rendszereiről, amit a Térbeli Tervezési Rendszerek és Politikák EU Kompendiuma címen publikált (CEC). Ez a széleskörű felmérésen alapuló vizsgálat **négy tervezési hagyomány modelljét** azonosította be az akkori 15 tagország körében.

Az ESPON 2006-ig tartó területi kormányzási projektjének egyik célja volt a Bizottság kompendiumát kiterjeszteni a 2004-ben és 2006-ban csatlakozott tagországokra és az ESPON program további, nem EU tag országaira, valamint az 1997-óta eltelt időszak változásaira (FARINÓS DASÍ 2006). Ez a kutatás részletesebben, szintenként is értékelte nemcsak a tervezés de általában a területi *governance* feltételrendszerét is. A 2/4. ábra szemlélteti e tipológiát és az országok besorolását e projekt eredményei alapján. Ez a négy tervezési modell (vagy, ahogy eredetileg nevezték tervezési hagyomány) máig a leginkább meghatározó európai térbeli tervezési tipológia, melyet az alábbi ábra mutat be. A területhasználat orientált, magyar terminológiával területrendezési jellegű tervezés a fizikai térrel való gazdálkodást helyezi előtérbe elsősorban a szabályozás eszközt alkalmazva, a francia gyökerű területi (regionális) gazdasági modellben a gazdasági-társadalmi viszonyok alakítása áll a fókuszban, figyelembe véve a gazdaság területi különbségeit, míg az urbanizmus hagyománya a városépítészetben gyökerezik és az építési műveletek kontrollálását ambicionálja elsődlegesen. A leginkább a holland hagyományra visszavezetett átfogó integrált tervezési megközelítés a tér-alakítás különböző eszközeire, a terek fejlesztésének különböző szereplőinek koordinációjára egyaránt kiterjed, fontos benne a vertikális és horizontális koordináció.

2/4. Ábra. Európai tervezési hagyományainak négy alapmodellje és az országok besorolása 2007-ben
 Forrás: CEC 1997, NADIN-STEAD 2012, FARINÓS DASÍ 2006, DÜHR et al. 2010 alapján saját szerkesztés (*saját kiegészítés)

A **tervezés kulturális aspektusaival** foglalkozó elemzésekben Európa országait három nagyobb régióba sorolta Knielling és Othengrafen (2016). Észak-nyugat-Európát, Kelet-Közép-Európát és

Dél-Európát különböztetve meg kulturális régióként. Ez a beosztás számottevő összefüggést mutat a Bizottság (1997) és az ESPON program (2006) által meghatározott négy kategóriával is, jelezve, hogy a kulturális tényezők szerepe meghatározó a tervezési rendszerek jellegét illetően. Kutatásomban a bizottsági kompendium négy kategóriáját és a kulturális régió csoportosítást beépítettem empirikus elemzésem vizsgálatába.

A kelet-közép európai országok térbeli tervezési rendszereiről kevesebb az irodalom. Bár Farinós Dasí és szerzőtársai beillesztették e régió országait a bizottsági kompendium rendszerébe, de ők és Stead és Nadin is (2011) megállapították, hogy azok a főként a régi EU tagországokra kialakított klasszifikációnak csak bizonyos nehézségekkel feleltethetőek meg. A Delfti Egyetem kutatóiként Stead és Nadin (2011) a négyes modellben úgy helyezi el a kelet-közép-európai típust mint ami részben átfed a regionális gazdasági, részben az átfogó integrált kategóriával. (Ez utóbbi kategóriához társítás megítélésem szerint vitatható, vö. cseh, román, magyar tervezési rendszerek, melyekben markánsan jelen van a területhasználati karakterű tervezés.) A kelet-közép európai országok általános jellemzőjeként azt mondhatjuk el, hogy szovjet típusú tervgazdálkodási rendszereik – illetve az ehhez igazodó központosított város- és regionális tervezés – gyors elbontása zajlott a kilencvenes évek legelején, amelynek helyén eltérő ütemben, jellemzően kevésbé kiérlelt tervezési gyakorlatok kezdtek létrejönni, jelentős részben az Európai Unió által motivált irányok mentén. Ezekben az országokban míg a korábbi politikai töltetű tervezés (népgazdasági tervezés és annak területi lába) úgy tűnik teljesen eltűnt, addig egy technikaibb, szabályozó karakterű és elsődlegesen az építésszabályozáshoz kapcsolódó tervezés rendszerei jöttek létre (rendezési tervek, építési szabályzatok) ill. erősödtek meg, melyekben a sok esetben amúgy nagyfokú önállóságra szert tevő helyi önkormányzatok kezét az építési jogszabályokkal erősen központosított tervezési szabályrendszer kötötte meg⁵. Ez tükröződik a magyar, a román rendezési szabályozásban, de pl. Ukrajnában a mai napig az arra kijelölt két állami vállalat monopóliuma a helyi és regionális tervek elkészítése. Ezekben az országokban fontos jelenség, hogy az először csak műszaki és fizikai rendezésre szűkült településtervezési tevékenységek az állami tervezési vállalatok megszüntetésével piacosításra kerültek, azaz piaci alapon működő tervező irodák és tanácsadó cégek jöttek létre, miközben a közintézmények saját tervezési kapacitásai leépültek.

A technikai jellegű (rendezési) tervezés mellett ugyanakkor az Unióhoz csatlakozó országokban, már a csatlakozási folyamat során létrejött a beruházás orientált fejlesztési tervezés, amelyeket ezekben az országokban nem a helyi testületek saját erőforrásaikból megvalósuló fejlesztései, hanem a külső közösségi források - kezdetben nemzeti majd a kilencvenes évek derekától kezdődően fokozódó mértékben az EU forrásai - határozták meg. Ez utóbbi fejlesztési programok alapvetően társadalmi-gazdasági orientációjúak, eszközük a beruházási forrás és a sokáig az Unióból érkező stratégiai tervezés és programozás paradigmájára épített, ezáltal a rendezési típusú tervezéstől szemléletben, megközelítésben és nem utolsósorban a szakmai bázisában gyakran erősen elkülönült. A társadalmi-gazdasági stratégiai és a területhasználat és szabályozásorientált rendszerek bizonyos mértékű elkülönülése Európa többi országában is ismert, azonban ott általában az eltérő tervezések területi szintenként különülnek el egymástól (a stratégiai tervezés van magasabb szinten), és a pl. Magyarországon három- négy szinten jelen lévő fejlesztési és rendezési tervezési párhuzamosság nem jellemző Dél-, Nyugat- és Észak-Európában. (Részben kivétel ez alól Finnország.)

⁵ E megállapítások nem érvényesek a lengyel tervezési rendszerre, melyekben a gazdasági földrajzi dimenziók erősebbek voltak.)

Steads és Nadin felhívja rá a figyelmet, hogy a kelet-közép-európai országok le vannak maradva abban, hogy valódi, „jelentőségteljes” tervezésük legyen (2011).

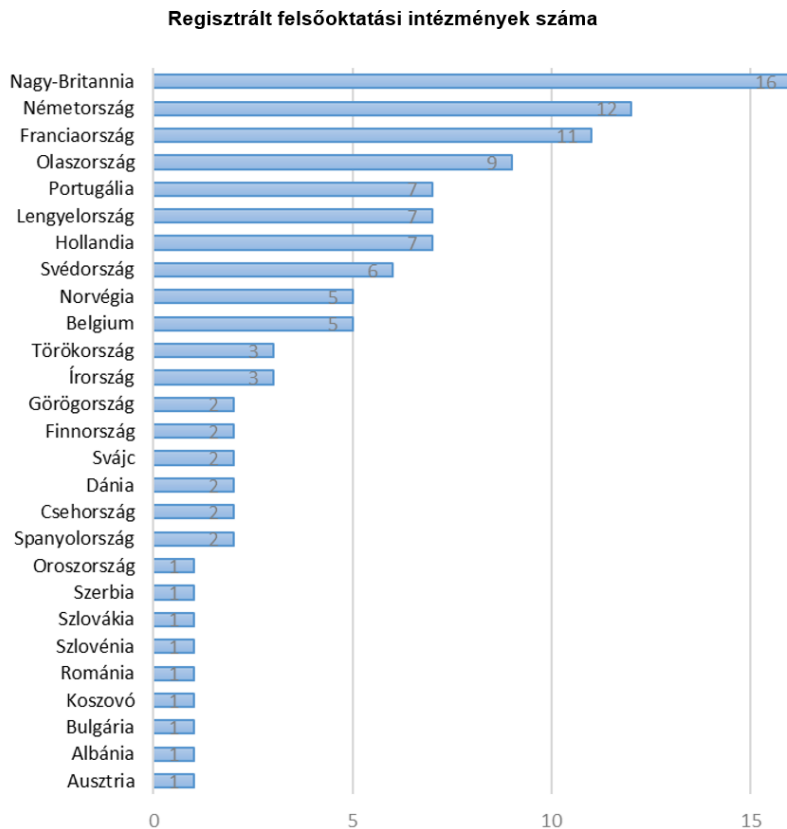
2.5. A térbeli tervezés, mint szakma és diszciplína az európai oktatás tükrében

Sokak egybehangzó véleménye az, hogy akadémiai szempontból a tervezés tudománya vitatott területnek számít. (DAVOUDI-PENDLE- BURY, 2010; MCLOUGHLIN, 1994; WILDAVSKY, 1973). A tervezés önálló diszciplínaként való elismerése jelentősen különbözik az egyes országokban, ahogyan az is jelentős differenciákat mutat, hogy mi a tervezés tartalma és mi a tervezők feladata. A tervezés európai képzési rendszereivel foglalkozó Frank és szerzőtársai ezt szemléletesen fogalmazzák meg. Szerintük a spektrum egyik végén a tervezés egy megalapított, átfogó tervezés végzettséggel támogatott, akár szabályozott egységes generalista szakma, melynek tagjai esetleg specializálódnak egy-egy olyan részterületre, mint pl. közlekedéstervezés, területhasználat tervezés, várostervezés. A velük szembeni elvárásként megállapított kompetenciák meglétét, a szakmai minőséget erre létrehozott szervezet vagy kormányzati szerv monitorozza. A másik véglet gyakorlatában a tervezők elsődlegesen mérnök, közgazdász, társadalomtudományi, geográfus végzettségűek, vagy építészek, akik városi vagy regionális léptékű tervezésre szakosodtak (FRANK et al. 2014).

A tervezés, mint tudományos szakterület intézményesülésének első lépéseire Európában és Észak-Amerikában egyaránt a huszadik század első felében került sor, amikor egymás után alakultak meg a témával foglalkozó szakmai tudományos társaságok az archetípust jelentő, 1914-ben megalakult brit Royal Town Planning Institute mintájára. Ekkor létrejöttek az első önálló várostervezési egyetemi képzések is. A tervezésnek, mint független tudománynak a megjelenéséhez figyelemreméltó lendületet adott a második világháború utáni újjáépítés, amely a tervezési képzések elszaporodását is magával hozta, míg az utóbbi időben a tervezés, mint a fenntartható közösségek és városok építésének kulcstevékenysége jelenik meg, vagy éppen a tervezésnek a klímaváltozás kezelésében való fokozódó szerepének felismerése ad megújult érdeklődést a szakterületnek. Az európai térbeli tervezés eszméje, a kohézió és integráció teremt legújabbán további keresletet a területnek. (FRANK et al. 2014)

Fontos kiemelni az európai tervezési szakma **intézményesülési** törekvéseit is. A tervezés európai szakmájának megteremtésében fontos szerepe van az országok szakmai társaságait ernyőszervezetként tömörítő, 1984-ben alakult Európai Térbeli Tervezők Tanácsának (ECTP), amely az Athéni Karta példájára megfogalmazza és időről-időre frissíti a tervezés európai szakmai krédóját jelentő, magyarul is megjelent Európai Tervezés Kartát (GOODSTAND et al. 2013, magyarul SALAMIN 2016), valamint az 1987-ben létrejött Európai Tervezési Iskolák Szövetségének (AESOP), amely mára közel negyven ország másfél száz egyetemét tömöríti regisztrálva és minősítve azok tervezési jellegű képzéseit. A szövetségbe olyan egyetemek csatlakozhatnak, amelyek rendelkeznek a szervezet által felállított európai képzési standardoknak megfelelő képzési programmal. A tervezés szakma intézményesültségét és európai orientációját jelzi a 2/5. ábra, amelyen látható, hogy az egyes országokból milyen számban kapcsolódtak be felsőoktatási intézmények ebbe a hálózatba. Nagy-Britannia, Németország és Franciaország nemzetközi jelentősége a tervezési szakterületen ez alapján is jól látható, de az olasz jelenlét is figyelemre méltó, míg méretéhez képest a regionális gazdasági modellhez tartozó Portugália

aktivitása tűnik a legkiemelkedőbbnek a térbeli tervezésben, az új tagállamok blokkjából pedig Lengyelország van jelen számottevően.

2/5. ábra: Az Európai Tervezési Iskolák Szövetségének (AESOP) teljes jogú, európai tervezési képzést nyújtó intézményi tagjainak a száma 2017-ben

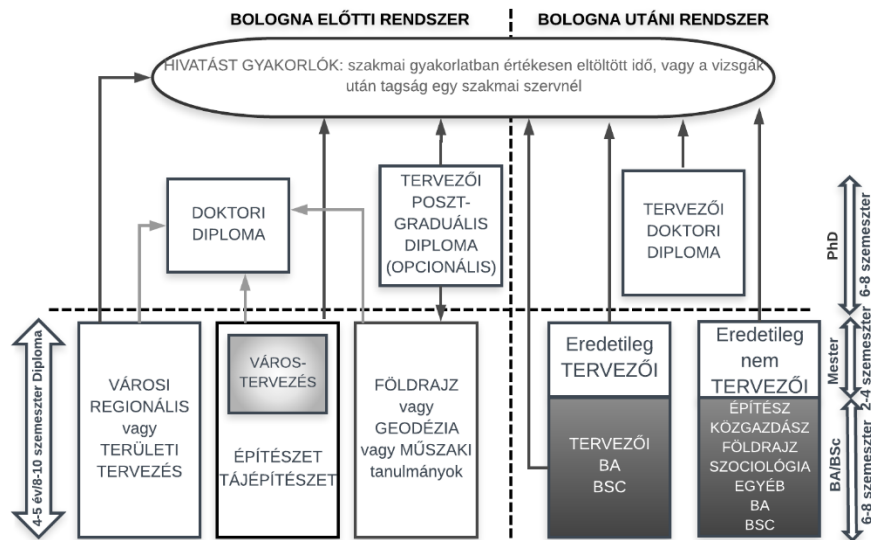
Forrás: AESOP membership directory (www.aesop-planning.eu/) nyilvántartása alapján saját szerkesztés

A szakterület diszciplináris helyzetét jól jelzi a felsőoktatásban való megjelenése. A szakterületi megítéléséhez jó alapot ad az a 2014-ben a Cardiff-i Egyetem Földrajz és Tervezés Intézet vezetésével készült átfogó elemzés a tervezés európai képzési és szakmai palettájáról, melyben átfogóan ez EU tagországokat, mélyebben pedig hét országot vizsgáltak (FRANK et al. 2014). (2/6. ábra) Eredményeik szintéziseként **a tervezési felsőoktatás három európai ideológiáját** azonosították.

Az **építész-tervező/mérnök-tervező ideológiában** a (térbeli)tervezés egy diszciplína specializálódását jelenti, amely alapvetően intuitív, technikai (műszaki) és alkalmazott jellegű. Képzési modellje jellemzően műszaki alapú és elsődlegesen a spanyol, bolgár, horvát, cseh, albán, dán, részben a portugál, görög és olasz gyakorlatra jellemző.

A második ideológia a **különböző társadalomtudományok** olyan jellegű **kiterjesztése**, melyben a tervező vagy az interdiszciplinaritást koordináló generalista, vagy olyan specialista, aki szakpolitika valamely térbeli értelmezésével vagy alkalmazott földrajzzal foglalkozik. Ezt az ideológiát analitikus, (alkalmazott) tudományos jelleg jellemzi és a tervezés mint kiegészítő képzés jelenik meg. Képzési modellje jellemzően posztgraduális (Msc és PhD) és a tervezés gyakran politikatudományi, földrajzi vagy jogi képzések specializációjaként jelenik meg. Ennek az ideológiának jellemző példái Svájc, Németország, Spanyolország, Norvégia, de megjelenik Nagy-Britanniában, Görögországban is.

A harmadik a **tervezés önálló diszciplínájának ideológiája**. Ebben a tervezés saját mag ismeretanyaggal rendelkezik, amelynek a tervezők a szakemberei, akik a tervezés saját technikáit ismerik vagy az interdiszciplináris elemzés, a normatív szakpolitika alkotás különféle módszereire specializálódnak. Itt a tervezési képzés integráló és teljeskörű. Legfontosabb példái Nagy-Britanniában, Ausztriában, Németországban, Lengyelországban, Hollandiában, Franciaországban, részben Olaszországban és Görögországban jelennek meg.

2/6. ábra: A tervezés oktatásban való jellemző megjelenési módozatai a Bolognai rendszer előtt és után Európában

Forrás: Frank et al. 2014:42

Fontos jelezni, hogy az európai térbeli tervezés, és általában a posztmodern tervezés egyrészt a társadalmi-gazdasági dimenziók felértékelődéséhez járulhat hozzá, másrészt pedig a tervezés szereplői körének bővítésével a tervezés zárt saját szakmai rendszerei ellen hathat. A tervezés motivációban, a tervezés tárgyában (társadalmi gazdasági tartalmak), tér értelmezésében (fizikai tér mellett egyre inkább a „puha” tereket kreáló relációs tér értelmezés érvényesül) olyan mértékű a változás, hogy olykor felmerül a kérdés, hogy ez a típusú tervezés vajon mennyiben tartozik a hagyományos várostervezéshez, ill. művelőit mennyire tekinthetjük egyazon szakma képviselőinek. Van, ahol a hagyományos város és területi tervezés szakmai közössége nem igazodik a változásokhoz és a térbeli tervezésnek az újszerű folyamatai (koordináció, területi összhang) a hagyományos tervezési szakma keretein kívül egészen más területeken alakulnak ki, pl. a gazdaságpolitika, regionális politika, ill. a sok esetben a részben önállóvá váló európai integrációs szakterület szakemberei körében. Az ECTP a kontinuos fejlődést és a tervezés szakmaiságának egyértelmű, bár a szervezet jellegéből adódóan - ti. a hagyományos tervezési társaságok alkotják a tagságát – megfontolt ütemű megújulását és kibővülését képviseli, ezzel nyitva az új típusú térbeli tervezési folyamatok felé. Ez tükröződik az ECTP jelenleg előkészítés alatt álló szakmai minősítési gyakorlatokra vonatkozó ajánlásaiban is, amelynek a 2/7. ábrán felsorolt kulcskompetencia területei igyekeznek ötvözni az eltérő európai tervezési hagyományok területeit és a tervezés újszerű folyamataihoz kapcsolódó ismereteket is.

Kulcskompetenciák

1	A tervezés alaplogikája	
2	Társadalmi-gazdasági térbeli rendszerek	
3	Épített környezet	
4	Környezeti térbeli rendszer	- Kreatív jövőkép - vízió - Cselekvések kezdeményezése és megvalósítása - Projekt menedzsment - Probléma-megoldás - Kollaboratív és multidiszciplináris munka - Professionalizmus - Kommunikációs készségek - A kutatásból és gyakorlatból nyert tudás átadása és terjesztése
5	Tervezési technikák	
6	Tervezési „termékek”	
7	Tervezési eszközök	
8	Független kutatás	

2/7. ábra: A térbeli tervezés szükséges kulcskompetenciák Európában

Forrás: ECTP 2017 alapján saját szerkesztés

Ennek markáns példája Nagy Britannia. A területi tervezés Egyesült királysági gyakorlata, ahol a 100 éve királyi kartával létrehozott Royal Town Planning Institute, mint szakmai civil szervezet mai napig a térbeli tervezés megújításának innovátora, ahol a hagyományos angol területhasználat orientált tervezési modell mára lényegesen átalakult. A huszonháromezer tagot számláló szervezet egyébként olyan dinamikus tervezés jogosultsági rendszert működtet, amelyben a rendszeresen frissített kompetenciaelvárás rendszer alapján minősítik a különböző képzési programokat, szakokat. Bár itt a tervezés önálló szakmának tekintendő képzési rendszereibe igen sokféle diszciplináris kötődésű szak megjelenik, a földrajztól, a környezettudományon és a gazdasági tudományokon át a településépítészetiig bezárólag. Összesen 31 egyetem, 118 alap és mesterszakja szerepelt elfogadott tervezési szakként az RTPI nyilvántartásában 2017-ben. (ld. 2/3. táblázat)

2/3. táblázat: Nagy-Britanniában a Royal Town Planning Institute (RTPI) tervezői minősítési rendszerében regisztrált többször előforduló szakok

Forrás: Az RTPI által regisztrált programok nyilvántartása (<http://www.rtpi.org.uk>) alapján saját szerkesztés

Szak megnevezése	Akkreditált programok száma
Várostervezés (town/urban planning)	11
Tervezés és ingatlan (fejlesztés)	11
Regionális és várostervezés	9
Földrajz és tervezés	9
Területi tervezés (és kutatás)	8
Nemzetközi/Európai/globális (területi/városi) (fejlesztési) tervezés/fejlesztés	8
Fizikai várostervezés és tervezés (Urban design and planning)	8
Városrehabilitáció	7
városi és vidéki tervezés	5
(város) tervezés és fenntartható fejlődés	5
Tervezés, környezet (kutatás) (fejlesztés)	4
Építészet és város tervezés	4
Tervezés	4
Környezeti (hatás) értékelés és menedzsment	3
Közlekedés(politika)(és város) tervezés	3
Történelmi örökségvédelem	2
(Térbeli) tervezés és fejlesztés	2
Lakhatás fejlesztés (és menedzsment)	2
tengeri (térbeli) tervezés (és menedzsment)	2

3. TÉRBELI TERVEZÉS AZ EURÓPAI UNIÓ SZINTJÉN

Az Európai gazdasági integráció értelemszerűen térbeli jelenség is, céljainak érvényesítése szempontjából e tér „saját” alakítása egy szükségszerűen felmerülő kérdés.

Bár a téralakítás politikája, vagyis tervezése az Európai Unióban explicit módon mai napig a tagországok kompetenciája maradt, az elmúlt évtizedekben az európai szintér térbeli tervezése bizonyos formában kialakult, amely elsősorban a térbeli fejlődési- tervezési stratégiákban, különböző eljárásokban, koordinációs mechanizmusokban, és különösképpen a határokon átnyúló stratégiákban és programokban ölt testet. E folyamat uniós kompetencia híján a kormányok önkéntes szakpolitikai együttműködésére épülhetett, amit azonban az uniós közös politikák is motiválnak. Ugyanakkor az alulról jövő, hálózatokban és szakmai kartákban testet öltő szakmai közösségek kezdeményezéseinek is szerepük volt.

3.1. Az európai szintű térbeli tervezés kialakulása

Klaus Kunzmann 2006-ban írt egy fejezetet az európai térbeli tervezés kialakulásának rövid történetéről, majd 2010-ben Andreas Faludi jelentetett meg egy teljes könyvet az európai (szintű) térbeli tervezés kialakulásának történetéről: „Kohézió, együttműködés és koherencia: Az európai térbeli tervezés felnőtté válása?” címmel, amely végigkíséri az európai integráció teljes történetét és négy periódusra bontva azt vizsgálja, hogy abban a térbeli tervezés miképp jelent meg. Waterhout (2007, 2011) az európai térbeli tervezés intézményesülését vizsgálta több munkájában. Az alábbiakban elsősorban az ő munkáik logikáját követve és az európai stratégiák, szakpolitikák dokumentumai alapján összegzem röviden az európai szintű térbeli tervezés létrejöttét, a dolgotat témáját jelentő európai tervezési modell meghatározása szempontjából.

Kunzmann a modern kori európai térbeli tervezés első lépésének azt tarja, amikor 1950-ben a híres német geográfus Walter Christaller az általa kidolgozott központi helyek elmélete alapján publikált egy térképet Európa központi helyeinek megjelölésével, egyfajta hierarchiát javasolva Európa városai között.

Az európai térbeli tervezés fejlődésében Faludi megkülönbözteti a második világháborútól a hatvanas évekig tartó ún. **elindulási időszakot**, amelyben először csak a tervező szakemberek nemzetközi szakmai együttműködéseiben, főként konferenciákon megindult egyfajta határokon átívelő párbeszéd, majd a háború utáni újjáépítés és a Marshall Terv adott jelentős lendületet a tervezésnek. Az ötvenes években az Európai Gazdasági Közösség előkészítéseként az akkori belga külügyminiszterről elnevezett Spaak Jelentés fektette le a Római Szerződés alapjait, s már ez a dokumentum is javaslatot tett egy olyan beruházási alap létrehozására, amely a kiegyensúlyozott fejlődést támogatja és már ekkor kiemelte, hogy a jövőben szükség lesz a már létező, ill. a jövőbeli regionális tervek koordinációjára a tagországok között. A Római Szerződés aláírói azonban 1957-ben e téren nem mentek tovább, mint hogy a preambulumban deklarálták elkötelezettségüket abban, hogy erősítsék gazdaságaik egységét és biztosítsák harmonikus fejlődését azáltal, hogy csökkentik a régiók közötti különbségeket. Az egyezmény aláírását megelőző vitákból a területi tervezők kimaradtak, csupán a holland fél javasolta egyfajta európai terv elkészítését is bevonni az EGK feladatai közé (FALUDI 2010).

A második, hatvanas évektől kezdődő periódust a **pangás időszakának** nevezi Faludi, amikor lelassultak az európai integrációs folyamatok, s így a korábban már felvetett regionális politika és a területi tervezés közös európai ügye is egy jó időre lekerültek a napirendről. Ekkor az országok

közötti együttműködésben az 1949-ben létrejött Európa Tanács kínált lehetőséget egyfajta indirekt megközelítéssel a közös európai területi tervezés építésére. Az 1964-ben „Regionális/területi tervezés egy európai probléma” címmel készült jelentés javaslatára hozta létre a Tanács a máig is működő Regionális/Területi Tervezésért Felelős Miniszterek Állandó Konferenciáját (CEMAT), 1983-ban pedig a Tanács égisze alatt megszületett a Torremolinosi Karta néven is ismeretes Európai Területi/Térbeli Tervezési Karta, az európai területi tervezés korai iránymutatása, mint az európai térbeli stratégiák első dokumentuma (CEMAT 1983). Már ez a dokumentum is megfogalmazta célként az országok tervezésének összehangolását, a közös cselekvést, és lefektette az átfogó térbeli tervezés bizonyos koncepcionális alapjait, hangsúlyozva az ágazati politikák összehangolásának szerepét.

1975-ben az Európai Bizottság létrehozta az Európai Regionális Alapot, ami lendületet adott a hátrányos helyzetű régiók fejlesztésének, de annak felhasználása kevésbé volt kapcsolatban térbeli tervezéssel. Amikor az integráció korábbi szerződéseinek egyesítésével az egységes Európai Közösség létrejött, ismét napirendre került egyfajta európai terület tervezésnek a szükségessége és az akkor meglehetősen súlytalan Európai Parlament 1983-ban el is fogadta a betervezőjéről elnevezett ún. Gendebien Jelentést, amely közös európai tervezési program mellett tört lándzsát arra hivatkozva, hogy a Római Szerződés ugyanúgy feljogosít közös tervezés létrehozására, mint akár a regionális politikára vagy egyéb addigra megerősödött egyéb politikákra (pl. környezeti politika). A tervezés azonban politikai akarat híján nem lett szabályozott közösségi politika. Ebben az időben Hollandia és Németország között ill. a Benelux államok esetében már határon átnyúló tervezési együttműködések zajlottak.

A térbeli kérdések azonban a nyolcvanas évek második felében fokozatosan előtérbe kerültek. Az Európai Bizottság 1991-ben publikálta az Europe 2000, majd 1994-ben pedig a Europe2000+ jelentéseket, amelyek egy közös tervezési politika alapjaként a térbeli fejlődés feltételeivel foglalkoztak és szorgalmazták az ún. INTERREG programok elindulását, melytől a térbeli fejlesztés interregionális diskurzusát várták (Ld. 3.3. fejezet). A legnagyobb lépést - Faludi által **robbanási időszaknak** nevezett szakaszban - az Európai Térbeli Fejlesztési Perspektívák (ESDP) (EC 1999) létrejötte jelentette, amely az EU első hivatalos térbeli stratégiája lett, amely lefektette az európai térbeli tervezés-fejlesztés máig ható alapjait. Az akkori tagállamok felelős miniszterei által is elfogadott dokumentum, az európai folyamatok iránytűjévé vált és a tudományos diskurzust is szinte máig hatóan meghatározta a térbeli tervezés témakörében (FALUDI 2004b).

Az Európa Tanács 2000-ben fogadta el az Európai Kontinens Fenntartható Térbeli Fejlesztés Irányelvei című dokumentumot, amely részben az ESDP összeurópai kiterjesztéseként jött létre. Az ESDP hatására indult el az Európai területi tervezés két máig meghatározó „motorja”: az európai térbeli tervezés tudásteremtő állandó programjaként az Európai Térbeli Tervezés Megfigyelő Hálózata, vagyis az ESPON program, valamint a térségek közötti határon átnyúló fejlesztési, tervezési kooperációkat finanszírozó program az INTERREG, ami kezdetben kísérleti jelleggel az ún. közösségi kezdeményezések egyikeként indult el, majd 2007-től az Európai Unió kohéziós politikájának harmadik, 2014-től pedig második célterületévé vált Európai Területi Együttműködésekben teljesedett ki.

Az Unió térbeli tervezési politikájának kibontakozásában fontos szerepe van az Európai Bizottság kohéziós jelentéseinek, amelyek a kohéziós politika értékelésének és ajánlásaival a soron következő periódusok megalapozásában töltenek be fontos tényfeltáró és iránymutató szerepet. 2017-ben hetedik jelentés került publikálásra. Elmondható, hogy a térbeli dimenzió e jelentésekben folyamatosan bővült.

1983 Európai Regionális/Térbeli Tervezési Karta (Európa Tanács Területi Tervezésért felelős miniszterek konferenciája (CEMAT))

1994 Europe2000+: Együttműködés az európai területi fejlődésért (Európai Közösség Bizottságának jelentése)

1999 Európai Térbeli Fejlesztés Perspektívái (ESDP) 1999 (Tagállamok térbeli tervezésért felelős miniszterei és az Európai Bizottság)

2000 Az Európai Kontinens Fenntartható Térbeli Fejlesztési Irányelvei (2000) (Európa Tanács Területi tervezésért felelős miniszterek konferenciája (CEMAT))

2007 Az Európai Unió Területi Agendája és Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái (TSP) (Tagállamok térbeli tervezésért és fejlesztésért felelős miniszterei)

2007 Lipcsei Karta a fenntartható európai városokról (Az EU tagállamainak városfejlesztésért felelős miniszterei)

2008 Zöld könyv a területi kohézióról (az Európai Bizottság közleménye)

2011 Az Európai Unió Területi Agendája 2020 (2011) és a *Megújított Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái (TSP)* (Tagállamok térbeli tervezésért és területi fejlesztésért felelős miniszterei)

szakpolitikai stratégiák: (vastag betűvel)

jelentések: (dőlt betűvel)

(elfogadó intézmények - zárójelben)

3/1. ábra: Az európai (szintű) térbeli tervezés legfontosabb stratégiai dokumentumai (Tartalmukról ld. 8. melléklet)

Forrás: Saját szerkesztés

Az **ESPON** program elsősorban „csupán” az uniós szakpolitikát támogató, egy tényeket előállító és a tervezéssel foglalkozó szakemberek és szervezetek hálózatát biztosító programsorozatnak tűnik, azonban a szerepe ennél valójában több az európai szintű térbeli tervezésben. Azon túl, hogy az európai gondolkodást aktív diskurzus révén formálja – így közvetítve azt, hogy milyen térbeli kérdések, célok legyenek fontosak - Faludi (2012) megfogalmazza, hogy az ESPON politikai legitimitás nélkül is voltaképpen aktívan alakítja a szakpolitikákat. A program és szereplői bevonódnak a politikaalkotás folyamatába, pl. a különböző stratégiák készítésébe (így pl. a Területi Agenda 2020 szövegező munkacsoportjában is részt vett a program vezetője, nem annyira aktív szakértői, mint inkább véleményező, azaz *stakeholder* szerepben), a program eredményeit összegezve időről időre olyan ún. szintézis jelentések készülnek, amelyek (a kohéziós jelentésekhez hasonlóan) a célok kijelöléséhez közvetlenül elvezető értékelésnek tekinthetők (vö. értékelési fázis a tervezési folyamatban), és keretében különböző európai *stakeholder* szereplők megrendelésére, térségek szükségleteire úgynevezett célzott elemzések készülnek. Az ESPON program képviselője – ugyan csak konzultációs szerepben – de részt vesz a Komitológiai Bizottságban és egyéb politikai fórumokon és a program rendszeresen jövőre vonatkozó scénáriókat, jövőképeket készít. Bár politikai jogköre nincs, de valójában mindezek a tevékenységek a tervezési folyamat részei, tehát Faludival (2012) egyetértve rögzíthetjük: **az európai (szintű) térbeli tervezés cselekvő intézménye az ESPON.**

Az európai térbeli tervezés szempontjából progresszív robbanási időszak jelentős ösztönzést adott a különféle térszerkezeti modellek és víziók kreálására is Európára és makro-regionális tereire egyaránt. A részben az Unió által is szponzorált kutatások eredményeként születő, részben pedig egyéni kutatói elemzések és kreativitás által ihletetten különböző térszerkezeti modellek láttak napvilágot. A különféle alakzatokban testet öltő térszerkezeti víziók - szőlő, banánok, polip,

bumeráng, stb. - egy része inspirálta a különböző szakpolitikai területi stratégiákat, egy részük pedig háttérelmzéseikben is megjelent - pl. a Europe 2000 c. dokumentumban - azonban ezek jelentősége mérsékelt maradt, és nem ez a térszerkezeti tervezés lett az európai tervezés útja. E térszerkezeti modelleket a magyar nyelvű irodalom is ismerteti (pl. KOZMA 2003, PROBÁLD-SZABÓ 2016, RECHNITZER 1999), így bővebben nem térek ki rá. (Fontosnak tartom ezeket a tudományos és kreatív alapú javaslatokat elkülöníteni a valamely legitim fórum által elfogadott, azaz tervezésinek tekinthető szakpolitikai jelentőségű dokumentumoktól, melyek dolgozatomban tárgyat képezik.)

Az ESDP által elindított folyamatot tovább vezetve egy cselekvésorientáltabb - és hatókörében szűkebb - tervezési dokumentumként született meg 2007-ben a német elnökség egyik eredményeként az **Európai Unió Területi Agendája** (továbbiakban TA2007) (TERRITORIAL AGENDA OF THE EUROPEAN UNION 2007), valamint a nagyon hasonló műfajú, de a városok fenntartható fejlődésnek elveit – egyben a várostervezés új egységes európai szempontrendszerét is felvető – Lipcsei Karta.

Faludi 2009-től datálja az európai (szintű) térbeli tervezés **negyedik kibontakozási periódusát**, amikor az Európai (szintű) térbeli tervezés és politika történetében **új fejezetet** nyitott a **területi kohézió** céljának politikai szintű megjelenése, melynek jelentőségével a 3.2. alfejezet külön foglalkozik.

Részben a 2007-es Területi Agenda felülvizsgálatával, de számottevően átalakult formában született meg 2011-ben a Magyar Elnökség előkészítésében a **Területi Agenda 2020** (TA2020) dokumentum (ld. TERRITORIAL AGENDA 2020), amely már az új koncepciónak, a területi kohéziónak a gondolatkörét formálta területi prioritásokká és a megvalósulását segítő tervezési, fejlesztési és governance mechanizmusokra vonatkozó ajánlásokká. Szakmai részleteit az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái című szakértői háttérdokumentum bontotta ki (NFM-VÁTI 2011). A 2007-es és a megújított agendát egyaránt a tagországok térbeli tervezésért és területfejlesztésért felelős miniszterei írták alá. (A tervezési folyamatról ld. ZAUCHA-SALAMIN 2011.) A 2011-es agenda továbbvezetésében fontos szerepet játszott az Európai Unió Tanácsának lengyel elnöksége is, amely egy menetrendet készített megvalósításához (POLISH PRESIDENCY 2011), melyet egy szakértői dokumentum egészített ki (ZAUCHA 2017).

A fentiekben felsorolt, térbeli fejlődésre, fejlesztésre vonatkozó közös stratégiák, mint az európai szintű térbeli tervezés tervdokumentumai egyrészt közös európai célokat határoztak meg, mint a többközpontú fejlődés, város-vidék kapcsolatok erősítése, a térbeli összhang a gazdaságtársadalom-környezet alrendszeri között, vagy éppen a határok elválasztó szerepének oldása, a tér fizikai összekapcsolása az elérhetőségi viszonyok módosításával, másrészt pedig mindinkább olyan mechanizmusokat, eljárásokat, azaz irányítási formákat szorgalmaznak, amelyek lényegében az európai tér egységes(-ebb) kormányzását teszik lehetővé. E dokumentumok rövid bemutatását összegzi a 8. sz. melléklet. A releváns európai dokumentumok sorába illő legutóbbi eredmény, a holland elnökség keretében 2016-ban elfogadott Városi Agenda (URBAN AGENDA) már stratégiának (tervnek) nem is tekinthető, hanem inkább egy folyamat elindítása (címének talán jobban is megfelelő), amely célok és eszközök megfogalmazása helyett egy platformot jelent a városi dimenzióhoz kapcsolódó többszintű európai együttműködéshez, amelynek céljaként egyértelműen a közös uniós növekedési stratégiának a megvalósítását jelöli meg.

Ezeknek az európai stratégiáknak a filozófiáiban és tartalmában a különböző tagországi tervezési kultúrák különböző mértékben tükröződtek vissza. Stead és Nadin (2011) szerint az ESDP-t az észak-nyugat európai tervezési kultúra dominálta, Faludi szerint pedig ezen belül is a holland és francia hatás volt a meghatározó (Faludi 2004a). Kétségtelen, hogy a területi kohézióknak a logikája

és maga a fogalom is a francia mintából került át - a franciáknál létezik is ilyen nevű területi terv – miközben a szubszidiaritás és arányosság főképp a németek által feltöltött koncepció. Faludi az egész európai térbeli tervezési modell hibrid jellegét hangsúlyozza, amely bőséggel kölcsönzött a német *Raumplanung*-ból, a francia *Aménagement du territoire*-ből és a holland *ruimtelijke ordening*-ből (Faludi, 2004).

Bár publikációkban még nem jelent meg, de hozzá kell tennünk, hogy a 2011-es Területi Agendára hatottak már a magyar - egészen pontosan a folyamatot koordináló Váti szakmai közössége által értelmezett - szempontok is, amely pl. a helyi gazdaság, a demográfiai-népesedési kérdések és a területi kohézióknak horizontális érvényesítése az ágazati politikákban, vagy a többközpontúság nemzeti szintű erősítésének megjelenésében érhető tetten (ld. 4. fejezet).

Az európai szintű térbeli tervezés fontos eleme a 2000-es évek elejétől kibontakozó egyfajta implicit **közösségi várospolitik**a, ami valójában inkább az Unió gazdasági- társadalmi célkitűzéseit szolgáló eszközként jelenik meg. Ez az úgynevezett városi dimenzió fokozatosan bontakozott ki az Unió politikai folyamataiban, elsősorban a kohéziós politikához kapcsolódóan. A városi témakörök különböző elnökségi ciklusok emelték be programjaikba és jellemzően az elnökségi konklúziók keretében jelölték ki egyes kívánatos fejlődési irányait. 2000-ben a francia elnökség idején a Lille-i Cselekvési Program deklaráta, hogy az európai szintű területi tervezésben a városok központi helyet foglalnak el, ezért az Európai Unió regionális politikájának jövőbeli reformjai fokozott figyelmet kell, hogy fordítsanak a városok fejlesztésére (LILLE ACTION PROGRAMME). A rotterdami Városfejlesztési Joganyagot 2004-ben fogadták el (URBAN ACQUIS), amely a hosszú távú politika kidolgozásának, a többszintű kormányzásnak és az érintett szereplők minél szélesebb körű bevonásának szükségességét fektette le. A 2005-ös Bristoli Megállapodás (Bristol Accord) legfőbb célkitűzése a fenntartható közösségek kiépítése Európában, melynek alapvető ismérveit rögzítette a dokumentum, előkészítve a 2007-es Lipcsei Kartát (LEIPZIG CHARTER). A 2008-as Marseille-i Nyilatkozat (MARSEILLE DECLARATION) a város-vidék kapcsolatok erősítését, a funkcionális várostérségek érvényesítését szorgalmazta, míg a 2010-es Toledói Nyilatkozat az integrált városi regeneráció (integrated urban regeneration) fogalmát vezette be (TOLEDO DECLARATION). A 2011-es Budapesti Nyilatkozat a Magyar EU Elnökség várospolitikai programjának összefoglalásaként a demográfiai és főként a klímaváltozás kihívásaira adható városfejlesztési-tervezési lehetséges válaszokra vonatkozó ajánlásokat határozott meg. E témákban európai kézikönyv is készült ebben az elnökségi ciklusban (SALAMIN et al Szerk.. 2011). A városi dimenzió súlyát jelzi az is, hogy az Európai Bizottság regionális politikáért felelős főigazgatóságának nevében is megjelent a várospolitika. A 2015 nyarán elfogadott rigai nyilatkozatban a témáért felelős miniszterek kinyilvánították a fent említett Városi Agendája megalkotásának szükségességét (RIGA DECLARATION).

A városfejlesztés-tervezés - a térbeli tervezési politikák részeként – is olyan terület, amelyben az Unió formálisan nem vett át kompetenciát a tagállamoktól, hanem egyrészt a kormányok önkéntes együttműködésén alapulóan alakulnak közös stratégiák és programok, másrészt pedig a közösségi politikák megvalósítása érdekében, és a kohéziós politika eszköze által motiválva valósulnak meg különböző jellegű uniós beavatkozások.

3.2. Európai tervezés a területi kohézió jegyében

2009-ben a Lisszaboni Szerződésben a gazdasági és társadalmi kohéziót kiegészítve megjelent a területi kohézió is, amely így az Európai Unió alapcéljainak egyikévé vált.

A területi kohézió koncepciója az ESDP és az Európai Kontinens Fenntartható Területfejlesztési Irányelvei (2000) stratégiákban foglaltakon alapult és a gazdasági és társadalmi kohézió céljait azzal egészíti ki, hogy az általuk közvetített kiegyensúlyozott és harmonikus fejlődés uniós törekvéseit területi (térbeli) kontextusba helyezi el. A területi kohézió első hivatalos megfogalmazására az Európai Bizottság tett javaslatot harmadik kohéziós jelentésében (EC 2004) és még a 2004-es Rotterdami Informális Miniszteri Találkozón sor került lehetséges politikai hatáskörének meghatározására is. A 2007-2013-as programidőszak kohéziós politikai programjaihoz kialakított irányadó európai bizottsági dokumentumban, a Közösségi Stratégiai Irányelvekben is már megjelent. A téma az Európai Bizottság Zöld Könyv a Területi Kohézióról című dokumentuma (EC 2008) és annak társadalmi vitája által került mindinkább előtérbe, majd a 2011-es Területi Agenda 2020 dokumentum jelölte ki bővebben értelmezési keretrendszerét, ezen belül nem csak a kívánatos térbeli fejlődési célokat, de egyes érvényesítési mechanizmusait is. A jelenlegi, 2014-2020-as kohéziós politikai ciklusban már a fejlesztési eszközökben markánsan megjelenő dimenzió a területi kohézió (Ld. 9. fejezet).

A területi kohézióval kapcsolatban gyakori félreértés, hogy azt a regionális különbségek kiegyenlítési politikájaként kezelik. Bár a fogalom első szakpolitikai használata még okot adott erre (Vö. EC 2004), a területi kohéziós cél valójában éppen a „régiók Európája” gondolkör térvesztéséhez kapcsolódik, és a tér egyéb kategóriái – régiók helyett a városok és az adminisztratív határokon átívelő funkcionális terek és hálózatok - kerülnek explicite is előtérbe, valamint a térben való összehangolás, harmónia és hatékonyság. A TA2020, már konkrét célként is kitzúzte a határokat átszelő terek területi integrációját. (TERRITORIAL AGENDA 2020 2011.) A területi kohézió egyre szélesebb körben válik tudományos kutatások tárgyává is, ám dolgozatom szempontjából elsősorban szakpolitikai kategóriának és nem tudományos fogalomnak tekintem. Éppen ezért jelentésének megértése kapcsán a TA2020, mint szakpolitikai stratégia megalapozó háttérdokumentumának, Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái (TSP) című dokumentumnak (NFM-VÁTI 2011) értelmezési keretét összegzem a 3/2. ábra keretes írásában. A TSP a fogalom tervezési dimenzióit erősítette fel (RADVÁNSZKI-SALAMIN-RICZ- ILLÉS-JETMAR 2011).

A területi kohézió politikája tehát a területi szempontok határozottabb érvényesítését jelenti az ágazatok fejlesztéseiben, átfogó és integrált (térbeli) tervezést és a hátrányos földrajzi adottságok figyelembevételét, mindenképp pedig a városokban és egyéb terekben rejlő potenciálok kiaknázását a gazdasági-társadalmi - elsősorban európai uniós - célok eléréséhez.⁶

⁶ Hogy a gyakorlatban az Európai Bizottság kommunikációjában mit is jelent a területi kohézió fogalma, az jól tetten érhető pl. a legutóbbi, hetedik kohéziós jelentésben is (EC2017). A jelentés a régiók gazdasági fejlettsége közötti fokozódó különbségeket a gazdasági kohézió keretében tárgyalja, míg a területi kohézióról szóló fejezetben a klímaváltozás területi hatásairól, az közlekedésről, az energiafogyasztásról, környezetterhelésről a városok erőforráshatékonysági szerepéről és a határok elválasztó szerepéről, területi együttműködésekről van szó.

A TERÜLETI KOHÉZIÓ ÉRTELMEZÉSE A TSP-BEN (2011)

A tervezési és elemzői műfaj határán álló TSP általánosságban a területi kohéziót a területi – valójában inkább térbeli – dimenzió általános elismerésének és érvényesítésének tekinti, amely az Európai Unió, konkrétan az Európa 2020 Stratégia céljai sikeres eléréséhez szükséges. Felhívja a figyelmet arra, hogy a korábbi kiegyenlítő politikákkal szemben a területi **kohézió elismeri és ösztönzi a térségek** különbözőségét, amelyet kiaknázandó előnynek tekint. „A területi kohézió egy olyan megközelítés, amelynek célja, hogy a sokszínűséget értékévé kovácsolja. Hozzájárul az egész EU fenntartható fejlődéséhez azáltal, hogy feltárja az egyes térségekhez leginkább illő fejlesztési megoldásokat. Azon régiókban, amelyek lemaradtak a fejlődésben, szükség lehet külső beavatkozásra, kiegészítő forrásokra, illetve a fenntartható fejlődésük sajátos módjának megtalálására. Röviden, a területi kohézió a harmonikus, kiegyensúlyozott, hatékony és fenntartható területi struktúra kialakulását célozza meg, ahol a különböző területi egységek (régiók, városok, makrorégiók) – függetlenül attól, hogy hol helyezkednek el – képesek kiaknázni területi potenciáljaikat és elérni az optimális hosszú távú fejlődést, így járulva hozzá az EU területi struktúrájának javításához.”

A dokumentum érvel (szintén a magyar résztvevők ösztönzésére) amellyel, hogy **a területi kohézió több szinten a globálistól a helyiig releváns**. A területi kohézió létjogosultságát annak integratív karaktere támasztja alá. Ez egy „eszköz, amely segítséget nyújt a hálózatok és **funkcionális térségek kialakításához**.” A területi kohézió által biztosított területi megközelítés kulcsfontosságú a **különböző fejlődési paradigmák harmonizálásában**, mint a fenntarthatóság, a konvergencia (a régiók közötti szolidaritás) és a regionális versenyképesség. A gazdasági, környezeti és társadalmi igények egyensúlyának paraméterei az egyes térségekben más és más jellemzőkkel bírnak.

A területi kohézió egyrészt a **régiók, a helyi szint és más térségek közösségi szintű prioritásokhoz** (pl. versenyképesség, klímaváltozás stb.) való **hozzájárulásának** lehetőségeire koncentrál, másrészt kulcsfontosságú szerepet játszik a „területi optimum” megteremtésében a különböző **ágazati politikák** területi hatásokat optimalizáló és a köztük lévő koherenciát elősegítő **koordinációja** révén, amely jelentősen növelheti ezek sikerességét, segít elkerülni az egymásnak ellentmondó szakpolitikai intézkedések negatív hatásait minden területi szinten.

A dokumentum a területi kohézió megvalósulását egy állandó és kooperatív folyamatnak, **területi governance**-nak tekinti, melyben magánszférának, a tudományos szférának, a közszférának, a civil szervezeteknek és további szereplőknek kell együttműködniük. Kiemelt jelentőséget kap a **többszintű kormányzás** és a **fejlesztések hely-alapú (place based) megközelítése**, amely lényegében a horizontális koordinációban, tényalapú döntéshozatalban és integrált térségi fejlesztésekben testesül meg. Ugyanakkor a területi kohézióban fontos szerepet kap a területekkel és a térrel való gondos gazdálkodás, amely a fizikai területhasználati tervezés felé mutat közvetlen kapcsolódást.

3/2. ábra: A területi kohézió értelmezése a TSP-ben (2011) – Keretes szöveg

Forrás: RADVÁNSZKI-SALAMIN-RICZ-ILLÉS-JETMAR 2011 alapján saját szerkesztés

Az európai térbeli tervezéssel foglalkozó szerzők döntő többsége (pl. SCHMITT-VAN WELL 2017, SALAMIN-PÉTI 2015) egyetért abban, hogy a területi kohézió közösségi politika részévé válása egyrészt az uniós térbeli tervezési törekvések egyik legfontosabb eredménye, másrészt pedig e terület érdemi kibontakozásának lehetőségét hordozza. Evers szerint az európai (szintű) térbeli tervezés a területi kohézió céljának bevezetésével nyert konkrét valutát, míg Faludi (2011) úgy fogalmaz, hogy az európai térbeli tervezés felnötté válását jelenti az új közösségi célkitűzés, amely jogalapot teremt az európai térbeli tervezés körébe tartozó különböző tevékenységekre, mint pl. területi stratégiák kialakítására, erőforrások összekapcsolására, területi-térbeli fejlődési célok elérésére, stb. A területi kohéziós célkitűzés mindenképpen az uniós szintű térbeli tervezési tevékenység egyik meghatározó mérföldköve, amely a nemzeti tervezési rendszerek európaizálásában is meghatározó lehet. Az implicit európai téralakítási politika szempontjából ki kell emelnünk a nagy hatást kiváltó ún. Barca jelentést (BARCA 2009), amely a kohéziós politika 2014-től érvénybe lépő reformjának előkészítése során fogalmazta meg a hely alapú fejlesztés szempontrendszerét, amely a kohéziós politika megvalósításában a térbeli dimenziót erősítette (ld. 9. fejezet). A kohéziós politikai célok és a területi kohézió közötti ellentmondásokra

hívja fel a figyelmet De Brujn (2017). (A kohéziós politika területi dimenzióinak elemzéséről ld. MEDEIROS 2017.)

Az európai térbeli tervezésben fontos szerepet játszott annak európai **intézményesülése**, amelyről Bas Waterhaut írt átfogó könyvet (WATERHAUT 2008). A már említett ESPON program és területi együttműködések programjai mellett a horizontális együttműködések és az európaizálódást nagyban segítette az Európai Unió bizottsági jellegű működése, majd az ún. nyitott módszerű koordináció (*open method coordination*) bevezetése is. (Vö. BÖHME-WATERHAUT 2008, DÜHR-STEAD-ZONNEVELD 2007). Ez az elv érvényesült az előző részfejezetben bemutatott közös stratégiák kialakításában is a tagországok részvételével, miközben az európai uniós döntéshozatal rendszereiben is létrejöttek - elsősorban már a területi kohézió érvényesítéséhez kapcsolódóan - a területi ill. városi szempontok érvényesítését biztosító bizottságok és hálózatok rendszerei, mint pl. a nemzeti területi kohéziós kontaktpontok (NTCCP) hálózata vagy a témáért felelős szakmai vezetők (*director generals*) vagy a miniszterek rendszeres informális ülései a témakörben. Ugyanakkor kialakultak a tervezők és kutatók európai szakmai hálózatai és közösségei is (Vö. ESPON program és a területi együttműködések kiterjed szereplői köre), amelyek a diskurzusok alakításában és a tények „termelése” révén hatnak a döntési folyamatokra a tagországok politikáiban is. A **koordináció vált ugyanis az uniós térbeli tervezési politika meghatározó megjelenési formájává**, amely az EU megközelítésében elsősorban a különböző uniós szakpolitikák megvalósításának hatékonyságát szolgálja, de valójában a tagállamok cselekvéseit is mozgatja. Dühr és szerzőtársai írják le, hogy bár a nemzeti területi tervezési politikák is gyakran ambicionálnak maguknak ilyen jellegű koordináló szerepet, a gyakorlatban mégis inkább önálló szakpolitikai ágazatként lépnek fel és súlyuk nem elég a többi ágazat befolyásolására. Explicit módon az Unió szintjén fogalmazódott meg a politikák konkrét terekben megjelenő ellentmondásai - ill. a szinergiák ki nem használása – kapcsán a „koordinátlanság költsége”, kifejezés, amely a területi kohéziós/tervezési törekvés egyik alap indokává vált. (Vö. BENZ 2002, AGENCE EUROPE'ENE 2001.)

A térbeli tervezésről szóló európai vitákban éppen ezért a térbeli politikák koordinációja áll a középpontban. Ezért az európai térbeli tervezés a szakpolitikák jobb területi koordinációjának létrehozására koncentrál: horizontálisan különböző ágazatok között, vertikálisan különböző kormányzati szintek között, földrajzilag pedig az adminisztratív határokon átívelően (DÜHR, STEAD és ZONNEVELD 2007: 302). Személyes véleményként azonban hozzá kell tennem, hogy bár a területi (téralakítási) kérdések kétségtelenül jelen vannak az Unió politikáiban és eljárásaiban, azonban az semmiképpen sem sorolható a közösség jelentős súlyú politikai témái közé.

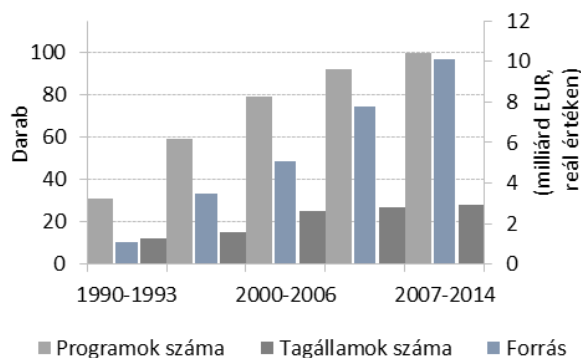
A fentiek alapján ugyanakkor feltehető a kérdés, hogy ez a fajta koordináció alapú téralakítási politika mennyiben tekinthető még térbeli tervezésnek. A politikai dokumentumok a térbeli tervezés fogalmát már nem használják, helyette a területi kohézió lett a kulcsfogalom, és konkrét tervek helyett inkább kormányzási és *governance* mechanizmusok jelennek meg, ill. olyan célok, amelyek inkább diskurzusokban élnek, mint kötelező terv-érvényesítésekben. A tervezési irodalom azonban - a térbeli tervezés kiterjesztett fogalmi keretében – mindezeket a folyamatokat európai térbeli tervezésként értelmezi. (Más tudományterületek is foglalkoznak a területi kohézióval, számukra az nem tervezésként jelenik meg.) A térbeli tervezés fogalmát sok szerző szerint az Európai szakpolitika azért kerüli, hogy egyrészt az uniós törekvés egyértelműen - legalábbis fogalmilag - elkülönüljön a nemzeti szintű tervezési tevékenységektől, másrészt pedig ne legyen vitatható az EU beavatkozása olyan területen, amely *de jure* nem tartozik a kompetenciájába. (PURKHARTOFER 2016, DÜHR ETAL 2010, FALUDI 2006.) Többen hajlamosak az európai térbeli tervezés új nevének tekinteni a területi kohéziót (FALUDI 2011).

Ezzel kapcsolatban Faludi úgy fogalmaz, hogyha van tervezés ez EU szintjén akkor az szükségszerűen puha kell, hogy legyen: eszközeiben, tereiben és folyamataiban egyaránt puha jellegű. Éppen ezért szerinte az európai térbeli tervezés/területi kohéziós politika a három k-val (angolban c-vel) ragadható meg: kohézió, koherencia és kooperáció. Abból adódóan, hogy a hangsúly a kooperáción van az autoriter döntéshozatallal szemben, a területi kohéziós politika inkább a *governance* koncepciójába tartozik, mint a kormányzáséba. A területi tervezés, szabályozási területhasználatként felfogva a kormányzás (*government*) modelljéhez tartozik (bár természetesen e tervezési forma folyamatában is megjelennek a *governance* egyes elemei) (Faludi 2011).

Természetesen felmerül annak gyanúja is, hogy a területi kohézió térbeli tervezéshez fűződő viszonyának homályban tartása - Allmeninger szavaival élve - igazából egy „megfontolt ködösítés”, ami segít képlékennyé tenni az Európai Bizottság mandátumát a térbeli tervezés terén, ami elvileg nem létezik (ALLMENDINGER et al.-t 2015 idézi PRUKHARTOFER 2016).

3.3. Tervezés a határon átnyúló és makro-regionális térben

Az Európai integráció, mint a közös gazdasági tér számára mindig is lényegi kérdés volt a határok szerepe. Míg szabályozási értelemben az egységes piac létrehozása elvben megszünteti a határok elválasztó szerepét a földrajzi térben, a határok elérhetőségi, irányítás szervezési, kulturálisan és identitásban jelentkező, vagy éppen periféria képző jelentőségük miatt akadályokat jelentenek az európai egységesülés előtt. Az európai politikák határokon átívelő beavatkozási tereket igényelnek. Az új terek létrehozása és a határok korlátozó szerepének csökkentésében váltak fontossá az Unió azon kezdeményezései és programjai, melyek a határon átnyúló együttműködések, fejlesztéseket ösztönözték különböző formákban egyfajta határokon átívelő *governance* ösztönzésével (vö. LEIBENATH et al. 2008). Az 1989-ben indított 14 határon átnyúló pilot projekt kísérlete után az Európai Bizottság 1990-ben indította el az **INTERREG** programot közösségi kezdeményezésként. Ez volt az első jelentős pénzügyi eszköz és *governance* orientáló eszköz, amely ilyen együttműködések széleskörben támogatott. A határon átnyúló programok alapjaként az a tény szokott megjelenni, hogy az EU lakosságának 37,5%-a 38 szakaszból álló nemzetközi határtérségben (NUTS III.) él (EC, 2015b). Az INTERREG 2000-től bekerült a kohéziós politika célterületei közé **európai területi együttműködés** (ETE) *mainstream* programjaként (az átmenetről ld. CSALAGOVITS 2005). A határon átnyúló programokba 1993-tól az EU-n kívüli szomszédos országok is bekapcsolódhattak az előcsatlakozási, ill. szomszédági pénzügyi alapok finanszírozásával.

3/3. ábra: Az ETE programok száma, forrása, valamint a résztvevő tagállamok növekedése (1990-2014)
Forrás: EC2015 adatai alapján saját szerkesztés

A határon átnyúló együttműködések forrásai mind abszolút értékben, mind a strukturális alapokhoz viszonyított arányában mérve folyamatosan növekedtek, a 2014-től kezdődött jelenlegi periódusban már elérve annak 2,75%-át. (Ld. 3/3. ábra)

Az INTERREG programok a 3/1. táblázatban látható háromfajta földrajzi tér együttműködéseit támogatják, melyek közül a határon átnyúló programokra jut e források nagyrésze.

3/1. táblázat: Három beavatkozási szint az ETE programokban
Forrás: Forrás: EC 2015

Beavatkozási szint	Területi jellemző	Integráció jellege	Partnerségi szint
A: Határon átnyúló	Közelség	Folytonosság	Helyi, regionális
B: Transznacionális	Kohézió	Közös tervezés (közlekedés, környezetvédelem)	Regionális, több régió átívelő (szupra-regionális), nemzeti
C: Régió-közi, inter-regionális	Hálózatosodás	Interakciók	Regionális, több régió átívelő (szupra-regionális), helyi

Ezek közül az interregionális (régió közi) szint négy, minden EU tagra kiterjedő tematikus programja szolgálja az együttműködések: a városfejlesztési joggyakorlatokat és tapasztalatszeret elősegítő URBACT, az egymással nem szomszédos régiók, térségek együttműködését támogató az INTERREG C, a programok végrehajtásának módjait tudással támogató INTERACT programok, valamint a már korábban bemutatott ESPON program. Ezek mindegyike egyfajta puha elemként segíti a különböző tervezési-fejlesztési eljárások európai uniós prioritások és elvárások szerinti átalakulását. A transznacionális programok az azokban résztvevő országok partnerségével és az Európai Bizottsággal együttműködésben hoznak létre támogatási stratégiát és azok alapján finanszíroznak területi jellegű együttműködési projekteket (EC 2015).

Míg az ETE programok konkrét terekhez allokkált fejlesztési források felhasználására szerveződnek, addig az ún. **makroregionális stratégiák** nem rendelkeznek saját erőforrással, sokkal inkább koordinációs stratégiai keretként jelennek meg. Alapvető funkciójuk az, hogy a kihívásokra választ adó együttműködések létrejöhessenek adott terekhez kapcsolódó kihívások és fejlesztési lehetőségek érdekében, bevonva nemcsak az érintett országok kormányzatait, de a különböző szektorok szereplőit is. (STEAD 2012, ZUCHA-TÖRÖK 2011) A mind nagyobb jelentőséghez jutó nagytárségi fejlesztési egységek létrehozásával az EU egy új, szupranacionális léptéket épít be a nemzeti és európai uniós irányítási szint közé. E fejlesztési célú nagytárségek kialakítása annak szándékát is előre jelzi, hogy a közösség központi irányítása mentén újra írja az Európában hosszú ideje létező geopolitikai erőviszonyok és erőterek állékony struktúráját. A nagytárségi stratégiák elsődlegesen fejlesztés- és forráskoordinációs célt szolgálva, részben a meglévő határon átnyúló együttműködési programok (ETE) területi alapú (horizontális) összehangolását végzik. A stratégiák legfontosabb hozzáadott értékét a területi tervezésben érvényesítendő, az alulról és felülről jövő kezdeményezések összehangolása, továbbá az EU tagállamok és a közösségen kívüli országok meghatározott fizikai egységek és tématerületek mentén történő együttműködésének előmozdítása képezik. Kialakításuk és működésük a „három nem” vezérelv mentén történik, a makroregionális stratégiák ugyanis az EU részéről nem járnak több pénzügyi támogatással, nem történik új jogszabály alkotás és új intézmény alapítására sem

kerül sor. Létrehozásukat az Európai Unió Tanácsának kezdeményezésére, az Európai Bizottság stratégiaalkotó munkája segíti.

Az EU 2009 óta négy nagytérség stratégiai szintű gondozását vállalta fel, melyek a Balti-tengeri stratégia (EUBSR), az Adriai- és jón-tengeri stratégia (EUSAIR), az Alpesi régió stratégiája (EUSALP), valamint a Duna régió kooperációja (EUDSR). E négy makro-regionális stratégia összesen 19 tagállamot és 8 EU-n kívüli országot foglal magába. Magyarország szempontjából történelmi okok és potenciális gazdasági jelentősége miatt fontos megemlíteni a jelenleg új kezdeményezést a transznacionális Kárpátok Stratégia létrehozására. Gänzle és Kern szerkesztésében 2016-ban jelent meg egy átfogó kötet a makrorégiók és a makroregionális stratégiák elméleti összefüggéseiről és empirikus vizsgálatáról térbeli tervezési megközelítésben.

Az európai térbeli tervezésben új, dinamikusan bővülő szakpolitikai és szakmai területként jelenik meg a **tengeri térbeli tervezés** (*maritime spatial planning*) is (ld. BALLINGER et al. 2008, ZAUCHA 2013), amely a tengerek területének hasznosításához, védelméhez (KYRIAZI 2016) és fejlesztéséhez kapcsolódó együttműködések és *governance* formák szervezettségét ösztönzik. Az EU kohéziós céljainak megvalósításában ugyanis a **tengermedencék által határolt területek stratégiai integrációja** egyre inkább felértékelődik. E térségtípusok stratégiáinak kidolgozása 2007-ben kezdődött el az Adriai- és jón-tengeri térség, az Atlanti-óceán menti területek, a Jeges-tenger, a Balti-tenger, a Fekete-tenger, a Földközi-tenger, valamint az Északi-tenger, továbbá a tengeren túli régiók tengerei által határolt területekre. Az EU tengeri stratégiája a 2014-2020-as fejlesztési ciklusra a közösség „kék növekedési” céljait szolgálja.

Az Európai Bizottság által koordinált makroregionális stratégiákon kívül úgynevezett **eurorégiók** is támogatják a határon átnyúló, nagyobb területi léptékű együttműködések, melyek az EU-tól függetlenül, az Európa Tanács kezdeményezésére alakultak. Az eurorégiók szerepét elemzi az európai területi együttműködések szempontjából Csalagovits (2015). Hasonlóan a makroregionális stratégiákhoz, ezek a szerveződések is a több ország által érintett nagytérségek területi alapú fejlesztését, az ehhez kapcsolódó kooperációkat célozzák. Az eurorégiók története azonban régebbre, egészen az 1950-es évekre nyúlik vissza. Az Európa Tanács célja az euroregionális együttműködésekkel keresztül elősegíteni a politikai stabilitást és olyan alapvető értékek intézményi megvalósításának terjesztését, mint a jogállamiság, a demokrácia vagy az emberi jogok. Az eurorégiók jellemzője, hogy kereteik között valamilyen földrajzi azonosság alapján közös egységet alkotó, szomszédos térségek helyi és regionális hatásai működnek együtt. Végrehajtásukért az Európa Tanács Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusa felel. A szervezet által négy eurorégió került kialakításra, a Kárpátok (2006), a Balti (2007), az Adriai (2006) és a Fekete-tengeri (2008) Eurorégió.

2006-tól önálló uniós jogi intézmény segíti a határon átnyúló együttműködések, az ún. **európai területi együttműködési társulások** (EGTC) rendszere. A határon átnyúló együttműködések szakmai-módszertani támogatására a francia kormány által létrehozott Transfrontier Operational Mission (MOT) intézet tipológiája szerint az EGTC-k jellemzően négy típusú együttműködés megvalósítására szerveződnek: hálózati együttműködés, projekt alapú együttműködés, programozási régió, és komplexebb területfejlesztési típusú társulást. A létrejött együttműködések nagytöbbsége ez utóbbi kategóriába tartozik bár a többi is releváns az európai térbeli tervezés szempontjából. Hálózatos EGTC formában működik az Európai Városi Tudáshálózat (EUKN), de 2014 óta maga az ESPON program is.

3.4. Az európai szintű térbeli tervezés értelmezései és kritikája

A kérdéskört tudományos alapon vizsgáló szerzők többsége általában úgy tekint az európai (léptékű és természetű) térbeli tervezésre, mint egy kollektív tanulási és szocializációs folyamatra (Pl. ZONNEVELD-WATERHAUT 2005, STEAD-COTELLA 2011), melyben önkéntes adaptáció valósul meg a jogi kötelezettségek nélküli együttműködési folyamatban. A tagállamok politikusai, döntéshozókészítésben, tervezésben résztvevő szakemberei és kutatói szabadon dönthetik el, hogy a térbeli tervezés európai stratégiai dokumentumaiban megfogalmazott elgondolásoknak adnak-e hazai értelmezést és hozzájárulnak-e megvalósításukhoz.

Instrumentalista megközelítésű tudományos elemzői az európai térbeli tervezést gyakran úgy tekintik, **mint a politikaalkotás tényalapú (evidence based) formáját.** (DAVOUDI 2006, DAVOUDI-STRANGE 2009). Ez a megközelítés azon a feltételezésen alapul, hogy a komplex társadalmi-gazdasági és politikai folyamatok szakmiasíthatóak és tudományos folyamatokon keresztül lehet azokat irányítani (DAVOUDI 2006: 22). Az Európai Unióban ezt a szemléletet mindenekelőtt az ESPON program támogatja, amelynek deklarált küldetése, hogy területi tényinformációkat és ezen alapuló tudást szolgáltatson Európai politikák számára (BÖHME-SCHÖN 2006). Ez a megközelítés a térbeli tervezést apolitikus, értékfüggetlen szakmai tevékenységnek tekinti. Böhme megközelítésében pl. a területi (regionális) politikával szemben éppen a térbeli tervező szakma ill. diszciplína jeleníti meg a tényalapú megközelítést (2006).

A pozitív olvasatok mellett azonban **kritikai megközelítések** is jelen vannak. A tényalapú, partnerségi és integráló európai tervezés kritikája elsősorban a témakör politikai földrajzi kutatóinak (LUUKONEN 2011a, 2011b, MACLEOD-GOODWIN 1999, MOISIO 2011, JENSEN-RICHARDSON 2004, CLARK-JONES 2009) diskurzusában jelenik meg. E szerint a térbeli tervezés maga kiemelkedően politikai természetű folyamat, „melyben a szereplők újra és újra a társadalomban megjelenő jelentések és értékek körül folytatnak küzdelmeket” (JENSEN-RICHARDSON 2004, DAVOUDI 2009). Ennek fényében Jensen és Richardson szerint a térbeli tervezés hatásos módja a tér territorializációjának, hiszen folyamatával szelektivitást, priorizálást, összekötést, bevonást de egyúttal kizárást is megvalósít. **A térbeli tervezés a térbeli viszonyok újra alkotásának és újra definiálásának lehetőségét kínálja** akár különböző térbeli konfigurációk, akár tér-elképzelések (*imaginaries*) vagy akár tér-narratívák formájában, melyek a politika térbeli léptékének vagy a léptékátalakítás gyakorlatának kifejeződései (JENSEN-RICHARDSON 2004).

Luukkonen (2011, 2012) Európát magát is egy ideológiai és politika konstrukciónak tekinti, míg a térbeli tervezésben is **a hatalom és a különböző politikák versengő arénáját** látja. Luukkonen az európai térbeli tervezést olyan specifikus tevékenységnek tekinti, melyben az európai tér megteremtése valósul meg.

A kortárs tervezésemlekek egyik nagyhatású teoretikusa Patsy Healey (2004) fogalmazta meg, hogy a térbeli tervezés kifejezetten olyan tevékenység, melyben a helyek és a térképzetek (*spatial imaginaries*) megteremtődnek. E szélesebb körben elfogadott felfogáson alapulva állítja Luukkonen, hogy a térbeli tervezés maga a tér-teremtés eszköze és az európai térbeli tervezés tulajdonképpen a politikailag determinált EU projekt tereit gyártja le. Miközben a térbeli tervezési stratégiákkal kapcsolatban (ESDP, TA2020) valóban nyitott diszkurzusok, *bottom up* szemléletű együttműködések zajlanak vagy akár szélesebb körű szakmai-társadalmi párbeszéd érvényesül (pl. Urban Agenda), addig, ahogy Luukkonen felhívja rá figyelmet, ezeknek a jogilag nem kötelező dokumentumoknak az eredményei beépülnek az EU nagyon is „kemény” ágazati természetű politikáiba. Különösen markánsan érvényesül mindez a legfőbb redisztribúciót megvalósító kohéziós politikának az alakulásában. (Személyes tapasztalataim alapján ehhez azt is hozzá kell

teni, hogy magukban az európai térbeli tervezési stratégiákban is gyakran az EU sokkal inkább „kemény” politikáinak elvárásai is visszatükröződnek. Ilyen tapasztalatról számolhatunk be a TA2020 készítésével kapcsolatban is, ahol több kérdésben inkább követő és befolyásolt pozícióról számolhatunk be, pl. a kohéziós politika reformjához kapcsolódó hely alapú koncepció beépítésével, a versenyképességi célok átvételével, melyekhez a térbeli tervezési dokumentumként igazodott a TA 2020.)

Luukkonen a térbeli tervezésnek ezt az európai szupranacionális formáját lényegében egy **politikai technikának** tekinti, amellyel az EU olyan politikai területeket is befolyásolni tud, amelyek nem tartoznak a kompetenciájába, hanem a tagországok felelősségében vannak (LUUKKONEN 2011, 2015).

Sokan felhívják a figyelmet arra, hogy az európai térbeli tervezés explicit módon **kötődik az EU versenyképességi politikájához** (MOISIO 2011, RICHARDSON-JENSEN 2000-t idézi LUUKKONEN 2011), és egyúttal szerepe van a régiók közötti szolidaritás (felzárkózási) politikájának visszaszorításában. Valóban, tartalmukat vizsgálva azt láthatjuk, hogy az európai térbeli tervezés stratégiai szorosan illeszkednek az EU versenyképességi és növekedési stratégiáihoz, melyek a kohéziós politika fő alapjait adják. Az ESDP a rákövetkező évben elfogadott, a versenyképességi célokat kijelölő Lisszaboni Stratégiához kapcsolódik - Richardson and Jensen (2000) szerint olyannyira, hogy az a társadalmi és környezeti szempontok kárára van (MOISIO 2011). A 2007-es Területi Agenda már közvetlenül a lisszaboni dokumentumra épül, míg a 2011-es Területi Agenda 2020 már explicite is az - amúgy a tér dimenziókat teljesen nélkülöző - Európa 2020 Stratégia térbeli kiterjesztéseként definiálódott, annak megvalósítását segítő keretrendszerként.

Több szerző elismeri (pl. FALUDI 2011), mások kimondottan kritikával illetik (LUUKKONEN 2011a és b) azt a körülményt, hogy az európai tervezésről szóló tudományos kutatások szereplői, és a szakcikk szerzői **többes szerepben jelennek meg** és jelentős részük az ESPON vagy egyéb uniós programok (keretprogramok, ETE) támogatóitjai (kedvezményezettjei). E társaság Faludi megfogalmazásában abba a szürke zónába tartozik, akik egyszerre kutatók, megbízott szakértők, s egyben a döntéshozatali struktúráknak is részesei (FALUDI 2011). (Személyes tapasztalatom alapján ezt fejezi ki az ún. „ESPON család” informális, de bevett megnevezés használata is a programhoz kapcsolódó szereplők körében.) Luukkonen megközelítésében e szereplők a diskurzusok alakítóiként és terjesztőiként maguk is részt vesznek az általa leírt európai „térteremtésben”, miközben a tématerület kutatóiként tűnnek fel. A kutatások többsége politikaorientált (és -motivált) vizsgálat, a kritikai vizsgálatokra kevesebb lehetőség kínálkozik. (2011 a és b) A politikai kategóriából tudományos vizsgálódások tárgyává váló olyan fogalmak, mint a területi kohézió, területi versenyképesség vagy a területi tőke fogalmai is jól jelzik annak erejét, hogy az EU miképp alakítja a tudományos diskurzusokat és a gondolkodást.

Az európai térbeli tervezés gyakran emlegetett jellemzője az, hogy a különböző kérdések kezelését – ezzel együtt közvetetten a kompetenciákat is – új területi keretbe, más területi szintekre helyezi át. Ezért szokták a térbeli tervezési politikát **léptékváltási (rescaling) politikának** is nevezni (pl. LUUKKONEN 2011, PURKARTHOFER 2016). Luukkonen (2011a) szerint éppen ezért európai kontextusban a térbeli tervezés lényegében az ágazati politikák meta-kormányzása (vö. ALLMENDINGER-HAUGHTON 2009). Arra is felhívja a figyelmet, hogy a térbeli tervezés igazából a különböző politikáknak, sőt talán kifejezetten a geopolitikának egy rendkívül küzdelmes területe. Az új, bizonyos módon mindenki számára közvetített térértelmezések kialakításának versenyében értelemszerűen a legerősebb szereplők „futnak” elöl (2011).

4. EURÓPAIZÁLÓDÁS AZ ORSZÁGOK TÉRBELI TERVEZÉSÉBEN

4.1. Az európaizálódás

4.1.1. Az európaizálódás fogalma és értelmezései

A különféle politikák európai dimenziójának vizsgálata szinte egyidős az európai integráció folyamatával. Az európaizálódás témaköre olyannyira divatosá vált, hogy a témakör kutatásait áttekintő Olsen szerint az ezzel kapcsolatos kutatások már-már önálló iparaggá váltak (OLSEN 2002), bár az európaizálódás kérdésköre többek szerint nem érett még meg arra, hogy fogalomból elméletté, ennek révén diszciplináris területté váljon ((LEHMKUHL 2008, 338-t idézi LUUKKONNEN 2011a), sokkal inkább olyan jelenség, melyet különböző elméleti megközelítések magyarázhatnak (BULMER 2008, OLSEN 2002). A kérdéskörben leginkább a politikatudomány aktív, kutatói elsősorban intézményi megközelítésben és főképp a nemzetközi kapcsolatok, összehasonlító politika és a közigazgatás összefüggésében vizsgálták a kérdéskört, (BULMER 2008, HAVERLAND 2008), de az egyes szakpolitikai területekhez kapcsolódóan is széleskörű a szakirodalom, így pl. a térbeli tervezésben is.

Az európaizálódás fogalmát sokféle értelemben használjuk az európai politikák és intézmények közötti fokozódó interakciók leírására. A kétezres évek elejétől az európaizálódást leggyakrabban az Európai Unió hatására bekövetkező különböző változásokra és jelenségekre vonatkoztatják (OLSEN 2002). Az európaizálódás elméleti kerete kapcsán legtöbbit hivatkozott Radaelli arról a felismerésről is beszámol, hogy az európaizálódást nem magyarázatnak (vagyis kérdések megoldásának) kell tekinteni, hanem maga is egy megmagyarázandó tényező, vagyis vizsgálat kívánatos tárgya (RADAELLI 2004).

Olsen (2002) az európaizálódás öt jól hasznosítható jelentését különíti el: 1. az Unió külső határainak megváltoztatása (pl. EU bővítés); 2. EU szintű intézmények kifejlesztése; 3. a nemzeti és szubnacionális governance rendszerek adaptálása európai normákhoz a többszintű governance jegyében; 4. politikai szerveződés formáinak exportálása az EU-n kívülre; 5. az európaizálódás mint politikai egységesítési projekt érvényesítése (OLSEN 2002) (A térbeli tervezés esetében a harmadik jelentés a leginkább releváns, bár szorosan kapcsolódik az ötödik értelmezéshez is.)

Sok szerző (Pl. COWLES et al. 2001.) ezt az európaizálódást elsősorban egyirányú folyamatnak tekinti, mely lényegében az európai (közösségi) szintű governance kibontakozását és ennek hatásait jelenti, amely egyfajta többszintű kormányzás kialakulásával nyer teret az állami, ill. regionális helyi szintű kormányzásokban.

Dolgozatomban Radaelli meghatározását követem, mely szerint *„az európaizálódás olyan formális és informális szabályok, eljárások, politikai paradigmák, stílusok és dolgok elvégzési módjainak intézményesülését, valamint közös meggyőződések és normákat foglal magába, melyek elsőként az EU politikai folyamatában kerültek definiálásra és konszolidálásra majd beépültek a hazai diskurzusok, politikai struktúrák és közpolitikák logikájába”* (RADAELLI 2004:3).

Radaelli az európaizálódás három megközelítését különbözteti meg a szakirodalomban: (1.) Az európaizálódást sok szerző a **governance folyamat**ként kezeli (BACHE 2003, BULLER-GAMBLE 2002, GUALINI 2003, KOHLER-KOCH-EISING 1999, SCHARPF 1999, WINN-HARRIS 2003), (2.) mások értelmezésükben az **intézményesülésre** helyezik a hangsúlyt (COWLES et al. 2001, BÖRZEL 2004, KURZER 2001, OLSEN 2002, RADAELLI 2003), sokan

pedig (3.) elsősorban **diskurzus**ként értelmezik azt (HAY-ROSAMOND 2002, KALLESTRUP 2002). Ez utóbbiak megközelítésében a döntéshozók és stakeholderek a nyelven és diskurzusokon keresztül konstruálják meg Európát, amely a politikai retorikától (SCHIMMELFENNIG 2001) egészen a szakpolitikai narratíváig (RADAELLI 1999) igen sokféle lehet.

Az európaizálódásnak tehát van egy a jogszabályokban, célok és irányelvek adaptálásában megragadható része és van egy a gondolkodásmódot befolyásoló, tudati része is, melyet elsősorban a diskurzusok alakítanak ki.

A területi tervezés szempontjából érdemes kiemelni Hay és Rosamond észrevételét, mely szerint **az európaizáció maga egy eszköznek is tekinthető, amin keresztül a globalizációról szóló diskurzusok a hazai politikákban intézményesülnek** (2002).

Az európaizálódás természetének három eleme a szakpolitika transzfer (Ld. pl. BOMBERG-PETERSON 2000, DOLOWITZ-MARSH 2000, RADAELLI 2000), a szereplők egymástól való tanulása (Ld. pl., BENNETT-HOWLETT 1992, MAY 1992) és a tanulságok levonása (Ld. pl., ROSE 1993, DOLOWITZ-MARSH 1996; STONE 1999). Az európaizálódás fogalmának különböző használatai valamilyen módon mindig magukba foglalják az európai szakpolitikatranszfert, amely sokféle földrajzi és intézményi kontextusban valósulhat meg (LUUKKONEN 2001). Ez lényegében olyan folyamatot jelent, melyben egyszerű megközelítésben az egyik helyen kifejlesztett politikák átkerülnek egy másik helyre, ahol használni kezdik azt. (DOLOWITZ-MARSH 2000-t hivatkozva LUUKKONEN). „A gyakorlatban a szakpolitika transzferek olyan komplex folyamatok, melyek egyes szakpolitikai programok terjedését, politikai gondolatok és intézmények sokdimenziós interakcióit és hatalmi viszonyokat egyaránt magukba foglalnak, ugyanakkor történelmi és földrajzi értelemben is jelentős mértékben kontextusfüggők” (LUUKKONEN 2011:21). Éppen ezért gyakran nehéz meghatározni az átkerült politikai gondolatok eredetét és magának a transzfernek a körülményeit, sőt gyakran egyáltalán megítélni annak sikerességét vagy sikertelenségét. Ebben a megközelítésben Luukkonen arra hívja fel a figyelmet, hogy az európaizálódás olyan sokszintű és szövevényes folyamatként jelenik meg, amely **eltérő formát és tartalmat eredményez a különböző földrajzi kontextusokban**.

Radaelli (2004) az európaizálódás **két fő okát** különbözteti meg. Az egyik az EU részéről jelentkező nyomás, amely direktívák, szabályozás vagy egyéb elvárások formájában jelenik meg, a másik ok pedig az, hogy az EU egyfajta kognitív és normatív keretté is vált, amely a konkrét cselekvés logikájához ad számottevő orientációt.

Az **európaizálódás módjait** Lenschow több munkájában is osztályozta (LENSCHOW 1996, 2006). 2006-os tanulmányában e módokat az alábbi típusokra osztja: (1) top-down (az EU irányából a tagállamok felé zajlik); (2) bottom up (vagyis a nemzeti gondolatok és ötletek „feltöltése” az EU szintjére); (3) horizontális (az EU tagok között valósul meg); és (4) a körkörös (melyben a tagállamok felől az EU felé, és visszafelé a nemzeti szintekre érvényesülnek a hatások). A szakirodalomban a fentiek közül a top-down megközelítés a legelterjedtebb (DÜHR-STEAD-ZONNEVELD 2007), amit a fent idézett Radaelli európaizálódás definíció is jelez.

Az EU hatások top-down érvényesülésében háromféle mechanizmust különböztet meg a szakirodalom. A legerőteljesebb formában hazai változást konkrét intézményi elvárások váltanak ki, melyekhez a tagországnak igazodnia kell (közösségi politikák esetében a hazai szabályozást kiváltja az EU szintű jogszabály) (KNILL-LEHMKUHL 2002).

Valamelyest kevésbé direkt az a helyzet, amikor európai szakpolitika vagy szabályozás oly módon is befolyásolhatja hazai rendszert, hogy megváltoztatja a lehetőségek szerkezetét és ezáltal a hatalom

és erőforrások eloszlását a hazai szereplők között. Leggyengébb formában pedig az EU nem ír elő konkrét intézményi elvárást és nem módosítja a stratégiai interakciók intézményi kontextusát sem, hanem közvetett módon a hazai szereplők meggyőződéseinek, eszméinek és elvárásainak megváltoztatásával törekszik kiváltani a hazai igazodást. Ekkor az európai politikák tagországi hatása elsősorban a kognitív logikán alapul (LUUKKONEN 2011).

A horizontális, államok közötti transzfer folyamatok - melyek elsősorban a tanulásra irányulnak - az Európai Uniótól függetlenül is megvalósulhatnak, bár ezt az EU intézmények jelentős mértékben elősegíthetik. Ez megvalósulhat jellemzően az EU kiterjedt bizottsági rendszerének keretében, amely nemzeti döntéshozókat és véleményformálókat hoz kapcsolatba egymással, ezáltal elősegítve a gondolatok cseréjét, melyek azután elterjedhetnek a tagországi gyakorlatokban (LENSCHOW 2006).

4.1.2. A térbeli tervezés európaizálódása

A térbeli tervezés európaizálódása is többféle módon értelmezhető. Böhme és Waterhaut 2008-as tanulmánya indította el az ezzel kapcsolatos gondolkodás jelentősebb hullámát. E munkájukban a térbeli tervezés európaizálódásának három jelentését vezették be: (1.) Az európai szintű térbeli tervezés, vagyis Európa tervezésének (*planning for Europe*) a megjelenése és kibontakozása; (2.) Az európai szintű térbeli tervezés hatásainak érvényesülése a tagállami tervezésre (erre fókuszál empirikus elemzésem); (3.) A különböző európai uniós politikák és általában az európai integráció hatásának érvényesülése az európai (tagállami) tervezésekre. Böhme-ék kategóriáit ki kell egészítenünk azzal, hogy az európai országok gyakorlatai egymással kapcsolatba lépve horizontálisan is egységesülhetnek (Ld. Lenschow fenti európaizálódási módjait).

Dolgozatomban Böhme és szerzőtársa fenti három kategóriája közül koncepcionálisan az utóbbi kettőt értem európaizálódás alatt (empirikus kutatásom a 2. értelmezés szerinti európaizálódás vizsgálatára irányul), míg az 1. értelmezés szerinti európai szintű tervezéssel – melyet nem nevezek európaizálódásnak - a dolgozat 3. fejezetében foglalkoztam.

A térbeli tervezési politikák európaizálódását az elmúlt másfél évtizedben meglehetősen széleskörű tudományos érdeklődés övezi, ami az EU- szintű tervezési törekvések kifejlődésével párhuzamosan jelentkezett. A tervezés európaizálódásával foglalkozó számos szerző (Waterhaut, Faludi, Dühr, Luukkonen, Giankorolou, Stead, Cotella, Böhme, stb.) lényegében egyetért abban, hogy az európaizálódás jelen van a tagországok tervezési gyakorlataiban. Ennek okát tekintve azonban már többféle, meglehetősen különböző véleményekkel találkozunk.

Az okok között az **EU- szintű közös politikák** (pl. környezetpolitika, versenypolitika, kohéziós politika, közlekedéspolitika) és szabályozásaik hatása elsősorban a tagállamok és az EU intézmények közötti vertikális kapcsolatokat motiválja, míg az Unió különféle együttműködési programjai (INTERREG, ETE, stb.) által ösztönzött **országok közötti együttműködések** a horizontális hatásokat erősítik, de ösztönzik a szakterület tudományos kifejlődését is. Az európai intézmények aktívan támogatják az uniós ágazati politikák koordinációjához és az EU területének jobban harmonizált térbeli fejlődéséhez kapcsolódó kezdeményezéseket, így a térbeli tervezés nemzetközi formáit. A tervezők ma már Európa- szerte rutinszerűen részt vesznek határokon átnyúló együttműködési hálózatokban, nemzetközi dimenziójú tervezési feladatokban, ezáltal kapcsolatba kerülnek más országok tervezési tapasztalataival és különböző tervezési megközelítéseikkel, ösztönözve a horizontális szakpolitika transzfert.

Luukkonen (2011a, 2011b) az európaizálódás legfontosabb hajtóerejének az **Európai Unió politikai ambícióit** tartja. Megítélése szerint az „Európa projekt” egyik feltétele az új európai terek

létrehozása, az országok politikai befolyásolásának pedig hatékony eszköze a nem kellően egzakt, viszont sok mindenre hatni tudó térbeli tervezés. A térbeli tervezési folyamatok iránti uniós érdeklődés oka tehát az, hogy ez a szakpolitikai terület nem tartozik az EU kompetenciakörébe, viszont mégis meghatározó a jelentősége az Unió céljainak elérésében és ezért egy informális, de a tagállami politikákat és a tér szerveződését erőteljesen alakító közösségi „kvázi politikává” alakult a területi kohézió jegyében.

Böhme és Waterhaut (2008) Olsen fent említett értelmezési kategóriái közül elsődlegesen az európai- szintű intézmények kifejesztéseként értelmezett európaizálódást tartják irányadónak és az európaizálódást koncepcionálisan is összekötik az intézményesüléssel, amelyhez szerintük katalizátorok szükségesek. E katalizátorok között megkülönböztetik a szabályokat, erőforrásokat és az ötletek (HEALEY 2004 idézi BÖHME-WATERHOUT 2008). A térbeli tervezés esetében szerintük ezeket a **katalizátorokat** az EU szabályok, az EU „pénzköltő politikái” és az INTERREG (ETE) kooperációk, valamint az európai térbeli tervezési diskurzus jelentik. A szabályok tekintetében értelemszerűen a közösségi szabályozás és a direktívák játszanak szerepet és *top-down* módon érvényesülnek. Az erőforrások tekintetében első helyen a regionális/kohéziós politika és a Közös Agrárpolitika (CAP) szerepel, valamint a Trans-European Networks (TEN) politika. A diskurzus hordozói pedig elsődlegesen az ETE, az ESPON program, az ESDP, majd a Területi Agenda és a TSP.

Purkarthofer (2016) arra hívja föl a figyelmet, hogy az európaizálódás megértése szempontjából fontos kérdés, hogy az EU- szintű alapvetően „puha” és informális tervezés miképp találkozik az országok hazai, jellemzően „kemény” tervezésével. A két szint eltérő megközelítésű tervezéseinek összeegyeztethetősége különböző ellentmondásokhoz és a hatások szelektív érvényesüléséhez vezethet.

Getimis (2012) amellet érvel, hogy a tervezési rendszerek és kultúrák átalakulásának megértéséhez szükség van egyfajta több léptékű (*multi-scalar*) megközelítésre, ugyanis a tervezés különböző léptékeiben – úgy, mint helyi vagy projekt szint, város, térség, ország, határon átnyúló, stb. szintek - a szereplők konstellációja, a tudás és a politikai stílusok különböző arénái vannak jelen. A szakirodalomban túlsúlyban lévő intézményi megközelítéssel szemben ő a tudás, a kultúra a különböző irányítási stílusok és normák, értékek, hit rendszerek, jövőképek szerepét tartja lényeginek a különböző tervezési rendszerek változásainak megértésében és ezek összehasonlításában. Kiemeli ezek történeti elemzésének jelentőségét is. A tervezés európaizálódása kapcsán a témakörrel foglalkozó legfontosabb ESPON projekt eredményei között azt rögzítette, hogy a cél semmiképpen nem lehet a rendszerek homogenizálása, sokkal inkább azok harmonizálása (FARINÓS DASI 2006). Az EU- szintű és a tagállami tervezési rendszerek kapcsolata nem csupán egyirányú, hiszen nem csak az előbbi hat a másakra, hanem az utóbbi is függ a tagállami rendszerektől. Sok szerző szerint a tagállami tervezési rendszerek európaizálódására az ágazati EU politikák jelentősebb hatással vannak, mint az EU szintű térbeli tervezés (WILLIAMS 1996, BÖHME 2006, BÖHME-WATERHAUT 2008).

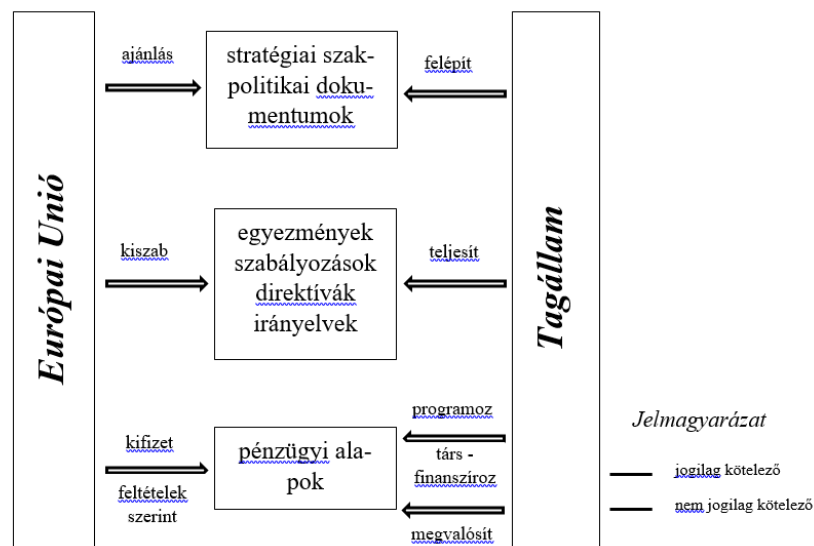
Az európaizálódás érvényesülési csatornái

Az Európai Uniónak a tagországi térbeli tervezésekre gyakorolt, fent bevezetett hatásmechanizmusait Purkharthofer valamint Böhme és Waterhaut egy-egy modellben rendszerezték, amit a 4.1 és a 4.2 ábrák mutatnak be. (Ezeket empirikus kutatásom módszertanának kialakítása során hasznosítottam.)

Purkharthofer klasszikusnak nevezett modellje szerint az Unió eltérő eszközei különböző mechanizmusokkal hatnak a tagállamok politikáira. Míg a stratégiák jellemzően ajánlásként jelennek meg, melyek felépítésébe a tagállam is szerepet vállal(hat), addig a szabályozás kötelezettségeket teremt, a pénzügyi alapok pedig programozást és társfinanszírozást igényelnek a tagállamoktól. (PURKARTHOFER 2016)

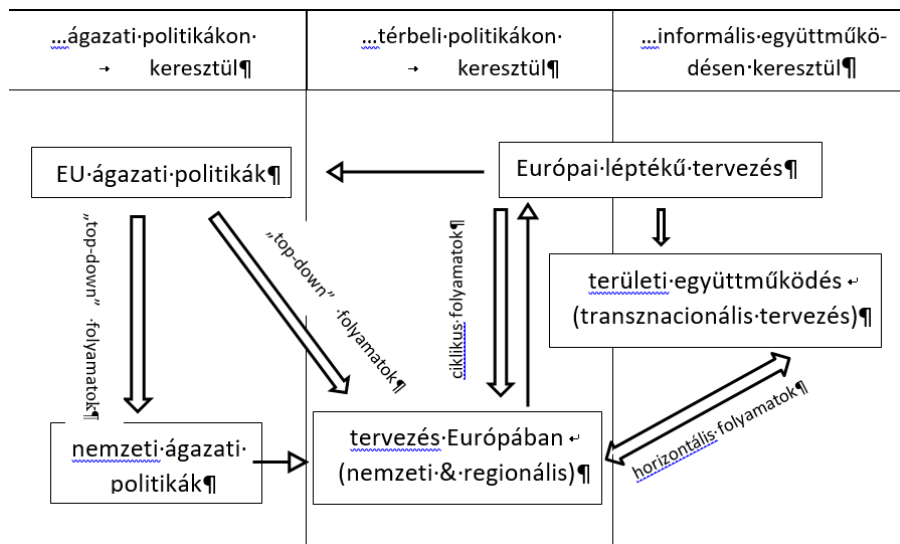
Böhme és Waterhaut modelljében, Lenschow tipológiájához kapcsolódóan a tagállamok térbeli tervezésére a különböző csatornán keresztül háromféle módon érvényesül az Unió hatása: kikényszerítő jelleggel (közös ágazati politikák szabályozása és elvárásai révén, amely behatárolja a területi és várostervezés kereteit), ösztönző módon (pl. kohéziós politikai támogatások révén), valamint a fokozódó együttműködések eredményeként megvalósulhat a tervezési gyakorlatok horizontális jellegű egymásra hatása, egyfajta közös tanulás is (BÖHME-WATERHAUT 2008).

A fentiekén túl Giannakourou fontosnak tart világos megkülönböztetést tenni az EU hatásának két mechanizmusa között. A jogi és politikai megfelelés, ami a tervezési célokban, eszközökben és struktúrákban jelentkezik annak érdekében, hogy az ország megfeleljen az EU egyes jogi kötelezéseinek és/vagy politikai gazdasági nyomásának. Ettől eltér az önkéntes jellegű szakpolitikai transzfer, ami az EU generálta koncepciók, diskurzusok és eszmék önkéntes adaptálását jelenti (GIANNAKOUROU 2011).

4/1. ábra: Az EU és a tagállamok térbeli tervezést érintő viszonyának klasszikus értelmezése

Forrás: PURKARTHOFER 2016:4

4/2. ábra: A tervezés európaizálódásának csatornáit

Forrás: BÖHME-WATERHAUT 2008: 243

A térbeli tervezés és a területi fejlesztés európaizálódását a legtöbb szerző úgy tekinti, mint egy formális adaptációt, amely természetében leginkább egy technikai-jogi folyamat (ESKELINEN et al. 2000, KETTUNEN-KUNGLA 2005, STURM- DIERINGER 2005). Luukkonen, aki (2011) a politikai egységesülés projektje (mint integráció értelmezés) perspektívájából vizsgálja az európaizálódást, e szerzőkkel szemben azt állítja, hogy az ilyen jellegű technikai transzformációknál sokkal fontosabbak a **diskurzusok**, amelyek az európaizálódásnak azon tereiben zajlanak, melyek összekapcsolják a sokféle szereplőt és intézményi tevékenységet. Az európaizálódás terei a formális térbeli léptékeken és kereteken túllépnek, ezért kevésbé láthatók. Ugyanakkor ez a diskurzív európaizálódás impliciten kihat a regionális és helyi fejlesztési gyakorlatokra is, és ilyen értelemben Európa konstruálásához vezet, amely Lehmkuhl-t idézve (2008) inkább normákról és alapelvekről szól, mint technikai kérdésekről (LUUKKONEN 2011b). Luukkonen ezért azt hangsúlyozza, hogy az európaizálódás leginkább arról szól, hogy az országokban a regionális/térbeli politikák és ezek döntéshozói politikailag elköteleződnek az európai integrációs folyamat mellett (2011).

4.2. Az eddigi elemzések legfontosabb tanulságai

A fejezet keretében a tagországok térbeli tervezési rendszereinek és gyakorlatainak európaizálódásával kapcsolatos eddigi vizsgálatok fontosabb eredményeiről kísérlek meg egy rövid összefoglalást adni témám szempontjai szerint. Ehhez a fellelhető munkák három típusára tudtam támaszkodni: az egyes országokról szóló vizsgálatokra, az európai stratégiák érvényesülésének értékeléseire és a legfontosabb változási trendekkel - területi governance, új terek folyamataival- foglalkozó mélyebb vizsgálatokra.

A kétezres évek közepétől fogva gombamód szaporodtak azok az elemzések, melyek az egyes országokban a térbeli tervezési rendszerek és gyakorlatok átalakulását vizsgálták az Európai Unió hatásainak szempontjából. Ilyen jellegű európaizálódási elemzések olyan nagy számban születtek - elsősorban a régebbi EU tagországok körében - hogy másodelemzésükkel empirikus vizsgálatomhoz is számottevő információhoz jutottam. (Felsorolásukat ld. a 6/2. táblázatban.) Több országra kiterjedő összehasonlító empirikus elemzések azonban csak szűkebb körben állnak rendelkezésre, míg az EU tagországok szélesebb körét lefedő elemzéseként csak az ESDP majd a

TA2007 tagállami hatásaira (is)⁷ vonatkozó értékeléseket említhetjük ill. a már említett 2006-ban zárult területi governance-szel foglalkozó ESPON projektet, amely foglalkozott az országos tervezési rendszerek bizonyos változásaival (FARINÓS DASI et al. 2006). Ugyanakkor az elméleti jellegű és módszertani szakirodalom meglehetősen kiterjedt az országok térbeli tervezési rendszereinek európaizálódásáról. A tervezési rendszerek átalakulásában európai hatásként a tervezési gyakorlatokat érintően két lényegi változás jelentkezik a szakirodalom tükrében. Egyrészt a kormányzásban határozott elmozdulás tapasztalható a governance modell felé, másrészt pedig a beavatkozások új, puha terei jönnek létre. Mindkét témakörben születtek empirikus, esettanulmány- jellegű elemzések.

4.2.1. *Általános tendenciák*

A térbeli tervezési rendszerek mélyen be vannak ágyazva országuk társadalmi-gazdasági, politikai és kulturális kontextusába. Változásuk minden országban attól függ, hogy e közegben milyen válaszok születnek az olyan külső és belső hajtóerőkre, mint pl. a globalizáció, az európaizálódás vagy éppen az állami működés térbeli léptékeinek átalakítási szükséglete (GETIMIS 2012). Az európaizálódás kapcsán fontos kérdés az, hogy a hasonló európai hatások, az ezekben is tükröződő globális kihívások és a fokozódó országok közötti kölcsönhatások eredményeként egységesülnek-e a tervezési gyakorlatok, esetleg létrejön-e egy egységes tervezési forma. Az **európai tervezési gyakorlatok konvergenciáját** több szerző is vizsgálta.

Adams (2008) a tervezési megközelítések bizonyos fokú harmonizálását azonosította, azonban mélyebb elemzéssel arra jutott, hogy ez a konvergencia ritkán jut túl a retorikán, ami tapasztalata szerint a térbeli tervezésben egyre nagyobb eltérést mutat a valóságos folyamatoktól.

Waterhout az európai térbeli tervezés intézményesülését vizsgáló könyvében amellel érvel, hogy az európaizálódás folyamatai nem eredményezik a tervezési rendszerek és politikák harmonizálását. Mindazonáltal elvezethetnek azok szorosabb összekapcsolódásához, ennek eredményként ahhoz, hogy a különböző európai tervezési közösségek jobban megértsék egymást (WATERHOUT 2008).

Böhme és Waterhaut a térbeli tervezés európaizálódását áttekintő elméleti tanulmányában (2008) rövid kitérőt szentel annak, hogy a tagállami tervezésekre milyen hatást gyakorol az EU. Nyolc korábbi tanulmány alapján úgy látják, hogy a tervezés Európában se nem konvergál, se nem harmonizálódik, hanem inkább az történik, hogy külső impulzusokat a nemzeti rendszerek valamilyen módon lefordítják különböző gyakorlatokra és formákra. Purkarthofer (2016) egyenesen azt mondja, hogy le kell számolni azzal az elképzeléssel, hogy az európaizálódás hatására az amúgy diverz térbeli tervezési rendszerek és politikák egységesülnek, legalábbis egy időre e téren nem várható jelentős elmozdulás.

E sommás megállapításokon túl Stead (2013) vállalkozott arra, hogy a tervezés különböző dimenzióit külön is elemezze az egységesülés szempontjából az addig megjelent irodalmak eredményeinek szintetizálásával, feltárva az egységesülés mellett és az ellene ható erőket. A tervezési konvergenciát erősítő mozgatórugónak tekinti a globalizációt, az európaizálódást, a szakpolitika transzfert, a tanulságok levonását és tanulást. A tervezési rendszerek konvergenciája ellen ható tényezőknek a tervezési kultúrák különbözőségét, az országok és társadalmi modellek eltérő családjainak jelenlétét és a tervezési rendszerek ún. útfüggőségét tekinti. A tanulmány összességében a konvergencia avagy divergencia kérdésében arra jutott, hogy az általa vizsgált öt dimenzióból némelyek esetében tapasztalható a közeledés míg másokban nem. A szakpolitikai

⁷ A TA2007 felülvizsgálatára az Európai Unió Tanácsának 2011-es elnöksége keretében került sor a szerző koordinációjában, melynek része volt egy kérdőíves felmérésen alapuló vizsgálat is a tagországi hatásokról.

célok esetében tapasztalható bizonyos konvergencia, ugyanakkor a tervezés értelmezésében lényegi különbségek vannak. A térbeli tervezés módszertani megközelítései és alapelvei tekintetében is érzékelhető konvergencia, de a szakpolitikai tartalom tekintetében ez meglehetősen bizonytalan. Ugyanakkor jellemzően inkább divergencia jelentkezik a szakpolitikai folyamatok, eszközrendszer és a szakpolitikák (szabályozás) esetében. A megvalósítás, monitoring és felülvizsgálat terén van talán a legcsekélyebb közeledés. A tervezési stílusok tekintetében ugyanakkor egy általános konvergencia megfigyelhető a tervezés kollaboratív és kommunikatív formáinak terjedésével Európában. Stead összességében arra konkludál, hogy az országok közötti politikai, szakmai, és az adminisztratív kultúrában és struktúrákban fennálló különbségek továbbra is fennállnak és várhatóan meg is maradnak. Ugyanakkor mivel a tervezési politika összetett jelentés az európai országokban a tervezés egyes jellemzői közeledhetnek, mások akár divergálhatnak is (STEAD 2013).

A tagországok tervezési rendszereiben és gyakorlataiban tetten érhető hatásokról készült tanulmányok összességében azt jelzik, hogy **az Európai Unió hatásai országonként nagyon különböző változásokat eredményeznek és egyértelmű tervezési konvergenciáról nem beszélhetünk.**

Stead és Nadin 2011-es kelet-közép-európai tervezési rendszerek átalakulásáról írott, szakirodalom alapú tanulmánya arra jut, hogy ebben a régióban a meglehetősen kialakulatlan tervezés nyitott arra, hogy átvegye az európai uniós elveket, a szakpolitikai transzfert egyfajta felzárkózás részének. Véleményük szerint ezek az országok igyekeznek elsősorban az átfogó-integrált tervezési modellt, kisebb részben a regionális gazdasági modellt adaptálni, de a valóságban az átfogó integrált tervezés célját jelentő vertikális és horizontális koordinációja térbeli politikának a gyakorlatban nem valósul meg. tekintik Alapvető kérdésnek tekintik azt, hogy a nyugat-európai megoldások a kelet-közép-európai kulturális közegben működőképese-e egyáltalán. Hasonló kétségeket vet fel Nedović és Budić is (2007).

Váltások a tervezési modell típusok között

A területi governance mintázataival foglalkozó ESPON 2.2.3. projekt (Farinós Dasi et al. 2006) foglalkozott a tagországok térbeli tervezési rendszerének besorolásával, ill. ennek változásával is az Európai Bizottság által 1997-ben készített tervezési kompendiumban felállított klasszifikáció alapján (CEC 1997). A 2006-os vizsgálat kimutatta, hogy **a négy tervezési tradíció kategóriája** között milyen elmozdulások voltak tapasztalhatók a már 1997-ben is elemzett régebbi tagországok körében. (A négy típusról ld. 2.4. fejezet és 2/4. ábra.) E szerint az 1997 és 2006 közötti időszak változásai elsősorban az átfogó integrált modell felértékelődését mutatták, hiszen ebbe a kategóriába az EU 15-ök közül hat ország sorolódott át részben vagy egészben⁸. Ugyanakkor nőtt a területi (regionális) gazdasági fejlesztési modell szerepe is, ebbe négy ország került át, míg a területhasználati tervezés kategóriájából ki is kerültek országok és be is kerültek abba országok, összességében növelve a részben vagy egészben ide tartozó országok számát. A változások jól tükrözik az 1997-es ESDP hatását, amelynek üzenetei az átfogó integrált modellhez álltak a legközelebb, de a regionális gazdasági fejlesztési megközelítést is erősítették. Az elemzők az új tagállamokat és az ESPON kooperációban részt vevő Norvégiát és Svájcot is besorolták, ez utóbbit csak az átfogó integrált kategóriába. Az új tagországok - a két mediterrán ország és Csehország kivételével – részben vagy egészben az átfogó integrált kategóriába kerültek besorolásra, amit a kelet-közép európai tapasztalatok alapján vitatható eredménynek tekintek, bár ennek problematikus jellegét a szerzők maguk is jelezték, leginkább amellet érvelve, hogy a volt szocialista országok kevésbé sorolhatók be e négy kategóriába. Románia, Magyarország, Bulgária

⁸ Az elemzésben egy ország több kategóriába is beletartozhatott mind az 1997-es, mind a 2006-os felmérésben.

esetében bizonyosan jelen van a területfejlesztés és rendezés (azaz a területi-gazdasági és a területhasználat irányító) tervezési rendszer egymástól meglehetősen független kettőssége, de az urbanizmus hagyománya is erős.

Az Európai Unió politikáinak hatásai

Míg az Unió kompetenciája a területi kohéziós célkitűzés mellett is csak közvetett lehet a közösségi szintű térbeli tervezésben, addig ágazati politikáinak jelentős része számottevő területi hatással rendelkezik, amely a térbeli tervezést is jelentősen befolyásolhatja. Az EU ágazati politikáinak területi hatásaival az ESPON projektek külön típusa foglalkozik, míg a nemzeti területi tervezésre gyakorolt hatásait egyes országok viszonylatában készült elemzések vizsgálták. Az ágazati politikák széles köre befolyásolja a helyi, regionális és nemzeti szinten működő térbeli tervezési politikákat, ennek mértéke azonban a szakirodalom tanulsága szerint rendkívül változó (BÖHME-WATERHAUT 2008). A témáikban és megközelítéseikben meglehetősen eltérő tanulmányok összességében az ágazati politikák hatásait a területi tervezésre kifejezetten erősnek értékelik (ROBERT et al. 2001). Van Ravesteyn és Evers Láthatatlan Európa című 2004-es elemzésében számos példán keresztül mutatta be azt, hogy az EU szintű megállapodások, szabályok valójában milyen lényegi módon gyakorolnak hatást az országos térbeli tervezésre. Az EU politikák tagállami térbeli tervezésre gyakorolt hatásának legteljesebb felmérésére Evers és Tennekes vállalkozott, akik Hollandia esetében valamennyi EU politika térbeli következményét elemezték és térképezték. E vizsgálat alapján azt mutatták ki, hogy tulajdonképpen az ország területének legnagyobb része magán viseli az Európai Unió egy vagy több politikájának hatását, komoly korlátokat támasztva a térbeli tervezés számára is. Éppen ezért az EU politikák és a tervezési politika végrehajtását biztosító helyi és regionális (tartományi) szint között fokozottan van szükség a nemzeti szint koordinációs szerepére, ami a tervezés decentralizációjának korlátját jelenti (EVERS-TENNEKES 2016.).

A térbeli tervezés számára nagyon konkrét és kemény korlátokat szab a közösségi környezetpolitika, amelyhez kapcsolódóan pl. a vízkeret irányelv érvényesítése vagy a NATURA 2000 területek kijelölése, az emissziós határértékek érvényesítése kell, hogy beépüljön a területi tervekbe, csakúgy a versenypolitika, amelynek ún. támogatási térképe nem csak uniós, de tagországi állami finanszírozású fejlesztési lehetőségeknek is súlyos térbeli korlátját jelenti a gazdaságfejlesztés terén. A közös agrárpolitika a területhasználattal is közvetlenül összefüggő feltételeket alakít. Külön kell kiemelni a térbeli tervezéshez szorosan kapcsolódó – tágabban annak részét képező – transzeurópai közlekedési hálózatok politikáját (TEN-T), melynek hálózatai az országok lényegi térszerkezeti összefüggéseit befolyásolhatják és a tervekben konkrét területhasználati elvárásokat is jelentenek.

Összességében elmondható, hogy az Európai Unió **közös politikái jellemzően nem szándékolt módon, de valójában erős kötöttségeket jelentenek a tagországok térbeli tervezései számára.**

4.2.2. Az európai térbeli stratégiák érvényesülése

Az európai léptékű térbeli tervezési stratégiák közül két dokumentum tagországokra gyakorolt hatásáról áll rendelkezésre empirikus vizsgálati eredmény. Az ESDP és a 2007-ben elfogadott Területi Agenda országokban megjelenő érvényesülését (részben saját korábbi kutatási eredményeimet) összegzi az alábbi fejezet. E két európai léptékű térbeli tervezési stratégia az országokra nem kizárólag, sőt olykor nem is elsősorban térbeli tervezési politikákon keresztül hat.

Az Európai Térbeli Fejlődési Perspektívák (ESDP) érvényesülése

Az 1999-ben elfogadott ESDP jelentős, máig ható tudományos diskurzust eredményezett mind a szakpolitikai közegben mind tudományos berkekben, ami részben arra is visszavezethető volt, hogy készítése is a tagországok szereplőinek, delegált szakértőinek széleskörű partnerségében, egy kommunikatív folyamat során zajlott (FALUDI-WATERHAUT 2002). Érvényesítésében is a diskurzusokban terjedő, ill. formálódó gondolatok, témák és a működés rendszereit átható megközelítések töltötték be meghatározó szerepet. Az ESDP országokra - egész pontosan az ESPON program 29 tagországára - gyakorolt hatásainak értékelésére az ESPON program keretében került sor 2007-ben (NORDREGIO 2007). A tapasztalatok megítélését jelentős mértékben befolyásolta az, hogy szakmai körökben nagyon magasak voltak a várakozások. Az ESDP-ben előtérbe helyezett térbeli tervezési filozófia nem változtatta meg érdemben az országok nemzeti szintjein jellemzően jelen lévő ágazati megközelítéseket (BÖHME-WATERHAUT 2001). Míg az ESDP a tervezés integrált formája mellett érvelt, amely pl. a területhasználati tervezést kombinálja a területi gazdasági fejlesztéssel, a környezeti és kulturális menedzsmenttel, addig a tagországi gyakorlatokban ezeket a területeket gyakran egymástól erősen elkülönülő ágazati politikákban kezelik. Az ESDP-nek, mint nem kötelező szakpolitikai dokumentumnak a hatása a formális nemzeti tervezési rendszerekre legjobb esetben is mérsékelt maradt, ugyanakkor informális érvényesülése lényegesen jelentősebb volt. Az ESDP három alap-iránymutatása ugyanis 2007-ben markánsan jelen volt a nemzeti tervezési diskurzusokban, bár gyakran a dokumentumra való közvetlen hivatkozás nélkül. Az ESDP-nek fontos szerepe volt abban, hogy a nemzeti ill. regionális tervezések az európai kérdéseket is kezelik és térségeiket az európai térben pozícionálják. A vizsgált 29 országnak a terveiben rögzített céljai az ESDP három átfogó céljával 88 - 95%-ban kompatibilisek voltak.

A különböző tervezési kultúrájú országokat vizsgálva az elemzés arra jutott, hogy a régi tagok (EU15-ök) nagyobb egyezést mutattak az ESDP három iránymutatásával, mint az új tagországok (EU12). Ugyanakkor a régi tagországok között is voltak e tekintetben különbségek. Az ESDP megfelelés egyértelműbb volt az észak-nyugati (Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország, Luxemburg, Hollandia), az északi (Dánia, Finnország, Svédország) és a brit (Nagy-Britannia, Írország) tervezési családok esetében, míg a mediterrán országok az ESDP szakpolitikai alapelveit kevésbé ismerték el (GUIANNAKOUROU 2005), bár ez ESDP által megjelenített térbeli fejlődési paradigmák érvényesítésében mégis lényegesen előrehaladottabbak voltak, mint az akkori új tagállamok.

Az elemzés azt is vizsgálta, hogy az ESDP milyen csatornákon keresztül érvényesült. A nagy többség, vagyis 13 ország⁹ esetében a tervezés diskurzusainak változásában jelentkezett az első hatás, hét országban¹⁰ az intézményi változások formájában, két országban¹¹ a tervezési politika átalakulásában jelent meg az ESDP hatása, míg a tervezési gyakorlatok változása csupán egyetlen

⁹ AT, BE, CZ, DK, FR, GR, IE, LV, LU, MT, SL, ES, SE

¹⁰ FI, DE, HU, IT, LV, NL, PT

¹¹ UK, BG

egy országban jelentkezett. Hat ország¹² esetében (köztük a nem EU tag Norvégiával és Svájjal) 2007-ig semmilyen változásról nem lehetett beszámolni (NOREDREGIO 2007). Mindez azt igazolta, hogy az európai prioritások elsősorban a diskurzusok keretében tudnak érvényesülni, míg ahol mélyebb, intézményi és szakpolitikai változásokra is sor került ott ezeknek gyakran más motivációi is voltak – melyek éppen egybeeshettek az ESDP célokkal is –, sőt több esetben már korábban megkezdődtek a változások. Magyarország és Lettország esetében pl. az új területi tervezési rendszer kialakítása megelőzte az ESDP elfogadását, de e szabályozások által elindított változások iránya egybeesett azzal.

Összességében tehát elmondható, hogy **az ESDP hatott a nemzeti tervezési folyamatokra, elsősorban azok tartalmára, és bizonyos mértékben a formális tervezési rendszereket is befolyásolta**, azonban ezek a változások nem kizárólag – olykor nem is elsősorban - az ESDP miatt következtek be. Az ESDP maga is egyes tagországok területi (tér-) politikáiban már jelen lévő átalakulási folyamatokat tükrözött vissza. Éppen ezért megjelenése kisebb változást eredményezett azokban az országokban, melyek a saját témáikat vitték bele a közös európai dokumentumba, míg az új tagállamok számára valóban újdonság volt az ESDP üzenete (Nordregio 2007).

Egyes konkrét példák alapján Böhme és Waterhaut (2008) szerint ha összevetnénk a kilencvenes évek elejének és a 2008 körüli időszaknak a nemzeti és regionális tervezési dokumentumait, akkor minden bizonnyal a legfőbb változásnak a stratégiaibb jelleg és az erősebb gazdasági orientáció mellett az tűnne, hogy a tervek sokkal inkább az európai térben helyezik el térségüket.

Területi Agenda (TA2007)

Az Európai Unió Területi Agendája 2020 megalkotásához kapcsolódóan került sor a korábbi, 2007-ben elfogadott Területi Agenda (TA2007) felülvizsgálati értékelésére 2009-2011 között, a 2011-es soros magyar EU elnökséghez kötődően a VÁTI koordinációjában, hét ország szakértőinek részvételével¹³. A felülvizsgálati értékelés a reálfolyamatok elemzése mellett egyebek mellett TA2007 tagországi értékelésének felmérésére is kiterjedt egy kérdőíves felmérés és mélyinterjúk eszközeit alkalmazva. Az alábbiakban ennek az értékelésnek néhány fontos eredményét összegzem a VÁTI nem publikált jelentése alapján (Salamin et al. 2011b). A felmérés kitért a tagállamok tapasztalataira a TA2007 érvényesítésében, és arra is, hogy a területi kohézió fogalmával fémjelzett területiség szempontjai általánosságban miképp érvényesülnek az országok szakpolitikáiban.¹⁴

A felmérés általános tapasztalata az volt, hogy a megközelítések és értelmezések nagyfokú eltérései mellett a területi kérdések összességében határozottan felértékelődtek a vizsgált időszakban. A TA2007 és a területi kohéziós cél megjelenése jelentős intellektuális „pezsgést” eredményezett a tagországok körében, legalábbis a területért felelős minisztériumok

¹² CY, EE, NO, PL, SK, CH

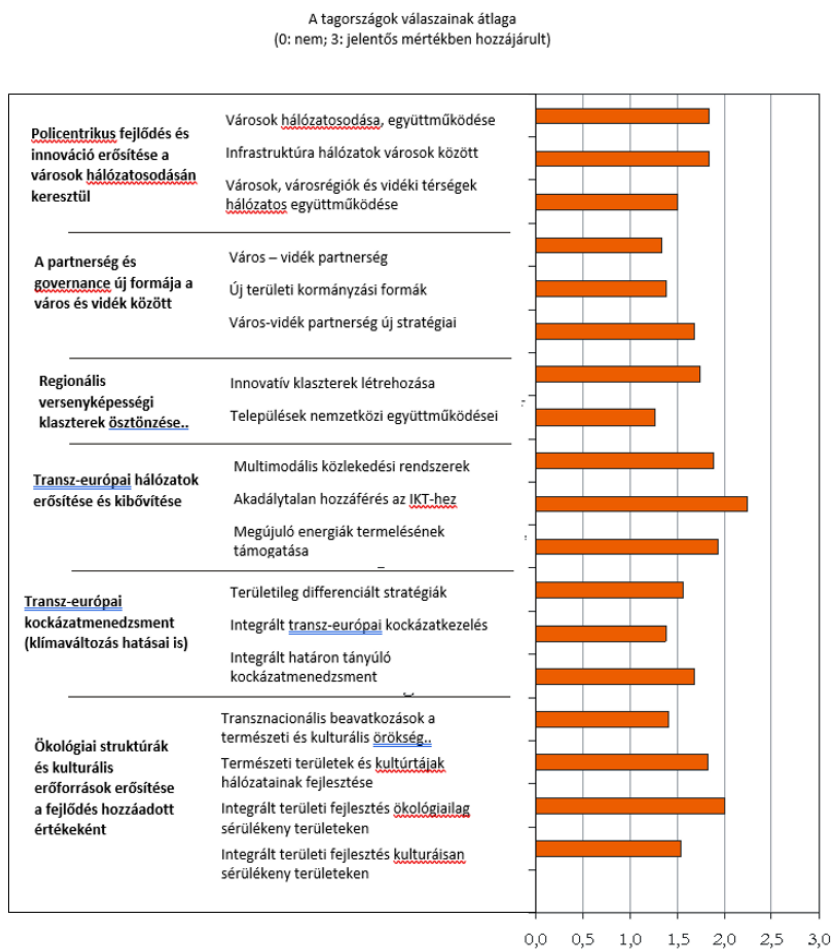
¹³ A felülvizsgálati folyamatot Salamin Géza vezette, a kérdőíves felmérést Péti Márton készítette.

¹⁴ A felmérés keretében az ESPON programban résztvevő európai országokat vizsgáltuk. 22 ország küldte meg a kérdőívet, a válaszadók az országok területi kohézióért, területfejlesztésért-tervezésért felelős minisztériumainak munkatársai voltak, jellemzően a Nemzeti Területi Kohéziós Kontaktpont (NTCCP) felelősségét ellátó szakemberek, akik a felkérés alapján tárcájuk álláspontját tükrözték. A tagállami felmérés nem csupán a 2007-es dokumentumban explicit módon megjelölt célokat, témákat és feladatokat vizsgálta, hanem a dokumentum által hordozott alapvető területi szakpolitikai szemléletet, melyet a szerzők megközelítésében a területi kohézió koncepciója hordoz. Kitért a témakörben alkalmazott joggyakorlatokra és arra is, hogy a jövőben mely kihívások és célok lehetnek relevánsak.

perspektívájában mindenképpen annak tűnt. A tagországokban az ágazati politikák jelentős részében is megjelent vagy erősödött a területi szempontok súlya. A TA2007 érvényesítése azonban legnagyobb részt még csak „puha” tevékenységekben, diskurzusokban öltött testet és kísérleti megoldásokban, kutatásokban, koordinációs mechanizmusokban vagy éppen a témakör koncepcionalizálásában. Az érvényesülési hatás ugyanakkor az eszközrendszer és a szabályozást csak néhány esetben érintette és az európai célok is még csak mérsékelten jelentek meg az országok stratégiai dokumentumaiban.

A számottevő politikai érdeklődés mellett még jelentős értelemzési deficit volt tapasztalható a területi kohéziót és a TA2007-ben megfogalmazottakat és ezek jövőbeli jelentőségét illetően. Hiányzott a TA2007-ben rögzített európai társadalmi, gazdasági és környezeti kihívások jelentőségének és tartalmának adaptálása a tagországok gyakorlataihoz. Érdekes, hogy míg jellemzően a területi tervezést hatotta át jobban a területi kohézió szempontja és a TA2007, addig ezen célok érvényesítéséhez kapcsolódóan a válaszadók nagy többsége az ágazatok szerepét tartotta meghatározónak a területi struktúrák alakításában, melyek saját logikáikban gyakran teljesen érzéketlenek a területi dimenzióra.

A dokumentum prioritásai közül a transzeurópai hálózatok kialakításában érezték a tagországok, hogy leginkább aktívan közre tudtak működni, míg a kormányzási megoldásokat, szervezeti megoldásokat érintő átalakulások csak kevéssé jelentkeztek (Ld. 4/3. ábra).

4/3. ábra: A TA2007 egyes célkitűzéseire való tagállami hozzájárulások 2009-ig a minisztériumok véleménye alapján

Forrás: SALAMIN et al. 2011b (Kérdőíves felmérés)

Az ágazati politikák közül a közlekedési és a környezeti dimenziójú politikákban volt érezhető leginkább a TA2007 hatása, míg meglepő módon a legkevésbé a gazdasági politikákban jelentkezett az (ld. 4/1. táblázat).

A tagállami tapasztalatok felmérése alapján az derült ki, hogy az európai területi stratégia lényegi üzeneteinek érvényesítéséhez olyan eszközök elterjedése adhat lendületet, mint az integrált területi tervezés, ágazatok területi koordinációja, és a kívánatos térbeli fejlődés horizontális célként való érvényesítése. A különféle eljárások és módszerek, valamint a területi tudás tud nagyobb lendületet adni. E szempontok az értékelés figyelembevételével elkészült TA2020-ban megjelenítésre kerültek. Itt érdemes kiemelni, hogy Magyarország már a 2007-2013-as periódusra bevezette a területi kohéziót, mint horizontális célkitűzést a kohéziós politikai forrásokból megvalósított fejlesztési programjai vonatkozásában.

4.1. táblázat: A TA2007 érvényesülése az országok ágazati politikáiban
Forrás: SALAMIN et al. 2011b és a Váti 2011-es felmérése¹⁵ alapján saját szerkesztés

sorrend	Ágazati politika	Értékelés átlaga (0=nem releváns, 3=nagyon releváns)
1	Közlekedéspolitiká	2,28
2	Energia és természeti erőforrások politikái	2,16
3	Vidékfejlesztés	2,05
4	Környezetpolitika	2
5	Szektorokon átívelő egyéb politikák	1,92
6	Helyi önkormányzatok szakpolitikái	1,83
7	Régiók szakpolitikái	1,82
8	Klímapolitikák	1,58
9	Kultúra és oktatáspolitiká	1,53
10	Agrárpolitika	1,44
11	Gazdaság-, pénzügy és adópolitika	1,4
12	Üzlet (vállalkozásfejlesztési) politikák	1,33
13	Külpolitika	1,27
14	Foglalkoztatás- és szociálpolitika	1,19
15	Tudomány és technológai politika	1,17
16	Egészségpolitika	1,13
17	NGO-k (bármely szektorban)	1,13
18	Halászati és tengeri politika	1,12
19	Élelmiszer politika	0,73
20	Igazságügy és állampolgári jogok	0,57

4.2.3. A posztmodern és governance fordulat

A tervezési gyakorlat átalakulásával kapcsolatos egyik legfontosabb trendként fogalmazódik meg a tervezésnek az a fajta átalakulása, amelyet leginkább a posztstrukturalista, posztmodern megközelítés terjedéseként határoznak meg a korábbi pozitivista és strukturalista modell leváltásaként. E témakört sokan feldolgozták már, sőt magyar nyelven is van ennek irodalma (pl. FARAGÓ 2003, 2005, CSÁK 2011), úgyhogy e részfejezetben csupán e trendnek néhány a későbbiekben fontos hívószavát szeretném bevezetni, kiegészítve néhány empirikus elemzés ide vonatkozó tanulságával.

Egészen röviden azt mondhatjuk, hogy posztmodern átalakulás keretében a komplexitás értelmezése kerül előtérbe a leegyszerűsítő modellek alkalmazása helyett és a kommunikáció és

¹⁵ A felmérést Péti Márton végezte.

diskurzus szerepe értékelődik fel a tervezés egészében (FOUCAULT 1999, 2007 idézi BOROS 2010). A tervezésben a különböző párhuzamos nézőpontok jelenléte és elismerése és az együttműködésen és kommunikáción alapuló forma jelenik meg, melyet olykor kifejezetten kollaboratív tervezésnek, ill. kommunikatív tervezésnek is neveznek (Vö. HEALEY 1997, 2003). A térről való pozitivistá gondolkodást, a tér euklideszi geometriában gyökerező abszolút értelmezését felváltja a relatív tér koncepciója, melyben a társadalmi gazdasági folyamatok és tartalom konstruálja a teret (Ld. DAVOUDI 2009, ALLMENDINGER 2001, HEALEY 2007, FARAGÓ 2005, 2017, stb.). A tervezésben a hálózatok, az összekapcsoltság, a funkcionális városi terek, és egyéb tér relációk megjelenése jelzi ezt plasztikusan, ill. az is, hogy a területi (regionális) tervezéssel szemben a térbeli tervezés nyert teret.

Ezt az elméletben körülírt dinamikát ugyanakkor a gyakorlat tapasztalatai árnyalják. Davoudi (2009) brit és ír tervezési dokumentumvizsgálatai alapján arra jutott, hogy e megújult térbeli tervezés valójában kétarcú, hiszen a folyamat maga valóban posztstrukturalista, de a tervek tartalma továbbra is kifejezetten pozitivistá. Konklúziója szerint **az új posztmodern felfogások megjelenése ritkán jár együtt azzal, hogy a korábbi megközelítések eltűnnek**, inkább időben térben változó súlyokkal, de konkurens módon vannak jelen. Esettanulmányai szerint a posztstrukturalista megközelítés lefordítása az abban hangsúlyozott relatív, fluid és nem lehatárolt tér értelmezés nehézségekbe ütközik a kortárs tervezési gyakorlatokban, melynek tér képzetét leginkább a fix keretek, a bizonyosság és a terek lehatárolásával lehet jellemezni (DAVOUDI 2009). Az utóbbi fél évszázadban így a tervezés szimmetrikusan fejlődött, hiszen miközben a relatív térbeliségről zajló viták befolyásolták a tervezőket abban, hogyan tervezzenek, addig érdemben nem tudta befolyásolni azt, hogy mit tervezzenek.” (DAVOUDI 2009).

Haughton és szerzőtársai az új térbeli tervezésről beszélnek, amely megítélésük szerint lényegében a jobb helyteremtésről (*place making*) szól. Ők a szereplők bevonására helyezik az új megközelítés hangsúlyát. Szerintük a korábbi tervezési formákhoz hasonlóan ez is a jövőbe tekint, hogy kitalálja azt, hogy milyen fejlődésre van szüksége a társadalomnak. Ugyanakkor az ezt övező tudományos és szakpolitikai retorika alapján azt állítják, hogy ez túlmutat a hagyományos tervezésen azzal a törekvéssel, hogy mechanizmust ad a kollaboratív jövőképzéshez, a fejlesztés sokféle szereplővel történő megvalósításához, és olyan megvalósulást is biztosít, mely a társadalom több különböző, néha ellentmondó elvárásának is megfelel. Ezek az elvárások a fejlődés olyan formáit foglalják magukba, amelyek hatékonyak, igazságosak, tisztelik az egyéniséget és magánéletet, pozitív környezeti hatásuk van, és különféle magas minőségű környezeteket hoznak létre, különösen lakó és munka területeket, rekreációs tereket (HAUGHTON et al. 2010). Ebben a megközelítésben a térbeli tervezés tulajdonképpen azon gyakorlatok fejlett csomagja, amelyek az embereket össze tudja fogni a térbeli fejlesztés mintázatairól való közös gondolkodásra és arra, hogy megegyezzenek azokról a megvalósításhoz vezető cselekvésről. Ebben a kontextusban a térbeli tervezés a társadalmi komplexitás kezelésére a reflexív és rugalmas megközelítések megjelenését bátorítja. A tervező szakemberek számára így a mindennapi munka nagyrésze a megértés és a konszenzus kiépítésével telik arra vonatkozóan, hogy hogyan lehet a legjobban összeegyeztetni divergens nézeteket pl. a jó tervvel, a fenntartható fejlődéssel, a jó társadalommal, vagy éppen a versenyképes gazdasággal kapcsolatban. Ugyanakkor e mindennapi munkán túl olyan távlatosabb kérdésekkel is foglalkozniuk kell, mint az állam szerepének újragondolása és a hatékonyabb megoldások kialakításában a különböző döntéshozók, szakértők, a nyilvánosság szerepének kialakítása, melybe a jobb governance megteremtése érdekében kísérleteket és új megközelítéseket is be kell vonni (HAUGHTON et al. 2010).

Területi governance fordulat

Már a Lisszaboni Stratégiában (2000) megjelent, majd az Európa 2020 Stratégiában (2010) még inkább kitapinthatóvá vált Európai Unió versenyképességi és növekedési rezsimje, amely jól kitapinthatóan támogatja az elmozdulást a hagyományos jóléti állam modelljétől a globális versenyképesség orientált (neoliberális) gazdasági kormányzás felé. Európában feltételezhetően ezzel is összefügg a kormányzási formáknak, egyébként világszerte megjelenő átalakulása.

A kormányzás korunkat jellemző átalakulási trendjeit Stead és Pálné 2016-os áttekintése alapján az alábbiakban összegezhetjük. A kormányzási gyakorlatok sokfelé tapasztalható reformjait elsősorban a kormányzási politika hatékonyságának és minőségének javítása motiválja. A változások jelentős része a kormányzás és funkciói térbeli léptékének újraszabásához (rescaling) kapcsolódik, amelyben lefelé és felfelé irányuló elmozdulások egyaránt megjelennek a felelőségek és bevételi kapacitások alacsonyabb szintre - szubnacionális szintekre – ill. magasabb - szupranacionális - szintekre helyezésével. Az állami szervek közötti horizontális és vertikális kooperáció és a nem kormányzati szereplőkkel való partnerség egyaránt egyre gyakoribbá válik. Az állami hatóságok így egyre jobban összekapcsolódnak, hálózatosodnak egymás között és a kormányzás egyéb szintjeivel, valamint társadalmi partnerekkel és NGO-kkal is, miközben az állampolgári részvétel is fokozódik. A **governance új térbeli struktúrái jönnek létre** (STEAD-PÁLNÉ KOVÁCS 2016).

Az új kormányzási forma kulcsfogalmaként az angol nyelvben a kormányzással (*government*) szemben **megjelenik a governance** fogalma (szemléletes leírását adja HEERE 2004) , ami Van Well és Shchmitt szerint az állam, a piaci szereplők és a civil társadalom összjátékát kifejező keretrendszerként terjedt el széles körben a kilencvens évektől. A közpolitikát és döntéshozatalt egyre inkább jellemzi a nem kormányzati szereplők fokozódó bevonása és ezzel a korábban kialakult politikai folyamatokban új interakciós csatornák alakulnak. Az állam új társadalmi kihívások – klímaváltozás, gazdasági növekedés – kezelésére maga nem tudja megoldani. Ez governance a horizontális és vertikális kapcsolódásokat épít, illetve a releváns *stakeholder*-ek bevonására a döntéshozatalba, politikaalkotásba. (VAN WELL–SCHMITT 2016) A governance-t az átfedő és összetett kompetenciák és az új szereplőknek a politikai arénába való bevezetése jellemzi (PAINTER-GOODWIN 1995).

A governance megközelítés, mint normatív konstrukció egyfajta koncepcionális eszközzé válik az ágazatközi jellegű kérdések - pl. klímaváltozás – fokozódó megjelenésének kezeléséhez és ahhoz is, hogy hozzájáruljon a térbeli tervezésnek a Healey által leírt kollaboratív és stratégiai megfontolt politikaformálási folyamatához (Healey 1997, 2010), amely többé már nem kezelhető megfelelően a hagyományos kormányzási erőfeszítésekkel (Van Well-Schmitt 2016).

Lindström (2007) és Fürst (2009) munkáira is építve Stead és Cotella (2011), valamint Stead és Pálné Kovács is (2016) az alábbi olyan általános governance átalakulási trendeket összegezte, amelyek befolyásolják a térbeli tervezés dinamikáit is Európa szerte (és azon túl):

- a nemzetállam szerepének újra definiálása az Európai Unió szerepnövekedésével, egyes esetekben önállósodó régiók nyomása révén,
- az önkormányzatok alacsonyabb szintjeinek erősödése,
- a növekvő változatosság – olykor aszimmetria – elfogadása a nemzetállam különböző területeinek kormányzásában,
- a közsféra fokozódó piacosítása,
- a tervezés átalakuló logikájának változása, elsősorban újra alakítása arra, hogy a területi fejlesztésbe bevont szereplők fokozódó egymásrataltságát kezelje,
- a tervezési oktatás és gyakorlat nemzetköziesedése,

- az Európai Unió hatása.

A governance megközelítése térnyerése lényegében alakítja át a térbeli tervezést, nemcsak annak módját, hatókörét, de alapvető értelmezését, logikáját és funkcióját is. Ezt a változást Getimis foglalja össze 2012-es tanulmányában: „*A legtöbb európai országban a térbeli tervezést többé már nem tekintik egy szigorú hierarchiák és explicit felelősségi körök mentén kormányzott állami funkciónak. Az ehhez tartozó folyamatoknak immár nem kizárólagos szereplői a központi, regionális és helyi kormányzatok. Választott és nem választott, kormányzati, kvázi kormányzati és a magánszektorhoz tartozó szereplők, különböző szintek (beleértve a szupranacionális szintet is), hivatalos és informális intézmények szereplőinek özöne ad hangot érdekeinek egy új, szinteken átívelő governance keretében. A sokszintű és sokszereplős governance rendszert lehetővé tevő térbeli tervezési politikák kialakulása a kormányzásból a governance-be való elmozdulással párhuzamosan jelentkezik. Ezek a változások azonban jellemzően nem szüntetik meg a jogszabályon alapuló fősodorbeli tervezést, hanem az új formák a korábbiakkal együtt léteznek a tervezési politikák egyfajta új kombinációját eredményezve.*” (Getimis 2012: 25)

A térbeli tervezés paradigmaváltozásának a (területi) kormányzás átalakulásához való kapcsolódását Faludi jellemzi. Szerinte ha a területhasználati szabályozás és a közberuházások elégségesen tudnák biztosítani a felelősségi körükbe tartozó területek fejlődését, akkor a kormányoknak egyáltalán nem volna szükségük más szereplők beleegyezésére vagy aktív támogatására. Viszont mivel ez nincs így, szükség van arra, hogy a tervezés felelősei különféle szereplőkhöz forduljanak. Ugyanakkor Faludi felveti annak problematikáját, hogy a governance-ben megjelenő szerepmegosztás - egész pontosan a kompetenciák átadása - az állam egyik legalapvetőbb, definíció szerinti jellemzőjét, a saját területe fölötti kontrollt is érinti. Amikor más, az adott államon kívüli szereplőknek lehetősége van befolyásolni a döntési folyamatokat, akkor felmerül a felelősség kérdése (FALUDI 2016). Később Faludi még tovább vezeti ezt a gondolatot és - főként a regionális politika téralakító gyakorlata kapcsán - felveti e téralakításban a legitimitás deficitjének problémáját is (FALUDI 2017). (A governance hatásáról a tervezésre ld. még NUISS-HEINRICH 2011)

A terek irányításához és fejlesztéséhez kapcsolódó területi governance kifejlődését különböző országokban hasonló társadalmi kihívásokra adott válaszok hívják életre (úgy mint klímaváltozás, versenyképesség, társadalmi kirekesztés, fenntartható fejlődés) a területek governance-e Európa-szerte a kulturális, földrajzi, politikai különbségek miatt nagyon különböző formákat ölt. (A governance térspecifikus megjelenési formáját jelentő területi governance fogalmát és szoros kapcsolatát a térbeli tervezéssel a 2.2 fejezet ismerteti.)

Az európai governance paradigma hatásaival kapcsolatban többen vannak, akik kritikájuknak adnak hangot. A tervezés átalakulásával kapcsolatos **kritikák** leggyakrabban a neoliberais fordulathoz kapcsolódnak, főként az észak-nyugat európai országok körében (pl. AHLQVIST 2014, OLESEN 2013), amelyben elsősorban a területi és országos szintű tervezés elsovadását, az állam jólléti funkciójának beszűkülését emelik ki. Pl. Galland (2012) a dán területi tervezés evolúciójának elemzése alapján fogalmazza meg kritikáját. Szerinte azzal, hogy a területi tervezés a társadalmi-térbeli és jóléti állam projektjétől átlépett a neoliberais politikai napirendek növekedésorientált stratégiáinak korába, a kormányzás hierarchikus formáit és az ezekbe ágyazott szabályozás alapú mechanizmusokat nagyrészt felváltották a governance puha terei és a hivatalos tervezés színtereit destabilizáló rugalmas politikák. A területi tervezés klasszikus-modern irányító szerepét, amely a társadalmi-gazdasági különbségekre fókuszált kiváltotta a versenyképesség előmozdítási szerepe, amely növekedés orientált szakpolitikai eszközökkel operál (GALLAND 2012).

4.2.4. A „puha” terek megjelenése a területi governance új formái nyomán

Az európai térbeli tervezés témakörében a szakirodalom által legjobban körülírt, újabban egyre népszerűbb jelenségnek a tervezés-beavatkozás tereinek megváltozását, az új terek megjelenését tekinthetjük, amely szorosan kapcsolódik az előbbieken vázolt posztmodern tervezés térnyeréséhez (vö. relatív tér értelmezés megjelenése) és különösen az új területi governance-hez. A korábbi, egyértelmű szabályokhoz és hatalmi viszonyokhoz (autoritáshoz) kapcsolódó területegységek helyett a tervezés tárgyaként megjelennek a funkcionális, puha ill. informális terek, melyeket egyértelmű lehatárolás híján gyakran képlékeny (*fuzzy*) tereknek is neveznek.

Ezek az új, nem jogi szabályozáson alapuló, gyakorta kifejezetten informális tervezési terek Európa- szerte sokféle formát öltenek, és különböző térbeli léptékekben jelennek meg. A makro-regionális stratégiák vagy az ETE által támogatott határon átnyúló együttműködési programok terei, az egy-egy tematika mentén szerveződő speciális térségek, vagy a városok és környezetük együttkezelésével létrejövő városrégiók ennek jellegzetes és gyakori megjelenési formái, de tulajdonképpen minden olyan tervezés ilyen tereket hoz létre, ami nem egy adminisztratív egység területére irányul, hanem attól eltérő, adott cél szerint formált területegységre vagy éppen térbeli viszonyrendszerre, mint például a hálózatok. Elemzések széles köre vizsgálja az új terek létrejöttét helyi és szomszédsági szinteken (pl. COUNSELL et al, 2014.), metropolisz és városrégió szinten (pl. LEVELT-JANSSEN-JANSEN 2013), szubnacionális regionális szinten (Pl. HELEY 2013, WALSH 2014), makroregionális szinten (pl. GÄNZLE-KERN 2016) és európai szinten (JENSEN- RICHARDSON 2004, FALUDI 2013) egyaránt.

Fontos megjegyeznünk, hogy a tervezésnek - ahogyan azt a hazai térelmélet és tervezésemle fontos képviselője Faragó László megfogalmazza – természetes, lényegi jellemzője, hogy a tereket bizonyos értelemben folyamatosan újra konstruálja, hiszen a tervezők *„amikor felméri a tervezés tárgyát, adatokat gyűjtnek, akkor felvázolnak, újra alkotnak konkrét tereket. [...] Soha nem a teljes valóságot ragadják meg, hanem a „maguk módján”, az aktuális feladatnak megfelelően újra konstruálják azt”* (FARAGÓ 2017a: 159). A tervezés új tereinek kialakítása azonban ennél többet jelent, hiszen nemcsak a tér értelmezése és jelentései, hanem lényegi módon **a tervezés által konstruálódó beavatkozások és irányítás területének valós földrajzi kiterjedése és a részvételre jogosult és az érintett szereplőinek köre is átszabásra kerül.**

Allmendinger és Haughton (2015) a földrajztudományi szakirodalomban a territoriális vs. viszonyítási (relációs) terek körül zajló vita alapján (Vö. LEFEBRE 1991) azt hangsúlyozzák, hogy míg a formalizált tervezésnek szabályozott, egyértelmű határookra van szüksége, addig az olyan a tervezésnek, amelyik a térbeli viszonyok összetettebb viszonyítási világára kíván reagálni, puha tereken keresztül is működni kell. Metzger és Schmitt (2012) definíciója szerint a puha tér *„a tervezés informális vagy félig formalizált, nem szabályozáson alapuló térbelisége olyan társításokkal és viszonyokkal, amelyek túllépnek a formálisan létrehozott határokon és területi szinteken, valamint a korábban létrehozott ágazati megosztáson is.”* **Az új típusú puha terek nem váltják ki a formális helyi-regionális és országos kormányzatok tereit,** hanem a gyakorlati tapasztalatok szerint a tervezésben azokkal egyszerre léteznek, ill. azokat inkább kiegészítik, sőt Allmendinger és szerzőtársai szerint kifejezetten szimbiózisban működnek egymással (Allmendinger et al 2015). Metzger és Schmitt azt hangsúlyozza, hogy a két tértípus elválasztó szembeállítás azzal a veszéllyel járhat, hogy elvesz e két forma közti átalakulás és átmenet lehetősége (METZGER–SCHMITT 2012). Az e terekhez kapcsolódó tervezések közös jellemzője, hogy olyan hibrid, ill. sokszoros jogi környezetben megvalósuló governance-nek az eredményei,

amely új hálózatokba fogja össze a különböző szektorok, szférák szereplőit (ALLMENDINGER et al. 2015).

Haughton és szerzőtársai (2010) Nagy-Britannia és Írország folyamatai alapján az általuk újnak nevezett térbeli tervezést - amely értelmezésükben területi menedzsmentet jelent puha terekkel és képlékeny határokkal – a **neoliberális kormányzás** részeként megvalósuló decentralizációra vezetnek vissza. A decentralizáció szorosan összekapcsolódik olyan kísérletekkel, mint a léptékek (szintek) és ágazati határok újra munkálása, melyektől a gazdasági növekedés stimulálását várják. A neoliberalizmus ebben a kontextusban leginkább a gazdaságszervezés reflexív piac- vezérelt megközelítése, ahol az újra-szabályozásban a kulcs megfontolást a piaci erők előnyben részesítése jelenti. (HAUGHTON et al. 2010).

Allmendinger és szerzőtársai hét észak-nyugat európai esettanulmányra kiterjedő kutatásuk és a szakirodalom alapján a tervezés új tereinek megjelenése mögött **hét mozgatórugót** tártak fel: Az állami hatalom redisztribúcióját és léptékváltását (rescaling), amelyben a nemzeti szint szerepváltozására és a hálózatos világ kihívására reagálva az állam maga alakítja a különböző szintek kompetenciáit; A neoliberális ideológián alapuló szerkezetátalakítást és a lokalitások versenyét, ami a piaci logika és gazdasági növekedés primátusára irányul; A relációs terek megjelenését a tervezésben, melyben a tereket a politikai interakciók vagy viták és diskurzusok konstruálják; Európa EU általi újratereztését, annak új tereinek megteremtésével; A poszt-politikai tervezés tereinek létrejöttét (Allmendinger et al. 2015: 14).

A **poszt-politikai szituáció** létrejöttéhez az vezet, hogy mind a tervezői-szakértői tudás, mind a politikai autoritás vitathatóvá válik, amiért nem képesek kellően segíteni a gazdasági növekedés célját, és azért mert a tervezők szerepvállalása révén a célok egymással gyakran összeegyeztethetetlen feszültségeket eredményeznek. A politikusok és tervezők által hordozott konszenzus és közérdek ilyen jellegű nyomás esetén a szándékok és cselekvés szétforgácsolódásához vezethet (értsd: nem elég hatékony). A szerzők azt is hangsúlyozzák, hogy a governance új puha terei térbeli fókuszukat és tematikájukat tekintve inkább szelektívek mint átfogóak, azaz egy-egy témára, funkcióra szervezhetőek, ezért gyakran funkcionális terek. Az új terek konstrukciói növekedéstámogató tevékenységükbe képesek magán- és közforrásokat egyaránt becsatornázni, miközben kevésbé foglalkoznak az olyan problématerületekkel, mint pl. a szegénység térségei. Az új terekben szerveződő alternatív governance formák megoldást kínálnak olyan problémákra, melyekben a demokratikus elszámoltathatóság akadályozza az előrehaladást. Az ilyen értelemben a politikai elszámoltathatóság alól részben-egészen kivont terek, poszt-politikai tereknek tekinthetőek, ahol az elszámoltathatóság is képlékeny. A poszt-politikai terek alkalmasak lehetnek így arra is, hogy a territoriális terek "mögött dolgozzanak" úgy kialakítva stratégiákat, politikákat, hogy adott esetben megkerülik a formális tervezéstől kötelezően elvárt konzultációs köröket, legitimációs folyamatokat és persze arra is alkalmasak lehetnek, hogy a különféle érdekeltek (stakeholder) befolyást tudjanak szerezni köz-programokban (ALLMENDINGER et al. 2015). A szakirodalomban a puha terekkel kapcsolatos diskurzus fokozatosan eltolódik a funkcionális magyarázatoktól a terek politikai megfontolásai felé, különös tekintettel arra, hogy milyen szerepük van a neoliberális térbeli governance-ben (HAUGHTON et al. 2013).

Az alábbiakban néhány **európai esettanulmány** tapasztalatából igyekszem árnyalni az új terek modelljének képét.

Jacuniak-Suda és szerzőtársai a Hamburgi Metropolisz Régió elemzése alapján a kemény és puha intézményi elemek kombinációját tárták fel. Németországban az ESDP és a német elnökség alatt elfogadott Területi Agenda szellemében 2007-ben indult szövetségi program a szupraregionális

(szubnacionális) együttműködések ösztönzésére, amely város-vidék partnerségeket reprezentálta. Hat ilyen térségi együttműködés jött létre, melyek egyike volt az amúgy már 1991-ben az intézményesülés útjára lépett hamburgi metropolisz program. Az együttműködés logikája kezdetben az volt, hogy a helyi szinthez tartozó területhasználati tervezés és a régiós szintű fejlesztési tervezés koordinációja megvalósuljon. Mára azonban egyértelműen a **gazdasági versenyképesség** lett a fő motiváció, annak érdekében, hogy a funkcionális régió a kritikus méret elérésével, az agglomeráció előnyök fokozásával globálisan „látható” legyen. Éppen ezért a külső marketing kap nagyobb szerepet a belső kohézió erősítése mellett. Németországban a nagyvárosi régiók képződése (metropolizáció) a puha terek kialakulásának fő motorja, ebben azonban a funkcionális struktúrák terénél fontosabb az emberek identitása és a politikai szereplők érdekei (JACUNIAK-SUDA et al. 2015).

Hasonló tapasztalatot fogalmaz meg Geppert franciaországi vizsgálata, amelyben a Sillon Lorain várostársulás esettanulmányában azt tapasztalta, hogy a formálódó új tér nem a valós funkcionális kapcsolatokat, hanem **városvezetők alkalmi koalícióját** jelenítette meg. Itt a gazdasági szektor és a kormányzati szektor között nagyobb távolságot tapasztalt. Az új tereket a közsféra dominálja, míg a gazdasági szereplők szerepe csekély maradt. Franciaországban leginkább a formális, adminisztratív terek átalakulásának folyamatát látszanak előkészíteni a főként várostársulások mentén szerveződő új, puha terek (GEPPERT 2015).

Deas és szerzőtársai az észak-nyugat angliai Atlanti Gateway-t mint tipikusan puha, növekedés orientált térség fejlődését vizsgálta egészen a hetvenes évek elejétől, ami alapján két következtetésre jutott. Egyrészt a puha terek formálásában a környezeti tényezők földrajzát (tereit) kiemelkedően fontos figyelembe venni. Másrészt e törekvésekben a **privát szféra szerepe** lényegesen nagyobb lehet. Nem csak a folyamatba bevont szereplőként jelenhet meg, hanem a folyamat kezdeményezője is lehet (DEAS et al. 2015).

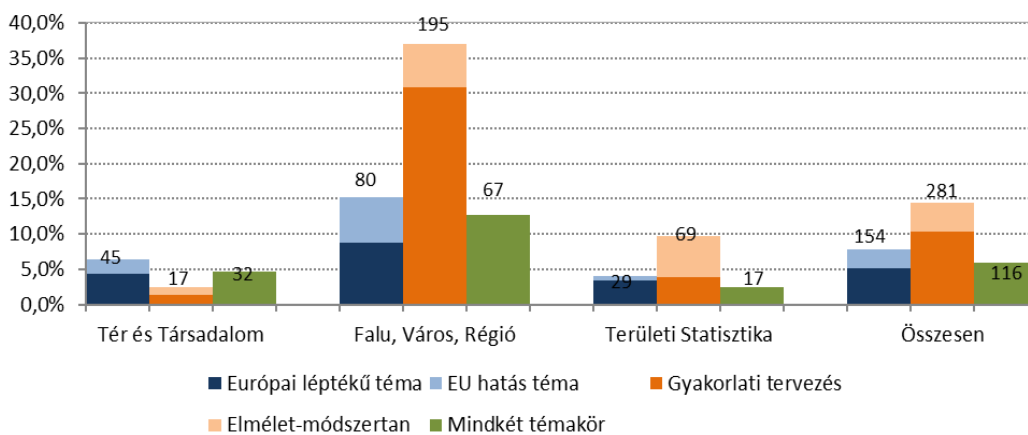
Hollandiában a puha tereknek a második világháború óta jelentős szerepe van a területi tervezésben. Maga a Randstad (Patkóváros) ennek a legeklatánsabb példája. Spaans és Zonneveld a patkóváros déli területén formálódó kooperációs tereket vizsgálta. Hollandiában hagyományosan erős kultúrája van a települések közötti együttműködésnek. Itt a társulási alapon formálódó új beavatkozási terekben a **politikai elszámoltathatóságot** biztosítja az, hogy a társulások által hozott döntéseket a választott tanácsok kell, hogy jóváhagyják (SPAANS-ZONNEVELD 2015).

5. A TÉMAKÖR HAZAI MEGJELENÉSE

Az európai folyamatokra irányuló dolgozatnak nem célja kitüntetett módon foglalkozni a magyarországi tervezési rendszer átalakulásával, amelynek európaizálódási folyamatai egy külön kutatás tárgyát képezhetnék. A jelen fejezet elkészítésének célja az volt, hogy a szakterület hazai kapcsolódásainak elősegítésével összefüggésben a szakirodalmi feltárást kibővítssem a tervezési és európai témakörök hazai megjelenésének egy indikatív elemzésével, valamint röviden számba vegyem a legfontosabb olyan hazai fejlesztéspolitikai és tervezési törekvéseket, melyek szorosabban is kapcsolódtak a térbeli tervezés európai folyamataihoz.

5.1. Európai és tervezési témák megjelenése hazai folyóiratokban

Az európai térbeli tervezés hazai szakirodalomban való, inkább csak érintőleges megjelenésének legfontosabb területeit dolgozatom bevezetésében röviden érintettem. A témakör tágabb kontextusának, vagyis általában a (térbeli dimenziójú) tervezés és az európai témák hazai megjelenésének rendszerszerűbb vizsgálatát végeztem el a hazai regionális tudományi és tervezési szakirodalom három leginkább meghatározó szakmai-tudományos folyóiratának (Tér és Társadalom, Területi Statisztika, Falu Város Régió) tartalomelemzésével. A folyóiratok elmúlt húsz évben megjelent évfolyamait elemeztem, meghatározva a tervezési és az európai témakörben megjelent közlések számát és adott éven belüli arányát, kitérve a mindkét kategóriába, azaz európai és tervezési témájú tartalmakra is.¹⁶

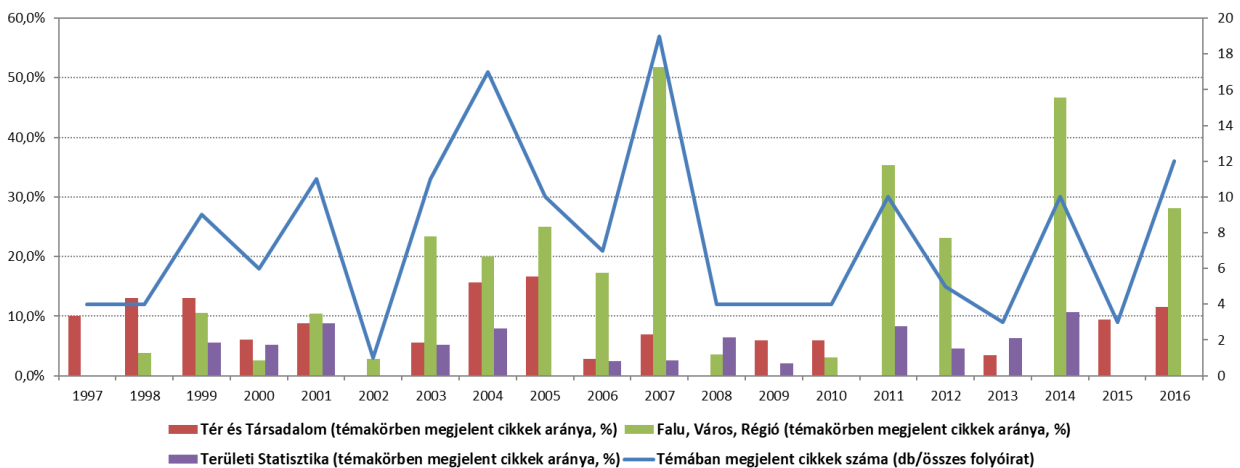

5/1. ábra: Európai és tervezési témakörök megjelenése a témakör meghatározó szakmai-tudományos folyóirataiban 1997 és 2016 között (közlemények száma, aránya)

Forrás: Saját szerkesztés

¹⁶ Az elemzésben a tanulmány műfajú közlések kerültek bevonásra (az arányok kiszámításánál is), melyek legalább 3 oldal terjedelemmel rendelkeznek és kizártam a könyvismertetőket, szakmai beszámolókat és egyéb közéleti tartalmakat. Tervezési témájúnak tekintetem mindazon közléseket, melyek a tágabb értelemben vett tervezési folyamathoz (Ld. dolgozatom bevezetőjében jelzett definíció) kapcsolható témakörben jelent meg. Így pl. a döntéshozatalhoz kapcsolódó elemzések és módszertanok témakörei is figyelembevételre kerültek.

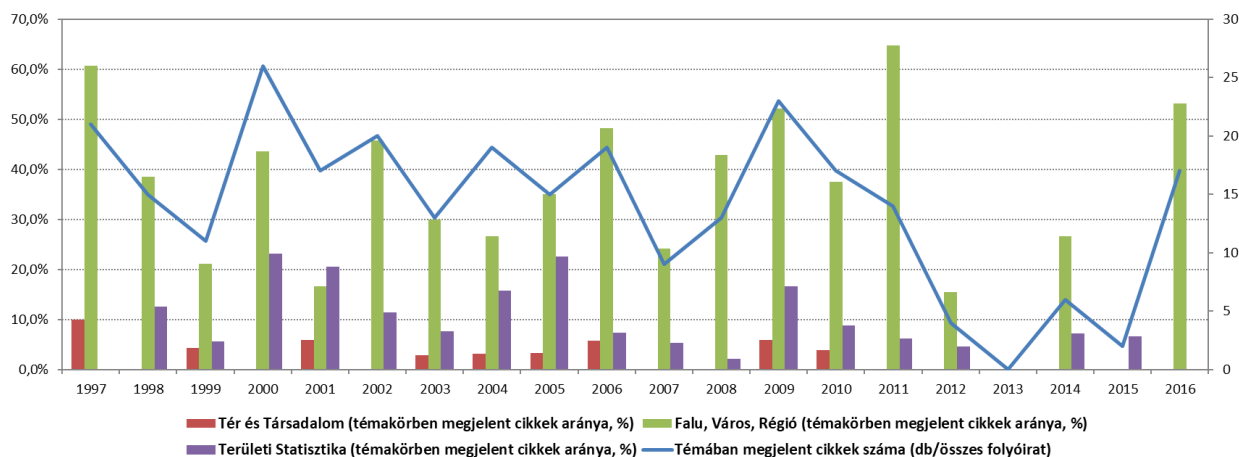
A vizsgált két évtizedben az **európai témájú tartalmak** összességében e tértudomány folyóirataink tartalmában 7-8%-ot tettek ki. (5/1. ábra) Ez egyrészt azt jelzi, hogy az európai témák tartósan jelen vannak a szakterület aktivitásában. Ez az arány a kilencvenes évek végén és a kétezres évek elején az uniós csatlakozás előtt még - főként a Tér és Társadalom aktivitásának köszönhetően - jelentős aránynak számított, de az Európai Unió tagjaként, tekintetbe véve a tudományos közeg nemzetközi jellegét is ezt az értéket egy viszonylag mérsékelt jelenlétnek tekinthetjük. Az európai témák jelenlétének időbeli alakulása követte az uniós tagságunkhoz kapcsolódó főbb eseményeket. (5/2. ábra) Az európai témák előtérbe kerülését tapasztalhattuk az uniós csatlakozás körüli években, majd a 2007-2013-as időszak tervezési felkészüléséhez kapcsolódóan, míg kisebb részben a magyar EU elnökség és a 2014-2020-as program indítása is tükröződött e témakörök megjelenésében.

5/2. ábra: Az európai témakörök megjelenésének alakulása a témakör meghatározó szakmai-tudományos folyóirataiban

Forrás: Saját szerkesztés

A **tervezési témák** 14%-os jelenléte a vizsgált periódusban egyrészt azt jelzi, hogy a tervezésnek van tudományos közege Magyarországon, viszont viszonylag mérsékeltnek tekinthető abból a szempontból, hogy Magyarországon elsősorban a regionális (tér)tudományok keretében jelenik meg a tervezés - a városépítészeti és objektum orientált tervezést nem figyelembe véve – bár természetesen tévedés lenne azt állítani, hogy e tárgykörben csak e három folyóirat közül munkákat. Ugyanakkor ahogy az 5/1. ábrán látható, hogy a tervezési publikációk háromnegyede konkrét gyakorlati tervezési feladattal - jelentős részben a fejlesztési források programozásához - foglalkozik, míg elméleti-módszertani és tudományos publikációk a tervezés témakörében gyakorlatilag csekély számban jelennek csak meg. A tervezési témájú tanulmányok időbeli alakulása arra hívja fel a figyelmünket, hogy a tervezés témája az uniós csatlakozással nem bővült, sőt a teljes időszak trendje inkább egyfajta visszaszorulást jelez a tervezési publikálásban, bár ebben annak is szerepe volt, hogy a Falu Város Régió kisebb gyakorisággal jelenik meg 2012 óta, sőt 2013-ban egyáltalán nem jelent meg. (5/3. ábra)

5/3. ábra: Az európai témakörök megjelenésének alakulása a témakör meghatározó szakmai-tudományos folyóirataiban

Forrás: Saját szerkesztés

A **tervezéssel és európai témával** is foglalkozó közlemények az összes tartalom 5%-át tette ki az időszakban és döntő többségében az európai uniós források felhasználásához kapcsolódó, de hazai gyakorlati tervezési feladatokra koncentrált, mely alól a 2011-es Magyar Elnökségi terület és városfejlesztési feladatokhoz kapcsolódó publikációk képeztek elsősorban kivételt. Ez jelzi az európai tervezési kérdések csekély megjelenését a hazai szakmai tudományos diskurzusokban.

Összességében az látható, hogy Magyarországon a tervezés diszciplínája csak mérsékelten jelent meg, az inkább a társterületeken és a gyakorlati tervezési feladatok kapcsán szerepel - folyamatosan, de stagnáló dinamikával - a szakirodalomban, miközben a már két évtizede is számottevően jelen lévő európai témák súlya sem nő, sőt az elvárhatóhoz képest kifejezetten csekélynek tekinthető.

5.2. Hazai törekvések a térbeli tervezés és területi kohézió érvényesítésére a fejlesztéspolitikában

Az alábbiakban az európai térbeli tervezés koncepciója szempontjából veszem számba hazai szakpolitikai folyamatokhoz kapcsolódó publikációk, szakpolitikai dokumentumok és személyes tapasztalataim alapján azokat a fontosabb hazai szakpolitikai kezdeményezéseket, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a térbeli tervezés európaizálódásának és az európai térbeli tervezésnek eddigiekben vázolt folyamataihoz. Jelen keretek között nem vállalkozom a hazai rendszer értékelésére.

Bár a többi kelet-közép-európai tagországgal együtt Magyarország az Unió által dominált európai térbeli tervezés kialakításában sokáig egyáltalán nem viselt számottevő szerepet, egyes ehhez kapcsolódó szakpolitikai innovációi európai léptékben is úttörő jellegűek voltak, a 2011-es Magyar EU-elnökség keretében pedig a magyar szakterület e témakörben cselekvő szerepet is vállalt elsősorban az európai térbeli tervezés meghatározó stratégiai dokumentumának, a Területi Agenda 2020 (TA2020) és megalapozó dokumentumának elkészítésében.¹⁷

¹⁷ A Magyar EU-elnökség keretében a TA2020 és a TSP megújításához kapcsolódó szakértői munkát a szerző koordinálta ill. részt vett a ciklus várospolitikai uniós feladataiban is, különös tekintettel a Budapesti Nyilatkozatra és az ahhoz kapcsolódó szakmai publikációs elkészítésére (Salamin et al. szerk 2011)

Az Európai Unió regionális politikájához való kapcsolódásban már a kilencvenes évek elejétől Magyarország a tágabb régió eminensként jelent meg. Ez tükröződött a térségben elsőként, 1996-ban elfogadott, Európai Unió orientált területfejlesztési törvényben is, amely akkor a tervezésben is haladó kereteket hozott létre, elindítva a regionális szintű rendszerszerű tervezést. Bár e törvény elsődlegesen az Unió regionális politikájához kívánt igazodni, a területfejlesztés olyan, a regionális fejlesztésen túlmutató definícióját adta meg, amely kapcsolatot mutatott a térbeli tervezés 2. fejezetben körülírt fogalmi keretének több elemével is. E meghatározásban a területfejlesztés ugyanis a területi fejlődési folyamatok megfigyelését is jelenti, melyben beavatkozási pontokat határoz meg és már ekkor megjelent az ágazati politikák területi fejlesztési szerepe, az országos területfejlesztési politika tervezésének ciklikus működése az országos területfejlesztési koncepció készítésének és értékelési- felülvizsgálati ciklusának rögzítésével. Ez a szakpolitikai ciklikusság különböző megközelítésekben és változó érvényesítési hatékonysággal, de mindmáig működik. A térségben szintén úttörő jellegű volt az országos szintű területfejlesztési koncepció elkészülte 1998-ban. Mindez a területfejlesztési intézményrendszer partnerséget megjelenítő kiépítésével, a fejlesztési támogatási rendszerek fokozatosan programalapúvá válásával nemcsak a regionális politika (fejlesztés) rendszerére épített ki egy új rendszert, hanem a térbeli tervezés terület alapú fejlesztési - a regionális gazdasági modellbe illeszkedő – rendszerének kiépítése is megkezdődött. Ki kell emelnünk Magyarország kiemelkedő sikerességét az **INTERREG programok megvalósításának** lebonyolításában. A térség határon átnyúló és transznacionális programjainak az állami területfejlesztési háttérintézményre, a VÁTI-ra telepített menedzsmentje kelet-európai jógyakorlattá vált, ami abban is tükröződött, hogy az ország által érintett határon átnyúló programok mindegyikének – az osztrák-magyar program kivételével – a menedzsmentje 2013-ig Magyarországon (a Vátiban) volt és a Dél-Kelet-Európai transznacionális program, valamint a 2014-től induló új Duna Program menedzsmentjét is sikerült Magyarországra helyeztetni.

Az európai térbeli tervezésbe illeszkedően országos szinten több olyan tervezési politikai gyakorlat indult el a kétezres évek elejétől, amelyekben Magyarország olykor meg is előlegezte az uniós szinten csak 2007-től megfogalmazódó területi kohézió paradigmájának számos későbbi kulcsüzenetét. Az országgyűlés által 2005-ben elfogadott második **Országos Területfejlesztési Koncepció**¹⁸ egyfajta hibrid jelleggel, már nemcsak a területi (regionális) fejlesztés dokumentum volt – bár a NUTS 2-es szintű régióknak elsőként szánt jelentős szerepet – hanem az európai értelemben vett térbeli fejlesztés koncepcionális keretét jelölte ki (címének angol verziójában már ekkor spatial development concept megnevezés szerepelt), amely a területi tervezés és az ehhez kapcsolódó politika funkciójának az ESDP szellemiségét idéző lényegi átalakulását célozta meg. (Vö. SALAMIN–PÉTI–CZIRA 2005) *„Szakmai előkészítői a tervezése során még a területpolitika új integrációs szakaszba való lépését vetítették előre azzal, hogy a korábban szelektíven beavatkozó és kompenzáló (regionális felzárkóztató-kiegyenlítő) területfejlesztés helyett a közsféra beavatkozásainak és a fejlesztéseknek a területi összehangolását, a területi harmónia megteremtését jelölték ki a területpolitika feladatául, amely összhangban állt az ESDP alapfilozófiájával és később a 2011-es Területi Agendában szó szerint visszaköszönt. Az ágazati politikákat bizonyos mértékig integráló területi politika víziója és ennek megvalósítására indított szakpolitikai-szakmai kezdeményezések (pl. területi hatásértékelések, területi monitoring, területi szempontok szempontjainak technikai érvényesítése az operatív programokban, adminisztratív egységek helyett a valós térszerveződések funkcionális követése, az integrált városfejlesztési stratégiák rendszerének bevezetése) Európa-szerte szakmai elismerést váltottak ki, hiszen számos*

¹⁸ A szerző a széles szakértői és társadalmi bevonással elkészült 2005-ös OTK szakmai előkészítésének vezető tervezője és koordinátora volt.

olyan gondolati elemet megelőlegeztek, amit az EU szintjén a területi kohézió fogalmának későbbi kiérlelése (vö. Zöld Könyv a területi kohézióról, Lisszaboni szerződés, Területi Agenda 2020) hozott csak elő” (SALAMIN et al. 2014). Ebben a megközelítésben a kívánatos területi (térbeli) fejlődés az ágazatok és területi (regionális) fejlesztési politikák összhangjához vezető koordinációja által jön létre és ebben az összehangolás különböző folyamatai - a koordináció, iteráció és a kooperáció - létrejövő területi harmóniát fogalmazta meg a kompenzáló, korrekciós beavatkozású – önálló ágazatként jelen lévő – területfejlesztés helyett (SALAMIN-PÉTI-CZIRA 2005, SALAMIN-PÉTI 2005, SALAMIN 2006.). Ez az átfogóbb területi (térbeli) politika értelmezés, az ágazati koordináció meghatározó szerepe összhangban volt az ESDP szemléletével, de az európai tervezés napirendjébe csak később, a területi kohézióról szóló zöld könyvbe majd a területi kohézió megjelenésével került csak be. A 2005-ös OTK-ban a térbeli dimenzió bevezetését is fontos kiemelni. A lehatárolt területegységek – ez esetben az addigra már intézményesült tervezési-statisztikai régiók – mellett előtérbe kerültek a tértípusok, az országos tér pólusainak fejlesztése és hálózati kapcsolatai, míg megjelent a területrendezéssel való szoros kapcsolat megteremtése is a térhasználati alapelvek bevezetésével, melyek között explicite is megfogalmazódott a valós térszerveződés követésének elve a fejlesztési-szabályozási beavatkozásokban. 2003-tól a területfejlesztési források mellett az ágazatok fejlesztéseinek **rendszeres területi hatásértékelésének** bevezetése is pionír jellegű volt, hiszen az európai gondolkodásban is csak ekkortól kezdődött el a területi hatásvizsgálatok felértékelődése, pl. az ESPON programban. E szempontból kiemelendő a területfejlesztési törvény szellemében az Országgyűlés számára készülő rendszeres jelentések a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről.

Az európai térbeli tervezés szempontjából pionír jellegű szakmai **törekvések érvényesülése a döntéshozatal rendszereiben azonban mérsékelt maradt**. Ez elsősorban a térbeli tervezési-fejlesztés gyenge hazai politikai pozíciójából és a fejlesztéspolitikai kultúra sajátosságaiból - sőt általában a politikai kultúra dinamikáiból - adódott, sőt néhány, az európai paradigma által hangsúlyozott megközelítés – mint a governance szellemében formálódó rugalmas partnerség – kelet-közép-európai megvalósíthatóságának korlátozottsága is napvilágra került. A koncepció megvalósulásáról szóló értékelési jelentés összegezte e helyzetet. „A 2005-ben elfogadott koncepció szakmailag ambiciózus, szakértők által dominált tervdokumentummá vált. [...] Ugyanakkor a területfejlesztési gyakorlat során világossá vált, hogy a szakmailag pionír, azonban politikailag gyenge „ownership”-el rendelkező dokumentum a valóságban nem lett a területpolitika irányítójá. A szerzők által készített Jelentésből egyértelműen megállapítható, hogy a Tftv¹⁹-ben, valamint az OTK-ban megfogalmazott célok kevésbé valósultak meg. A koncepcióban vizionált területi harmónia megteremtése, minden elem területi összehangolása nagyon bonyolult – és talán nem is reális – gondolatok voltak a valós politikai és fejlesztési gyakorlathoz, Magyarország esetében mindeképp. A területfejlesztési intézményrendszert átfedések, párhuzamosságok és alacsony hatékonyság jellemezte. [...] A koncepcióban konkrétan megfogalmazott (egységes) területi tervezési rendszer nem újult meg, a visszacsatolás és az átláthatóság mérsékelt érvényesült. Hiányzott a területfejlesztési politika céljainak érvényesítéséhez szükséges valódi kormányzati szándék, míg a kormányzati szerepmegosztásban is általában szerény helyet foglalt el a terület. A területfejlesztési rendszer pozícióját jól jellemezte az, hogy amikor az EU tagság után 2007-től egy teljes kohéziós ciklusban megjelenhetett Magyarország és a fejlesztési források volumene megsokszorozódott, – azaz, amikor a helyzet komollyá vált – akkor nem a területfejlesztés törvény szerint létrejött intézményrendszerére épült az uniós források felhasználása. [...] Így valóságban a kialakult területi tervezési rendszertől

¹⁹ Tftv: XXI/1996 Törvény a területfejlesztésről és területrendezésről

jelentős részben független és rendszerbe nem illeszkedő fejlesztéspolitikai tervezési gyakorlat alakult ki. Az OTK-ban foglaltakat csak formálisan vették figyelembe a 2007–2013 tervezési időszak Nemzeti Stratégiai Referenciakeretének, valamint az ágazati és a regionális operatív programjainak a kidolgozása során. Az ágazati tervezés számára sem jelentett valós irányítót az OTK. Az ágazatok által a vizsgált időszakban elkészített szakpolitikai dokumentumok elemzéseiben, céljaiban döntően az országos – nem egy esetben adott politikai alkuknak megfelelően rendszeresen és átgondolatlanul változtatott – szint jelent meg, a területiség elvéte volt csak hangsúlyos” (SALAMIN et al 2014).

2007-2008 között a területfejlesztésért felelős minisztérium megrendelésére kezdődött el egy **településhálózat-fejlesztési országos koncepció**²⁰ előkészítése az MTA RKK és a VÁTI részvételével, amely jelentős szakmai visszhangot váltott ki. Bár a regionalizáló és regionális fejlesztés orientált akkori szakpolitikai helyzetben sokak számára ez a településhálózati megközelítés visszalépésnek tűnt – már csak a szocialista időszak hasonló nevű dokumentumához való kötődése miatt is -, a dolgozat 2. és 3. fejezetében bevezetett térbeli tervezés nézőpontjából ezt az európai trendek szempontjából releváns kísérletnek tekinthetjük. E folyamatban a tér dimenziójú országos tervezés kibontakozása, a térbeliségnek a térségek (régiók) kezelésén túlmutató értelmezésének erősítése, az új funkcionális terek és relációs (hálózati) térkapcsolatok alakításának szándéka, a funkcionális várostérségek koncepciójának bevezetése valójában mind kapcsolódik a térbeli tervezési szakirodalomban megfogalmazott trendekbe. A településhálózati koncepcióból végül a politikai támogatottság hiányában nem lett szakpolitikai dokumentum, de a szerzők eredményeiket a Falu Város Régió hasábjain publikálták (pl. SALAMIN-NAGY-RADVÁNSZKI 2008, FARAGÓ 2008, RECHNITZER 2008, SÜTŐ 2008, stb.) és eredményeinek egy része beépült a 2011-es OFTK-ba.

Szintén az európai „jótanulót” szerepkört töltötte be Magyarország azzal, hogy a Lipcsei Karta ihletelésre korán bevezette az **integrált városfejlesztési stratégiák** gyakorlatát, amelyet a 2007-2013 közötti periódusban az uniós finanszírozású városfejlesztési (városfejlesztési) támogatások feltételül szabott a kormányzat. Ez, a később szabályozásban is nevesített tervi műfaj jelentős szerepet játszott abban, hogy a szabályozás orientált, építészet alapú hazai településtervezési kultúra elkezdett átalakulni.

Több vonatkozásban még a 2004-es koncepciónál is szorosabban illeszkedik az európai tervezési paradigmába az Országgyűlés által 2014-ben elfogadott **Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció**²¹ (OFTK), amely a TA2020-hoz hasonlóan az ország gazdasági fejlődési és növekedés orientált politikájába helyezte el a térbeli fejlődés politikáját is. Az OFTK a 2004-es OTK számos karakterét tovább vitte, a regionális dimenzió még kisebb szerepet kapott, és területi céljaiban az európai prioritások is erőteljesen érvényesültek.

Szoros összefüggésben az európai trenddel a koncepcióban a városi dimenzió olyan meghatározó szerepet kapott, amellyel tulajdonképpen létrehozta a hazai nemzeti szintű – a térbeli fejlesztési politikába ágyazott – várospolitikai keretrendszerét, szorosan kapcsolódva annak az elmúlt évtizedben már megjelenő előzményeihez, mindenek előtt az integrált városfejlesztési stratégiák rendszeréhez és a városrehabilitációs támogatásokhoz. (A hazai várospolitikai formálódásáról bővebben ld. PÉTI-SALAMIN 2016.) Az EU tervezési paradigmát tükrözi vissza az is, hogy még

²⁰ A számos szakember bevonásával és szakmai társadalmi egyeztetésekre is kiterjedő folyamatot az RKK részéről Rechnitzer J. és Faragó L., a Váti részéről Salamin G. vezette.

²¹ Az ágazati minisztériumok, a megyei önkormányzatok részvételével készülő OFTK elemzési-tervezési előkészítése 2012-2013-ban a Nemzetgazdasági Tervezési Hivatalban zajlott Péti Márton koordinációjával, Salamin Géza szakmai irányításával.

nagyobb szerepet kap a nemzetközi dimenzió és a funkcionális terek. Az OFTK helyzetelemzése kifejezetten az európai trendekben helyezi el az ország fejlődését, és céljaiban is megjelenik a nemzetközi illeszkedés kapcsolódások stratégiai összefüggései. A határon átnyúló terek között kiemelendők a kárpát-medencei kapcsolódások, a határon átnyúló várostérségi együttműködések javaslata, de az is, ahogyan a kelet-közép-európai térbe való illeszkedésre is hordoz üzeneteket a dokumentum. Megjelenik az adminisztratív határoktól jórészt független várostérségek fejlesztésének javaslata, a nagyobb kiterjedésű Budapesti Gazdasági Régió csapágymodellje vagy olyan gazdasági tematikájú terek is szerepet kaptak, mint pl. a szabad vállalkozások övezetei. Ugyanakkor az EU „ihletésére” intézményesített NUTS2 szintű régiók helyett 2012-től a megyéké lett a fő szerep, ami az európaizálódás szempontjából a rugalmasabb governance-hez elvben közelebb álló regionális fejlesztési tanácsoktól egyfajta visszalépést jelentett a formálisabb (és legitimebb) önkormányzati struktúra felé.

Az európai szakirodalomban is egyértelműen megjelenik, és az európai stratégiák által üzent európaizálódásban is megfogalmazódik a térbeli és a gazdasági-társadalmi (fejlesztési) tervezés összekapcsolódásának törekvése, amelyre a 2014-es OFTK egy szemléletes, magas legitimitású példát jelent, ugyanis a 2005-ös megoldással szakítva ezúttal nem készült külön országos (ágazati) és területi(térbeli) stratégiai dokumentum, hanem az ágazati fejlesztési célrendszer és a területi célrendszer egy dokumentumba állt össze a közös országos jövőkép alá rendelve. Jelentőségét az fokozza, hogy ez az ágazati-térbeli integráció nem egy „puha”, azaz bizonytalan erejű elvi jövőképben jelenik meg – amely műfaj Kelet-Közép-Európában a tapasztalatok szerint kevésbé tud érvényesülni - hanem egy olyan magas legitimitású stratégiai tervben, amely a 2014-20-as programozási időszak fejlesztéseire a magyar stratégiai álláspontot jelentette, ráadásul széleskörű kooperatív stratégiai tervezés keretében jött létre az ágazati (minisztériumok által megfogalmazott), területi (megyei önkormányzatok és megyei jogú városok által megfogalmazott) tartalom a térbeli fejlesztési szempontrendszerrel (Ld. SALAMIN et al. 2014). Ráadásul a koncepciónak mind helyzetértékelése, mind területi célrendszere közvetlen kapcsolódik a TA2020 területi prioritásaihoz, miközben a koncepció gazdasági növekedési alapcélja is - a politikai vitákban olykor felbukkanó politikai véleményeltérések ellenére is – valójában egyértelműen „rímél” az Európa 2020 növekedési stratégiára (ld. 5/4. ábra). Meg kell azonban jegyezni, hogy ebben szerepe volt - a Faludi által az ESDP készítéséről megírt tapasztalatokhoz hasonlóan (FALUDI-WATERHOUT 2002) - annak is, hogy jelentős részben ugyanaz a szakmai tervezői közösség vitt meghatározó szakmai szerzői szerepet a TA2020 és az OFTK előállításában. (Az OFTK tartalma az empirikus vizsgálataim részét képező tervdokumentum elemzés keretében további 33 dokumentummal együtt értékelésre került az európaizálódás szempontjai alapján, melynek összegzése az M5 mellékletben látható.)

Területi prioritások a TA2020-ban (2011)

Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési
Koncepció (OFTK) területi céljai (2014)

<u>Átfogó cél:</u> A területi kohézió közös cél egy harmonikusabb és kiegyensúlyozottabb Európáért	-----	<u>Hosszú távú területi cél (2030)</u> A területi potenciálokon alapuló fenntartható térszerkezet
		<u>Középtávú nemzeti prioritás (2020):</u> Területi integráció, regionális és helyi fejlesztés a helyi gazdaság bázisán
<u>Területi prioritások:</u> 1. A többközpontú és kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése 2. Az integrált fejlődés ösztönzése a városokban, a vidéki térségekben és a meghatározott régiókban - Tegyük a városokat a fejlődés motorjává, olyan vonzó helyekké, ahol érdemes élni, dolgozni, oda ellátogatni és beruházni - figyelmet kell fordítani a fejletlen periférikus vidéki térségekre, - stb. 3. Területi integráció a határokon átnyúló és transznacionális funkcionális régiókban 4. A régiók globális versenyképességének biztosítása az erős helyi gazdaságokon alapulva 5. A területi összeköttetés javítása az egyének, a közösségek és a vállalkozások számára 6. A régiók ökológiai, tájképi és kulturális értékeinek kezelése és összekapcsolása		<u>Konkrét célkitűzések:</u> - Magyarország makroregionális szerepének növelése - A városhálózat által támogatott policentrikus térszerkezet (ezen belül: városfejlesztés, város-vidék együttműködés, stb.) - Rurális területek népességmegtartó képességének növelése - Kiváló tájértékű régiók fejlesztése - A területi egyenlőtlenségek csökkentése, a felzárkózás és a gazdaság erősítése - Helyek összeköttetése: előrhetőség és mobilitás biztosítása <u>Egyéb releváns célok:</u> - A terület- és térhasználat alapelvei - Az ITB alkalmazása

5/4. ábra: Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció és a Területi Agenda 2020 prioritásainak logikai kapcsolatai

Forrás: SALAMIN 2014.

Az európai térbeli tervezéshez való közvetlen magyar hozzájárulás elsősorban a **2011-es Magyar EU-elnökséghez**, főként annak területi kohéziós és várospolitikai programjához kötődött. Az európai térbeli fejlesztési politika egyik keretdokumentumának tekinthető Területi Agenda 2020 (TA2020) stratégiába a koordinációt végző magyar részvétel eredményeként több Magyarország számára fontos, specifikus szempont is beépült, mint pl. a helyi gazdaság fejlesztése, a népesedési kérdés árnyaltabb kezelése, sőt az „öshonos” kisebbségek kérdését is sikerült valamelyest megjeleníteni a társadalmi-kulturális sokszínűség köntösébe bújtatva, stb. A magyar specifikus tartalmaknál a térbeli tervezés szempontjából talán fontosabb eredmény volt az, hogy az első, 2007-ben elfogadott agendához (TA2007) képest jelentős előrehaladást lehetett elérni a területi kohézió fogalmi meghatározása és különösen az érvényesítését biztosító eljárások, mechanizmusok terén, amellyel tulajdonképpen a térbeli tervezés – területi kohézió szellemében megfogalmazott – új módszertani kereteit sikerült magas szintű politikai dokumentumba is lefektetni. Ez egyébként azokat a magyar fejlesztéspolitikai innovációkat tükrözte vissza, melyekre 2007-2009 közötti időszakban került sor a **területi kohézió rendszerszerű fejlesztéspolitikai (tervezési) érvényesítése** terén. Magyarország európai tervezési újításként a 2007-2013-as periódus európai uniós fejlesztéspolitikai keretstratégiájában (a Nemzeti Stratégiai Referencia Keretben) a területi kohéziót horizontálisan érvényesítendő célkitűzésként vezette be a hazai uniós forrásfelhasználásához. Ennek érvényesítése érdekében kezdődött el egy módszertani fejlesztés, amely a területi (valójában térbeli) szempontok következetes érvényesítéséhez alakított ki technikákat és eljárásokat a közfejlesztések teljes folyamatában, a tervezéstől, a finanszírozáson és a projekt kiválasztáson át, a koordinációs és értékelési fázisokig bezárólag. Ez a fajta

technikailag kidolgozott térbeli tervezési módszertani eszköztár újdonságként jelent meg – angol nyelvű kötetben is - a szélesebb európai közönség számára (PÉTI et al. 2009).

A Magyar EU-elnökség idején került sor az Európai Bizottság által kezdeményezett és koordinált **Európai Duna Stratégia** elfogadására is. Elnökségünk várospolitikai programját a Budapesti Nyilatkozat zárta – összegezve a népesedési kihívásokról készített elemzését és a klímaváltozás kihívására adható városi szintű válaszok európai kézikönyvét (SALAMIN et al. 2011). A politikailag csekélyebb súlyú nyilatkozat is bevezetett néhány magyar specifikus, európai szinten addig kevésbé jelenlévő megfontolást a gondolkodásba, különösen a népesedési kérdésnek az adaptáción, migráción túlmutató helyi megoldásai területén.

Összességében elmondható, hogy Magyarország szerepet vállalt az európai térbeli tervezési koncepció alakításában, ehhez kapcsolódóan egyes eljárások pilot jellegű bevezetésében élenjáró volt és az európai térbeli tervezés paradigmáját markánsan megjelenítő középtávú stratégiai terve van. Ugyanakkor azt, hogy ez mennyire érvényesül a megvalósításban, mennyiben jár együtt a tervezési folyamatok governance szemléletű átalakulásával és a versenyképesség növelésével, jelenleg érdemben nem lehet megválaszolni. Kétségtelen, hogy a kistérségi társulások rendszerének megszüntetése, bizonyos centralizációs folyamatok, és általában a tervezettség rendszereinek átalakulása az európai változási irányok, főként a területi *governance* modell érvényesülése ellen mutatnak. Ugyanakkor az, hogy a szabályozás alapú rendezési tervezés háttérbe szorul és helyette a nem teljesen egyértelmű státuszú, főként kormányzati víziók, stratégiák vagy éppen városfejlesztési nagyprojektek kerülnek előtérbe lényegében illeszkedik az európai tervezés „puhává” váló trendjébe, mint ahogyan bizonyos mértékben a központi állam fokozódó szerepvállalása is. Ezúttal is szükséges azonban hangsúlyoznom, hogy elemzésem nem a tervezés hatékonyságáról ill. sikerességéről szól, hanem az európai uniós üzenetekben közvetített Európaizálódás (Ld. 7. fejezet) érvényesüléséről. A felsorolt hazai kezdeményezések és folyamatok is ennek fényében kerültek bemutatásra, tehát nem azt értékeltem, hogy a tervezés Magyarországon milyen mértékben sikeres, vagy mennyire képes hozzájárulni olyan társadalmi célokhoz, mint a gazdasági növekedés, a közösségek fejlődése, életminőség javítása.

II. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT ANYAGA ÉS MÓDSZERE

6. AZ EURÓPAIZÁLÓDÁS ÉS EURÓPAIZÁLTSÁG MÉRÉSE

Kutatásom empirikus része az európai országok térbeli tervezési politikái gyakorlatának változását vizsgálja, abból a szempontból, hogy az Európai Unió, szűkebben annak térbeli tervezési paradigmája milyen mértékben és miként érvényesül ezekben a folyamatokban.

Első lépésben az elemzés elméleti keretként az I. részben bemutatott szakirodalom és az európai szintű térbeli tervezési stratégiák tartalomelemzése alapján létrehoztam a Térbeli Tervezés Európai Modelljét (TEM), amelynek öt dimenziója került vizsgálatra többféle adatforrás igénybevételével. (A modellről ld. 7. fejezet) A vizsgálat tárgyát képezte tehát az Európai Unió különböző formákban megfogalmazott üzenete az országok tervezési gyakorlata felé, a tagországi gyakorlatok átalakulásai, valamint kutatás 4. kérdésének megválaszolása érdekében az EU kohéziós politikájának támogatásai a 2000-2020 időszakban. (Ld. 6/1. táblázat)

6/1. táblázat: Az vizsgálat tárgya és az alkalmazott adatgyűjtési módszerek és eszközök

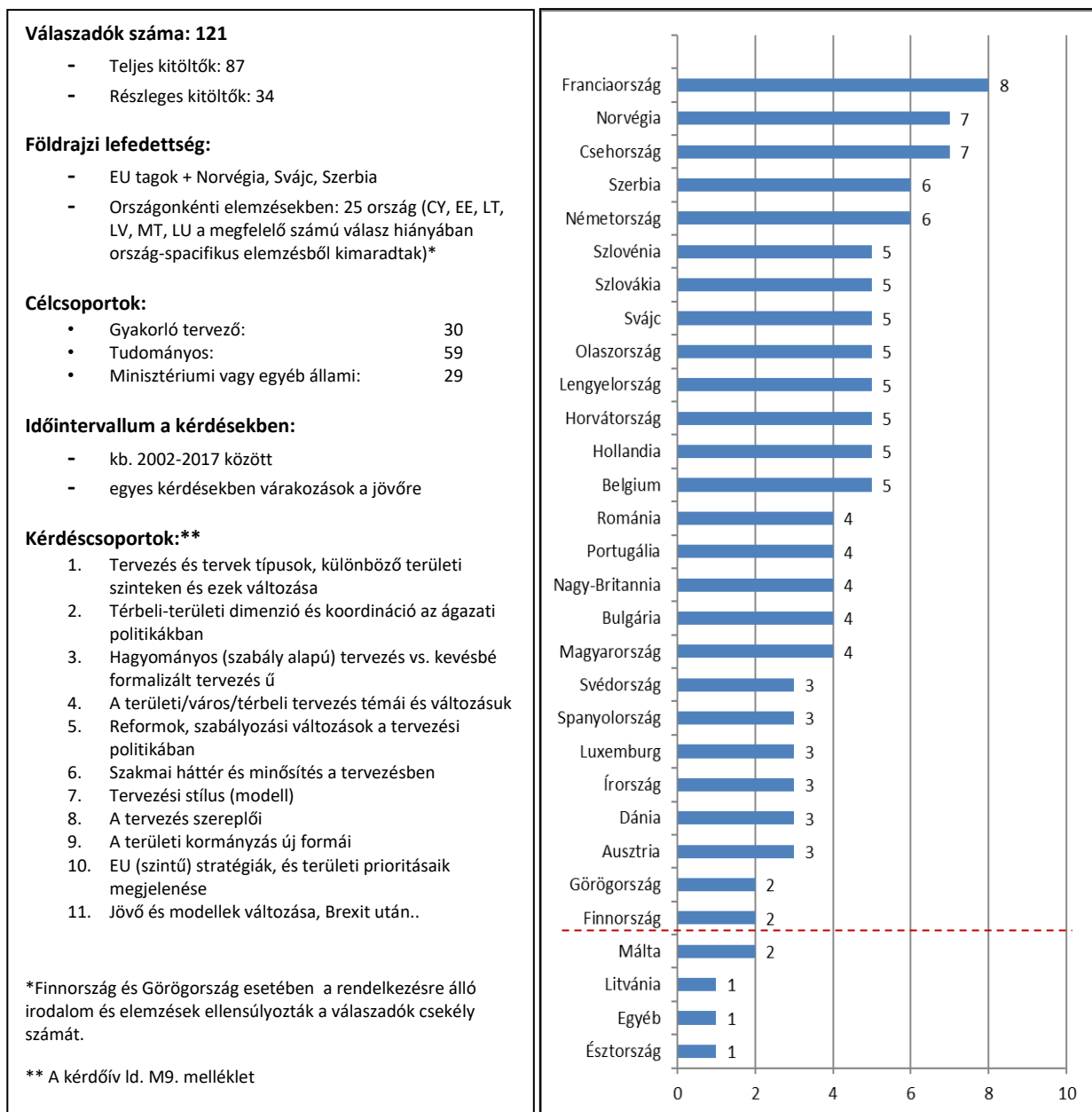
Vizsgálat tárgya	Elemzési cél/szempont	Adatgyűjtési módszer	eszközök
A tervezés „idealizált” európai modellje	Az EU szintű térbeli tervezés üzenete a térbeli tervezés nemzeti rendszerei felé	Az európai térbeli tervezési stratégiák tartalomelemzése	10 stratégiai dokumentum tartalomelemzése (Ld. M8 melléklet)
	Az európai tervezési paradigma jellemző hatásai és változási irányai	Az európai térbeli tervezési szakirodalom	(Ld. II. rész)
Európai országok térbeli tervezési rendszerainek és gyakorlatainak változásai	A TEM érvényesülése: - európaizáltság (állapot 2017-ben) - európaizálódás (változások 2002-2017 között)	Felmérés az EU tagországoknam és három további európai országban	Kulcs szakértői felmérés web kérdőívvel 30 személyes mélyinterjú
		Országos területi stratégiák/tervek tartalom elemzése	31 ország 35 területi/térbeli stratégiájának/tervének tartalomelemzése*
		Tagállamok európaizálódására vonatkozó empirikus irodalom	17 ország tervezésének európaizálódásáról készült elemzések másodelemzése
		Térbeli tervezésre vonatkozó adatbázisok	ECTP, ISOCARP, ESPON adatbázisai
Az Európai Unió kohéziós politikája	A területi dimenzió megjelenése és kapcsolata a tervezés európaizálódásával	A kohéziós politikai források tagországi felhasználásának klasszifikálása a területi dimenzió szempontjából operatív program szinten	Három kohéziós politikai ciklus (2000-2020) operatív programjainak elemzése

* Azon országok esetében, melyekben nem volt nemzeti szintű dokumentum ott egy vagy több jellemző regionális dokumentum került elemzésre.

6.1. Kulcszakértői felmérés és az egyéb alkalmazott adatgyűjtési módszerek

Empirikus vizsgálatom többféle adatforrásra épült: európai és országos szintű tervdokumentumokra, kohéziós politikai támogatások adataira, az egyes országok tervezésének átalakulását vizsgáló elemzésekre, tervezési rendszerekre vonatkozó adatbázisokra, és egy Európai Unió léptékű ország felmérésre. Minden részvizsgálat a Térbeli Tervezés Európai Modelljének (ld. 7. fejezet) az adott országban való érvényesülésére irányult.

A kutatás legfontosabb információforrása a 2017 május és szeptember között a doktori kutatás keretében sorra került **kulcsszakértői felmérés** volt (//1. ábra). Az EU tagországok, valamint további három, az Unióhoz szorosan kapcsolódó európai ország körében megvalósított adatfelvétel keretében összesen 121 válaszadót sikerült elérni, amit harminc szakértői mélyinterjú egészített ki.

6/1. ábra: A kulcsszakértői felmérés legfontosabb paraméterei és a válaszadók száma országonként
Forrás: Saját szerkesztés

A web alapú kérdőíves módszer kialakításában kvalitatív adatfelvételi szakértő segített és két külföldi és két hazai szakember tesztelése után került validálásra. A felmérés célcsoportját olyan szakértők jelentették, akik a területi-térbeli tervezés elismert szakemberi és bizonyos nemzetközi kitekintéssel rendelkeznek. Mintavételi cél volt minden országból legalább három lehetőleg különböző célcsoportba tartozó válaszadó elérése az alábbiak szerint: tudományos-kutató, a térbeli tervezésért (vagy valamely részterületéért) felelős minisztérium szakembere, gyakorló tervező. A célcsoportokat első megközelítésben európai szakmai hálózatok tagjaiként és/vagy szakmai személyes kapcsolataimon keresztül szólítottam meg. A kutatók az ESPON nemzeti kontaktpontjai és az AESOP tagok intézményi kapcsolattartói, a minisztériumi célcsoport a nemzeti területi kohéziós kapcsolattartók (NTCCP) tagjaiként és az ESPON monitoring Bizottság tagjaiként, a gyakorló tervezők pedig az ECTP-CEU (országos szakmai civil) tagszervezeteinek vezetői és delegáltjai köréből kerültek megkeresésre, de a későbbiek folyamán számos más szakemberrel is felvettem a kapcsolatot. Munkámat segítette, hogy e szakemberek többségével közvetve vagy közvetlenül korábban már kapcsolatba kerültem. Minden válaszolóval személyes kommunikációt folytattam, sok esetben az elemzés folyamata során ez bővebb, több körös kommunikációt jelentett. A kérdőívből kialakított adatbázis minden kitöltő esetében 277 adatot (oszlopot) tartalmaz, amiről nem volt információjuk, azt nem töltötték ki, ill. célcsoportonként eltérően egyes kérdéseket nem mindenkinek tettem fel.²² A válaszokat kódolás segítségével kvantifikáltam. Az alkalmazott web alapú módszerrel így e minta alapján kulcsszakértői interjú felmérésre került sor (nem reprezentatív kérdőíves vizsgálatra). (A kérdőívet az M9. melléklet tartalmazza.)

Dokumentumok és tagországi szakirodalom tartalomelemzése

A **dokumentum elemzés** kétfajta tervezési-szakpolitikai dokumentumra terjedt ki. Az európai térbeli tervezés modelljének kialakításához az európai szintű térbeli tervezés tíz dokumentumának (ebből hét szakpolitikai dokumentum és három ezeket megalapozó háttérdokumentum) tartalma került elemzésre, abból a szempontból, hogy a tagállami szinten értelmezhető tervezésre vonatkozóan milyen üzeneteket fogalmaznak meg. Ez az elemzés jelentette a TEM kialakításának legfontosabb bázisát. Eredményeit röviden az M8-es melléklet táblázata összegzi.

A tagországok európaizáltságához kapcsolódóan országonként egy-egy dokumentum, az országos területi (térbeli) stratégiai terv, annak legfrissebb elérhető változata került vizsgálatra a Térbeli Tervezés Európai Modelljében rögzített öt dimenzió mentén. A vizsgálathoz kialakított szempontrendszer alapján az egyes dokumentumok 0-3 közötti skálán kerültek értékelésre attól függően, hogy milyen mértékben jelent meg bennük az adott szempont. Az elemzett dokumentumok listáját az M4, az elemzés végső összesítő táblázatát pedig az M5 melléklet tartalmazza.

A tagországi tervezési rendszerek transzformációjához kiegészítő jelleggel hasznosítottam az egyes országok tervezési rendszereinek átalakulásával és európaizálódásával foglalkozó nagyjából empirikus elemeket is tartalmazó elemzéseket.

Az Európai kohéziós politikai támogatási források területi program jellegű felhasználásának vizsgálata

A bevezetőben rögzített hipotézisem szerint a kohéziós (EU támogatási) politika szerepet játszik a tervezési rendszerek európaizálódásában, ezen belül különösen a területi-térbeli dimenziójú

²² Az adatfelvétel révén létrejött adatbázis olyan méretű lett, hogy annak csak egy részét használtam fel a dolgozatban ismertetett elemzéshez.

formában felhasznált források, amelyek vélhetően „megrendelést” adnak a térbeli dimenziójú tervezési tevékenységeknek, mint pl. a várostervezésnek, területi tervezésnek, ágazatok koordinációjának, a területi értékelésnek és monitoringnak.

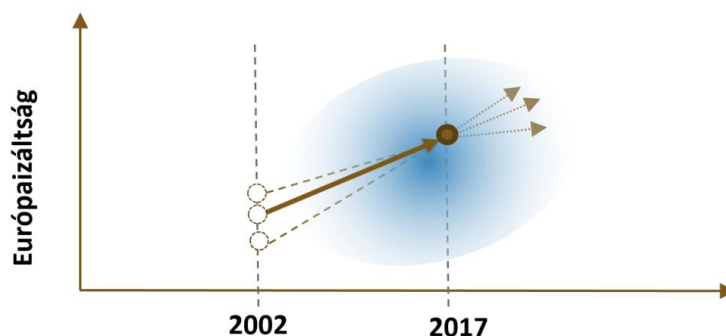
A kohéziós, korábban regionális politika területi logikáját, földrajzi célterületeit és területegységenkénti allokációját sok elemzés vizsgálta. Dolgozatomban újszerű módszerként a végrehajtás módjára helyeztem a hangsúlyt. A strukturális és kohéziós alapokból 2000 és 2020 közötti támogatások végrehajtásának területi jellegét vizsgáltam országonként, azzal a módszerrel, hogy a vonatkozó három hétéves ciklus operatív programjait csoportosítottam azok területi ill. integrált jellege szerint. E vizsgálat anyagát tehát a tagállami hatáskörben előkészített és megvalósított – de az Európai Bizottság jóváhagyásához kötött - operatív programok jelentették. Az operatív programok között megkülönböztettem: (1) a regionális (konkrét régióra kialakított, gyakran régióra is telepített) programokat, (2) multiregionális terület-és /vagy városfejlesztési jellegű programokat, valamint (3.) a közlekedési programokat, mint területi dimenziójú programokat elkülönítve őket a határozott területi dimenziót nem mutató, tehát ágazatinak tekinthető programoktól. A vizsgálatot az ERFA alapú, de sok esetben Európai Szociális Alap (ESZA) és a Kohéziós Alap (KA) forrásait is felhasználó operatív programokra végeztem el, összesen 688 operatív program közül kiválasztva a fenti kategóriák szerinti területi jellegű programokat és azok forrásait. Az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA) felhasználására a vizsgálat nem terjedt ki. Minden programot egy-egy kategóriába soroltam be. Mind a város- és területfejlesztési jellegű, mind a közlekedésfejlesztési jellegűt akkor vettem figyelembe, ha ez a tartalom, számottevően - a program nagyrésztében – jelen van. Az adatok forrásai az Európai Bizottság honlapján közzétett operatív program nyilvántartás volt. A módszertan kapcsán fontos jelezni, hogy városfejlesztési és területfejlesztési fejlesztéseket az általam területinek besorolt programok is finanszírozhatnak, de ezekben ez a területi alapú tervezési jelleg nem szükségszerű.

A 2014-2020-as időszakra, és részben a 2007-2013-as időszakra is az integrált városfejlesztésre, ill. integrált város- és vidékfejlesztésre, valamint 2014-től az integrált területi beruházásokra (ITB) és a közösség vezérelt helyi fejlesztésekre (CLLD) allokált forrásokat is vizsgálhattam, melyeket az Európai Bizottság Regionális és Várospolitikai Főigazgatósága bocsátotta rendelkezésemre.

6.2. Az elemzés szempontjai és módszerei

Az empirikus elemzés az országok tervezési rendszerei átalakulásában a Térbeli Tervezés Európai Modelljének (TEM) érvényesülését vizsgálta. A TEM tartalmát és dimenzióinak bemutatását a 7. fejezet tartalmazza, mérési indikátorait az M6 melléklet tartalmazza.

Munkámban európaizáltságnak a TEM-nek a 2017-es állapotban mérhető érvényesülési szintjét, európaizálódásnak pedig a TEM elmúlt másfél évtizedben való érvényesülését, mint dinamikát tekintettem. A kulcszakértői adatfelvétel keresztmetszeti volt, azonban a kérdések a jelenlegi állapot mellett az elmúlt másfél évtized változásaira, ill. a 15 évvel ezelőtti helyzetre is kiterjedtek, bizonyos kérdések esetében pedig a szereplők jövőre vonatkozó várakozásaira is rákérdeztem (6/2. ábra).

6/2. ábra: Az empirikus elemzés idődimenziója a felmérés kérdései alapján
Forrás: Saját szerkesztés

A kulcsszakértői felvétellel létrejött adatbázis a válaszadók azonosítási adatai alapján több dimenzió mentén tette lehetővé az elemzést a kutatási hipotézisekre reagálva:

A. Minden válaszadó figyelembevételével a válaszok vizsgálata az alábbi csoportokra vonatkozott:

- EU tagság szerint: Régi tagok (EU15) / új EU tagok (EU13) / nem EU tagok
- A képviselt szektor szerint: minisztériumi / gyakorló tervezői / akadémiai célcsoport
- A tervezést is befolyásoló kulturális régiók (országcsoporthoz) szerint: Észak-Nyugat-Európa²³ / Kelet-Közép-Európa vagy Keleti Régió²⁴ / Déli vagy Mediterrán Régió²⁵ (Ezeket az országcsoporthoz az ábrák jelentős részénél eltérő - kék, piros, zöld - színekkel is jelöltem.)

Ebben az elemzésben a 30 országból érkezett válaszok kerültek figyelembevételre, de országokra vonatkozó megállapításokra ennek keretében nem került sor.

B. Az egyes országokra vonatkozó elemzés

Az adott országra vonatkozó megállapításokat a különböző válaszok aggregálásával, átlagolva vagy a kitöltők szakmai felkészültségét ismerve olykor súlyozás beépítésével állítottam elő. Az országokra vonatkozó elemzést azon országok esetében lehetett elvégezni, amelyekre legalább három egymástól független kulcsszakértő megcélzott három célcsoporttól legalább kettőt lefedve kitöltötte a kérdőívet. Ez alapján hat kis állam: Luxemburg, Málta, Ciprus és a balti országok kiestek ebből az elemzési körből. Finnország és Görögország esetében ugyan szintén csak két-két válaszadó volt, de a jelentős mennyiségű szakirodalom és egy célzott mélyinterjú alkalmas kiegészítést adta az egyébként meglehetősen alapos kitöltésekhez. Ebből következően az országokra vonatkozó megállapítások esetében 22 EU tag és három nem EU tag szerepel. (A kohéziós politikai támogatásokkal való korrelációs vizsgálatot így csak a 22 országra lehetett elvégezni.) A nem uniós tag Norvégia, Svájc és Szerbia egyfajta kontroll csoportot jelentettek, amely segít kimutatni egyrészt azt, hogy az adott dinamikák mennyiben Európai Unió tagság specifikusak, avagy általánosabb fejlődésfolyamatoknak tekinthetők, másrészt pedig azt is, hogy az Unió törekvései mennyire hatnak olyan államokra, melyek nem tagok, de szorosan kapcsolódnak politikai-gazdasági közösséghez, akár mint az európai szabadkereskedelmi tér tagjai, akár mint a csatlakozásra készülő társult ország.

²³ Észak-Nyugat-Európa: AT, BE, CH, DE, DK, FI, FR, IE, LU, NL, NO, SE, UK,

²⁴ Kelet-Közép-Európa (Keleti EU Régió): BG, CZ, EE, HU, HR, LT, LV, PL, RO, RO, SL, SK, RS

²⁵ Dél-Európa (Mediterrán Régió): CY, ES, GR, IT, MT, PT

Itt érdemes megemlíteni, hogy némileg meglepő módon az adatfelvétel e három országban volt a legkönnyebb, ezekből az országokból volt a legnagyobb az együttműködési készség és az információnyújtási hajlandóság is az egyébként alapvetően EU vonatkozású kutatáshoz.

A könnyebb érthetőség érdekében a kétféle minta alapján összeállt elemzések elkülönítését a diagramok színekészletében és betűtípusában is megjeleníttem: **A kék színfokozatú diagramok a teljes válaszadói körre vonatkoznak** (ahol az értékek a válaszadók száma alapján képződnek), a **zöld skálájú és zöld-piros színű diagramok pedig az országokra aggregált adatokat tükrözik**, melyekben az országok száma (az összesen 25 önállóan is értékelhető ország közül) adja az értékeket. Az egyes dimenziók végén szereplő **piros-kék oszlopdiaagramok az állapot és változás többváltozós összegzéseit** jelenítik meg kompozit mutatókkal.

A TEM minden dimenzióját - állapotát és változását egyaránt - több mutatóval (4-7) vizsgáltam, melyeket kompozit mutatóban összegeztem minden dimenzió és minden ország esetében. Az eredményeket bemutató 8. fejezetben a részmutatók közül csak néhány kiválasztottat jelenít meg külön a dolgozat, a legtöbb adat az egyes dimenziókat bemutató részfejezetek végén található kompozit mutatókban összegződik. Az egyes mutatókat a dimenziónkénti összesítéshez szakértői alapon súlyoztam a szakirodalomban leírtak, az adat jellege és kívánatos lehetséges intervallumának figyelembevételével. (A mutatók és a dimenziónkénti összegzéseik számítási módszerét az M6 melléklet rögzíti.) Az adatok többváltozós elemzéséhez a jelentés egyértelmű visszakövétését elősegítendő egyszerűbb statisztikai módszereket alkalmaztam. (Az elemzés során kísérletet tettem összetettebb statisztikai módszerként faktoranalízisre főkomponens elemzéssel, csoportképzésre pedig klaszteranalízisre, azonban az elemzés szempontjából és a kis elemszámra való tekintettel használatuk nem bizonyult eredményesnek.)

A TEM öt dimenzióját azonos jelentőségűnek tekintettem, ezért a súlyozás segítségével értem el, hogy minden dimenzió lehetséges összesített maximum értéke hasonló nagyságrendű legyen, melyeket ezután standardizáltam. Az öt dimenzióknak mind az európaizálódási (dinamika), mind európaizáltsági (állapot) összevont értékeit összesítettem egy-egy összesített európaizálódási és európaizáltsági komplex mutatóba. E mutatót négy dimenzió alapján lehetett létrehozni, kihagyva a 3. dimenziót (új terek létrehozása), amelyet az európaizálódás összefüggésein kívüli egyéb, országspecifikus szempontok is jelentős részben meghatározták, így a többi dimenzió összefüggéseit nehezen kimutathatóvá tették. A kohéziós politikai forrásokkal, azok általam kialakított csoportjaival való összefüggést Pearson-féle korrelációs együtthatóval vizsgáltam a TEM dimenzióval összesített európaizálódási mutatójával is.

Az elemzés során a dokumentumelemzésből és a primer felmérésből származó adatokat kombinálva alkalmaztam minden dimenzió esetében, több esetben tervezési rendszerekre vonatkozó adatbázisok és a szakirodalomban fellelhető információkkal kiegészítve, vagy néhány esetben pl. a területi kormányzásra vonatkozó ESPON projekt (Farinós Dasi 2006) eredményei alapján korrigálva.

Az alkalmazott módszertan korlátai és ezek kezelése

A kérdőívvel megvalósított kulcsszakértői felmérés több módszertani nehézséget hordoz. Egyrészt a gondos alany kiválasztás mellett is a személyes válaszadásban óhatatlan jelen van szubjektivitás, amit a többes kitöltés eszközével törekedtem mérsékelni, ill. azzal, hogy sok esetben a kapott válaszokat egyéb információforrásokkal (pl. az ESPON felmérése, tervezési rendszerek adatbázisai, szakirodalom, személyes mélyinterjúk) kontrolláltam és szükség esetén - adminisztrált formában - korrigáltam. A másik nehézség a fogalmak, jelenségek eltérő értelmezése a megkérdezetti körben (Ezt a személyes mélyinterjú esetében a kétirányú kommunikációval könnyebben ki lehet szűrni. Ebben az volt a segítségemre, hogy olyan alanyokat kerestem meg,

akiknek nagy többsége a nemzetközi együttműködésekben, aktív vagy más okból van egyfajta európai perspektívája és így valamilyen mértékben kapcsolatban van a térbeli tervezés európai folyamataival és értelmezési kereteivel. Azon kérdések esetében, amikor valamilyen értéket (osztályozást) kellett adniuk az értékskálában gyakran jelentkeztek jelentős eltérések a kitöltők között. Az ilyen esetekben a megkérdezett két időpont közötti változásra és a sorrendiségre helyeztem a hangsúlyt az elemzésben.

A módszertan bemutatása kapcsán különösen fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az európaizáltság és európaizálódás fenti megközelítésű vizsgálata **mire nem tud választ adni** A dolgozatban alkalmazott, az európai térbeli tervezés intellektuális tartalma és a szakirodalom alapján felállított modellel kijelölődő európaizálódás értelmezésről nincs tényszerű okunk azt állítani, hogy az a fejlődés útját jelöli ki. Az alkalmazott módszer nem ad segítséget sem annak megítélésére, hogy egy országban a tervezési rendszer hatékonyan alakítja-e a fejlődésfolyamatokat, sem azt, hogy mennyire kifinomult és rendszerszerű a felépítése, azaz semmiképp nem tud egyértelmű információval szolgálni arról, hogy a tervezés rendszere milyen mértékben segíti az ország és térségei, települései fejlődését. Az alkalmazott módszerrel a 4.2. fejezetben írtakkal összefüggésben ugyancsak nem lehet érdemi választ adni arra, hogy az európai országok tervezési rendszerei vajon egységesülnek-e, és létrejön-e az egységes térbeli tervezési gyakorlat az EU-ban.

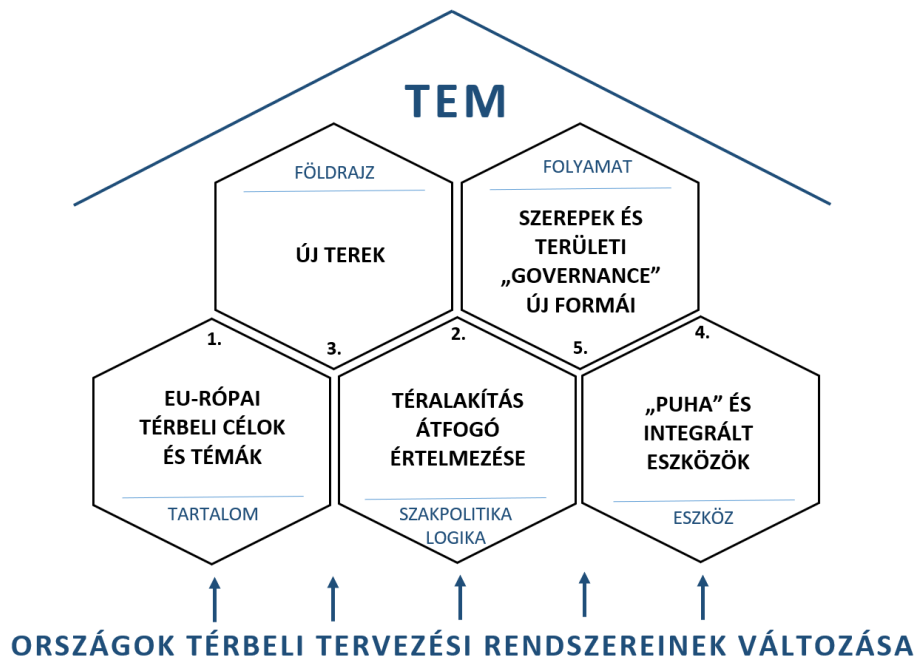
III. EMPIRIKUS KUTATÁSI EREDMÉNYEK

7. A TÉRBELI TERVEZÉS EURÓPAI MODELLJE (TEM)

A dolgozat I. részében feltárt szakirodalom megállapításainak és az európai szintű térbeli tervezési stratégiák nemzeti szintű tervezési rendszerekre értelmezhető üzeneteinek elemzése alapján a Területi Tervezés Európai Modelljének (TEM) elméleti keretébe foglaltam az Európai Unió által indukált, vagy ösztönzött változási irányokat.

Az „Európai” jelző, melyet Faluditól (2011) vettem át azt fejezi ki, hogy a modellben az európai értelemezést az Európai Unió által kiváltott hatásokra szűkítettem le. Ez a modell nem egy konkrét tervezési rendszer és gyakorlat állapotát határozza meg, hanem olyan változási irányokat (vektorokat), amelyek nagyon különböző jellegű térbeli tervezési gyakorlatok esetén is értelmezhetők. Ez azt jelenti, hogy a TEM nem konkrét tervezési formák, vagy tervezési stílusok előírására irányul, hanem a változások olyan irányait rögzíti, amelyek a tervezés eltérő rendszereiben egyaránt érvényesülhetnek. A modellben öt dimenziócsoportha összefoglalva összegződnek a szakirodalomban az európaizálódás összefüggésében trendként, várható következményként, esetleg kívánatos fejlődésként leírt, az európai stratégiákban pedig ajánlásként vagy közös európai célként megjelenő irányok.

Az egy dimenzióba tartozó tényezők szoros kapcsolatban állnak egymással (a dimenziók belső-konzisztensek), míg az öt dimenzió egymással összefüggésben áll, de kapcsolatuk nem egyértelmű, s ezek a kapcsolatok maguk is vizsgálat tárgyát képezik.

7/1. ábra: A Térbeli Tervezés Európai modellje (TEM)

Forrás: Saját szerkesztés

A feltárt tapasztalatok alapján a TEM az Európai Unió politikáiban az elmúlt két évtizedben tapasztalható versenyképességi-növekedési politikai fordulaton, az Unió által (is) közvetített és ösztönzött governance fordulaton és a mindezekhez elméleti keretet kínáló posztmodern fordulaton alapul, melyek az európai térbeli tervezési stratégiák üzenetei mentén a tervezésben öt dimenzió mentén indukálnak változásokat:

(1.) Az európai hatások legfelső rétegét, gyakran először jelentkező következményként az jelenti, hogy az **európai célok és témakörök megjelennek** az országos, regionális és helyi térbeli ill. integrált tervekben. Ez egyaránt jelenti a területi stratégiákban megfogalmazódó területi-térbeli célok adaptálását és az európai unió által napirenden tartott, vagy akár explicite is artikulált (nem területi) általános prioritások és témakörök megjelenését.

(2.) A nemzeti tervezési rendszerekben gyakran egy-egy eszközcsoporthoz, tervezési formára vagy területi szintre irányuló egy (vagy több, de egymástól elkülönülő) tervezési politika jelenléte helyett (ill. annak átalakulásával) egy **átfogóbb téralakítási politikai kererendszer jelenik meg**, amely a területi és várostervezés hagyományosan is különböző eszközű és szemléletű formáit (pl., területrendezés, fejlesztés), szintjeit (települési-területi, stb.) és az ehhez az értelmezéshez kötődően megjelenő új formáit (pl. ágazatok koordinálása, szereplők kooperációja) egyaránt magába foglalja és kiemelt funkcióvá válik a térbeli fejlődést alakító különböző szektorok koordinációja. Ez a téralakítás átfogóbb megközelítésének alkalmazása szakpolitikai logikában.

(3.) A tervezés tárgyaként és kereteként a téralkalítás **új terei jelennek meg**, melyek gyakran a formális irányítási és adminisztratív területek határain átívelnek, akár azoktól teljesen függetlenek, sokszor puha és képlékeny határokkal és szereplői körrel definiáltak, vagy akár relatív (relacionális) térként fogalmazódnak meg. Ugyanakkor formalizáltabb új terek is létrehozásra kerülhetnek, pl. az Unió politikáinak hatásával összefüggésben a fejlesztés-tervezés új szintjei jelenhetnek meg egyes országokban.

(4.) **Megváltoznak, kibővülnek a térbeli típusú tervezés alkalmazott eszközei** (hagyományosan ez a tervdokumentum volt). Általánosságban a korábbi szabály alapú kemény eszközök (mint területhasználat- és építésszabályozás) helyett előtérbe kerülnek a különböző puha eszközök és az integrált jellegű eszközök.

(5) A **tervezési folyamat alapvető jellege alakul** át azzal, hogy a szakértői tervekészítésről áthelyeződik a hangsúly a térbeli koordinációra, a kooperációra és ebben a tervezés szereplőinek köre jelentősen kibővül, a tervező szakember és az adott területért felelős döntéshozó szerepe relatíve csökken. A tervezés új területi kormányzási (governance) formákban jelenik meg, ill. az új logikájú tervezés ilyen formák létrehozását eredményezi.

Az öt dimenzió tartalmát a 8. fejezet keretében mutatom be dimenzióként az empirikus elemzéseim bevezetéseként. Minden dimenzió estében az állapot és változás egyaránt mérhető kerül, ami jelen esetben azt jelenti, hogy az adott dimenzióban hol tart az adott ország és, hogy az elmúlt másfél évtizedben mekkora utat tett meg ebben az értelemben. Fontos rögzíteni, hogy a modellbe foglalt tervezési rendszer-ideál érvényesítése nem jelent szükségszerűen magasabb tervezési minőséget, vagyis nem azonosíthatjuk ezt a fajta európaizálódást a tervezési rendszer fejlődésével. A munka során ugyanis nem vizsgáltam, hogy az öt változási dimenzió érvényesülése elvezet-e olyan megoldásokra, amelyek növelik az életminőséget, a fenntarthatóságot, de még a gazdasági növekedésre való hatása sem ismert. Az, ha a gazdaságilag sikeresebb, versenyképesebb országokban európaizáltabb a térbeli tervezés-fejlesztés rendszere, még nem jelenti szükségszerűen azt, hogy a tervezési gyakorlat járult hozzá e fejlettségi szinthez, lehet éppen annak a következménye. A TEM alapját képező érvek és motivációk alapján természetesen ez a forma segíti a gazdasági sikerességet, de ezt empirikusan a modellem a kijelölt módszertannal nem tudja igazolni. Ennek igazolása egy további kutatás témája lehet.

8. EURÓPAIZÁLÓDÁS A TAGÁLLAMOK TERVEZÉSI RENDSZEREINEK TRANSZFORMÁCIÓJÁBAN

A fejezet keretében az előző fejezetben bemutatott TEM egyes dimenzióihoz kapcsolódó empirikus vizsgálataim fontosabb eredményeit ismertetem. Minden részfejezetben először összegzem a szakirodalmi feltárás és európai stratégiák elemzése alapján kialakított tartalmát a dimenzióknak és jelzem, hogy milyen eszközökkel mértem érvényesülését az országokban. A méréshez használt indikátorokat és számítási módokat az M6. mellékletben ismertetem. Ezt követően a dimenzió egyes komponenseit értékelem, az alkalmazott indikátorok közül néhány szemléltetésével, végül pedig a különböző indikátorok egyesítésével létrehozott állapot és dinamika kompozit mutatók segítségével bemutatom, hogy az adott dimenzióban a különböző országok és csoportjaik milyen európaizáltsági szinten állnak és milyen európaizálódási dinamikát mutattak a vizsgált időszakban. A fejezet végén az öt dimenzió összegzését ismertetem.

8.1. TEM 1. dimenzió: Európai célok és témák megjelenése

TEM 1. dimenzió

A legközvetlenebb európaizálódási hatásnak az tekinthető, amikor az Európai Unió releváns stratégiáiban és politikáiban kitűzött célok és ez Európai diskurzusok témái megjelennek egy ország területi prioritásaiban, tervezési dokumentumaiban vagy általánosságban a tervezéssel kapcsolatos gondolkodásban. Az európaizálódásnak ez a dimenziója általában diskurzusokon, kooperációkon keresztül, egyfajta önkéntes szakpolitikai transzferként érvényesül. Ugyanakkor azokban az esetekben, amikor a tervezés egyúttal közvetlenül is valamilyen uniós hatáskörű politikához kapcsolódik, az európai célok, elvárások alkalmazása kötelező keretet jelent, így ilyenkor egyfajta tervhierarchia érvényesüléséről beszélhetünk. Érvényesíteni kell pl. az Európa 2020 Stratégi célrendszerét, az az alapján a kohéziós politikai programokhoz meghatározott 11 tematikus célt azokban a területi, városi tervekben, amelyek közvetlenül EU források felhasználásához kötődnek, mint pl. regionális operatív programok vagy az integrált területi beruházások. (Vizsgálatunk alapvetően nem az EU támogatott beavatkozások tervezésére irányult, hanem az ország saját tervezési gyakorlatára, melyben azonban a kohéziós politikai források súlyának megfelelő mértékben belép az „uniós tervezés” is.)

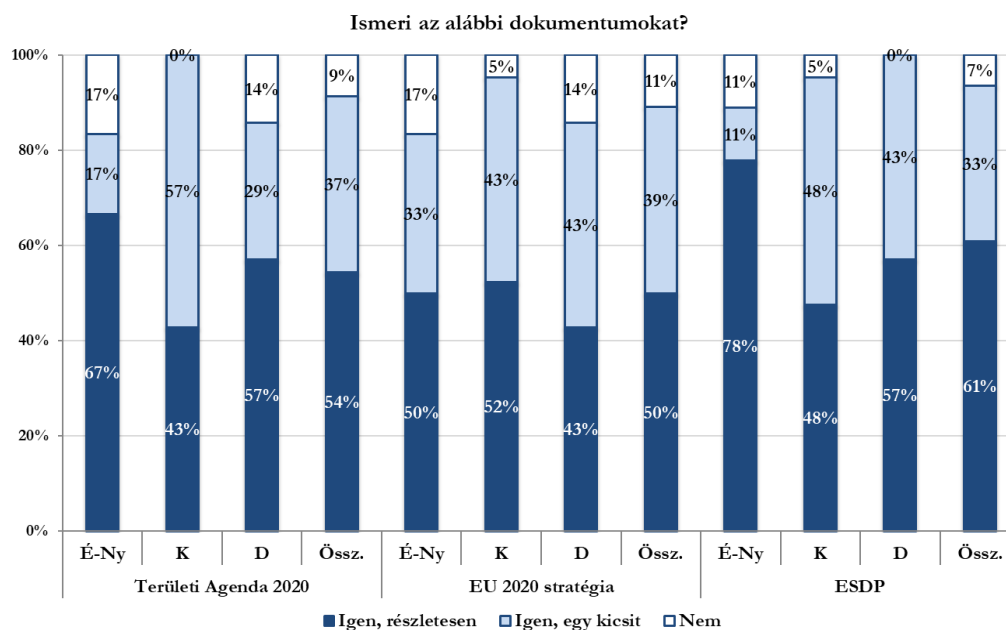
A TEM keretében a domináns EU alapparadigmáját (globális versenyképesség, a gazdasági növekedés), az Európa2020 növekedésorientált stratégia céljait, valamint a meghatározó térségi stratégiákra való hivatkozásokat és a korábbi stratégiák céljait is jelentős részben integráló Területi Agenda 2020 prioritásainak megjelenését vizsgáltam.

Mérése:

- Az Európai szintű térbeli tervezési dokumentumok ismerete a tervezési szakértők körében (TA2020, Lipcsei Karta, ESDP, Európa 2020)
- Az Európa 2020 célok (11 tematikus cél), mint témák megjelenése és felértékelődése a térbeli tervekben, a hagyományos területi és várostervezési témákhoz képest.
- A globális versenyképesség, növekedés célok megjelenése és ennek változása a tervekben
- Területi kohézió, területi tőke megjelenése tervekben
- Az Európa 2020 Stratégia, a Területi Agenda 2020, a Lipcsei Karta hivatkozása térségi és városi tervezési dokumentumokban
- A TA2020 prioritások megjelenése és ennek változása térbeli tervekben
- Európa2020, Területi Agenda 2020 célok és témák megjelenése az országos stratégiákban /tervekben
 - o (Indikátorok ld. az M6. mellékletben)

Eredmények

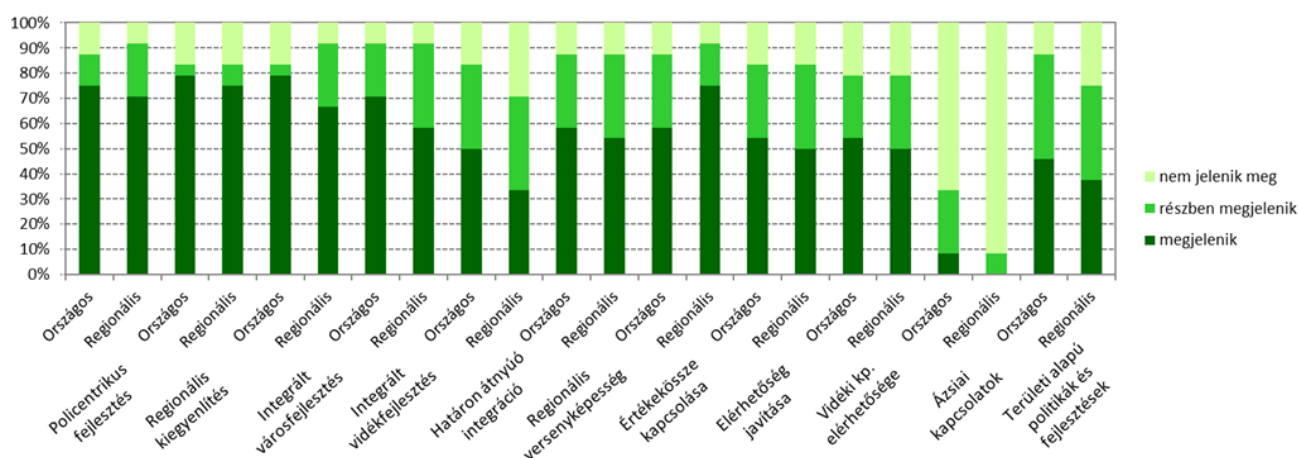
A témák és célok tartalmi adaptálásának első feltétele az, hogy a szakmai szereplők ismerjék a vonatkozó uniós dokumentumokat. A vizsgált körben a kiválasztott EU dokumentumok összességében széles körben **ismertek** voltak. A kérdőíves vizsgálat tanulsága szerint a térbeli tervezés szakemberei körében az ESDP a legismertebb, míg a legkevésbé a jelenlegi fejlesztéspolitikai periódus irányadó dokumentuma, az Európa 2020 stratégia ismert, bár még ezt is részleteiben is ismeri a válaszadók 50%-a. Országcsoportokat tekintve az látható, hogy az ESDP-t Észak-Nyugat Európában ismerik a leginkább és a keleti régióból a legkevésbé. Ugyanez a sorrend, bár kisebb különbségekkel a TA2020 (Területi Agenda 2020) esetében is, ami azért meglepő, mert ez Európa első Kelet-Közép-Európából koordinált térbeli fejlesztési dokumentuma. (A magyar elnökség idején fogadták el és a soron következő lengyel elnökség is aktívan foglalkozott annak továbbvitelével). Ez azt jelzi, hogy míg az európai térbeli stratégiák fontosabbak a régebbi, különösen az ESDP alakításában meghatározó szerepű országok szakmai köreiből, addig az uniós források tematikáját megadó Európa2020 a kohéziós politika fő hasznélvezőit jelentő kelet-közép-európai tagországokban a legismertebb. Az ESDP-t és a TA2020-at a kutatók, az Európa2020 Stratégiát a gyakorló tervezők ismerik jobban, míg a minisztériumi szektor e tekintetben a két csoport között helyezkedik el. (8/1. ábra)

8/1. ábra: A három meghatározó európai dokumentum ismerete a térbeli tervezés szakértőinek körében
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés)

Az európai dokumentumoknak az országos, regionális és városi tervdokumentumokban való **hivatkozása** messze a legerőteljesebben a keleti régióban tapasztalható, ami jelzi e térség adaptív hozzáállását és motiváltságot az Európai minták átvételére, míg ez a fajta hivatkozás az északnyugati országokban általában lényegesen alacsonyabb, csakúgy mint a déli országok csoportjában, amely – a jellemző urbanizmus hagyományához illően – a városfejlesztési témájú Lipcsei Karta esetében mutat magasabb, de a keleti régióét nem meghaladó hivatkozási gyakoriságot.

A legerősebb beágyazottsága az ESDP-nek van, amit még a három nem EU tag országban is széles körben ismernek. Az Európa2020 Stratégia és a Területi Agenda rendszeres hivatkozását az országos és regionális dokumentumokban szinte azonos arányba - 70% körüli mértékben – jelezték a válaszadók, míg a Lipcsei Karta hivatkozása lényegesen kisebb mértékben, érthetően inkább a városi dokumentumokban jelenik meg.

8/2. ábra: A TA2020-ban megfogalmazott európai térbeli fejlődési prioritások²⁶ megjelenése az országos és regionális dokumentumokban (az országok száma - 25 országra aggregált adatok - alapján)
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

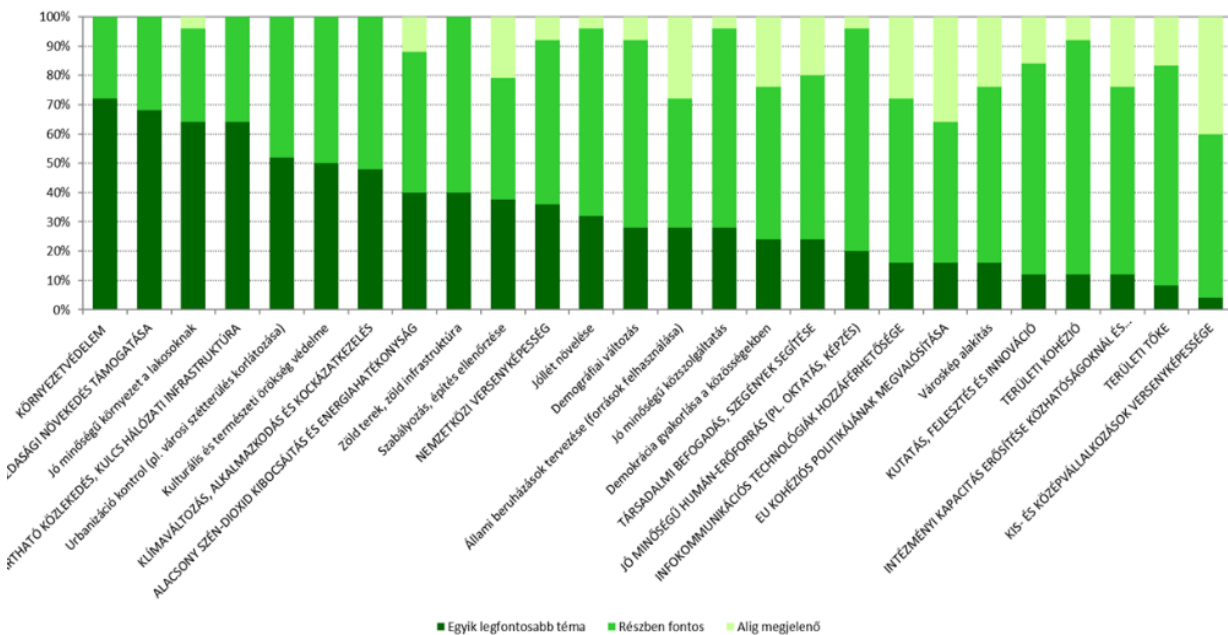
Az **európai területi (térbeli) prioritások** széleskörben áthatják az országok tervezési folyamatait. Főleg az országos tervek tartalma európaizált, hiszen a TA2020-ban kijelölt 9 prioritásra való hivatkozás az összes válaszadók közül 85-52% - a között jelezték az országos dokumentumokban, míg a regionális szintű dokumentumok esetében ez az arány valamivel alacsonyabb, 69 és 38% volt a lejobban ill. a legkevésbé hivatkozott célok esetében. (A 8/2. ábrán az országokra aggregált adatok látszanak.)

Regionális dokumentumokban a legfontosabb európai célokként a városok integrált fejlesztése (mint növekedési motorok), a térségek ökológiai, táji és kulturális értékeinek összekapcsolása és az ezekkel való gazdálkodás jelennek meg, amit a területileg kiegyenlített fejlődés, majd a policentrikus fejlődés követ, viszont a határon átnyúló és funkcionális terek integrálása az utolsó helyen szerepel. Az országos tervekben közel hasonló gyakorisági sorrendben jelennek meg az európai területi célok, azzal a különbséggel, hogy a területileg kiegyensúlyozott fejlődés áll itt az élen, míg az ökológiai-táji célkitűzés lényegesen hátrébb, a határokon átívelő és funkcionális terek pedig előrébb 62%-os értékkel szerepelnek. Az országcsoportok közötti különbségek vizsgálatánál azt a meglepő eredményt kaptuk, hogy a TA2020-ban megfogalmazott európai térbeli fejlődési prioritások a nem EU tag országokban is hasonló erősséggel jelen vannak. Norvégia és Svájc az

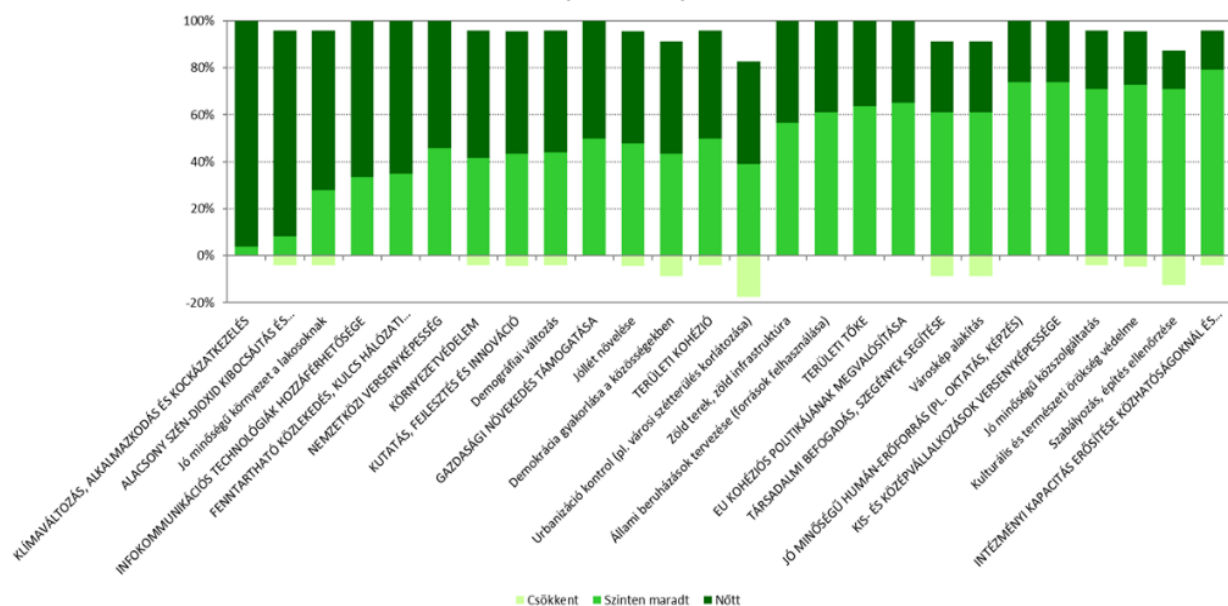
²⁶ Az Ázsiai kapcsolatok célkitűzés nem TA2020 cél, kontroll céllal került be a felmérésbe.

ESPON program tagjaként bekapcsolódik a térbeli fejlesztéssel kapcsolatos diskurzusokba, míg Szerbia a csatlakozási motivációja révén mutat jelentős érdeklődést az EU térbeli politikái iránt.

Különböző témakörök megjelenési aránya a területi tervekben, stratégiákban (2017)

Különböző témakörök megjelenési arányának változása a területi tervekben, stratégiákban (2002-2017)

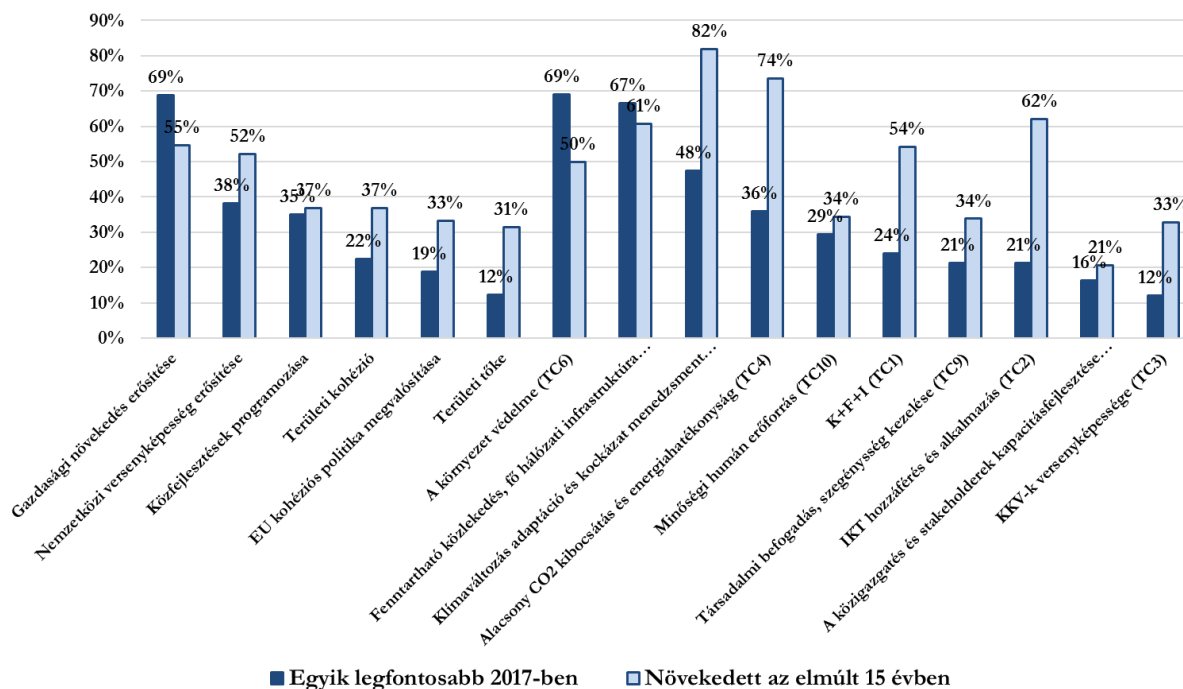

8/3. ábra: Témakörök megjelenése a térbeli tervekben és ennek változása (az országok száma - 25 országra aggregált adatok - alapján) Mj: A nagybetűvel jelzett témák az EU ún. tematikus céljai.

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

A területi és városi tervekben a jelenlegi kohéziós periódus támogatási területeit jelentő **11 tematikus cél** témáinak jelenléte is vizsgálatra került, amit a 8/3. ábrán a nagybetűs témák jelölnek. Megállapítható, hogy az egyébként hagyományosan kevésbé területi tervezési jellegű tematikus célok számottevően ma már jelen vannak a területi tervekben és e témák megjelenése az elmúlt 15 évben átlagon felül növekedett. A leggyakoribb tíz téma közül öt, a leginkább

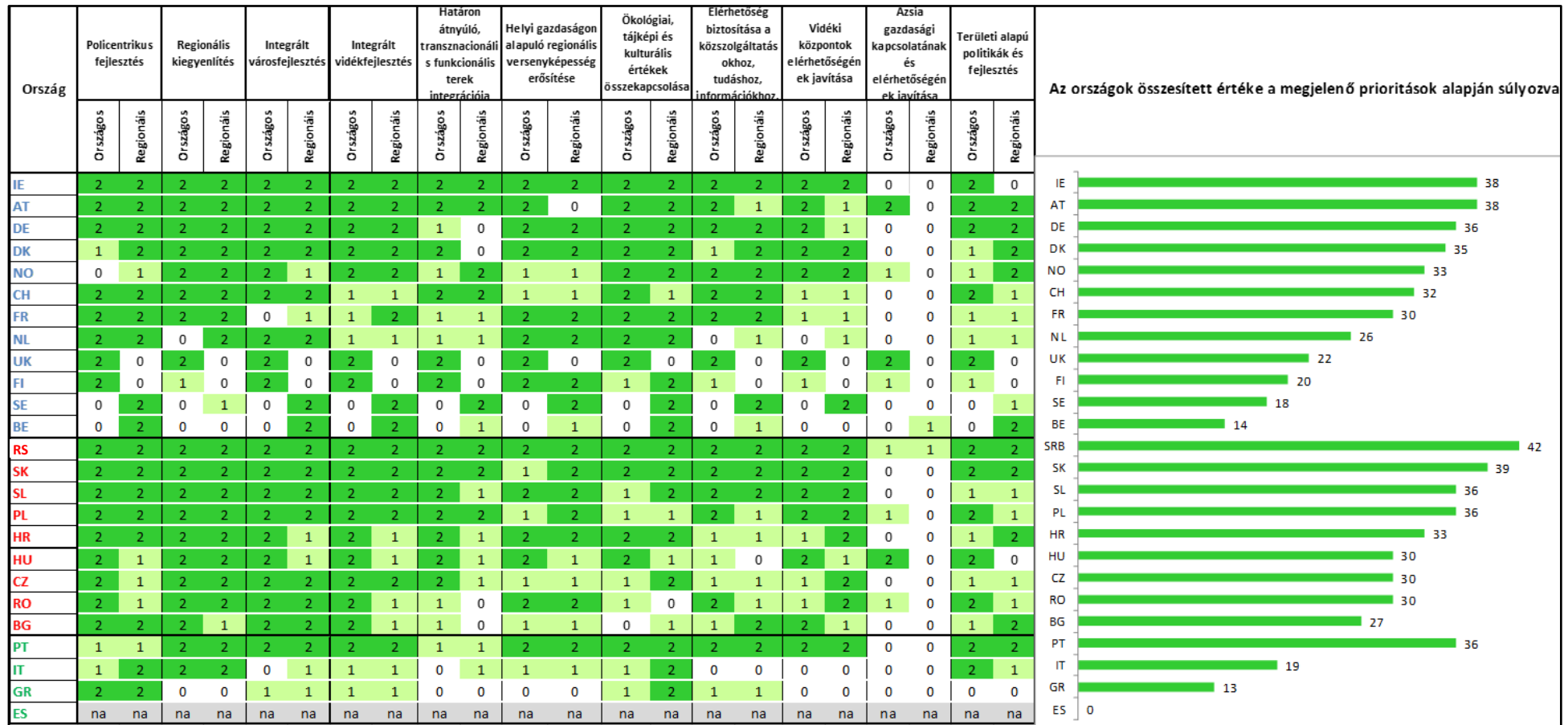
felértékelődő tíz téma közül pedig nyolc olyan van, amelyik a tematikus célok közé tartozik. A térbeli tervezés elsődleges slágertémája a klímaváltozás kezelése lett, de az alacsony CO2 kibocsátásra való átállás és érhető módon az IKT szektor fejlesztése is. Ugyanakkor az értékéhez képest nagyon fontos az, hogy a kutatás-fejlesztés innováció (K+F+I), mint kiemelt EU prioritás, de a kis- és középvállalatok (KKV) versenyképessége is a területi tervek tárgyává vált. A gazdasági növekedés és a versenyképesség a régi tagállamok esetében korábban is jelentősen jelen volt a térbeli tervezésben, viszont az új tagországok esetében e két téma nagyon erősen növekedett (8/4. ábra). Figyelemre méltó, hogy a jellegzetesen az EU tudományos-szakpolitikai (térbeli tervezési) diskurzusa által ösztönzött téma, mint a területi tőke is milyen jelentős szerepnövekedést tudott felmutatni.

8/4. ábra: Témakörök megjelenése és ennek változása a területi/városi/térbeli tervekben (valamennyi válaszadó alapján)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

Ha az európai területi prioritásoknak a megjelenését tekintjük a vizsgált országokban, akkor azt a képet kapjuk, hogy az európai országok egy jelentős részben közös térbeli fejlődési vízióval rendelkeznek. (8/5. ábra) Kétségtelenül igaz, hogy az EU szintén megfogalmazott témakörök és szándékok alapvetően ismertek az EU országok tervezői körében és a kormányközi együttműködéseknek és a szakmai közösségek partnerségeinek köszönhetően ezek a tartalmak vitathatatlanul áthatják a tervezési dokumentumokat. Ugyanakkor, miként a szakirodalom is felhívja rá a figyelmet, a tervezési dokumentumokban megfogalmazódó retorika gyakran eltér a valós fejlődési szándékoktól. Ennek az eltérésnek a mértéke egyenes arányban áll azzal, ahogyan a tervek nem képesek – vagy éppen nem is szándékoztak - a valóság alakítására. Az európai célok adaptálását ilyenkor más célok – pl. forrásszerzés, kommunikáció, igazodási vagy egyszerűen csak valamiféle „divat” - motiválhatják. Ezt az anomáliát az is okozza, hogy a tervek gyakran jelentős mértékben szakértői produktumok és nem tükrözik valódi politikai elkötelezettséget. A tervek előkészítő szakemberek pedig gyakran jelentősen beágyazódnak az európai szakmai közösségbe, miként az a TA2020, vagy az OFTK előkészítése során is történt.

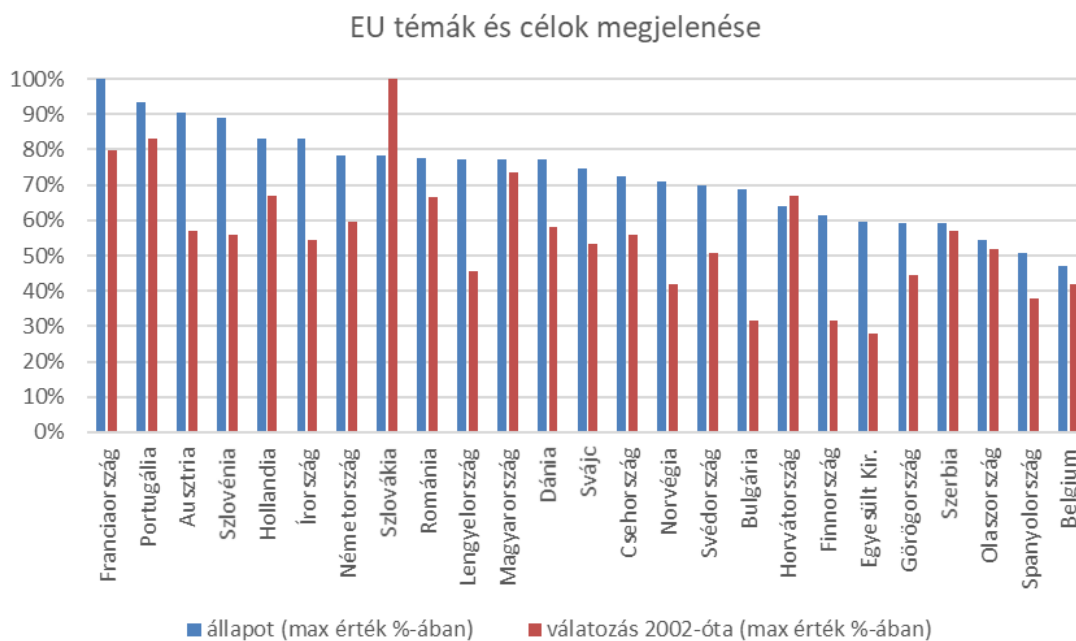

8/5. ábra: A TA2020-ban rögzített európai területi prioritások megjelenése országos és regionális térbeli tervezési stratégiákban/tervekben (országoként aggregált válaszok alapján)
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

Jelölések:	
A - Észak-Nyugat Európa	2 Jelen van
B - Kelet-Közép Európa	1 Részben jelen van
C - Dél-Európa	0 Nincs jelen

Szembetűnő Szerbia esete, ami még nem tagország, de tervei erőteljesen visszatükrözik az európai területi prioritásokat, annak ellenére, hogy egyébként maga dokumentum - érthetően - alacsony ismertségnek örvend a szakemberek körében. (Egyébként a Területi Agendát és szakértői háttérdokumentumát röviddel a megjelenés után szerb nyelven megjelentették.) Úgy tűnik a kelet-közép-európai tervezésben különösen erős ez az anomália, amit pl. a jelenlegi román területfejlesztési stratégiai dokumentum is mintáz, amely a Területi Agenda2020 célkitűzéseit nagyon erősen tükrözi, de az európaizáltság egyéb dimenzióiban ez nem igazolódik vissza (ld. további fejezetek).

Az európai területi prioritások és témakörök tartalmi átvételében **összességében** egy viszonylag kiegyenlített képet kapunk az európai tervezési rendszerekről. A régebbi tagországokban ezek a témák – melyeknek létrejöttét közülük sokan aktívan alakítottak – hagyományosan jelen vannak ill. szervesen alakulnak, míg az új tagországok közül sokan aktívak voltak a témakörök tartalmi adaptálásában. Elsősorban Dél-Európa országai, ill. a sok szempontból elkülönülő Belgium az, amelyek kevésbé vették át az európai célokat. Nagy-Britannia is relatíve hátrébb van ebben a sorban, ami arra vezethető vissza, hogy mint nagyon fejlett tervezési kultúrájú országban saját diskurzusai és témái is jelentősek a tervezésnek.

8/4. ábra: A TEM 1. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 5+4 mutató alapján (indikátorok ld. M6. mellékletben)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és dokumentumelemzés, 2017)

8.2. TEM 2. dimenzió: A földrajzi téralakítás átfogóbb koncepciójának szakpolitikai megjelenése

TEM 2. dimenzió:

Az európai térbeli fejlesztési stratégiák által vizionált térbeli tervezés a 2. fejezetben körülírt átfogó értelmezés elemeinek integrált gyakorlati alkalmazását szorgalmazza. Az átfogó téralakítási koncepcióban az e körbe tartozó, hagyományosan gyakran elkülönülő különböző tevékenységek (mint területi tervezés, településtervezés, regionális, környezeti és közlekedési tervezés, térhasználat alakítás, vagy akár régióra vonatkozó gazdaságfejlesztés tevékenységei) közös stratégiák, egységes szakpolitikai célrendszer, de akár közös (integrált) eszközök keretében mindjobban összekapcsolódnak. Felértékelődik a térbeli tervezés fejlesztéskijelölő szerepe és háttérbe szorul a városépítészeti szemlélet a területegységek tervezésében.

Az átfogóbb értelmezés érvényesülése tehát az európaizálódás modelljében azt jelenti, hogy létrejön egy olyan egységes, szükségszerűen integráló karakterű tervezési keretrendszer, amely egyaránt kiterjed a társadalom viszonyainak, a gazdaságnak és a fizikai tér (környezet, infrastruktúra, területhasználat) alakítására, miközben a fejlesztések is egyre inkább területi dimenziójú – azaz integrált – tervezés keretében jelölődnek kis. A téralakításnak ebben az átfogó európai értelmezésében kiemelt szerepet kap az ágazati (és funkcionális) politikák térbeli-területi hatásainak kezelése, azok térbeli összehangolása. E téralakító politika felértékelődő színterévé válik az országos szint, így ennek jellemző „tünete” az országos térbeli fejlesztési stratégia létrejötte, olyan országokban is, ahol a területi tervezés egyébként helyi és/ vagy regionális kompetenciába tartozik. Ez a fajta térbeli tervezés-fejlesztés (és annak részeként pl. a városfejlesztés is) elsősorban nem saját célrendszerrel rendelkező önálló politika, hanem más szakpolitikák megvalósítását - elsősorban sajátos integrált beavatkozási és összehangoló koordinációs képességével - biztosító eszköz.

Mérése:

- Országos térbeli (fejlesztési-tervezési) stratégia léte / e műfaj létrejötte
- Térbeli tervezési paradigma és ágazatok koordinálása az országos stratégiában/tervben
- A Területi Agenda2020 kulcs fogalmainak megjelenése az országos stratégiában/tervben (területi tőke, terület kohézió vagy hasonló, pl. területi harmónia)
- EU témák megjelenése a térbeli tervekben
- Területi tőke, területi kohézió fogalmak jellemző megjelenése térbeli tervekben 2017-ben és ennek változása 2002-óta.
- Ágazatok területi terveinek (politikáinak/programjainak) jelenléte városok és térségek vonatkozásában
- Ágazatok formalizált térbeli koordinációja régiókkal ill. városokkal szakpolitikájuk végrehajtásához kapcsolódóan (Hány ágazat rendelkezik ilyennel)
- Ágazatok térbeli (területi, városi) dimenziójának változása az elmúlt 15 évben és az ezzel kapcsolatos szakértői várakozások a jövőben
- Ágazatoknak üzenő integrált terület alapú stratégiák megjelenése különböző területi szinteken, ill funkcionális terekben
- Rendszerszerű térbeli monitoring működése
- Az urbanizmus- városépítészet témái jelenlétének változása a tervekben
- Monitoring és területi hatásvizsgálat megjelenése az országos tervben/stratégiában
- A monitoring funkció jelenléte és ennek változása a jellemző tervezési folyamatban
- Tervezési tradícióba tartozás és ennek változása 1997 -2006 között
(Indikátorok ld. az M6. mellékletben)

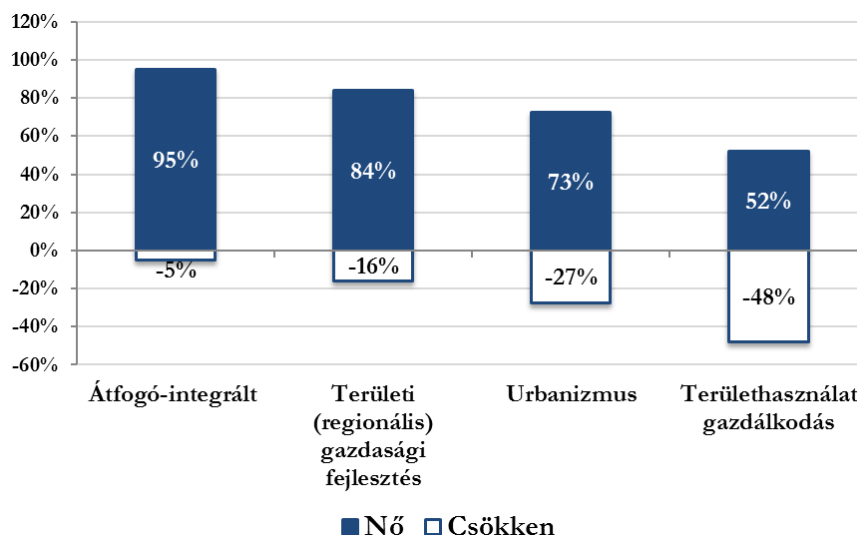
Bár az átfogó téralakítási koncepció terjedését európaizálódási hatásnak tekinthetjük, az egyes tagországok kiindulópontja ebben a folyamatban nagyon eltérő. Az észak-nyugat-európai

tervezési kultúrkör országainak jelentős részében jelen lévő átfogó integrált tervezési modell szoros kapcsolatban áll a térbeli tervezés koncepciójával, sőt több tekintetben alaptípusának is tekinthetjük. Ezekben az országokban a városi és térségi szintű tervezés hatóköre eredendően komplexebb. Ugyanakkor a regionális (területi)-gazdasági modell is szorosan kapcsolható azzal, hogy a gazdasági-társadalmi fejlesztést helyezi térbeli dimenzióba a terület alapú tervezésben.

Eredmények:

A vizsgált periódusban az **országos szintű térbeli stratégiáknak** széleskörű megjelenése volt tapasztalható. 2017-ben már az országokénti elemzésben vizsgált 24 országból 18-nak volt az ESDP műfajával rokonítható térbeli fejlesztési stratégiája vagy koncepcionális terve, továbbá az Egyesült Királyságon belül Wales, Skócia és Észak-Írország estében is a vizsgált időszakban jöttek létre ilyen jellegű térbeli stratégiák. (Angliában ilyen stratégia nincs – csupán országos irányelvek a térbeli tervezés számára, de szakmai kezdeményezések megindultak ebbe az irányba is (Ld. CFN 2017). További 12 országban ebben az időszakban jött létre ilyen műfajú dokumentum, vagy öltött korábban is létező országos terv műfaj ilyen térbeli stratégiai karaktert (pl. Magyarország esetében).

Az országos szintű térbeli/területi stratégiák tartalomelemzése körvonalazza azt a képet, hogy ezek a dokumentumok milyen mértékben hordozzák a spatial planning alapkoncepcióit (integrált karakter, eszközeiben diverz, explicit vagy implicit a területi kohézió, területi koordináció és integráció, vagy a „place bases” megközelítés szemléletét, mennyiben stratégiai dokumentumok (összegzését ld. M5. mellékletben). A „spatial planning” megközelítést egyértelműen követi az országos dokumentumok jelentős hányada (közel fele). Néhány példát kiemelve, Horvátország, Németország, Magyarország, Románia, Szlovákia, Wales, Észak-Írország, vagy épp Szlovénia dokumentumai területorientált helyzetelemzéssel, nemzeti szintű területi célkitűzéseket és terület-specifikus célokat egyaránt megfogalmazó területi célrendszerrel, azt megelőzően gyakran területorientált jövőképpel is rendelkeznek. Más dokumentumok egyfajta átmenetet képeznek a fejlesztési és rendezési tervezés között (Csehország, Hollandia, és az 1997-es flamand terv).

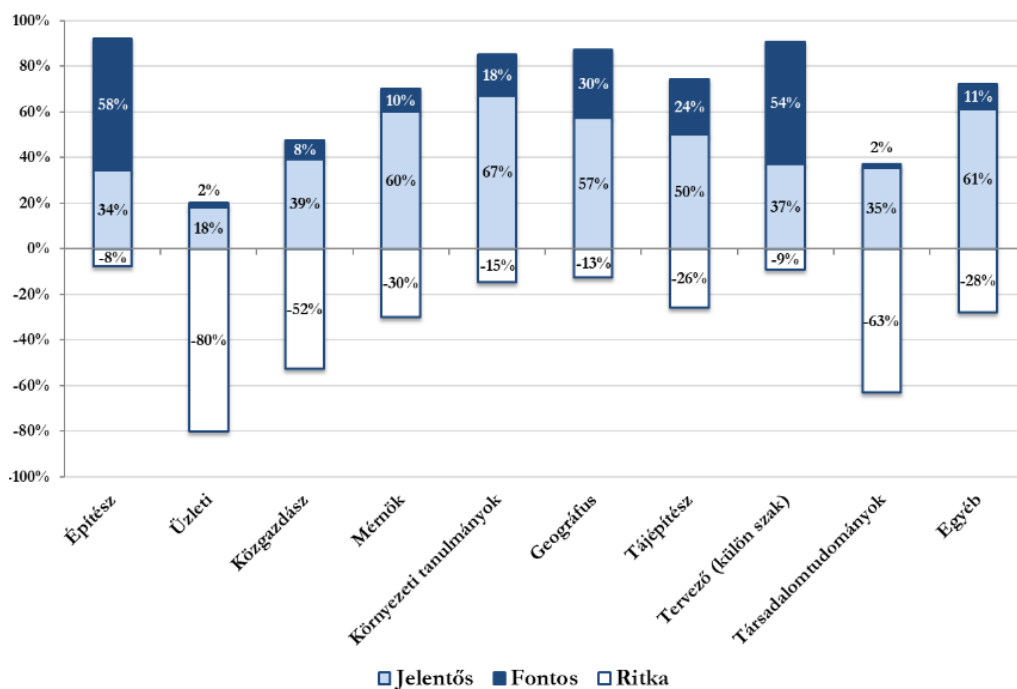

8/5. ábra: Az európai tervezési hagyomány modellek jelentőségnek változása a jövőben a várakozások szerint (valamennyi válaszadó alapján)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

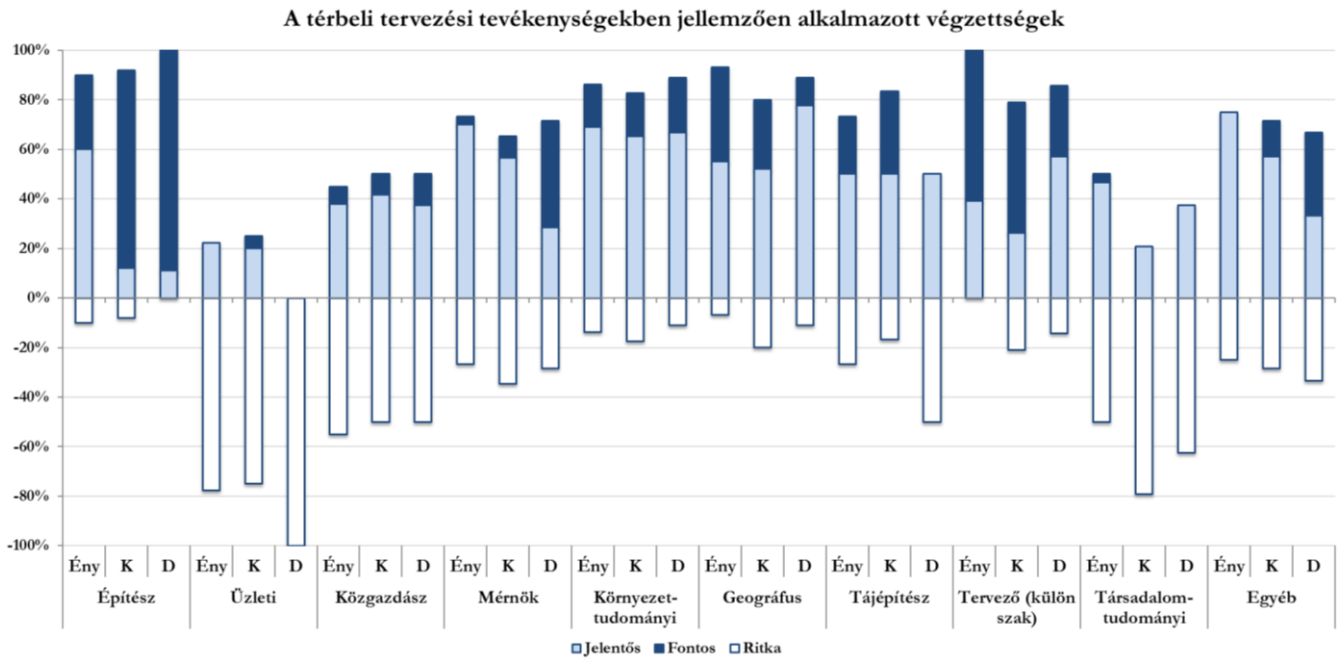
Az átfogó tervezési koncepció térnyerése beazonosítható a négy **európai tervezési hagyomány modell jelentőségének változásában** is (ezekről ld. 2.4. fejezet). Már a 2006-os ESPON Governance kutatás (Farinos Dasi 2006) is beazonosította az integrált átfogó tervezési modell számottevő terjedését és a regionális gazdasági modellbe tartozó országok számának növekedését is. Kérdőíves felmérésem alapján a szakértői várakozások is egyértelműen leginkább e két kategóriának a térnyerését jelzik, bár sok helyen az urbanizmus felértékelődéséről is beszámolnak, míg a területhasználat szabályozási modell szerepe egyértelműen visszaszorulóban van (ld. 8/5. ábra). Ugyanakkor meglepő módon 18 országban az urbanizmus valamilyen mértékű jövőbeli növekedését is prognosztizálják a megkérdezett szakértők.

Az átfogó értelmezésben háttérbe szorul a területi-városi tervezés technikai megközelítése, így a gyakorlati tervezésben dolgozó (tervező) **szakemberek szakmai háttere** is ennek megfelelően eltérő. A felmérés alapján a tervezés szakmai bázisában jelentős különbségek tapasztalhatóak Európa három nagy kultúr-regionális dimenziója mentén. Míg az észak-nyugati régióban az önálló tervezési végzettségük mellett a geográfusok, környezettudományi szakemberek jelenléte meghatározó, de a társadalomtudományi terület is magasabb, mint máshol, addig a déli régióban legerősebb az építészet és egyéb műszaki területek jelenléte, míg az üzleti végzettségük szinte hiányoznak e szakterületről. A keleti régió országaiban is az építészet a legerősebb, de összefüggésben az európaizálódási felzárkózással itt is megerősödött geográfus végzettséggel a tervezésbe bekapcsolódók aránya és a közgazdasági végzettség szerepe itt lett a legmagasabb, míg e régió sajátjaként relatíve magas arányban a tájépítész képzettség is képviselteti magát. Fontos leszögezni, hogy ez a változás az építészeti karokon nyújtott tervezési képzésekben is érvényesül, hiszen ezekben is jelentősen felértékelődött a társadalomtudományi tartalom (8/6, 8/7. ábrák).

8/6. ábra: A térségi dimenziójú tervezésben jellemzően alkalmazott végzettségek a válaszok %-a alapján (valamennyi válaszadó)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

8/7. ábra: A térbeli dimenziójú tervezésben jellemzően alkalmazott végzettségek a válaszok %-a alapján (valamennyi válaszadó)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

Az átfogó téralakítás érvényesülésének szempontjából **az ágazati politikák szerepe** meghatározó. Bár a térbeli tervezés hagyományos formái is valamilyen módon befolyásolják az ágazatok és a piaci szereplők adott lokalitáson belüli térbeli lehetőségeit, sok esetben a várostervezésnek, területi tervezésnek nem része az ágazati politikák térbeli formálása és koordinációja, hanem az ha jelen van, inkább az ágazati politikák minisztériumi részéről jelenik meg. Éppen ezért a vizsgálatban azt elemeztem - a kérdéseket elsődlegesen a minisztériumi célcsoportra fókuszálva –, hogy az országos szintű ágazati politikák mennyire tájékozottak. Egyrészt mennyire készítenek területhez (városi vagy térségekhez-régiókhoz) kötődő terveket, programokat, ill. valósítanak ilyen jellegű politikát, valamint azt, hogy léteznek-e rendszerszerű, azaz formalizált koordinációs mechanizmusai a területi szereplőkkel, konkrétan a városokkal és régiókkal. A 8/8. ábrán látható eredmény azt mutatja, hogy ez a tér-orientáció az észak-nyugat-európai régióban azokban az országokban van leginkább jelen, melyekben a térbeli tervezésnek hagyományosan természetes része az ágazati koordináció. A hagyományosan a regionális gazdasági tervezési stílusú francia rendszerben, ahol a területi és ágazati (országos) tervezés összekapcsolásának tervszerződéses hagyománya is ismert, valamint Hollandiában, melynek tervezési rendszere a középkorra visszanyúló hagyományát mutatja a koordinációnak és együttműködésnek, az átfogó integrált tervezési stílus egyik legfontosabb képviselőjeként. Az ágazatok koordinációja és térbelisége ugyanakkor gyengébb az Egyesült Királyságban, ami ahhoz is köthető, hogy a lényegében liberális-konzervatív társadalmi modellű (Vö. NADIN-STEAD 2012) országban az állam szerepe hagyományosan kisebb - s így az ágazati politikáké is -, míg a jelentős részben a magánszférát orientáló tervezés meglehetősen erősen, önálló ágazatként intézményesült. Ez azonban – részben a tervezés országos szintjének megerősödésével – legalábbis Wales, Skócia és Észak-Írország esetében – számottevően változik, az állami gazdasági kormányzás felértékelődésével együtt az ágazatok területi szerepe is erősödik. Magyarországon az egyes ágazatok területi orientációja és területi elvű összehangolása csak mérsékelten nyert érdemi teret annak ellenére, hogy az 2014-es OFTK már közös stratégiában kezelte e területi és az ágazati fejlesztéseket. A mediterrán országokban a legalacsonyabb az ágazatok területi dimenziója és koordinációja. (Spanyolország esetében erre nem is sikerült érdemi visszajelzéseket kapni, ami önmagában is jelzés értékű.)

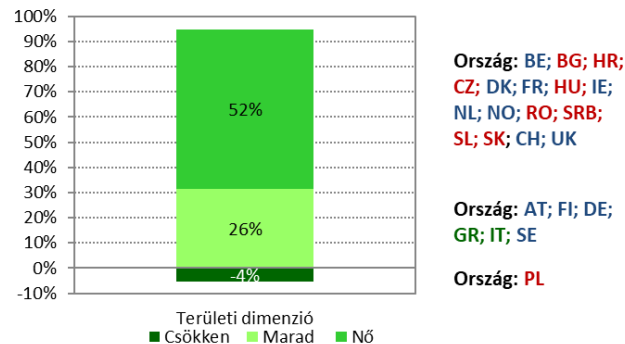
Ország	Változás (2017-2030)	Gazdaság politika		Környezet politika		Szociál-politika		Foglalkoztatás és oktatás		K+F+I politika		Közlekedés és infrastruktúra		EU Kohéziós politikájának		Az egyes országok összesített értéke a területi dimenzió jelenléte alapján súlyos	
		Regionális	Városi	Regionális	Városi	Regionális	Városi	Regionális	Városi	Regionális	Városi	Regionális	Városi	Regionális	Városi		
FR	Tervek, programok	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	FR	56
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2		
NL	Tervek, programok	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	NL	55
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2		
NO	Tervek, programok	2	1	2	1	0	1	1	1	2	2	2	2	2	2	NO	43
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	0	2	0	2	2	2	2	2	2	2	2	0		
DE	Tervek, programok	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	DE	40
	Koordináció a végrehajtásban	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2		
CH	Tervek, programok	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	2	2	0	0	CH	40
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	0	0		
IE	Tervek, programok	2	2	2	1	1	1	0	2	0	2	0	2	2	2	IE	38
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	2	2	0	2	0	0	2	0	0	2	2	2		
DK	Tervek, programok	1	1	1	1	0	1	0	1	0	0	2	2	1	1	DK	34
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	2	2	2	2	2	0	0	0	2	2	2	2		
AT	Tervek, programok	1	2	1	2	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1	AT	32
	Koordináció a végrehajtásban	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2		
UK	Tervek, programok	1	2	1	2	1	1	0	2	1	2	1	2	1	0	UK	31
	Koordináció a végrehajtásban	1	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0		
BE	Tervek, programok	2	0	2	0	0	0	1	0	0	0	2	2	2	2	BE	29
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2		
FI	Tervek, programok	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	2	0	1	0	FI	16
	Koordináció a végrehajtásban	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	2	0		
SE	Tervek, programok	2	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	SE	11
	Koordináció a végrehajtásban	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0		
SL	Tervek, programok	2	2	2	2	2	2	1	2	1	1	2	2	1	1	SL	51
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2		
CZ	Tervek, programok	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	2	2	CZ	46
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2		
HR	Tervek, programok	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	HR	42
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	0		
BG	Tervek, programok	1	1	2	2	1	1	0	0	0	0	2	2	1	2	BG	37
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	2	2	2	2	2	0	2	0	2	2	2	0		
PL	Tervek, programok	1	1	1	1	0	1	1	0	0	1	2	2	2	0	PL	37
	Koordináció a végrehajtásban	-1	2	2	2	0	2	2	2	2	2	2	2	2	0		
HU	Tervek, programok	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	2	2	2	2	HU	34
	Koordináció a végrehajtásban	1	2	0	2	0	2	0	0	0	2	2	0	2	2		
RO	Tervek, programok	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	1	1	2	RO	20
	Koordináció a végrehajtásban	1	0	0	2	0	2	2	2	0	0	2	0	2	0		
SRB	Tervek, programok	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	SRB	12
	Koordináció a végrehajtásban	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
SK	Tervek, programok	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	SK	0
	Koordináció a végrehajtásban	1	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na		
PT	Tervek, programok	1	1	2	2	1	1	0	1	0	1	1	2	2	2	PT	31
	Koordináció a végrehajtásban	na	0	0	2	2	0	0	0	2	0	0	2	2	2		
IT	Tervek, programok	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	2	IT	14
	Koordináció a végrehajtásban	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2	2	2	0		
GR	Tervek, programok	0	1	1	2	2	0	1	0	1	0	0	1	1	1	GR	12
	Koordináció a végrehajtásban	0	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na		
ES	Tervek, programok	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	ES	0
	Koordináció a végrehajtásban	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na		

A - Északi országok	1. Női fog	2. Területi dimenzió jelen van
B - Kelet-európai országok	0. Szinten marad	1. Területi dimenzió részben jelen van
C - Déli országok	-1. Csökkeni fog	0. Nincs területi dimenzió

8/8. ábra: A területi dimenzió megjelenése az ágazati politikákban az egyes országokban (országokként aggregált válaszok alapján)
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

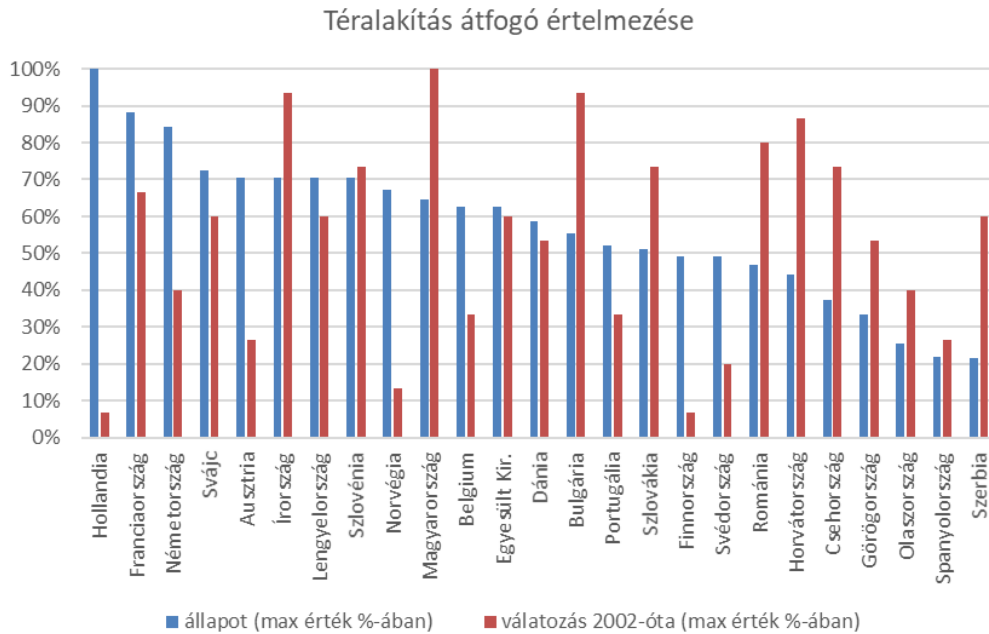
A vizsgált **hét szakpolitikai terület** közül a területi tervezettség érthetően legerősebb a közlekedési politikában, amit térségi-régiós szint esetében a környezetpolitika és az EU forrásokhoz kötődő kohéziós politika megvalósítása, majd a városok vonatkozásában a gazdaságpolitika követ. A formalizált területi koordináció a közlekedési politika után a kohéziós politika, majd a környezet és gazdaságpolitika, a városok esetében pedig a szociálpolitika, majd foglalkoztatási, környezeti és gazdaságpolitika egyenlő súllyal van jelen. A Kutatás-fejlesztési innovációs politika területi dimenziója még nem érzékelhető, bár ez az intelligens szakosodási stratégiák (S3) megjelenésével várhatóan rövid időn belül változni fog. Ugyanakkor jelentős különbségek mutatkoznak az egyes országcsoportok között. A gazdasági politikák területi karaktere – mind tér-specifikus tervek és programok, mind a területi koordináció tekintetében – lényegesen erősebb az észak-nyugati országok körében.

A **jövővel** kapcsolatban meglehetősen széleskörű egyetértés mutatkozik abban, hogy az ágazatok területi dimenziója és így tudatos szerepe a térségi fejlődésben fokozódni fog. A kulcsszakértők döntő többsége, 71%-a szerint a jövőben nő ennek szerepe, a keleti régió országai, ill. az új tagországok között pedig még jelentősebb (85-86%) ez a várakozás. Az a tény, hogy az ágazatok területi koordinációjának erős felértékelődése mellett a városi és területi tervezés társadalmi szerepét és reputációját tekintve a többség meglehetősen borúlátó (ld. 8/26. ábra), arra enged következtetni, hogy a térségi politikák értelmezésének átalakulása a TEM2 dimenzióban jelzett feltételezések mentén valóban érvényesül (8/9. ábra). A hagyományos város- és területi tervezéssel szemben egy jobban az ágazati politikák által dominált térségi politikára van tehát kilátás.

8/9. ábra: A térségi dimenzió ágazati politikákban való megjelenésének változása a következő évtizedben a szakértői várakozások alapján (országokként aggregált válaszok alapján)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

8/10. ábra: A TEM 2. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 7+6 mutató alapján (indikátorok ld. M6. mellékletben)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és dokumentumelemzés, 2017)

A TEM2 különböző mutatóinak összesítése alapján az látható, hogy a térbeli tervezés átfogó értelmezésének szintje az észak-nyugat-európai országokban, dinamikája pedig főként kelet-közép-európai régióban magas. Ez a tervezésértelmezés jelentős részben az észak-nyugati tervezési kultúrkör hagyományos, vagy legalábbis ezen országokban hamar kikristályosodó modelljét közvetíti – főként azokét, melyek az ESDP meghatározó alakítói voltak. Ez azonban nem szükségszerűen az Európai Unióhoz kapcsolódik, hiszen Svájc is a legmagasabb értékeket kapta ez európaizáltság tekintetében.

A térbeli tervezési értelmezés megjelenésének dinamikája alapján a 2003 óta csatlakozó keleti EU tagországok voltak a leginkább aktívak, de még a csupán tagságra készülő Szerbia is viszonylag aktív volt. Ez figyelemre méltó különbség az ESDP 2007-es megvalósulásának értékelésekor rögzített helyzethez képest, amikor a kelet-közép-európai országok még lényegesen kevésbé mutatták az ilyen jellegű jegyeket, mint a mediterrán országok (ld. 4.2.2. fejezet).

Ez a fajta térbeli tervezési politika a hagyományosabb város- és területi tervezésen túl a városi és - egyre inkább térségi- kormányzásból valamint az ágazati-funkcionális politikák területiesedéséből és fokozódó koordinációjából is konstruálódik. Bár az ennek az átfogó térbeli tervezési politikának alapját jelentő országos stratégiák nagy számban jöttek létre a vizsgált 15 évben, azt, hogy ezek mennyire szervesülnek intézményesült egységes térbeli tervezési politikákká, még nem lehet megítélni.

8.3. TEM 3. dimenzió: Új terek létrejötte

TEM 3. dimenzió

Az térbeli tervezés európaizálódása a politikák, beavatkozások és partnerségek térbeli léptékeinek, tereinek és szintjeinek átalakítását hozza magával, (rescaling) a többszintű kormányzáshoz kapcsolódóan. A térbeli tervezés az adminisztratív, és politikai kompetenciához rendelt téregységektől eltérően olyan új terekre irányul, melyek valamilyen együtt kezelendő funkció vagy partnerség mentén szerveződnek, melyekhez kapcsolódóan többféle szereplő együttműködése valósul meg, a hozzájuk kapcsolódó felelősségek, s gyakran határaik is képlékenyek. Az új típusú tervezés jellemzően maga kreálja a „puha” tereket, pl. egy közös stratégia létrehozása által. Ezek gyakran viszonyítási (relációs) terek (pl. városi erőter, hálózat, partnerségek) és nem poligonként ábrázolható földrajzi térségek. A 2014-ben kezdődő periódusban a kohéziós politika már kifejezetten ösztönzi, bizonyos eszközökhöz elvárásaként jelöli meg a többnyire ilyen funkcionális tereket célzó térségi-hely alapú integrált stratégiákat. (Az európai puha terekkel kapcsolatos legfontosabb szakirodalmi megállapításokat ld. 4.2.4.)

Új térnek tekintem azt is, ha az Európai Unió politikái – elsősorban a kohéziós politika – hatására az integrált tervezés-fejlesztés új területi szinten jelenik meg. Az Európai Unió (saját, új) terének konstruálásához járul hozzá az is, amikor az országok, régiók, városok, térbeli terveikben az Európai térbe, annak viszonyrendszerében pozícionálják magukat. Az Európai Unió térbeli tervezése különösen szorgalmazza a határon átnyúló terek tervezését, fejlesztését, egyfajta közös governance jegyében, mint az európai területi együttműködések tereit jelentő határon átnyúló programtárségek és a makroregionális stratégiák régiói, vagy tágabb értelemben a transznacionális programok régiói is.

A funkcionális terek legjellemzőbb példája a csomóponti régiók mintáját megjelenítő városségió (funkcionális várostérségek alapján), metropolisz régió, de ezek egyéb funkcióhoz kapcsolódó terek is lehetnek (pl. védett területek, nagyobb infrastruktúra beruházás terei, idegenforgalmi régiók, stb.), de természetesen ezek nem szükségszerűen újkeletűek. A puha terek megjelenése szorosan kapcsolódik a government-ből való átmenethez a governance-be, amely a rögzített felelősségi köröket és ehhez tartozó kompetencterületeket is átszabja, jelentős teret engedve a nem formális szereplőknek, a kooperációra, közös jövőképre és mindennek előtt a nem szabályozásból adódó partnerségre és kooperációra.

Mérése:

- EGTC-ben való részvételek száma (tag, székhely)
- Új terek megjelenése az országos stratégiában/tervben
- Határon átnyúló tervezés és változása
- EU makroregionális stratégiákban való részvétel
- Makroregionális tervezés szerepének változása
- Városségiós tervezés megjelenése
- Egyéb funkcionális terek
- Új területi szint megjelenése a tervezésben (EU hatással összefüggésben)
- (Indikátorok ld. az M6. mellékletben)

Eredmények:

A tervezés-fejlesztés új, jellemzően magasabb területi szintjének megjelenése a kelet-közép-európai országokban az EU regionális (kohéziós) politikájának ösztönzéséhez vagy akár ettől függetlenül, de jellemzően az európaizálódáshoz kötődően jelenik meg. Ez jellegzetesen a NUTS 2-es szintű tervezés-fejlesztés megjelenését jelenti (ld. 8/11. ábra). A létrejött régiók vagy kizárólag EU forrásra szervezett programrégiók lettek (Románia), vagy adott esetben közigazgatási értelemben is intézményesültek (Lengyelország), vagy akár a létrejöttüket követően egy idő után megszűntek (Magyarország). Az Egyesült Királyságban pl. a középszint alakulásával kapcsolatban kettős folyamat érvényesül: míg Wales, Skócia és Észak-Írország önálló térbeli stratégiai tervezése kibontakozott e másfél évtizedben, addig Angliában a korábban megjelent térségi léptékű – regionális - szintje a tervezési rendszernek gyakorlatilag megszűnt a 2011-től megindult tervezési reform nyomán.

8/1. táblázat: A NUTS2 szintű tervezés megjelenése ill. eltűnése tervezési típusonként 2002-2017 között (országok neve és száma)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és interjúk, 2017)

Térbeli koncepció/stratégia		Területhasználati (fizikai) terv		Integrált fejlesztési stratégia (több ágazatra)	
megjelent	eltűnt	megjelent	eltűnt	megjelent	eltűnt
Bulgária	Magyarország	Bulgária	Dánia	Horvátország	Magyarország
Csehország	Szerbia	Csehország	Szlovénia	Írország	
Írország	Egyesült Királyság	Románia		Hollandia	
Litvánia		Szerbia		Románia	
Szlovénia				Szerbia	
				Szlovénia	
5	3	4	2	6	1

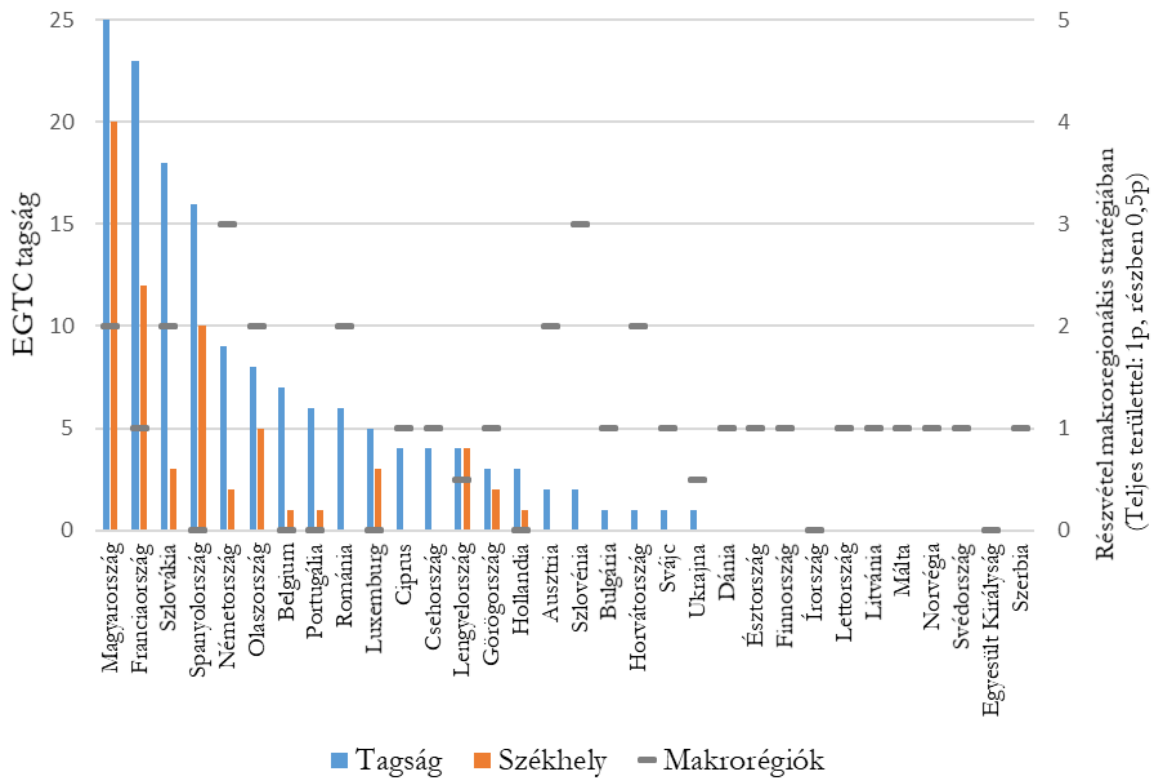
Az országos stratégiák, tervek elemzése²⁷ alapján láthatóvá vált, hogy a korábban a határokon belüli térrel foglalkozó tervezéssel szemben szinte minden országban megjelent **az országnak az európai térben való pozícionálása**, gyakran a stratégiai céljaik közé is került a külső (tér)kapcsolataiknak alakítása is. Az országok és régiók saját területet az Európai tér részeként, pl. az EU politikák által definiált keretek közegében bontják ki.

Az európai térbeli tervezésben a **szupranacionális** térbeli tervezési törekvések - saját territórium híján - szükségszerűen új terek létrehozására irányulnak, de az országok saját tervezési rendszereiben is határozottan jelentkezik a tervezés új földrajzi kereteinek megjelenése (ld. 3.3. fejezet). A tagállamok tervezési rendszereinek transzformációját is befolyásolják az Európai Bizottság által irányított **makroregionális stratégiák** és a támogatási rendszerrel ösztönzött és **határon átnyúló együttműködési térségek** létrejötte. A négy makro-regionális stratégia top down módon, az Európai Bizottság levezénylésével jött létre, de a stratégia kialakításában és főként koordinatív érvényesítésükben az érintett tagállamok aktív szerepet játszanak (8/11. ábra).

Az intézményileg stabil struktúrákat jelentő **Európai Területi Együttműködési Társulások** (EGTC) létrehozásában nagyon különböző mértékben aktívak az európai országok és a motivációk is különbözőek. Míg az Egyesült Királyság esetében a sziget helyzet akadályozza a határon átnyúló térségi kooperációkat, Észak-Európában az országok közötti együttműködésnek régebb óta

²⁷ Abból a szempontból, hogy a vizsgált dokumentum az adott ország Európán belüli térbeli szerepét, funkcióit elemzi-e a dokumentumok három kategóriába kerültek besorolásra, aszerint, hogy a helyzetelemzésben, vagy később a célok, prioritások között megjelenik-e az európai tér, vonatkozó térképet alkalmaz-e / mindez csak korlátozottan, közvetve, vagy a két szempontból csak az egyik teljesül / egy szempont sem teljesül.

nincsenek olyan akadályai, melyek lebontásához új jogi formára lenne szükségük, addig a kontinentális Európában sok esetben a határok elválasztó szerepét határozottan csökkentő térségi érdekek vannak jelen. Az e tekintetben legaktívabb Magyarország esetében pl. a történelmi múlt és a határon túli nemzetrészekkel való kapcsolódások is kiemelten fontosak az EGTC-k alakításában, melyet kormányzati politika is kifejezetten támogat.

8/11. ábra: Az országok szerepvállalása európai makro-regionális stratégiákban és az EGTC-kben
 Forrás: European Committee of Regions²⁸ és az Európai Bizottság²⁹ nyilvántartása alapján saját szerkesztés (2017)

Az országok közel egyharmadában a határon átnyúló stratégiai tervezés az elmúlt 15 évben jelent meg.³⁰ Összesen 11 országban jött létre vagy vált számottevő jelentőségűvé térségi stratégia és/vagy integrált természetű fejlesztési stratégia határon átnyúló terek vonatkozásában (8/2. táblázat).

A határokon átnyúló tervezésekben egyértelműen negatív dinamikáról Szerbia és Horvátország számolt be, ahol Jugoszlávia dezintegrációja tükröződik e folyamatban.

Hogy ezek a határon átnyúló együttműködések mennyire szervesülnek a tagországok saját tervezési rendszerében, az változó. Többnyire nem jelentenek új szabályozott tervtípust, de kétségtelenül befolyásolják azt források és kooperációs lehetőségek biztosításával, de bizonyos értelemben a hazai tervezési mozgástér szűkítésével is.

²⁸ <https://portal.cor.europa.eu/egtc/CoRAactivities/Pages/welcome.aspx>

²⁹ http://ec.europa.eu/regional_policy/hu/policy/cooperation/macro-regional-strategies/

³⁰ Míg a makroregionális stratégiákban való részvételre tényszerű adat volt elérhető, addig a határon átnyúló tervezésről a kérdőíves felmérés segítségével elsősorban a jelentőségének változása volt mérhető, mert az állapot megítélése függött a válaszadók, meglehetősen nagy szórást mutató saját értelmezésétől.

8/2. táblázat: A határon átnyúló terekhez kötődő tervezés változása a vizsgált 30 országban
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és interjúk, 2017)

		Nincs változás		Változás		
		Nincs	Volt és van	Eltűnt	Megjelent	
		Sem 2017-ben sem 2002-ben	2017-ben és 2002-ben is	2002-ben igen, 2017-ben nem	2017-ben volt, 2002-ben nem	Mely országokban jelent meg
Határon átnyúló terek	Térbeli perspektíva/koncepció/stratégia	11	7	3	9	BG, FR, DE, IE, LT, LUX, PL, SL, CH
	Fizikai/területhasználat szabályozó terv	25	2	1	2	FR, IE
	Építésszabályozás	31	2	1	0	
	integrált fejlesztési stratégia több ágazatra	18	4	1	7	AT, BG, HR, FR, IE, RO, CH
Makroregionális tér	Tér perspektíva/koncepció/stratégia	12	8	2	8	CZ, DE, LT, PL, RO, SL, SE, HU
	Fizikai/területhasználat szabályozó terv	27	2	1	0	
	Építésszabályozás	28	1	1	0	
	integrált fejlesztési stratégia több ágazatra	21	5	1	3	DE, RO, HU

A felmérés alapján a különböző funkcionális terek közül egyértelműen a városregió lett a leggyakoribb megjelenő forma. Az elmúlt vizsgált másfél évtizedben térbeli koncepció ill. stratégia az országokénti vizsgálatba bevont országok egyharmadában, míg 11 esetben integrált multiszektorális stratégiák készítése jelent meg **városregióra** vonatkozóan. A városregiók alakítása tipikusan a gazdaságpolitika és a térbeli tervezés integrálódásának kerete. Szemléletes példája ennek a walesi kormány által egy 2012-es tervtanulmány alapján versenyképeségi célból létrehozott Swansea Bay Városregió, ami 2017-ben már egy egymilliárd fontos fejlesztési megállapodást hozott, melynek kétharmadát a magánszféra investálja a régióba a walesi és a londoni kormány részei mellett.

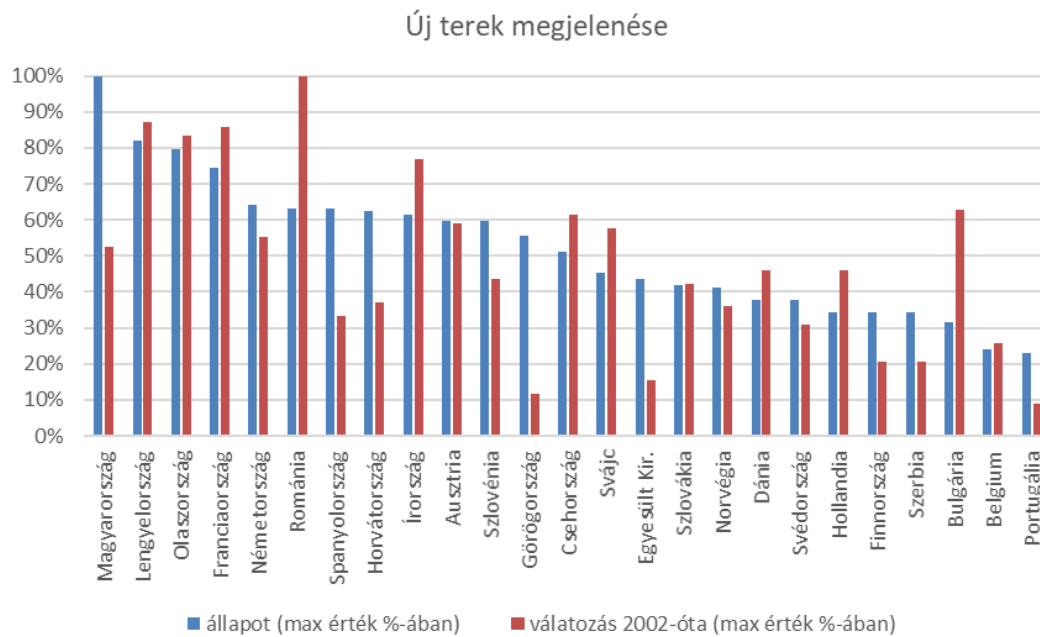
Az **egyéb jellegű, funkcionális térségek** sokféle okból jönnek létre és korábban is széleskörben jelen voltak. Az újonnan megjelentek jellemzően egy-egy térség fejlődési kihíváshoz (pl. Bulgáriában a Fekete-tenger partvidékének gazdasági és idegenforgalmi okokból felgyorsult urbanizálódásának kezelése) vagy környezeti okokból (pl. Hollandia) esetleg jelentősebb kormányzati programhoz, jellemzően gazdaságfejlesztési célokhoz (pl. kelet-lengyelországi felzárkózási program) kapcsolódik. Az új terek kialakításához, funkcionális integrált tervezésükhöz közvetlen impulzust ad a 2014-től indult új kohéziós politika, amelyben az ún. funkcionális/rugalmas földrajz elve mentén a korábban erősebben a régiókra szabott beavatkozási rendszer helyett a funkcionális-probléma alapú terekre szabott stratégiákra szabott eszközök kerülnek előtérbe, mint pl. az ITB vagy a CLLD (ld. 9. fejezet).

8/3. táblázat: Városrégiókhöz és egyéb funkcionális terekhez kötődő tervezés változása a vizsgált 30 országban

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és interjúk, 2017)

		Nincs változás		Változás		
		Nincs	Volt és van	Eltűnt	Megjelent	
		Sem 2017-ben sem 2002-ben	2017-ben és 2002-ben is	2002-ben igen, 2017-ben nem	2017-ben volt, 2002-ben nem	Mely országokban jelent meg
Városrégió	Tér perspektíva/koncepció/stratégia	10	10	2	8	IE, IT, LT, NL, PL, SI, CH, NO
	Fizikai/területhasználat szabályozó terv	17	11	0	2	IT, PL
	Építésszabályozás	24	6	0	0	
	integrált fejlesztési stratégia több ágazatra	13	4	1	12	AT, HR, CZ, DK, FR, DE, IE, IT, LU, PL, RO, CH
Egyéb funkcionális ill. fuzzy tér	Tér perspektíva/koncepció/stratégia	22	5	1	2	LT, PL
	Fizikai/területhasználat szabályozó terv	23	7	0	0	
	Építésszabályozás	27	3	0	0	
	integrált fejlesztési stratégia több ágazatra	21	8	0	1	RO

Az új terek létrejöttét tekintve a kompozit mutató alapján kialakult állapot és változási sorrend alapján nem lehet egyszerű következtetéseket levonni a különböző országcsoportokról (8/12. ábra). Az élen álló Magyarország értékei jelentős részben azon alapulnak, hogy a legtöbb EGTC annak határain jött létre komplex térségfejlesztési céllal a kárpát-medencei integrálódásunk küldetése által is motiváltan, Lengyelország pedig a városrégiós fejlesztések mellett kötelezte el magát. Több országban tapasztalható, hogy az európaizálódáshoz kapcsolódóan új területi szintek ill. funkcionális terek a kilencvenes évek végén, kétezres évek legelején már jöttek létre, majd a vizsgált időszakban ezek egy része megszűnt, ami a módszertanommal negatív dinamikát jelentett. A már emített brit regionális tervezési szint megszüntetése mellett említendő Hollandia, ahol a 2008-as tervezési reform hozta létre az ország számos városa (ill. egy várospárja) körül a városrégiók rendszerét, melyek mára az újabb reform keretében néhány kivétellel megszűntek. Magyarországon a kétségkívül európai uniós hatásra (is) megszervezett hét NUTS 2-es szintű régió tervezési-fejlesztési funkcióját szüntették meg a 2012-es reformok ismét az önkormányzati jogkörrel rendelkező (azaz formálisabb és legitimebb, de kevésbé governance jellegű) megyei szintet helyezve a regionális fejlesztés kulcsszereplőjévé, de a kistérségi társulások helyi partnerséget megjelenítő, szintén részben EU ihletett rendszere is lényegében megszűnt. Mindez nem változtat azon a tényen, hogy a különböző funkcionális terek Európa- szerte részévé váltak a térbeli tervezésnek, amelynek fluktuációja talán annak „puha” jellegéből is következik.

8/12. ábra: A TEM 3. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 5+7 mutató alapján (indikátorok ld. M6. mellékletben)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és dokumentumelemzés, 2017)

8.4. TEM 4. dimenzió: Tervezési eszközök hangsúlyváltozása: Puha és integrált eszközök térnyerése

TEM 4. dimenzió

Ahogy a térbeli tervezésben a téralakítás átfogóbb értelmezése nyer teret, a governance felváltja a formalizált kormányzást, a tervezési eszköztára is szükségszerűen kibővül, míg a tervezés „puha” formái kezdenek Európa- szerte megjelenni. Eszköznek a tervezés azon közvetlen kimenetét tekintem, ami annak érvényesüléséhez vezet. Ez hagyományosan maga a tervdokumentum volt. A „puha” értelmezésben azt jelenti, hogy a tervezés szabályai és eszközei egyre kevésbé formalizáltak, és egyre kevésbé egyértelmű jogszabályi meghatározottságuk (vö. FARINÓS DASI 2006).

Csökken a formalizált eszközök súlya, főként a szabályozási eszközök (területhasználat, építés) szerepe és erősödnek a stratégiai jellegű, keretrendszerter adó tervi műfajok, mint pl. a stratégia, jövőkép-perspektíva, koncepció, melyek a cselekvések eddiginél tágabb körének, általában nem kötelező jellegű orientálását adja. A megvalósulást inkább a szereplők részvétele és az ownership-be való bevonása garantálja, mint valamilyen kényszerítő eszköz. Ugyanakkor a tervezés eredménye egyre kevésbé a tervdokumentum (vagy tervrajz) maga, hanem a téralakítást formáló különféle megoldások, mint pl. a létrejött partnerségek, közös víziók, az érintett szereplők összehangolt együttműködése, a beruházó-fejlesztés vagy a téralakító egyéni és intézményi cselekvések, a térhasználatuk kialakult összhangja. Az eszközök jellegét is meghatározza, hogy a tér fizikai alakítása mellett felértékelődik a társadalmi és elsődlegesen a gazdasági tartalom. Az eszközökben is megjelenik a fejlesztési-gazdasági-társadalmi összekapcsolódása a területalapú fizikai tér tervezéssel, előtérbe kerül a fejlesztési-beruházás orientált tervezés. A területi alapú fejlesztés legfőbb előnyévé az válik, hogy adott térben különböző szereplők, szektorok, ágazatok

összekapcsolására válik alkalmassá azáltal, hogy egyre inkább **integrált fejlesztési eszközöket** alkalmaz.

A szakirodalom szerint a városok tervezésében, fejlesztésében a városépítészeti szempontok háttérbe szorúlnak, ezzel az urbanizmus hagyományának súlya csökken, ami együtt jár a műszaki szemlélet és a tervezésbe bekapcsolódó szakemberek körét korlátozó tervezésjogosultsági szabályozás háttérbeszorulásával.

A tervi eszközök, és a tervezés érvényesítését szolgáló eszközök mellett felértékelődik a tervezésben a diskurzus, a kooperáció és iteráció, azaz a tervezési folyamat maga is átalakul, amely az 5. dimenzióban külön is megjelenik. (Ld. 8.5. fejezet.)

Mérése:

- Stratégiai-szoft tervtípusok jelenléte és változásuk
 - Területi ill. tér-stratégiák/konceptiók/perspektívák jelenléte és ezek változása
 - Területhasználati, szabályozó és építésszabályozási tervek száma és ennek változása
 - Integrált stratégiai tervek száma és változása
- Az új tervek esetében a soft és hard tervek aránya
- Hagyományos (jogszabály alapú) és kevésbé formalizált tervezés súlyának változás
- Tervezési reformban dereguláció, egyszerűsítés, integrált karakter megjelenése
- A tervezésben résztvevők jellemző szakmai háttere végzettsége (nem műszakiak-építészek aránya)
- A térbeli rendszer(ek) monitoringjának jelenléte
- Az urbanizmus (városépítészeti) témáinak jelenléte és ennek változása a tervekben.
- Országos dokumentumban:
 - o az integrációs karakter jelenléte
 - o szabályozás és urbanizmus jelenléte vs. stratégia, monitoring, alsóbb szintű tervek szerepe
 (Indikátorok ld. az M6. mellékletben)

Eredmények

A felmérés eredményeként megállapítható, hogy a vizsgált országokban az elmúlt 15 évben jelentősen **diverzifikálódott az eszközkészlet**, kibővült a tervtípusok ill. tervezési tevékenység típusok köre. A 8/4. táblázatban látható, hogy leginkább **az integrált stratégiák terjedtek el széleskörben**, de hasonlóan bővültek a térrel koncepcionálisan-stratégiai keretként foglalkozó tervek is.³¹ Az építésszabályozáshoz kapcsolódó tervek körében volt e legcsekélyebb változás, és ezekből több országban tűnt el ilyen jellegű dokumentum, mint ahol megjelent.

Ez 2017-re azt is jelenti, hogy nemcsak a területi stratégiai tartalmat (is) hordozó tervek, hanem az integrált tervek is meghaladták már a fizikai jellegű területhasználat szabályozási tervek számát. A változásokból következően valószínűsíthetjük, hogy a vizsgált időszak előtt még a fizikai tervek száma lényegesen nagyobb volt, mint az integrált stratégiáké és közel azonos a területi stratégiai karaktert (is) hordozó dokumentumokkal. Az új típusú tervek (stratégiai tervek és integrált tervek) megjelenése az összes tervhez viszonyítva Szlovénia (65%) Írország (37%), Görögország és Portugália esetében volt a legmagasabb, míg az Egyesült Királyságban és Belgiumban a kemény tervek erősödtek jobban.

³¹ Meg kell jegyezni, hogy az alkalmazott felvételi módszerből adódóan ez nem jelenti azt, hogy a konkrét tervek száma ilyen mértékben nőtt volna, hanem a kérdőívben rögzített értelmezés szerint az új dokumentumok egyszerre több típusba is tartozhatnak, másrészt a válaszok kiterjednek a szabályozásban hivatalossá nem váló tervezési formákra is.

8/4. táblázat: A különböző tertípusok jelenlétének változása 2002 és 2017 között a (A.) és jelenléte 2017-ben a vizsgált 30 európai országban (országok száma)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és interjúk, 2017)

A.

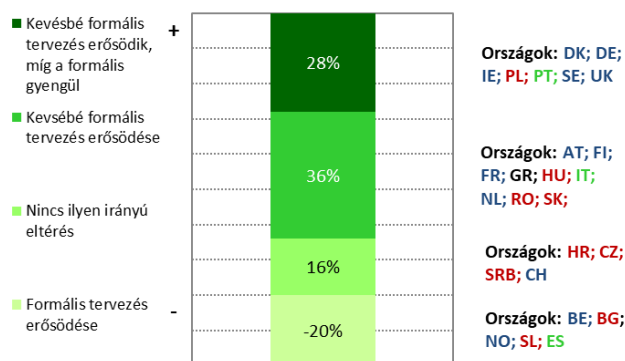
Szint/tér	Terv ill. tervezési típus								Összes változás szintenként	
	Tér-konceptió/stratégia/vízió		Fizikai területhasználati terv (zoning)		Több ágazatra kiterjedő integrált fejlesztési stratégia (program)		Építés szabályozás			
	megjelent	elntűnt	megjelent	elntűnt	megjelent	elntűnt	megjelent	elntűnt	megjelent	elntűnt
Szövetségi-nemzeti		1		1		1		1		4
Állami-országos	4	1	2	2	7	4	1		14	7
regionális (NUTS2)	5	2	5	3	5	1	1		16	6
Regionális (NUTS3, kistérségi)	5		2	3	7	1	1	1	15	5
Helyi (önkormányzati)	2				8				10	
Településrész (pl. kerület)	3	1	2		4				9	1
Határon átnyúló tér	7	3	2	1	8	1		1	17	6
transznacionális tér	7	2		1	5	1		1	12	5
városregió, funkcionális város	8	2	3	1	11	1			22	4
egyéb funkcionális tér	1	1			2				3	1
Összes változás	42	13	16	12	57	10	3	4	118	39

B.

Szint	Tertípus			
	Tér-konceptió/stratégia/vízió	Fizikai területhasználati	Több ágazatra kiterjedő	Építés szabályozás
Szövetségi-nemzeti	3	2	3	2
Állami-országos	22	16	19	19
regionális (NUTS2)	21	15	17	12
Regionális (NUTS3, kistérségi)	20	15	20	10
Helyi (önkormányzati)	23	25	20	25
Településrész (pl. kerület)	15	21	12	18
Határon átnyúló tér	15	4	12	1
transznacionális tér	16	1	9	
városregió, funkcionális várostérség	17	12	17	5
egyéb funkcionális tér	6	6	9	2
Összes tertípus	158	117	138	94

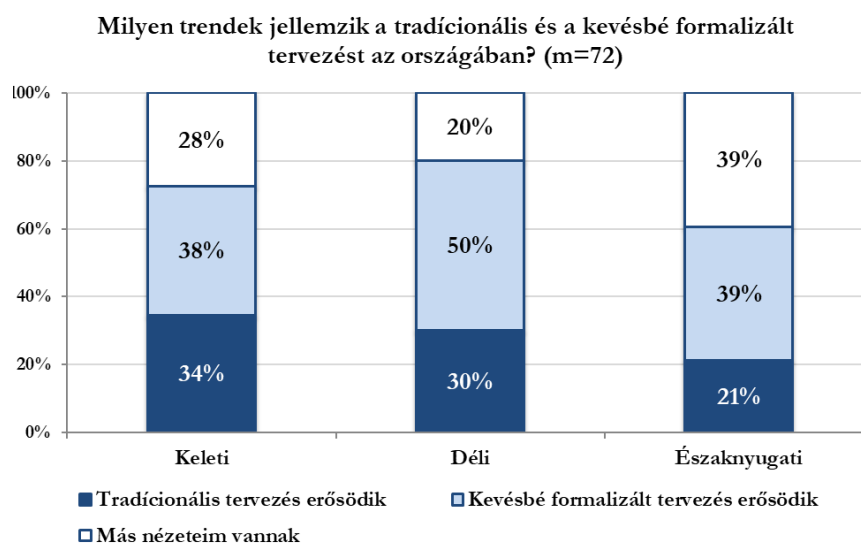
Az összes válaszadó 40%-a szerint a **kevésbé formalizált tervezés** erősödik, míg 28% szerint a tradicionális „kemény” tervezés erősödik inkább, míg 32% nem azonosult egyik állítással sem. Országokra aggregálva (8/13. ábra) az látható, hogy ez a puhává válási dinamika az északi és nyugati országok körében jelentkezik a legjobban, de a számottevő ütemben európaizálódó Lengyelországban és Portugáliában is erős, és csak öt országban érvényesül ennek az ellenkezője.³² A kevésbé formalizált eszközök egyébként az országos szintű tervezésben kiemelkedő mértékben jelennek meg, az országos tervezés szakemberei körében 67%-jelzett ilyen irányú változást, míg a helyi és regionális szinten ez csak egyharmad volt. A régiókat tekintve a kelet-közép-európai országokban az új formák megjelenése kissé kisebb (38%) és viszonylag számottevően (34%) jelentkezett a kemény formák erősödése is (8/14. ábra).

³² Az összes adat és az országonkénti adat közötti különbség abból adódik, hogy az egyéb véleményt vallók többsége valamilyen formában puha tervezés erősödését jelezte kifejtős válaszként, csak nem pont az eredeti állítás szerint.

8/13. ábra: A hagyományos és a kevésbé formalizált tervezési formái jelenlétének változása (országokként aggregált válaszok)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

8/14. ábra: A hagyományos és a kevésbé formalizált tervezési formái jelenlétének változása kultúr-régióként (valamennyi válaszadó)

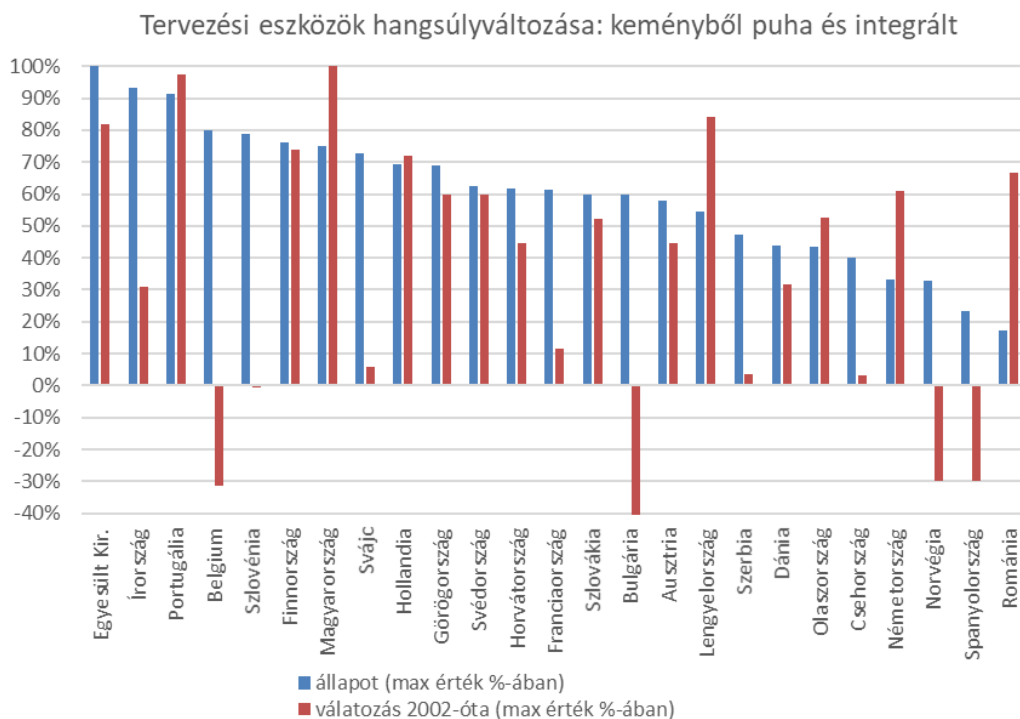
Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

Az Európai Unió hatása közvetlenebb módon is megjelenik a tervezés eszközeiben, hiszen elsősorban a **kohéziós politika forrásaihoz kapcsolódóan** gyakran új típusú tervek, ill. tervezési folyamatok is létrejöttek ennek hatására. Az Unió jelentős hatása a csatlakozó országokra, hogy az előcsatlakozási alapok révén már a felkészülés folyamatában ösztönözte a stratégiai tervezést és fejlesztési forrásprogramozást. Az EU új – 2004 óta csatlakozott – tagállamaiban volt a legmagasabb ez a hatás. (Ld. 9/5. ábra) A kohéziós politika elsősorban a beruházás-orientált, fejlesztési tervezést motíválta a kohéziós országokban, de a jelenlegi hétéves időszakban a területi kohézió jegyében felértékelődött a terület alapú integrált stratégiák ösztönzése is (ld. 9. fejezet).

Kelet-közép Európában érezhető a szabályozó tervezés súlyának csökkenése, azonban a valóban puha elemek, stratégiák, koncepciók, víziók megvalósításához szükséges partnerség, stabil intézményi környezet, kiszámíthatóság és gyakran a kooperációs bizalom, nem áll fenn, ezért csak korlátozottan alkalmasak a fejlődésfolyamatok alakítására. Helyettük a forrásfelhasználás programozása került előtérbe, ami bár új és nem szabályozó jellegű, valójában nagyon is kemény eszköze e térbeli fejlődés befolyásolásának, hiszen szigorú szerződések és támogatási elszámolási szabályok szabják meg feltételrendszerét. Az észak-nyugati kultúrkörhöz tartozó országok

esetében inkább a közös paradigma közvetett érvényesülése tapasztalható és a valóban puha irányba való elmozdulás, a posztmodern governance paradigma által motiválva.

Összességében megállapítható, hogy az elmúlt másfél évtizedben a tervezés eszközei mérhető módon elmozdultak a puha tervek irányába és széles körben megjelennek az integrált eszközök is. (8/15. ábra) Ugyanakkor e folyamatok a tapasztalatok szerint nem jelentenek folyamatos, töretlen dinamikát a legtöbb országban, sőt több esetben kifejezetten megakadnak ezek a változások. Görögországban pl. a stratégiaibb szemléletű tervezés 2000-tól indult, el, azonban a gazdasági válság során a fejlesztéseket szabályozó karakterű tervezés kapott újra nagyobb hangsúlyt. Több országban kifejezetten erősödtek a kemény eszközök. Ugyanakkor a vizsgálat is felhívja a figyelmet arra, hogy az országoként is elemzett 25 országból 18-ban az urbanizmus, azaz a városépítést jövőbeli erősödését is prognosztizálják a szakértők. Mindez összefüggésbe hozható azzal, hogy a kommunikáció és marketing felértékelődésének korában jobban – egyszerűbben – kommunikálható az építészeti látvány, az arculati tervek, és a design jobban szolgálja a népszerűsítés eszközt, mint az összetett, a közvélemény számára csak korlátozottan kommunikálható térbeli stratégiák, víziók, vagy akár a bonyolult jelkódú területhasználati tervek. Magyarországon ehhez kapcsolódik az is, hogy a településtervezésnek az építésügyi politikába való beágyazódása nem mérséklődik, sőt erősödik és felértékelődik ebben az építészet szerepe vélhetően a fenti okokkal összefüggésben. Vannak országok, melyekben a tervezési rendszer evolúciója még most tart az intézményesülés fázisában (Bulgária, Spanyolország) és még a „hard” eszközök kibontakozásában fejlődik, vagy a hagyományos jogszabály alapú tervezés valamiféle reneszánszát éli (Belgium, Norvégia).

8/15. ábra: A TEM 4. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 7+6 mutató alapján (indikátorok ld. M6. mellékletben)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és dokumentumelemzés, 2017)

8.5. TEM 5. dimenzió: Tervezési folyamat és területi governance új formái

TEM 5. dimenzió

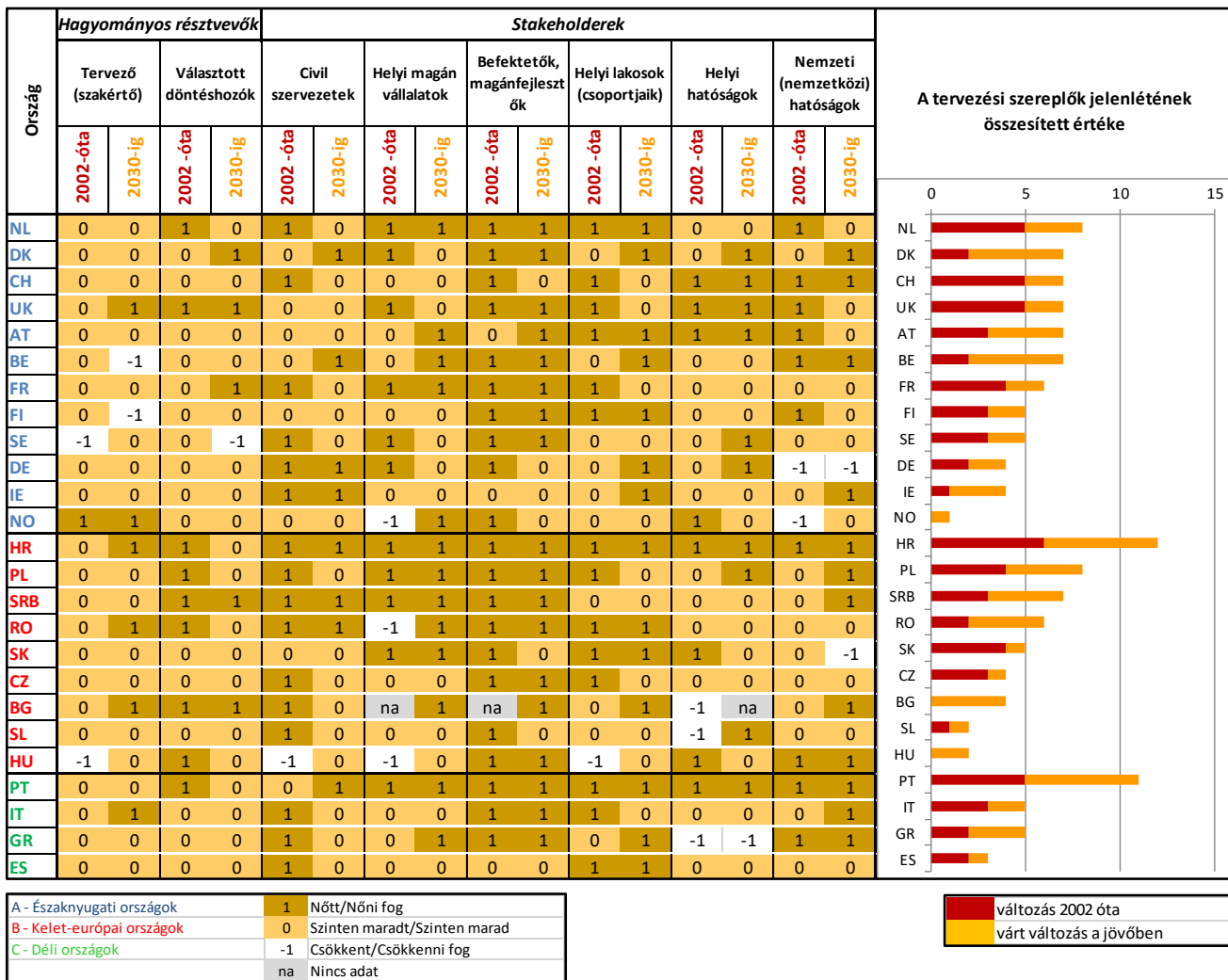
A kormányzás rugalmas, kooperációkat biztosító formájaként megjelenő governance (Ld. 4.2.3. fejezet) azzal jár, hogy a különböző nem kormányzati szereplők, a civil és gazdasági szféra bekapcsolódnak a tervezésbe is, valamint a különböző szereplők koordinációja vertikálisan és horizontálisan egyaránt felértékelődik a többszintű kormányzással is összefüggésben. Az új governance paradigma szükséges kelléke így a kollaboratív és kommunikatív tervezés. A jövő meghatározásának és alakításának alanyai az adott tér érdek- és értékhozói lesznek, akiknek köre a formális kompetenciaviszonyok helyett rugalmas térbeli és felelősségi keretben képlékenyen alakítható. A hagyományos, tervet készítő, szakracionális tervező helyett a tervezést támogató szakemberre van szükség, aki akár a valóság és a jövő megismerését, akár a jövőre vonatkozó szándékok és célok meghatározását információval és legfőképp a szereplők közötti együttműködés támogatásával segíti (facilitáló szerep). A tervezési szerepek változásában különösen fontos a gazdasági kormányzás jegyében a gazdasági szereplők bevonása. Az elmúlt időszakban a gazdasági versenyképesség jegyében, a jóléti rendszereket erodálva megerősödött a privatizáció, a város- és térségfejlesztésben is lényegivé vált a a privátszféra beruházásainak szerepe. A város- és térségfejlesztésben egyre nagyobb a befektetők szerepe. Meg kell jegyezni, hogy a társadalmi közösségi részvétel és a gazdasági erőter bevonása egymással bizonyos ellenmondásokra is vezet, melyre azonban a dolgozat nem tér ki. A vertikális és horizontális kooperáció és koordináció a különféle térségek irányításában új területi governance formák kialakulásához vezet, melyekben a tervezés maga is jellemzően alakító szerepet játszik. (Az elemzés azokra a területi governance formákra terjedt ki, melyek valamilyen mértékben formalizálódtak.)

Mérése:

- Különböző aktorok szerepének súlya és változása a tervezésben (tervező, politikus, befektető-fejlesztő, vállalkozások, állampolgárok, civilek, stb.),
 - Új típusú governance formák jelenléte 2017-ben és 2002-ben,
 - Az országos stratégiában/tervben az új governance formák megjelenése (többszintű governance, városregiós governance),
 - Új integrációs fejlesztéspolitikai eszközök (ITB, CLLD) alkalmazása,
 - Ágazatok térségi és városi szintű formalizált koordináció jelenléte a 7 szakpolitikában,
 - A tervezésben dolgozó szakemberek jellemző végzettségi mintázatai,
 - A tervezés eltérő motivációs karakterei és ennek változása,
- (Indikátorok ld. az M6. mellékletben)

Eredmények:

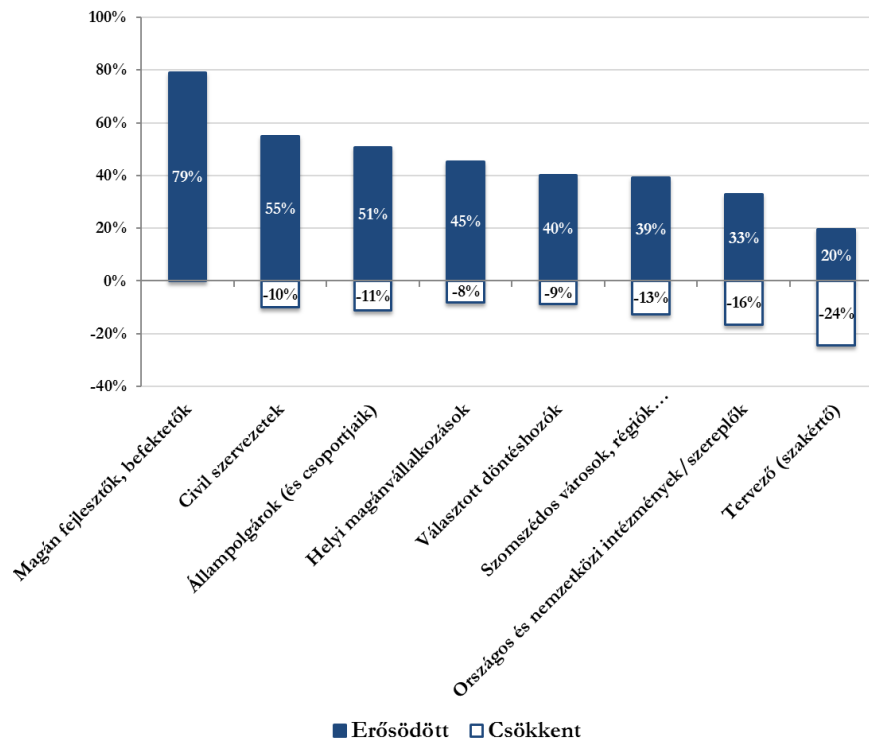
Az empirikus elemzés tanulsága szerint a tervezés **szereplői körének átrendeződése** az európaizálódás egyik leginkább tetten érhető átalakulási trendje. A hagyományosnak tekinthető szereplőknek, vagyis a tervezőnek és a választott döntéshozónak a szerepe relatíve csökken. Az új típusú gazdasági és társadalmi szereplők részvétele legerősebben a fejlett tervezési kultúrájú országokban, Hollandiában, Svájcban és az erős tervezési paradigmaváltáson átment Egyesült Királyságban erősödött, míg a keleti blokkból a horvát, portugál, lengyel és szlovák rendszer esetében történt e téren jelentős elmozdulás (ld. 8/16. ábra).

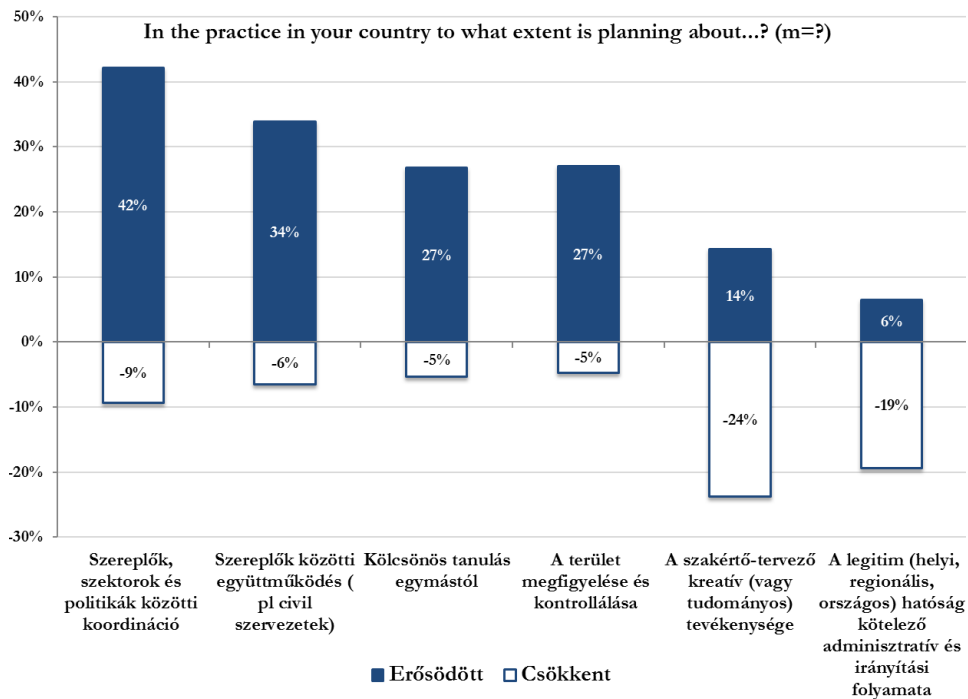
8/16. ábra: Különböző szereplők részvételének változása a tervezésben országonként
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

Az összes válaszoladót tekintve a beruházók, magánbefektetők szerepét szinte minden vélemény úgy ítélte meg, hogy jelentősen erősödött (ld. 8/17. ábra). Ugyanakkor az állampolgárok és civil csoportjaik részvételének is számottevő - bár valamelyest kisebb - szerepnövekedését tapasztaljuk. Ezt igazolja az is, hogy a tervekben megjelenő témák körében a válaszadók a megkérdezett 26 téma közül a „demokrácia helyi közösségekben való gyakorlását” a másodiknak tekintették az elmúlt időszakban való felértékelődés szempontjából, sőt a régi EU tagországok körében az első helyen szerepelt, míg az új tagoknál ez valamivel kisebb mértékben értékelődött csak föl. Ez azért is figyelemre méltó, mert még 2017-ben is csak 27% tartotta ezt a legfontosabb témák közé tartozónak, ami így jelentős átrendeződést jelez.

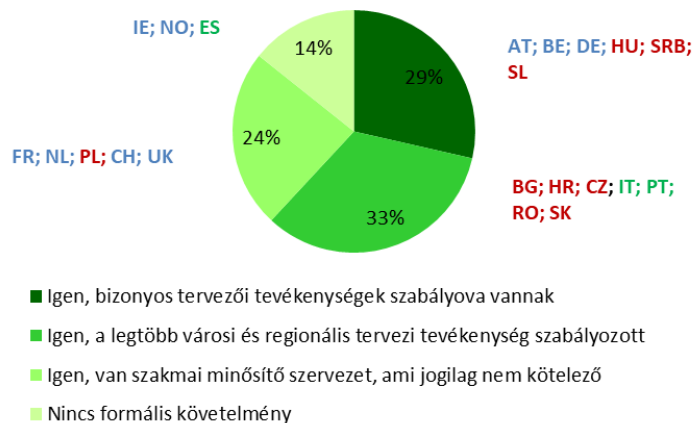
Külön kérdéssel vizsgáltam azt, hogy mit tekintenek **a tervezés lényegi karakterének**. Az 5. dimenzió feltételezéseit messzemenőig megerősíti az a tény is, hogy a tervezési folyamat lényegi természetét tekintve a jogszabályi kötelezettségből eredő adminisztratív tervezési megközelítés és a kreatív vagy tudományos szakember tervezési aktivitása jelentős mértékben leértékelődik, míg a koordináció és a szereplők együttműködése, sőt az egymástól való kölcsönös tanulás is jelentősen felértékelődött. (Ld. 8/18. ábra.) Ez jelentős átrendeződést jelez, hiszen ha a jelenlegi állapotot tekintjük, akkor éppen az adminisztratív folyamat jelleg a legerősebb és a kölcsönös tanulás jelenlegi felismert jelenléte messze a legalacsonyabb, tehát ezek szerepe jelentősen változik.

8/17. ábra: Különböző szereplők részvételének változása a tervezésben 2002- óta
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

8/18. ábra: A tervezés lényegi természetének változása 2002- óta
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

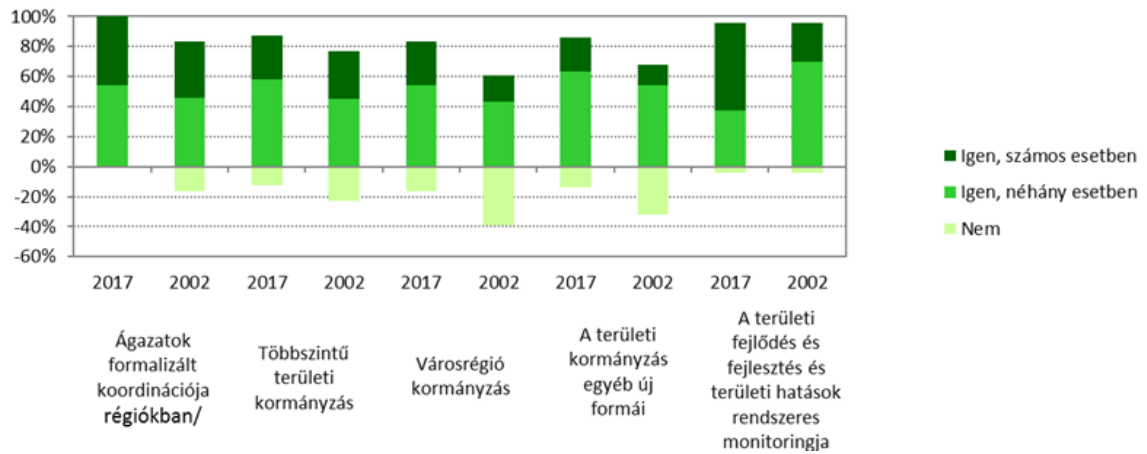

8/19. ábra: A tervezői tevékenység formális szakmai minősítése, szabályozása az egyes országokban
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

A tervezési folyamat lényegi hangsúlyváltása kapcsán a **tervezési szakmai minősítésére, a jogosultság szabályozásának** helyzetére is érdemes kitérnünk. Ha az új tervezési folyamatban a tervalkotó szakértő szerepére kevésbé van szükség, míg a különböző bekapcsolódó szereplők mellett óhatatlanul szükség van a résztvevők szakmai körének megnyitására is, ill. a tervezői szerepet a facilitálás feladata váltja fel, akkor ebben a merev jogosultsági szabályozások akadályt jelenthetnek. Európa e szempontból egyenként is vizsgált 22 országából hét esetében a legtöbb területi és várostervezési tevékenység szabályozva van (a térbeli tervezés egyéb koordinatív és új formái ebbe nem tartoznak bele), öt esetben ezeknek egy része szabályozott. További öt országban állami szabály nélkül „csak” szakmai civil szervezet minősíti – kötelező érvény nélkül - a szakmagyakorlókat, négy országban pedig egyáltalán nincs ilyen formális követelmény (Ld. 8/19. ábra). Ugyanakkor a szakmai minősítés nem jelent szükségszerűen szakmai merevséget (ld. pl. az RTPI rendszere a 2.5. fejezetben), bár abban, hogy ki a tervező és ki nem, mindenképpen egyfajta elválasztó distinkciót eredményez.

A **governance új területi formáival** kapcsolatban két megállapítást fontos tenni. Egyrészt az elmúlt másfél évtizedben ezek széleskörben terjedtek a szakirodalomban leírt hangsúlyváltásnak megfelelően és valamilyen formában mindehol jelen vannak. Különösen erőteljes volt a városrégiós governance térnyerése, bár az ágazatok térbeli koordinációja és a térség (város) fejlődésének egyfajta monitorizása jelenik meg legszélesebb körben 2017-ben a legtöbb országban (ld. 8/20. ábra). A jövőre vonatkozóan az új területi governance formák mindegyikének terjedésére számítanak a szakértők. Az egyenként is vizsgált országok 70-79%-ában úgy látják, erősödni fog ezek szerepe. Ugyanakkor a kérdőíves vizsgálat (Ld. 8/21. ábra) és az interjúk is sok országban arról számolnak be, hogy egyes kormányzási formák sok esetben háttérbeszorulnak, akár meg is szűnnek.

A széleskörben elterjedt újszerű területi governance formák kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy sok ország már a vizsgált időszak előtt létrehozott ilyen, tervezésben is megjelenő irányítási formákat, melyek közül voltak, amik éppen a vizsgált időszakban szűntek meg. A területi kormányzással kapcsolatos szakirodalmi várakozások túlzónak bizonyulnak, ugyanis a választott hatalomtól az irányítási funkciók részbeni átengedése (így a tervezés is) révén felmerülő legitimitás és az elszámoltathatóság kérdése komoly korlátot jelent, amely – igazolva Faludi ezzel kapcsolatos kételyeit (2015, 2017) oly mértékben sértheti az állam (központi vagy helyi-területi) „territorialitását”, hogy az komolyabb feszültségekhez vezet.

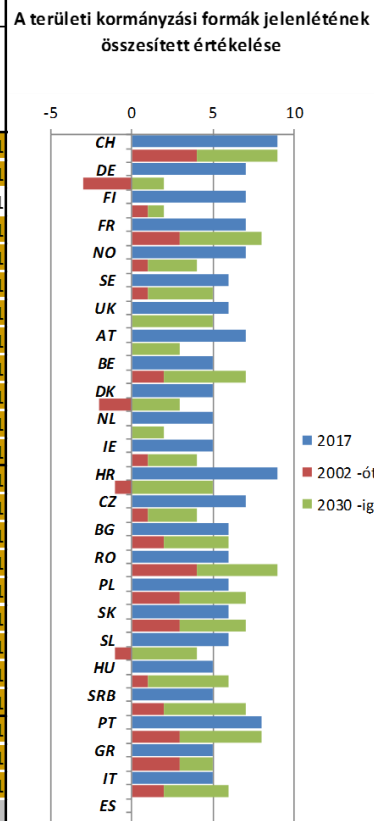

8/20. ábra: A területi kormányzás új formáinak (governance) jelenléte az egyes országokban és ennek változása

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

Ország	Ágazatok formalizált koordinációja régiókban/terségekben			Többszintű területi kormányzás			Városregió kormányzás			A területi kormányzás egyéb új formái			A területi fejlődés és fejlesztés és területi hatások rendszeres monitoringja		
	2017-ben	2002-óta	jövőben	2017-ben	2002-óta	jövőben	2017-ben	2002-óta	jövőben	2017-ben	2002-óta	jövőben	2017-ben	2002-óta	jövőben
CH	2	1	1	2	1	1	2	1	1	1	0	1	2	1	1
DE	2	0	0	2	0	1	1	-1	0	1	-1	0	1	-1	1
FI	1	0	0	2	0	0	2	1	1	1	0	1	1	0	-1
FR	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1
NO	2	0	1	1	0	0	1	0	1	2	1	0	1	0	1
SE	1	0	0	1	0	1	2	1	1	1	0	1	1	0	1
UK	1	-1	1	1	-1	1	1	1	1	1	1	1	2	0	1
AT	2	0	0	2	0	1	1	0	1	na	na	na	2	na	1
BE	1	-1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	2	1	1
DK	2	0	0	-1	-1	1	1	0	0	2	0	1	1	-1	1
NL	1	0	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1
IE	1	0	na	1	na	1	1	na	1	na	na	na	2	1	1
HR	2	0	1	2	0	1	2	0	1	1	-1	1	2	0	1
CZ	2	1	0	2	0	0	2	0	1	0	0	1	1	0	1
BG	1	1	1	0	na	1	2	1	1	1	0	0	2	0	1
RO	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	2	1	1
PL	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	2	1	1
SK	2	1	1	1	1	1	0	0	0	1	0	1	2	1	1
SL	2	-1	1	1	0	1	0	0	0	1	0	1	2	0	1
HU	2	1	1	1	0	1	0	-1	1	1	0	1	1	1	1
SRB	1	0	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
PT	2	0	1	1	0	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1
GR	1	1	0	1	1	0	1	0	0	2	1	1	0	0	1
IT	1	0	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0	2	1	1
ES	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na

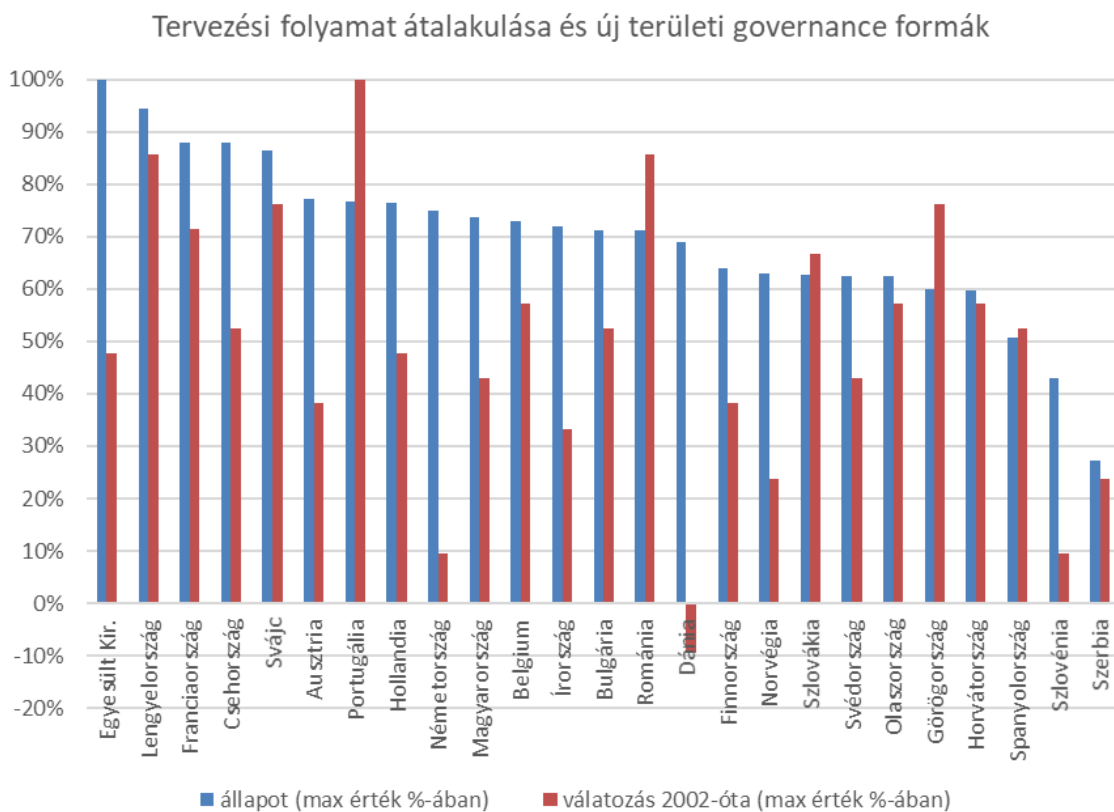
A - Északnyugati országok	2 Igen, számos esetben	1 Erősödik
B - Kelet-európai országok	1 Igen, néhány esetben	0 Marad
C - Déli országok	0 Nincs jelen	-1 Gyengül

8/21. ábra: A területi kormányzás új formáinak (governance) jelenléte a gyakorlatban és ennek változása

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

Összességében tehát a TEM 5. dimenziójával kapcsolatban elmondható, hogy a tervezési folyamat jellegének átalakulása és a szereplői kör kibővülése Európa legtöbb vizsgált országában jól beazonosíthatóan jelen van, míg a területi governance szintén jelentősen mértékben kibonatkozott, de látszódnak megjelenésében korlátai is (8/22. ábra). A tervezési folyamat átalakulása és a governance tervezést érintő kiteljesedése alapján az országok rangsorában a nagy hagyományú tervezési kultúrával rendelkező országok mellett elől szerepel az új területi integrációs fejlesztési eszközök bevezetésében élenjáró Lengyelország és Csehország, de a Mediterrán tervezési kultúrkörből láthatóan erőteljesen elmozduló Portugália tervezési rendszere is. Ebben a témában is figyelemre méltó Svájc „előkelő” helyezése, ami jelzi, hogy az európaizálódás trendjei nem szükségszerűen Európai Unió specifikusak.

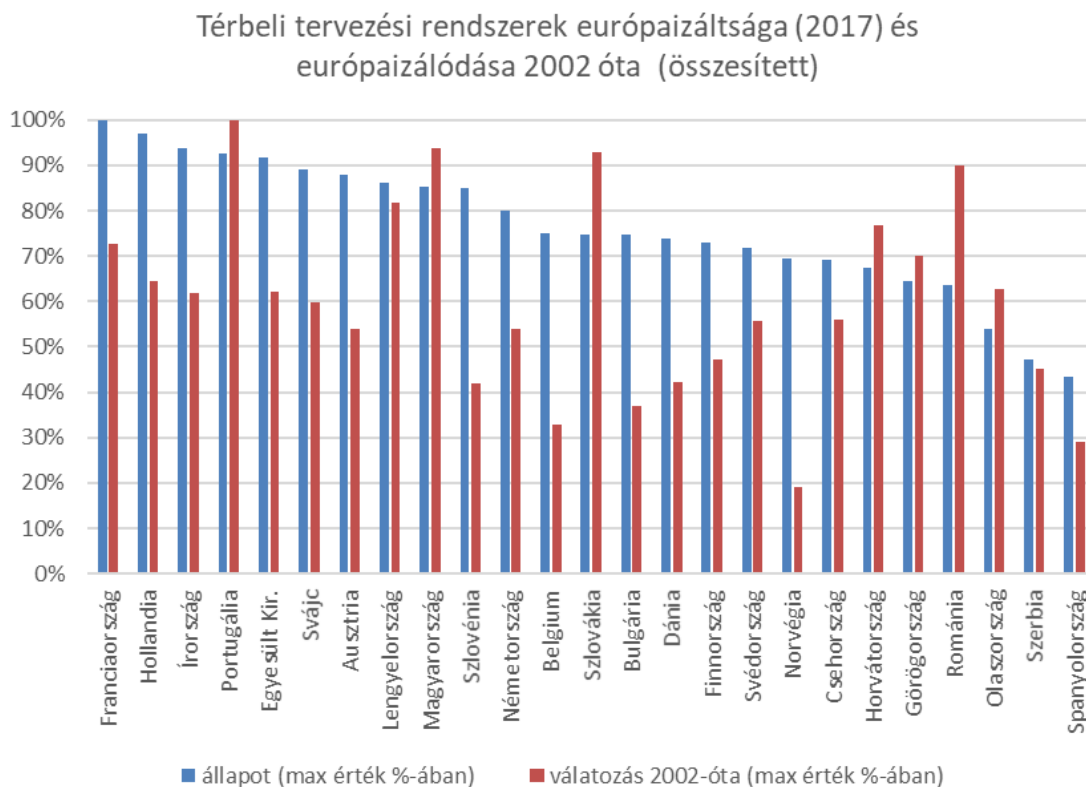
8/22. ábra: A TEM 5. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 4+4 mutató alapján (indikátorok ld. M6. mellékletben)

Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és dokumentumelemzés, 2017)

8.6. Európaizálódás és európaizáltság a dimenziók összegzése alapján

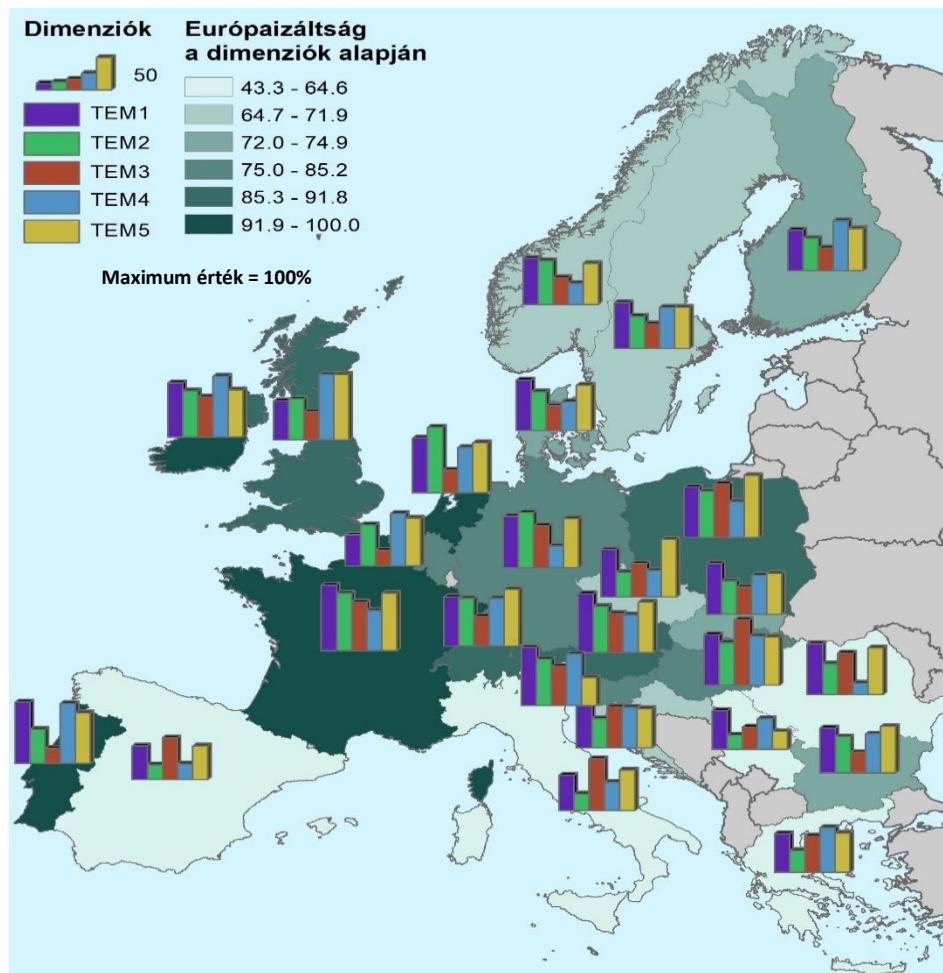
Vizsgálatom kiterjedt a TEM által kijelölt öt dimenziójának összesített értékelésére is, annak érdekében, hogy a vizsgálatba bevont európai országok európaizálódási változásait és európaizáltsági szintjét összehasonlító módon értékelni lehessen.

A tervezés európai modelljének öt dimenziója az adatsorok korrelációs vizsgálata alapján többségében **egymástól meglehetősen független tényezőrendszereket** jelentenek. Csak néhány szignifikáns kapcsolatot lehetett felismerni. A térbeli tervezés átfogó értelmezése összefügg az európai célok és témakörök jelenlétével és az új típusú tervezési folyamat és governance európaizáltságával, mint állapottal. Kevésbé erős, de pozitív összefüggés rajzolódik ki az térbeli tervezés értelmezésének dinamikája és a tervezés új térteremtésben való aktivitása között is.

8/23. ábra: A tervezés európaizáltságának és európaizálódásának összesítése (TEM 1,2,4,5 dimenziók)
Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés és dokumentumelemzés, 2017)

Az összevont európaizáltsági szint (állapot) alapján szembetűnően csoportokba rendeződnek a különböző kultúrrégióba tartozó országok, még akkor is, ha vannak a csoporttól elváló tagjaik. A legeurópaizáltabbak a nagy hagyományú kifinomult tervezési kultúrával rendelkező észak-nyugat-európai országok, melyek között ott van három olyan ország, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, melyek tervezési rendszerei és szakemberei jelentős szerepet játszottak az európai tervezés alakulására vagy az erről szóló tudományos diskurzusok alakításában, vagy az európai tervezésnek valódi lendületet adó ESDP elkészítésében. Az európaizálódási dinamikában legmagasabb értéket felmutató Portugália is bekerült ebbe az élbolyba, jelezve, hogy a regionális gazdasági tervezési hagyomány modellhez tartozó ország tervezési szempontból valójában ma nem a déli régióhoz tartozik. Meglepő módon a sort némiképp szétszakadozott csoportként a kelet-közép-európai országok folytatják, melyektől Románia és Csehország „szakadt” el alacsonyabb értékekkel. (8/24. és 8/25. ábra)

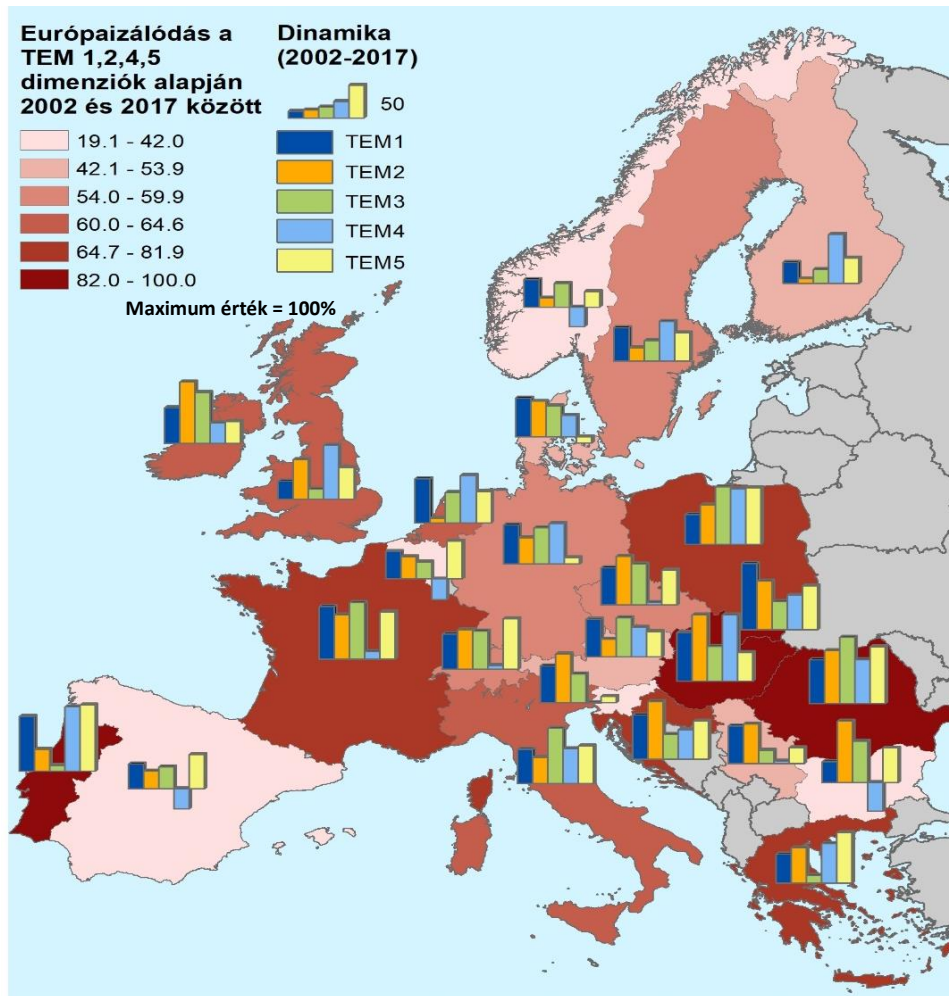

8/24. ábra: A térbeli tervezés európaizáltsága a TEM egyes dimenziói szerint és összesített értéke az 1,2,4,5 dimenziók alapján (oszlopok)

Forrás: Saját szerkesztés (a kulcsszakértői felmérés és dokumentumelemzés, 2017)

Kutatásom korai szakaszában kialakult feltételezésem, mely szerint Észak-Európa és Nyugat-Európa egy tervezési kultúrrégióként kezelhető - cáfolja az, hogy az észak-európai országok a középmezőnytől lemaradva alkotnak egy olyan tömböt, amely a TEM modell szerint csak mérsékelten európaizálódott – pedig tervezési rendszerük az átfogó-integrált stílus csoportjába tartozik, mely ehhez közelálló rendszer. Európaizálódási ütemükben is látható, hogy ennek a csoportnak a fejlődési iránya nem szükségszerűen a nyugat-európai minta által dominált TEM. Az északi modell jellegének és dinamikáinak megértése egy további kutatás tárgya lehet. A kialakított TEM modell értelmében a legkevésbé európaizálódottak és változó mértékű dinamikát mutatnak fel a mediterrán országok. Németország és Belgium pedig a hasonló karakterű országoktól elszakadva viszonylag alacsony dinamikát mutatnak.³³ A vizsgálat az országokon belüli tervezési rendszerbeli különbségekre nem tudott kitérni.

³³ E két országgal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy mivel szövetségi államok és tartományaik meglehetősen függetlenek egymástól a térbeli tervezés tekintetében is, ezért fennáll a lehetősége annak, hogy az országon belüli különbségeket nem vizsgáló módszertanom eredményei e téren korlátozottak. Lehet, hogy értékeik más módszertannak akár egészen eltérőek is lehetnének.

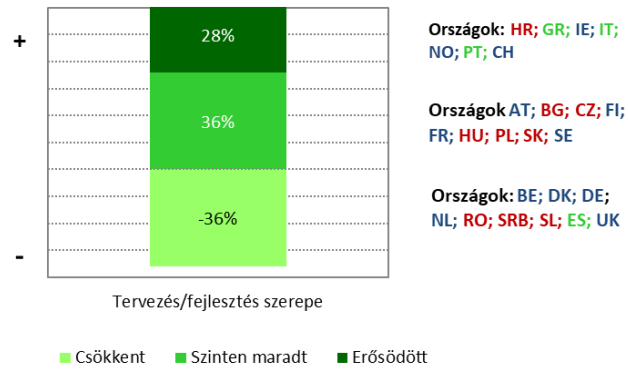

8/25. ábra: A térbeli tervezés európaizálódása 2002 és 2017 között a TEM egyes dimenziói szerint és összesített értéke az 1,2,4,5 dimenziók alapján (oszlopok)

Forrás: Saját szerkesztés (a kulcsszakértői felmérés és dokumentumelemzés, 2017)

Az európaizálódás jelentőségének értelmezése érdekében érdemes **a területi és várostervezés társadalmi megítélésének** összefüggéseivel összevetni a kapott eredményeket (8/26. ábra). Míg az európaizálódás folyamata egyértelműen érvényesül, addig a térbeli tervezés szerepével kapcsolatban meglehetősen borús kép tükröződik a felmérésből. Azt, hogy az elmúlt 15 évben gyengült, ill. jelentősen gyengült a tervezés reputációja 32 ill. 9% állította, míg azt, hogy erősödött, ill. jelentősen erősödött 32 ill. 6% gondolja. (A reputáció elsősorban a már kialakult várostervezés és területi tervezés helyzetét tükrözi vissza, az újszerű koordinációs formákat kevésbé.) Ha az országokban érvényesülő tervezési reputációs dinamikát tekintjük, akkor azt tapasztaljuk, hogy sem az európaizáltság szintjével, sem annak dinamikájával egyszerű összefüggés nem tárható fel. Míg Portugália, Horvátország, Görögországban a tervezés felértékelődése nyilvánvalóan kapcsolódik az EU ösztönző hatásához, vélhetően Bulgária és a Visegrádi Négyek esetében is javítja a megítélést, Romániában inkább a hagyományos urbanisztikai szakma szerepvesztése lehet az oka a szakterületi megbecsülésének romlásában. Az azonban kétségtelen, hogy az európaizálódási dinamika sokszor kifejezetten leépíti a hagyományos, intézményesült tervezési rendszereket, ami gyakran a tervezés ilyen jellegű negatív megítéléshez vezethet.

A területi tervezés és fejlesztés általános társadalmi szerepének változása az elmúlt 15 évben

8/26. ábra: A tervezés általános társadalmi elismertségének változása (országokként aggregált válaszok alapján)
 Forrás: Saját szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

9. A KOHÉZIÓS POLITIKA TERÜLETI DIMENZIÓJA ÉS A TÉRBELI TERVEZÉS EURÓPAIZÁLÓDÁSA

A szakirodalom rögzíti hogy a kohéziós politika, mint az Európai Unió legfőbb, redistribúciót megvalósító, beruházási politikája ösztönzi az európai politikák és diskurzusok tejedését (ld. 4. fejezet). Ez nem kötelező igazodást jelent, de ha bizonyos fejlesztésekhez EU források kerülnek igénybevételekre, akkor azok esetében egyrészt meg kell felelni a kohéziós politikai szabályoknak és elvárásoknak, másrészt az Európai Unió egyes szemléletei és értékei – beleértve a tervezési kultúrát is – belépnek az adott ország rendszereibe. Ezek egyfajta közvetlen (kemény) és közvetett (puha) hatásként értelmezhetőek. A 2.2. és 2.3. fejezetben különválasztottam a térbeli tervezést a (regionális) fejlesztéspolitikától, amiből következik, hogy az uniós forrású fejlesztések nem jelentenek szükségszerűen térbeli tervezési feladatokat.

Vizsgálatom keretében a kohéziós politikai forrásfelhasználást és annak a tervezés 8. fejezetben vizsgált európaizálódási folyamataival való összefüggését elemeztem.³⁴ Kiindulópontom az volt, hogy az uniós fejlesztési források egy része keresletet generál a tervezési folyamatok számára, mégpedig olyan formában, amelyben az EU elvárásai hatnak a tervezés nemzeti rendszerére is. Elemzésem abból a feltételezésből indult ki, hogy az uniós (kohéziós) támogatások akkor vannak nagyobb hatással a térbeli tervezés nemzeti (országos, regionális, helyi) rendszereire és gyakorlatára, ha forrásai területi formában kerülnek felhasználásra. Ennek érdekében arra tettem kísérletet, hogy a jelenlegi és az azt megelőző két hétéves programciklus forrásfelhasználását csoportosítottam az operatív programok alapvető karaktere szempontjából. Valamennyi tagállamnak az összesen 21 évnnyi fejlesztési programozásában áttekintettem valamennyi operatív programját és közülük kiszűrtem a területi dimenzióban tervezett és megvalósított programokat. A programok közül azokat vizsgáltam, melyek elsődlegesen (de gyakran nem kizárólag) ERFA forrású programok. A vizsgálat a tervezett, és allokációkban testet öltő operatív programokra vonatkozott, nem a felhasználási adatokra. A 2014-2020-as időszak tekintetében az integrált területi és városi fejlesztésre tervezett allokációkat is be tudtam vonni, ill. ehhez hasonlóan a 2007-2013-as periódusban az integrált város- és vidékfejlesztés kereteit tudtam összehasonlításul figyelembe venni. Az elemzésben ezek országokénti jelenlétét, valamint az EMVA kivételével a teljes támogatás mértékét vizsgáltam a népességre illetve GDP-re vetítve és ennek kapcsolatát kerestem a tervezési politikák és gyakorlatok korábbi fejezeteiben elemzett dinamikáival.

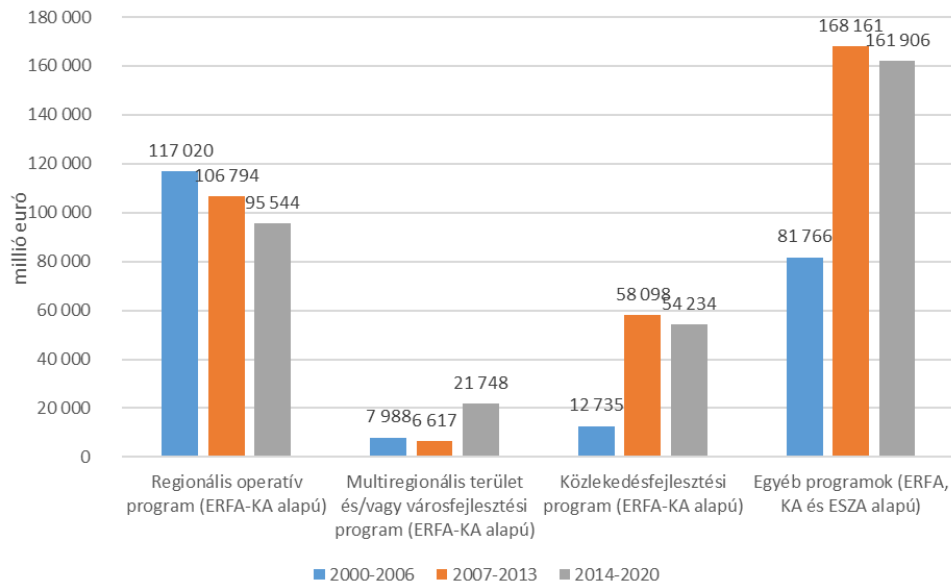
9.1. Területi dimenziójú operatív programok alakulása 2000-2020

Területi dimenziójú, azaz térbeli tervezési feladatot jelentő programoknak az alábbi operatív programokat tekintettem: (1.) a regionális operatív programokat, melyek egy konkrét régióra és több ágazatot érintően kerültek megtervezésre és végrehajtásra; (2.) az olyan több régióra kiterjedő (multiregionális) programokat, melyek elsődleges céljukat és jellegüket tekintve (integrált és terület alapú akciókkal megvalósuló) területfejlesztési és/vagy városfejlesztési operatív programok; (3.) valamint az elsődlegesen közelekdésfejlesztési operatív programokat.

A csoportosítás eredményeként az a világos trend látható, hogy **a regionális operatív programok súlya e három időszakban fokozatosan csökkent** és az elsődlegesen ágazatinak tekinthető programok súlya jelentősen nőtt, miközben a **multiregionális** területfejlesztési és/vagy városfejlesztési (jellemzően országos) programok aránya is számottevően növekszik (9/1. ábra, 9/2. ábra).

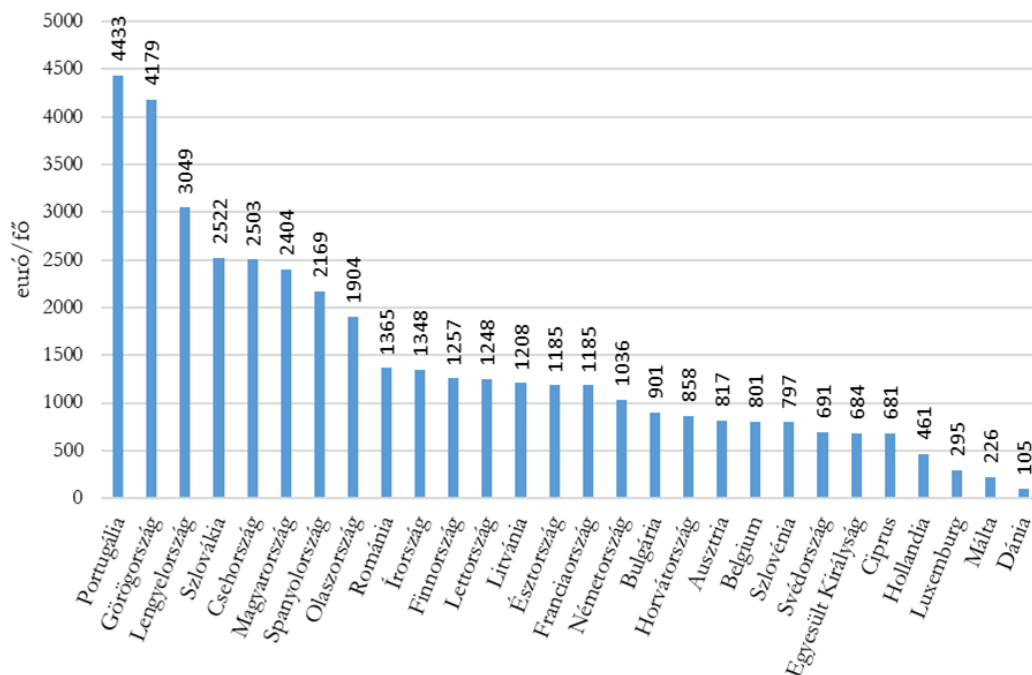
³⁴ Ez a vizsgálat csak az EU tagokra és azon belül a rendelkezésre álló információk alapján országoként is elemezhető 22 országra terjedt ki.

A közlekedési célú fejlesztési programok súlya is jelentősen nőtt a 2000-ban kezdődő periódushoz képest. Ezen belül fontos kiemelnünk a transzeurópai közlekedési hálózat (TEN-T) fejlesztésére allokált forrásokat, melyek 2014 óta az ún. Európa Összekapcsolása Szolgáltatás (Connecting Europe Facility, CEF) rendszer keretében kerülnek finanszírozásra a nemzeti allokációk kereteiből is. Bár elemzésemnek nem képezte részét, fontos azt is megemlíteni, hogy az európai térbeli tervezéshez közvetlenül is kapcsolódó Európai Területi Együttműködésre (ETE) allokált források aránya folyamatosan nő. (Az ETE-ről ld. 3.3. fejezet.)

9/1. ábra: Az Európai Regionális Fejlesztési Alap és Kohéziós Alap finanszírozásával megvalósuló operatív programok forrásainak megoszlása a területi dimenzió alapján 2000 és 2020 közötti három periódusban

Forrás: Az Európai Bizottság nyilvántartásai alapján saját szerkesztés (2017)

9/2. ábra: A területi jellegű operatív programok forrásainak egy főre jutó aránya (ERFA és KA alapú programok 2000-2020 között)

Forrás: Az Európai Bizottság nyilvántartásai alapján saját szerkesztés (2017)

9.2. A térbeli dimenzió az új kohéziós politikában (2014-2020)

A 3.2. fejezetben bemutatott területi kohéziós célkitűzés jelentős hatást gyakorolt a kohéziós politikára. A 2014-2020-as periódus fejlesztési rendszerében a térbeliség kétségtelenül fokozott szerepet kapott szoros összefüggésben a kohéziós politika reformjában meghatározó ún. Barca Jelentésben megfogalmazott hely alapú fejlesztések szemléletével (BARCA 2009). Ennek a térbeliségnek hordozói azonban már nem elsősorban a régiók, megvalósítási terei pedig nem az adminisztratív határokkal és legitim kompetenciákkal kijelölődő területegységek (ország, adminisztratív régió, település), hanem a célok, problematikák által kialakuló terek, melyek a többszintű kormányzásjegyében, az ún. „funkcionális földrajz” szemlélete mentén konstruálódnak.

A térbeliség kezelése elvárássá válik, pl. azzal is, hogy a területi szempontokat a tagállamra vonatkozó keretstratégiát megjelenítő partnerségi megállapodásokban és minden operatív program tartalmában, a beavatkozások indokoltságának alátámasztásában is számon kéri az Európai Bizottság a tagállamok által előkészített operatív programok elfogadása során a területi kohézióval összefüggésben. (EC 2014)

Már nem tapasztalható elvárás vagy ösztönzés a decentralizációra vagy a programok regionális szintre telepítésére vonatkozóan, de a 2014-től érvényes kohéziós politikai szabályozásban kötelező előírás lett, hogy minden tagállami allokációban az ERFA források legalább öt százalékát fenntartható (integrált) városfejlesztésre kell allokálni. A fenntartható városfejlesztés forrásai a programok különböző intézkedései között is betervezhetőek voltak, de önálló operatív program részben (ún. prioritástengelyen), sőt akár önálló operatív programként is kialakíthatók voltak.

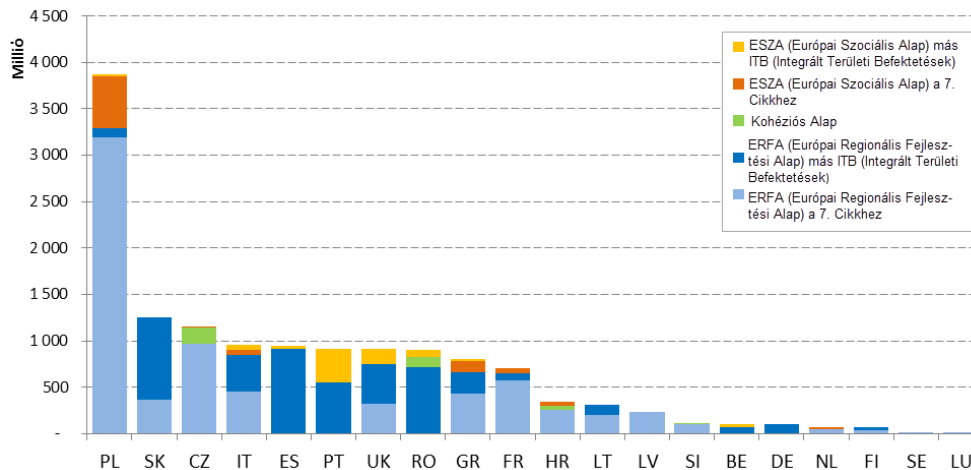
E szempontból a legfontosabb újítás a területi **integrált fejlesztési eszközök** bevezetése volt. Az opcionálisan alkalmazható integrált területi beruházások (ITB) eszköze és a kisebb léptékű közösség vezérelt helyi fejlesztések (CLLD) eszköze annyiban közös, hogy mindkettővel egy funkcionálisan értelmezhető területre létrehozott integrált stratégia alapján lehet több programból, akár több alaphól finanszírozott fejlesztési programokat létrehozni és megvalósítani.

Az ITB elsősorban városi és funkcionális térségek nagyobb léptékére alkalmazható eszköz, amely a tematikusan elváló operatív programok lehetőségeit kombinálva tud területalapon integrált fejlesztési rendszereket kialakítani, megvalósításukban kötelezően jelentős szerepet adva a helyi hatóságoknak. A CLLD a vidékfejlesztésben korábban is létező LEADER programok mintájára a helyi szereplők partnerségén alapuló kisebb léptékű fejlesztési programok megvalósítására jön létre, melynek irányításában az állami-önkormányzati szereplők súlya 50% alá van korlátozva. A CLLD-k alkalmazását még kedvezőbb társfinanszírozási elvárással is ösztönözte a Bizottság.

Elemzésünk vizsgálta ezen új fejlesztési eszközök és az integrált városfejlesztés mentén allokkált források országokénti volumeneit a 2014-2020-as programciklusban. (Az ehhez kapcsolódó adatokat az Európai Bizottság Regionális és Várospolitikai Főigazgatósága bocsájtotta az elemzés rendelkezésére.)

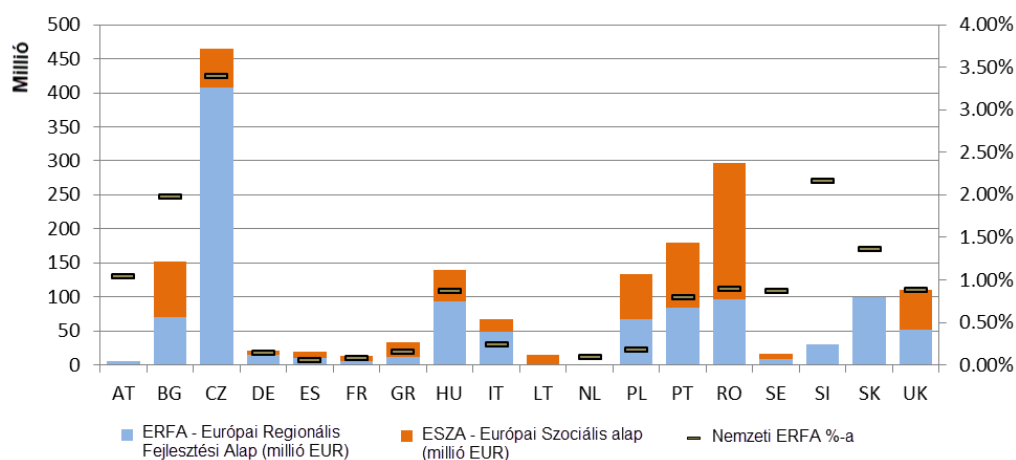
Az integrált tervezés szempontjából fontos még kiemelni a 2014-ben kezdődött programidőszak újdonságát abban, hogy lehetővé tette a több alapos operatív programok kialakítását.

A 2014-2020-as időszakban újdonsága ellenére viszonylag széles kör élt az **integrált területi beruházások** (ITB) lehetőségével. Húsz tagállam vezette be az ITB eszközt összesen 13,8 Mrd Euró értékben. Ennek 60%-a fenntartható városfejlesztés céljára irányult. Az ITB-t 15 tagállam a fenntartható városfejlesztési célkitűzés megvalósításához, 13 pedig egyéb terek fejlesztéséhez (is) alkalmazza. Ez azonban meglehetősen koncentráltan oszlik el a tagállamok között, hiszen az ITB források 80%-át kilenc tagállam, 28%-át pedig egyedül Lengyelország tervezte be. (Magyarország is készült ennek alkalmazására, de végül csak ehhez hasonló megyei és nagyvárosi integrált programok megoldását választotta a Terület- és Településfejlesztési Program keretében.) (9/3. ábra)

9/3. ábra: Az Integrált területi beruházás (ITI) eszközeivel megvalósuló kohéziós politikai támogatások tagállamonként a 2014-2020-as periódusban (Euro)
Forrás: Az Európai Bizottság tájékoztatása (2017)

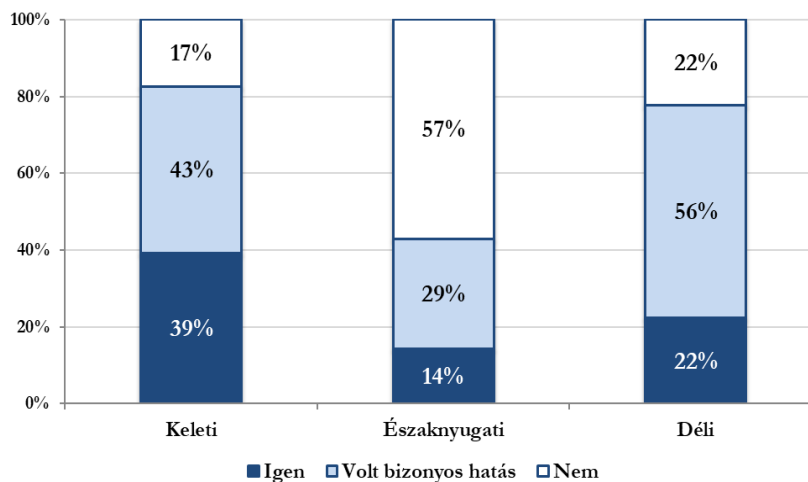
A **közösség vezérelt helyi fejlesztések** eszközt 18 tagállam vállalta fel összesen 1,8 Mrd EURO-t allokálva erre (ERFA 1,1, (1,6%), ESZA 0,7 (0,8%). Ez csekélyebb alkalmazás ahhoz képest, hogy az EMVA 7%-át (6,9 Mrd) és a tengeri és halászati alap 9%-át (0,5Mrd-t) allokált az ehhez lényegében nagyon hasonló - bár jelentős múltra visszavezethető - LEADER-re. Ez is erősen koncentrált, hiszen 9 tagállam a CLLD források 92%-át tervezte be és egyedül Csehország ennek 25%-át. (MATKÓ 2016) (9/4. ábra)

9/4. ábra: Kohéziós politika támogatása közösség vezérelt helyi fejlesztésekre a 2014-2020-as periódusban (ERFA és ESZA allokációk összege és aránya tagállamonként, Euro)
Forrás: Az Európai Bizottság tájékoztatása (2017)

9.3. Összefüggések a tervezés európaizálódásával

A kohéziós politika hatása a tervezési gyakorlatok transzformációjában vitathatatlanul jelen van. Ezt igazolja, hogy a kulcsszakértői felmérés alapján a 31 ország válaszadóinak 26%-a szerint a kohéziós politika motivációjára jöttek létre új tervezési folyamatok és/vagy új tervtípusok, míg további 40% szerint is volt valamennyi hatása a tervezési rendszerre. E hatás egyértelműen erősebb a kohéziós országok közé tartozó keleti tagállamokban, de számottevő a mediterrán országokban is, melyek szintén ugyancsak jelentős haszonélvezői a kohéziós politikának.

9/5. ábra: Jelentek meg az EU kohéziós politikájának hatása új tervek, ill. tervezési tevékenységek?
Szakértői felmérés válaszai (valamennyi válaszadó)
Forrás: Sajat szerkesztés (kulcsszakértői felmérés, 2017)

A kapcsolat feltárása érdekében a különböző kohéziós politikai támogatási formák és az európaizálódás dimenzióinak, ill. összesített értékeinek összefüggéseit korrelációval vizsgáltam (9.1. táblázat).

Az Európai Unió releváns támogatási forrásainak a térbeli tervezés európaizáltságának szintjével nincs kapcsolatban ill. egy mérsékelten, de nem szignifikáns negatív korreláció mutatható ki. Ez nem meglepő eredmény, hiszen elsősorban a változásokban, vagyis az európaizálódásban érvényesülhetnek az időszak uniós támogatásai.

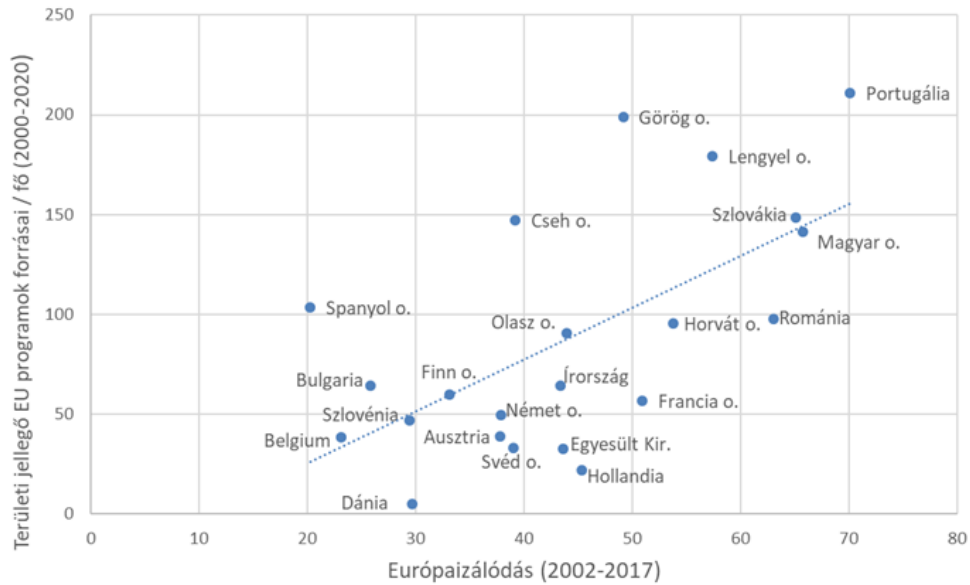
9/1. táblázat: A kohéziós politikai allokációk összefüggései az európaizálódással és európaizáltsággal
 Forrás: Saját szerkesztés (2018)

		2000 - 2020			2014-2020				
		Összes EU támogatás / GDP (ERFA, ESZA, KA)	Területi vonatkozású OP forrás (tarsfinanszírozással)		Fenntartható városfejlesztési forrás (7.cikk)			Integrált területi beruházás és közösségvezérelt helyi fejlesztésre allokált összeg	
			Egy főre évente	A GDP arányában	egy főre	GDP arányában	a teljes ERFA arányában	egy főre	a teljes ERFA arányában
TEM1. Tartalom: EU témák és célok	Állapot	0,066	0,013	0,019	0,089	0,038	-0,026	0,118	-0,099
	Változás	0,295	0,293	0,271	0,264	0,065	-0,169	0,484	0,120
TEM2. A térbeli tervezés-fejlesztés átfogó Európai értelmezése	Állapot	-0,229	-0,425	-0,297	-0,271	-0,172	0,200	-0,285	-0,018
	Változás	0,655	0,245	0,544	0,602	0,637	0,360	0,287	-0,051
TEM3.Új terek létrehozása	Állapot	0,261	0,234	0,284	0,212	0,141	-0,172	-0,064	-0,324
	Változás	0,101	-0,068	0,187	0,147	0,257	0,331	-0,043	-0,237
TEM4. Tervezési eszközök változása	Állapot	-0,072	-0,022	-0,175	-0,091	-0,136	0,007	-0,072	0,208
	Változás	0,047	0,307	0,212	0,010	-0,100	-0,534	0,082	0,092
TEM5. Tervezési folyamat és governance	Állapot	-0,157	0,047	0,071	0,068	0,079	0,177	-0,013	0,231
	Változás	0,333	0,697	0,612	0,440	0,357	0,143	0,428	0,475
Összesített mutató (1,2,4,5 dimenziók)		-0,136	-0,166	-0,172	-0,101	-0,097	0,115	-0,107	0,099
	összesen In	0,456	0,623	0,616	0,448	0,290	-0,210	0,474	0,263
Összesített mutató (1-5 dimenziók)		-0,011	-0,051	-0,035	-0,001	-0,028	0,031	-0,128	-0,050
	változása	0,442	0,538	0,613	0,449	0,342	-0,083	0,412	0,161

0,01 szignifikancia szint esetén is szignifikáns
 0,05 szignifikancia szint esetén szignifikáns

A 2000-2020 közötti időszak **összes EU támogatásának** jelentősége csak korlátozottan azonosítható be a tervezési rendszerek átalakulásában. Elsősorban a gazdaság méretéhez képest – GDP arányos értékkel – van a teljes támogatásnak bizonyos jelentősége. Az összesített európaizálódási mutatóval (változási dinamika) a 0,456-os korreláció éppen csak szignifikáns. Erősebb összefüggést a 2. dimenzió dinamikájával, azaz az átfogó térbeli tervezés értelmezés megjelenésével mutat (0,655), míg az állapot mutatókkal csekély negatív összefüggést jelez.

Erősebb összefüggéseket a **területi jellegű operatív programok** egy főre jutó és GDP-re jutó értékei mutatnak az európaizálódás változásának mutatóival. A korrelációkból az látszik (0,6 és 0,7 közötti értékekkel), hogy a tervezési folyamat és governance átalakulására van egyértelműen jelentős hatással a terület alapú fejlesztésekben felhasznált EU támogatás. Egyértelműen szignifikáns pozitív összefüggés mutatható ki az átfogó térbeli tervezés-fejlesztés értelmezés kibontakozásával is. A szignifikancia határán mozogva negatív korreláció tapasztalható a 2. pillér (átfogó európai értelmezés) állapota és e területi forrásfelhasználás között. Ezt összevetve a dinamikával való szoros pozitív korrelációval azt állíthatjuk, hogy a vizsgált időszak elején ez még egy erős negatív összefüggés lehetett. (Ld. 9/6. ábra.)

9/6. ábra: Az területi jellegű operatív programok forrásainak és a térbeli tervezés európaizálódásának összefüggése
Forrás: Saját szerkesztés (2017)

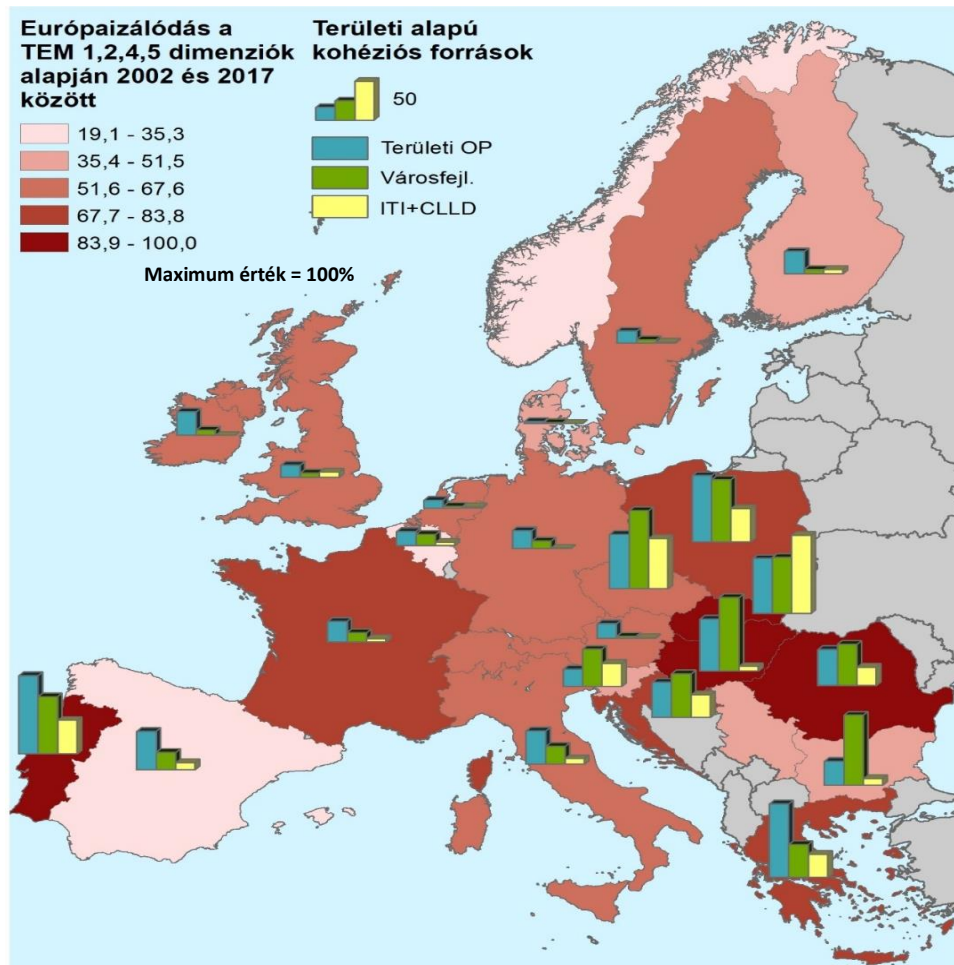
A TEM öt dimenziójának változásait összesítő dinamika mutató szintén erősen korrelál (0,623) a területi dimenziójú források súlyával.

A regionális operatív programok aránya (amely a területi dimenziójú programok részkategóriája) ugyanakkor nem mutat érdemi összefüggést az európaizálódási dinamikákkal, csak a 2. pillér (európai átfogó térbeli tervezés értelmezés) mutat negatív korrelációt azzal. Ez arra enged következtetni, hogy a térbeli tervezésnek az Európa modellben megfogalmazódó megközelítése inkább ellentétben áll a decentralizált fejlesztéspolitikákkal.

A 2014-20-as időszakban a **fenntartható városfejlesztésre** allokkált források GDP arányosan és egy főre jutó értéke is erősen korrelál a 2. pillér dinamikájával (Átfogó térbeli tervezés értelmezés kifejlődése), kevésbé, de még szignifikánsan a tervezési folyamat és governance átalakulásával és egy főre jutó értéke az összesített változás mutatóval. Váratlan eredmény, hogy a fenntartható városfejlesztés ERFÁ-n belüli aránya fordítottan korrelál a (-0,534) a tervezési eszközök átalakulásával. Ez azért is meglepő, mert a fenntartható városfejlesztés integrált tervezést igényel és jellemzően együtt jár az ITB-k alkalmazásával, melyek innovatív új, integrált területi fejlesztési eszközök. Ez azt jelezheti, hogy alkalmazásuk még inkább tekinthető kivételesnek és nem hatja át az érintett országok tervezési rendszereit.

Ugyanakkor a 2007-2013-as időszakban az integrált város és vidékfejlesztési célra allokkált források nagysága érdemi összefüggést nem jelez az európaizálódási dinamikákkal és állapotokkal. Az ITB és a CLLD eszközeinek alkalmazása a átlépve korrelál a tervezési folyamat és governance kifejlődésével (4. pillér), de – meglepően – egyúttal az összesített változás mutatójával is.

Összességében tehát a területi alapú, ill. területi fejlesztési célt követő forrásfelhasználás egyértelműen magával hozta a tervezési folyamat átalakulását, kiemelkedően erős szerepe van a területi governance új formáinak exportjában. A fejlettebb, régi tagok költik átlagon felül EU forrásait területi jellegű (ERFA alapú) operatív programokra (Dánia ebben erős kivétel), miközben a 2014-20-as periódus új, integrált területi programozási eszközeiben új tagországok (Lengyelország, Csehország) lettek leginkább aktívak. (9/7. ábra)

Megjegyzés:

- **Területi jellegű OP-k:** Regionális és meghatározóan terület- és/vagy városfejlesztési jellegű integrált multiregionális operatív programokban allokált források egy főre jutó értéke (2000-2020 között)
- **Városfejlesztés** (integrált városfejlesztési célterületre), valamint ITI (ITB) és CLLD forrásokra allokált összeg egy főre jutó értékei (2014-2020)

9/7. ábra: A térbeli tervezés európaizálódása és a területi jellegű kohéziós politikai források volumene operatív programok forrásainak és a térbeli tervezés európaizálódásának összefüggése

Forrás: Saját szerkesztés (2018)

10. KÖVETKEZTETÉSEK

A szakirodalom elemzése és az empirikus vizsgálatok alapján az európaizáltság szintjéhez és az európaizálódás elmúlt másfél éves dinamikáihoz kapcsolódó konklúziókat a bevezetőben a kutatás kérdései mentén fogalmazom meg, kitérve a kiinduló hipotézisek értékelésére is.

10.1. Válaszok a kutatás kérdéseire

1. Az európai szinten létrejött térbeli tervezési stratégiák és a kapcsolódó európai uniós folyamatok a tagországok tervezési rendszereinek milyen irányú változásait ösztönzik?

H1: Az Európai Unió különböző térbeli tervezési folyamatai egymással konzisztens üzeneteket közvetítenek a tagországok tervezési rendszereinek átalakulására vonatkozóan, amelyek egységes európai (uniós) tervezési modellbe foglalhatóak.

A szakirodalom és az európai stratégiák elemzése alapján azt lehet mondani, hogy az európai szintű térbeli tervezés stratégiáinak, területi együttműködési kooperációinak, az intézményrendszerben megvalósuló területi koordinációs mechanizmusainak, az ezt támogató EU finanszírozott kutatásoknak, és a témakörhöz kapcsolódó diskurzusoknak - legújabbán a politikai céllá is vált területi kohézió eszméje köré rendeződve - egymással összecsengő üzenete van arra vonatkozóan, hogy az egyébként nem uniós hatáskörbe tartozó tagországi térbeli tervezési rendszerek milyen jellegűek legyenek. Ezek az üzenetek az országos és alsóbb szinteken megvalósuló térbeli dimenziójú tervezésnek nemcsak tartalmi céljait, hatókörét és eszközeit, de tereit, kormányzási keretét, folyamatának jellegét is célozzák, sőt a térbeli fejlődés alakításának alapvető logikáját is érintik. Az üzenetek így nemcsak a területi tervezési, várostervezési vagy a regionális fejlesztési politikákra vonatkoznak, hanem az állam téralakító lehetőségeinek szélesebb körére, mindenekelőtt az ágazati politikák téralakító szerepének felértékelődésére. Az irodalom és az európai szakpolitikai dokumentumok vizsgálata alapján az látható, hogy az európaizálódással jellemezhető változások szemlélete olyan mértékben épült be a diskurzusokba, és korunkban már olyan mértékű szakmai és politikai „közmegegyezés” övezi, hogy ezt valódi tervezési-kormányzási (governance) - az eredeti Kuhn-i értelemben vett - **paradigmának** tekinthetjük. A tervezés különböző jellemzőit érintő, a szakirodalom által is körülrajzolt változások halmaza alapján **meg lehetett fogalmazni a kutatás egyik eredményét jelentő Tervezés Európai Modelljét** (TEM), mint a változások vektorát kijelölő elméleti koncepciót, amely a vizsgálatban az európaizálódás értelmezési keretként került alkalmazásra. A modell alapján az európaizálódás azt jelenti, hogy az érintett európai országokban: (1.) az Európai témák és területi prioritások jelennek meg a tervek tartalmában és diskurzusaiiban; (2.) a téralakítás korábbinál átfogóbb értelmezése jelentkezik a szakpolitikákban, különös tekintettel az ágazati politikák szerepére; (3.) a „governance” modell térnyerésével a tervezési folyamat tartalma átalakul, amiben szereplőinek köre kibővül és a területi kormányzás új formái alakulnak ki; (4.) a tervezés új, gyakran „puha” terei jönnek létre; és (5.) a tervezés eszközrendszere változik elsősorban a „puha” és integrált eszközök felértékelődésével.

Fontos külön kiemelni, hogy a governance szemléletben a gyakran puha terekhez kötődő partnerségek révén a nem kormányzati szereplők bevonására, a szintek közötti együttműködésekre – vertikális és horizontális koordinációra – kerül a hangsúly, de ez nem jár együtt a decentralizáció (uniós szinten részben feladottnak tűnő) prioritásával, sőt a térbeli tervezés kifejezetten a központi állam - mint az ágazati politikák gazdájának – erősödését jelenti a területi folyamatok

alakításában. A tervezésben így a hagyományos állami szereplőkön túl a társadalom és főként a gazdaság szereplői fokozottan vesznek részt, átalakítva a tervezés alaplogikáját és szereplőinek körét. Hatókörében a tér fizikai tartalmáról a társadalmi és főleg gazdasági tartalomra helyeződik a hangsúly, pl. azzal, hogy szabályozás (azaz a szereplők térbeli tevékenységének kontrollálása) helyett a szereplők összjátékának közös alakítása kerül előtérbe, ehhez mindenképp a közös vízió és stratégia megfogalmazásával. Ezzel egyébként a térbeli tervezés a hasonló koordinációs mechanizmusokra reagáló területi governance tevékenységgel kerül szoros kapcsolatba (a két fogalom pedig bizonyos átfedésbe, ami a szakirodalomban is kitapintható azok egyre gyakoribb együttes használatában). Így a tervezés eszközei is átrendeződnek, felértékelődik a puha tervezés, a „kemény” szabályozó eszközökkel szemben és az integrált eszközök kialakítása nyer teret, ami a kohéziós politika eszközrendszerében is felértékelődött a jelenlegi ciklusra, szoros összefüggésben a hely alapú fejlesztés koncepciójával.

Az Európai Unió tervezési iránymutató és orientáló szerepe kapcsán magyarázatként három körülményt fontos tisztázni:

1. Az Európai Unió hatása a térbeli tervezésre a kötelező érvényű ágazati politikákon keresztül (pl. versenypolitika, környezeti politika) gyakran sokkal erőteljesebb, mint a „puha” elemeken keresztül érvényesülő térbeli tervezésé, bár ezek inkább korlátokat és elvárásokat jelentenek, nem logikáját, kultúráját, szemléletét és eszközrendszerét alakítja a tervezésnek.
2. A kialakított TEM modellben megjelenő egyes változási irányok (pl. a governance, stratégiák) sok esetben nem európai uniós „találmányok”, hanem a mainstream gondolkodás szerint a globalizáció kihívásaira, a versenyképesség növelés elvárására adott válaszok, amelyeket az új szemléletű gazdasági kormányzás is motivál. Ilyen értelemben az európai térbeli tervezési paradigma (is) a globalizációs logikát közvetíti az országok felé.
3. Az európai tervezési modellt konstruáló európai térbeli tervezés az államok önkéntes kooperációját (is) jelenti, ezért ennek tartalmára a tagországok maguk is – persze meglehetősen eltérő mértékben, elsősorban az erősebbek és/vagy e téren aktívabbak érvényesülésével – hatnak, és így az országokban már megindult változási dinamikáikat is visszatükrözik.

A hipotézis igazolódott.

2. A tagországok tervezési rendszereinek átalakulási folyamataiban tetten érhető-e ez az európai hatás és e modell mely elemei érvényesülnek a gyakorlatban?

H2: Az európai tervezési modellbe illeszkedő új tervezési formák felértékelődnek, míg a hagyományosnak tekinthető formák szerepe és hasznossága háttérbe szorul.

Az országok tervezési rendszerére irányuló empirikus elemzés azt az eredményt hozta, hogy az európai országok térbeli dimenziójú tervezési gyakorlataiban az elmúlt másfél évtizedben jelentős mértékű változások zajlottak, amelyek gyakran a tervezési rendszer logikáját, funkcióját, hatókörét és szakpolitikai helyét is érintő átalakuláshoz vezetnek. A változások legfontosabb nemzetközi irányjelzőjének látszik a – fenti modellben kifejezett - európaizálódás. Ez, az esetek többségében a Térbeli Tervezés Európai Modellje által dominált transzformáció ugyanakkor inkább csak az egyes országok térbeli tervezési gyakorlatainak kompatibilitásához vezet, de nem eredményezi azok egységesülését, ugyanis a hasonló európai hatásokra az országra jellemző kulturális, politikai-berendezkedési és földrajzi összefüggésekbe mélyen beágyazott, történetileg determinált nemzeti tervezési rendszerek különbözőképpen reagálnak.

E hatások közül az Európai Unió stratégiáiban preferált témák és célok tartalmi megjelenése jelenik meg a leginkább kiegyenlített módon az országok között. A tervezési lényegi logikái ugyan nem egységesülnek, de pl. az ágazatok szerepe a tudatos téralakításban – hatásai és területi koordinálásuk révén – egy kivétellel minden országban erősödik, míg az új típusú, kevésbé formalizált új tervezési formák erősödése is öt ország kivételével mindegyikben jelen van. Az irodalom által hangsúlyozott új terek megjelenése terén nagyon változó az egyes országok aktivitása. Ezek között a városrégiós tervezést kell kiemelnünk, mint leginkább terjedő modellt, valamint a különböző határon átnyúló programokat, melyek folyamatos – és bővülő – finanszírozást kapnak az unió kohéziós politikájában, bár szervesülésük a nemzeti tervezési rendszerekben mérsékelt maradt.

A tervezési eszközök terén jelentős változások zajlanak az európai országokban, bár ezek nem mind egy irányba tartanak, hiszen négy országban is a TEM-mel ellentétesen, éppen a kemény eszközök felértékelődése jelenik meg és két további uniós tag esetében is közel hasonló a modellbe illeszkedő és azzal ellentétes változások aránya. Összességében azonban igaz, hogy a puha eszközök kerülnek előtérbe, az ágazati politikákat összefogó integrált eszközök megjelenése pedig lényegében minden esetben jelen van. Az bizonyos, hogy a tervekészítés fókuszától elmozdulva az eszköztár számottevően kibővült.

A governance megközelítés szellemében a tervezési folyamat módjának átrendeződése egyértelműen kitapintható változás egész Európában, melyben a koordináció, a kooperáció, a jövőre nézve pedig egyre inkább a kölcsönös tanulás folyamata értékelődik fel, miközben a tervezői (saját) kreatív vagy tudományos tevékenység szerepet veszít, és a tervezésnek, mint jogszabályi kötelezettségnek a jelentősége, a tervdokumentum készítés is kevésbé lesz fontos. A tervezéshez kapcsolódóan az új területi governance formák is erősödtek, azonban jól látható, hogy ennek lehetőségei sok országban már egyre inkább korlátokba ütköznek, összefüggésben azzal, hogy a politikailag megválasztott (helyi-regionális-országos) kormányzat olykor nem (ill. mégsem) enged át kompetenciáiból a modellhez társított logika szerint hatékonyabb, de kevésbé legitim struktúrák felé, sőt jó pár országban ezekből a formákból visszarendeződés példái is tapasztalhatók (Pl. Hollandia, Nagy-Britannia, Magyarország).

Kiinduló hipotézisem kapcsán tehát elmondható, hogy Európában általában egyértelmű a hagyományos, szabályozás alapú tervezési tevékenységek leértékelődése, ami megjelenik a területhasználat szabályozás és általában tervezési rendszer szabályozottságának erodálásában, és abban, hogy miközben a városi és regionális tervezés jelentősége a legtöbb helyen veszít társadalmi szerepéből, az egyéb formák felértékelődnek. A térbeli tervezési politika, mint önálló szakpolitikai ágazat az egyéb, elsősorban a gazdasági politikák felértékelődése mellett nem tud „versenyképes ágazat” maradni, még az olyan országokban is csökken a kormányzati súlya, mint pl. Nagy-Britannia, Franciaország vagy Hollandia, ahol hagyományosan erős ez a terület. Ugyanakkor a térbeliség, és kiemelten a városok felértékelődnek, mint a társadalmi politikák elérésének nélkülözhetetlen dimenziói és ebben az új modell szerinti tervezés (tervezés-governance) kiemelt szerepet kap.

A térbeli tervezési gyakorlata egyre inkább az általános társadalmi célok elérésének segítségével vesz részt, és ennek eléréséhez eszközöket kínál, mindennek előtt a területi alapú, ill. térbeli integrálás lehetőségét nyújtva. A városok és régiók szerepe és a többszintű kormányzás nem a legitim politikai hatalom világos megosztására irányul, hanem a gyakran globális társadalmi kihívások és ágazati vagy funkcionális célok projektjeinek megvalósítása szerint szerveződik.

A térbeli tervezés-fejlesztés és annak részeként a városfejlesztés így elsősorban nem saját célrendszerrel rendelkező önálló politika, hanem más szakpolitikák megvalósítását - elsősorban sajátos integrált beavatkozási és összehangoló koordinációs képességével - biztosító eszköz. Ez a térbeli (területi kohéziós és városi) uniós politika modellje is egyébként.

A területi és várostervezésnek, olykor térbeli tervezésnek is nevezett funkció (és szakterület) szerepe és reputációja gyakran aszerint alakul, hogy adott országban a fenti folyamatokból következő alaplogika és értelmezés milyen mértékben tud érvényesülni. Ahol tervezésnek rögzített eljárásokkal, szabályokkal, rugalmatlan tervezési jogosultsági rendszerrel körülbástyázott (becsontosodott) rendszere van és hagyományosan kialakított rögzített hatókörére (és csak arra) irányul, szigorúan az adminisztratív egységekben és a rögzített irányítási kompetenciák mentén (a felelős legitim döntési szerv és az általa megbízott alkotó kreatív/tudományos vagy szakracionális tervező kettősében) működik, ott a város- és területi tervezés gyakran a fejlődés-növekedés gátjaként tűnik fel és megítélése leértékelődik. Ahol a tervezés rugalmasabb kategória – és gyakran kevésbé szabályozott – és egyfajta átfogó tér-menedzseléssé (governance jelleggel) alakul át (vagy újonnan, a hagyományos tervezéstől függetlenül ilyen gyakorlat alakul ki), biztosítja az új governance érvényesülését, ott a térbeli tervezés úgy tűnik maga is felértékelődő társadalmi funkcióvá válhat – még ha olykor nem is hívják az adott gyakorlatban tervezésnek.

Ugyanakkor vannak jelek, melyek azt mutatják, hogy ezekben, a nagyjából az ESDP-től elinduló **trendekben bizonyos törések jelentkeznek**, ami az európaizálódás dinamikájának lassulását, akár irányváltást is eredményezheti. Csak néhány példa ezekhez: Hollandiában a 2008-ban kijelölt városrégiók rendszere mára megszűnt; Nagy-Britanniában 2010-től a konzervatív kormányzat számos elemét elbontotta az addigra kialakult tervezési rendszernek, megszüntetve pl. a regionális tervezési szintet és általában is mérsékelve a tervezettségét; Magyarországon is számos a korábbi trendet megtörő változás történt az elmúlt öt évben, mint pl. a partnerséget megjelenítő kistérségi társulások megszűnése, a városrégiós kormányzás visszaesése a BAFT megszűnésével, az EU motivált újonnan létrehozott régiós szintű tervezési-fejlesztési szint megszűnése; Belgiumban és Spanyolországban a szabályozás alapú tervezés erősödik.

A hipotézis igazolódott.

3. Az országok és típusaik között milyen különbségek figyelhetők meg az európaizálódásban?

H3: Az európai tervezési modell a régebbi tagországok esetében érvényesül jobban.

Az országok között a TEM modell érvényesülésében jelentkező különbségek leginkább a kultur-regionális dimenzióban érhetőek tetten. Az észak-nyugat európai országok tervezése a legeurópaizáltabb, míg európaizálódási dinamikájuk mérsékelt volt az elmúlt 15 évben. A déli országok európaizáltsága Portugália kivételével csekély és ennek dinamikája, bár erősebb, de nem kiemelkedő. A keleti EU tagok esetében érzékelhető leginkább az Európai Unió hatása a térbeli tervezés legintenzívebb európaizálódásában, olyannyira, hogy ezek európaizáltsága 2017-re megelőzte a régebben tag mediterrán régiót. A szocialista bázisú tervgazdálkodás rendszereit a kilencvenes évek elejére leépítő országok, jellemzően kettős formában építették újjá (fel) tervezési gyakorlataikat: a szabályozás alapú, gyakran technikai megközelítésű terület- és településrendezés és a stratégiaibb szemléletű, erőforrás és beruházás orientált fejlesztési tervezés gyakran szintenként is párhuzamosan jelen lévő kettősségével. A volt szocialista EU tagokat részben a

kohéziós politika eszközrendszere, részben pedig egy általános tanulási attitűd ösztökélte a nyugat-európai minták láthatón gyors átvételére.

Ugyanakkor az észak-európai országok egy olyan viszonylag egységes csoportot alkotnak, amely csak mérsékeltén európaizálódott és az európaizálódása is mérsékelt ütemű, amiben az látható, hogy ezeknek az országoknak a tervezési rendszer fejlődési iránya nem szükségszerűen a nyugat-európai mintákat követi. Ez azért meglepő, mert tervezési rendszerük az átfogó-integrált stílus modell csoportba tartozik, mely a TEM modellhez leginkább közel álló rendszer. Az északi modell jellegének és dinamikáinak megértése egy további kutatás tárgya lehet.

Annak szerepe, hogy milyen régóta tag egy ország, másodlagosnak látszik a kulturális dimenzióhoz képest. Ezt jelzi az, hogy a TEM több dimenziójában a nemrég csatlakozott Horvátország, sőt a tagságra még csak készülő Szerbia is jelentős dinamikát mutat, míg a nem EU tag Svájc is nagyon erősen európaizált. A térbeli tervezés értelmezés megjelenésének dinamikája számottevő negatív korrelációt mutat a tagsági évek számával.

A **térbeli tervezés-fejlesztés átfogó értelmezésének** jelentésében különösen meghatározó a három európai kultúr-régió megoszlása. Ennek szintje az észak-nyugat-európai országokban, dinamikája pedig főként a keleti régióban magas. Ez a tervezésértelmezés jelentős részben az észak-nyugat-európai tervezési kultúrkör hagyományos, vagy legalábbis ezen országokban hamar kikristályosodó modelljét közvetíti – akik az ESDP meghatározó alakítói voltak. Ez azonban nem szükségszerűen az Európai Unióhoz kapcsolódik, hiszen Svájc is a legmagasabb értékeket kapta az európaizáltság tekintetében. Fontos kultúr-regionális különbség a gyakorlati tervezésben dolgozó (tervező) szakemberek szakmai háttere is: az északnyugati modellben az önálló tervezési végzettség mellett a geográfusok, környezettudományi szakemberek jelenléte meghatározó, de a társadalomtudományi terület is magasabb arányban van jelen, mint máshol. A déli régióban legerősebb az építészet és egyéb műszaki területek jelenléte, míg az üzleti végzettségük szinte hiányoznak e szakterületről. A keleti kultúr-régió országaiban (Kelet-Közép-Európában) is a legerősebb az építészet, de összefüggésben az európaizálódási felzárkózással itt is megerősödött geográfus végzettséggel a tervezésbe bekapcsolódók aránya, és a közgazdasági végzettség szerepe is itt lett legmagasabb, míg e régió sajátjaként relatíve magas arányban jelenik meg a tájépítész képzettség is.

A **tervezési eszközök** átalakulása ugyanakkor nem köthető ilyen módon az országtípusokhoz. Annyi azonban itt is elmondható, hogy az EU források által dominált fejlesztéspolitikájú keleti EU tagoknál egy viszonylag gyors „felzárkózás”-ként a csatlakozással párhuzamosan megjelent és dominánssá vált a stratégiai tervezés a közszférában, de a „puha” tervezési eszközök kontextusukban csak korlátozottan működnek, inkább az operatív szinteken is zajló fejlesztési tervezés bontakozott ki erőteljesen, amely valójában nagyon is kemény, hiszen szerződések, szabályok és újabban egyre erősebb teljesítmény és tematikai kontroll is nehezedik rá az EU irányából.

Az **európai prioritások és témakörök** tartalmi alkalmazásában két eltérő logika érvényesül: egyrészt azok az országok járnak „élen”, amelyek domináns szerepet játszanak e tematikák meghatározásában, az európai stratégiai diskurzus alakításában (Franciaország, Németország, Hollandia, de akár Ausztria), másrészt pedig a kohéziós országok közül kifejezetten azok, amelyek magas egy főre jutó uniós támogatást kapnak a strukturális alapokból. Az előbbi csoport a diskurzusvezérlő, az utóbbi pedig egy eminens „jó tanuló”, adaptáló csoportként viselkedik. A keleti régió országaiban a témákat, célokat illetően erősen adaptívak a tervek, bár a retorika és a valóság között nagyobb a rés. Ugyanakkor ez az adaptációs attitűd várhatóan érezhetően lelassul. Az országok egyéb vizsgált (csoportosítás alapját képező) jellemzői úgy tűnik kevésbé befolyásolják az európaizálódást. Nem mutatható ki összefüggés a fejlesztéspolitika

decentralizáltságának mértékével, az alkotmányos berendezkedéssel (szövetségi vs. unitárius jellegével). Az, hogy a jobban regionalizált országokban nem erősebb ez a fajta európaizáltság abból a szempontból érthető, hogy az európai térbeli tervezés koncepciója nem a decentralizációról szól. Sőt az is látszik, hogy az átfogó tervezés értelmezés dinamikája (a TEM 2. dimenzió) éppen a kevésbé decentralizált fejlesztéspolitikájú országokban erőteljesebb.

Az európaizáltságnak sem a szintje sem dinamikája érdemi összefüggést nem mutat az egyes országok urbanizáltságával.

A hipotézis döntően nem igazolódott be.

4. A térbeli tervezés európaizálódásában milyen szerepe van az Európai Unió elsődleges beruházási politikáját jelentő kohéziós politikának?

H4: A térbeli tervezés európai modelljének átvételét az EU kohéziós politikai fejlesztési forrásai számottevően motiválják és ennek mértéke összefüggésben van a támogatási források felhasználási módjának területi dimenziójával.

Az európai uniós források szerepe a tervezés európai modelljének átvételében, vagyis az európaizálódásban vitathatatlanul jelen van. A tervezési minták adaptációja az Unióban alapvetően csak opcionális, azonban a strukturális és kohéziós alapok által finanszírozott programokban annak számos eleme (integrált stratégiák, partnerség, monitoring, európai célok követése, stb.) elvárásként jelentkezik. A térbeli tervezés európaizálódása a mediterrán kultúrrégióból a tervezés tekintetében teljesen kiváló Portugáliában volt a legerősebb, ami az egy főre jutóan legtöbb kohéziós politikai támogatáshoz jutott a vizsgált három periódus teljes időszakában. Ugyanakkor ez a mutató az e szempontból vizsgálható 22 ország esetében kevésbé magyarázza az európaizálódási tendenciát.

Valamelyest nagyobb a szerepe a gazdaság méretéhez viszonyított (GDP arányos) uniós támogatásnak, azonban igazán kimutathatóan a területi jellegű operatív programok keretében felhasznált források népességre és GDP-re vetített arányának értéke korrelált az európaizálódási dinamikával. Meglepő módon az európaizálódás erős negatív korrelációt mutat a fejlesztéspolitikai forrásfelhasználás decentralizáltságával (regionális operatív programok aránya) is. Ugyanakkor pozitívan korrelál a 2014-20-as időszakban fenntartható városfejlesztésre szánt forrásokkal.

A területi jellegű EU támogatások szerepe leginkább a tervezési folyamat és a területi governance új formáinak exportjában meghatározó. A területi alapú, ill. területi fejlesztési célt követő forrásfelhasználás egyértelműen magával hozta a tervezési folyamat átalakulását, 2014-től indult új területileg integrált végrehajtási eszközei révén pedig kifejezetten szorgalmazza a területi governance új formáit, ehhez kapcsolódóan az új funkcionális terek kreálását is.

A fejlettebb, régi tagok költik átlagon felül EU forrásaikat területi jellegű (ERFA alapú) operatív programokra (Dánia ebben erős kivétel), miközben a 2014-20-as periódus új, integrált területi programozási eszközeiben új tagországok (Lengyelország, Csehország) lettek leginkább aktívak. Az operatív programok vizsgálata alapján kiderült, hogy az unió kohéziós (korábban regionális) politikai támogatásokban a regionális (értsd a régiók szintjére telepített ill. szabott) programok keretében felhasznált források aránya csökken, míg a területi- és városfejlesztési tartalmú, integrált természetű multiregionális programok aránya fokozatosan nő 2000 óta. Ez illeszkedik ahhoz, ahogyan az Unió fejlesztési politikája elfordul a régióktól és a területi kohézió jegyében előtérbe

helyezi a térbeliséget - a területi integráció, a hálózatok, a városok, a funkcionális és rugalmas teretek (flexible geography) ösztönzésével és a programok kötelező területi dimenzióinak bevezetésével, stb. - szorosan illeszkedve az európai térbeli tervezés koncepciójához. A kohéziós politikában tehát a területiséggel (regionalitással) szemben a térbeliség értékelődik fel.

A térbeli tervezés sikerességének változása is összefüggésben áll a területi jellegű források egy főre és GDP-re jutó értékeivel (felértékeli a fejlesztésorientált tervezést, ami ellensúlyozza a leértékelt fizikai tervezést), ami jelzi, hogy a kohéziós politika megtermékenyítőleg hat a térbeli tervezésre, legalábbis ahhoz, annak bizonyos formáihoz jelentős „megrendelést” ad, elsősorban a kohéziós országokban. Ugyanakkor ez a kibővült gyakorlat gyakran nem a hagyományos területi- és várostervezés rendszerét alakítja át, hanem olykor párhuzamos gyakorlatok kialakításához vezet, ami gyakran szakmailag is más bázisra építkezik. (A túlzottan a külső erőforrásokra támaszkodó rendszerek problémájára, amit az EU forrás vezérelt tervezés is magában hordoz, a dolgozat nem tér ki.)

A hipotézis nagyobb részt igazolódott.

5. Milyen kapcsolatban áll a magyar tervezési gyakorlat fogalmkészlete a térbeli tervezés európai fogalmi koncepciójával?

H5: Magyarországon a térbeli dimenziójú tervezési tevékenységek köre erősen széttagolt, de az egyes hazai résztevékenységek összekapcsolhatók a térbeli tervezés európai koncepciójával.

A térbeli tervezés ernyőfogalma által összefogható tevékenységek egyes elemei (pl. település/város/tervezés, területfejlesztési tervezés, vidékfejlesztés bizonyos területei) a hazai gyakorlatban egymástól meglehetősen elkülönülten vannak jelen (külön szabályozási, szakpolitikai pozícióban, és sok esetben eltérő szakmai megközelítések által dominálva), más elemei pedig még nem vagy csak mérsékelten jöttek létre, mint pl. az ágazati programok területi koordinációja (Ld. 2.3. fejezet ábrái). Ugyanakkor e tevékenységek, mint a település/várostervezés, vidékfejlesztés, területfejlesztés területi koordináció, területi programozás, területrendezés, területi monitoring stb. összekapcsolásának szükségessége Magyarországon is egyre inkább napvilágra kerül, amit a szakirodalomban többen is régóta szorgalmaznak. Bár egységes tervezési törvény számos szakmai kísérlet elenére nem született meg (vö. SALAMIN-PÉTI 2006), számos olyan joggyakorlat jött létre, amelyek a korábban elkülönült gyakorlatokat bizonyos keretek között összekapcsolták. Ilyen például a rendezést és fejlesztés közelítő és a térségi dimenziót is igénylő IVS-ek rendszere, az ágazati stratégiák és térbeli tervezés összekapcsolása az OFTK-ban, a fejlesztési-rendezési tervezés közelítése a tervezés rendjéről szóló szabályozásban, a területi és települési tervezést összekapcsoló településhálózat fejlesztési terv kísérlete 2008-ban. Az európai kapcsolódáshoz meghatározhatók azok a területfejlesztési, településfejlesztési, rendezési, vidékfejlesztési stb. tevékenységek, melyek egy a *spatial planning*-hez kapcsolódó lehetséges térbeli tervezési-kormányzási politika részeinek tekinthetők (ld. 2. fejezet).

A hipotézis igazolódott.

10.2. Pillantás a jövő felé

Prognózisokra nem vállalkozik a dolgozat, de a vizsgálatba beépített jövőre vonatkozó várakozások és az Unióval kapcsolatos viták kapcsán mégis tesztek egy pillantást az egészen közeli jövő felé is. A térbeli tervezési rendszerek változásában egyértelműen érzékelhető az EU motivált térbeli **tervezési-kormányzási modell terjedése**, aminek hirtelen megtorpanására nincs okunk számítani. Szinte mindenki az európai modellhez legközelebb álló átfogó-integrált, ágazatokat koordináló tervezési rendszer modell erősödésére és majdnem ugyanannyian a területi gazdasági fejlesztési modell szerepnövekedésére számít. Ez utóbbi leginkább a keleti-közép-európai tagországok várakozásaiban van jelen, míg a területhasználat orientált tervezés erősödésére sokkal kevesebben számítanak, csak a déli régió országaiban várják ennek számottevő erősödését. Ugyanakkor érdekes, hogy az észak-nyugati régióban a térségre alapvetően nem jellemző urbanizmus, városépítészeti-fizikai tervezés erősödését is sokan előre jelzik.

A tervezés európai szakemberei szerint **a tervezési rendszer változni fog**, változnia kell, de a BREXIT-től nem várják azt, hogy ebben érdemi változás történne Európában. A felmérés jövőre vonatkozó kérdései alapján a legtöbb országban az ágazati politikák területi szerepének erősödését várják, a tervezés (és governance) kormányzaton kívüli szereplőinek a bővülését a tervezési folyamat mindinkább partnerségi, kooperációs jellegű átalakulását, miközben a legitim helyi-területi döntéshozó és a szaktervező szerepének további csökkenésére számítanak.

Ugyanakkor az is látható, hogy az 5-10 éve még egyértelmű trendek sok eleme, számos országban megtörni látszik. A területi kormányzás sokféle intézményesített formája a létrehozás után megszűnt és ehhez kapcsolódhat az urbanizmus élénkülése is.

A legtöbb vonatkozó elemzéssel egyetértve általánosságban kimondhatjuk, hogy ezek a hasonló irányt mutató változások valójában európai szinten nem vezetnek az eltérő tervezési kultúrák és gyakorlatok konvergenciájához, a politikai, kulturális, alkotmányos és földrajzi különbségek révén továbbra is különböző nemzeti rendszerei és stílusai lesznek a tervezésnek Európában. Ugyanakkor az Unió keleti kultúrrégiójában, részben a tervezési rendszer 1990 utáni újjraépítési kényszere miatt, részben pedig a jelentős kohéziós politikai jelenlét révén mégis körvonalazódik egy valamelyest egységesülő kelet-közép-európai fejlesztésorientált tervezési gyakorlat és szakmai kultúra is. A kelet-közép-európai tervezési szakmai-tudományos szervezettsége azonban meglehetősen csekély, a tervezési diskurzust domináló nyugat-európai megközelítések mellett.

A tervezési rendszerek transzformációja érthetően szoros összefüggésben áll **az európai integráció politikai konstrukciójának** változásaival. Az Unió szerepével, kormányzási módjával kapcsolatos tagországi kritikák, ill. új értelmezési igények – melyek szignifikánsan jelennek meg a viseigrádi országok részéről, de leginkább mégis a BREXIT-ben eszkalálódnak – közvetlen hatása lehet az európai szintű térbeli tervezésre és annak tagállamátalakító hatásaira is. Ez a vita kihathat az Unió térbeli tervezésében megvalósuló „térteremtési” projektjére is, amely jelentős részben a tagállamok „territorialitását” erodálja. Ugyanakkor úgy vélem e politikai vitáknak a hatása mérsékeltebb lesz a térbeli tervezés esetében. Egyrészt azért, mert ez közvetlen uniós kompetencia hiányában nem hierarchikus módon, top-down politikai döntésekben érvényesül – mely gyakran kiéleződő viták tárgya –, hanem jelentős részben puha módon, diskurzusokban és kooperációkban valósul meg, lehetőséget adva minden országnak a témák és a menetrend alakítására. Másrészt azért lesz kevésbé vitatott a térbeli tervezési modell, mert az abban összegződő változási irányok jelentős része nem EU specifikus, hanem sokkal inkább a globalizációs válaszok.

A kelet-közép-európai országok szempontjából elképzelhető egy olyan narratíva, hogy azok saját szempontrendszerük alapján aktívabban vesznek részt a téralakítás európai diskurzusában, érvényesítve sajátos szempontjaikat, amiben már eddig is vannak pozitív jelek (pl. a területi kohéziós diskurzus alakításában való magyar és lengyel elnökségi szerepvállalás, kiemelt aktivitás a határon átnyúló terek és EGTC-k alakításában). A magyar tervezői részvétel eredményeként eddig is megjelentek Magyarország számára specifikus szempontok európai dokumentumokban (vidék, helyi gazdaság, népesedési kérdés, öshonos kisebbségek kérdése a társadalmi-kulturális sokszínűség köntösébe bújtatva, vidéki szegregáció, stb.).

Egy másik scenárió, ha az országok közötti ellentétek vagy a kohéziós politika visszaesése, esetleg más politikák felértékelődése révén az európai térbeli tervezés projektje elsorvad. Erre kisebb esélyt látok.

Nagyobb távlatokra tekintve fontos rögzítenünk, hogy a tervezés karaktere olyan lesz, mint amelyet a korszellem megkíván. A jelenlegi versenyképesség orientált gazdasági kormányzási paradigmát felválthatja, vagy legalább árnyalhatja egy akár a fenntarthatóság orientált társadalomszemlélet – zászlajára tűzve pl. a klímaváltozás kérdését – vagy akár a helyi társadalmak, és közösségek bázisára építkező vagy a szociális viszonyokat preferáló időszak. A tervezés értelmezése és gyakorlata ezekhez is igazodni fog, miként e szempontok korábban jobban sajátjai voltak a térbeli tervezésnek. Dolgozatomat a bibliát és az amerikai elnök szavait idézve azzal kezdtem, hogy a tervezés átalakulásának két legmarkánsabb változását az jelenti, hogy a tervezésben résztvevő szereplők köre kibővül és a tervezés az időben záruló tervek készítés helyett egyre inkább egy állandó cselekvéssé válik. Vizsgálataim is igazolták, hogy a tervezés mint folyamat kibővül, cselekvési tere és fogalmi határai is elmosódnak. Ugyanakkor e folyamattal párhuzamosan a tervezés mint önálló politika lényegében beszűkül, hiszen saját cél- és eszközrendszere helyett elsősorban a preferált társadalmi gazdasági politikák megvalósítási eszközévé válik.

10.3. Javaslatok

Az európai térbeli tervezés témakörében készített dolgozat valójában a kérdéskör számos aspektusának csak rövid felvillantására vállalkozhatott, amely a dolgozat fejezeteinek viszonylag nagy számában is érzékelhető. E kérdések mindegyike külön vizsgálatokat érdemelne. Az átfogó elemzést országok, országcsoportok esettanulmányai tudnák élesíteni, akár egyes elemeiben cáfolni. Az európai irodalomból különösen hiányzik a magyar tervezési rendszer elemzése az európai dinamikák szempontjából, aminek kérdését csak érintette dolgozatom. Különösen hiánypótló lehetne a kelet-közép-európai tervezési megközelítések feltárása, a Visegrádi Négyek, vagy a Kárpát-medence térség területi integrációs lehetőségeinek és az ezekhez kapcsolódó területi stratégiáknak a megismerése. Az angolszász forrású és Nyugat-Európa által formált tervezéstudományban hiányoznak térségünk tapasztalatai és területi fejlődési szempontjai. Ugyanakkor szakpolitikai területen szinte korlátlan további lépés javasolható a dolgozat által feltárt összefüggések alapján.

Ezek közül azt emelem ki, hogy szükség lenne az európai tervezési rendszerekhez és ezek tudományos vizsgálatához való hazai kapcsolódás elősegítésére, mindenek előtt **a fogalmi kapcsolat megteremtésével**. Éppen ezért a dolgozat érvanyaga alapján **javaslom bevezetni a térbeli tervezés** átfogó fogalmi koncepcióját, mert az keretet kínál a térbeli alakítást célzó politikák és gyakorlatok közös kezelésére és megértésére, ezzel hozzájárulva a fölösleges párhuzamosságok jelenlétének mérsékléséhez, valamint segít kapcsolatot alakítani a külföldi

gyakorlatokkal. Alkalmos keret lehet a különböző térbeli dimenziót célzó tervezési-kormányzási tevékenységek fogalmi kakofóniájának oldásához is. Az egységes átfogó fogalom használatához természetesen adja magát a területi tervezés (és a területi politika) kifejezés használata - amelyet sokan a tudományos irodalomban ilyen vagy nagyon hasonló értelemben használnak (ezidáig a doktorjelölt is közéjük tartozott) - ha sikerül ennek ilyen értelmű tartalmát egyértelműen meghatározni és elfogadtatni. Ugyanakkor abból a szempontból ez nem lenne szerencsés, mert fogalma a lehatárolt területre (térsegre, régióra) utal és értelmezéséhez a gyakorlatban erősen hozzátapadt a térbeli tervezésnél lényegesen szűkebb (bár kevésbé definiált) tartalom. A térbeliség ilyen átfogó szemléletű érvényesítésére Magyarországon (is) megjelenik a területi kohézió fogama, azonban ez jellegéből adódóan nem alkalmas a tervezés által megjelenített eljárások, módszerek azonosítására, ahogyan ezt a nemzetközi tudományos szakirodalomban is a térbeli tervezés (spatial planning) fogalom széleskörű alkalmazása jelez.

10.4. Új tudományos eredmények

A dolgozat alapját képező kutatás az alábbi új, ill. újszerű tudományos eredményekre vezetett:

1. A szakirodalom, szakpolitikai dokumentumok és az elérhető eddigi empirikus kutatások eredményei alapján létrehoztam a tagországok európaizálódásának irányait összegző koncepcionális keretet. Az így létrehozott **Térbeli Tervezés Európai Modellje (TEM)** a szakirodalomban leírt európaizálódási dinamikák és az európai szintű térbeli stratégiák (tagországokban zajló tervezések számára értelmezhető) üzenetei alapján meghatározott olyan domináns változási irányok általános rendszere, melyek az egyes országok egymástól lényegesen különböző tervezési rendszereiben is érvényesülhetnek. Új eredménynek tekinthető a modell alapján kialakított vizsgálati **módszertan**, amely a dokumentumelemzés és a primer adatfelvétel eszközeivel - a módszertan jellegéből adódó korlátok között - lehetővé tette az európaizálódás különböző dimenziói érvényesülésének értékelését.
2. A kutatás különösen újszerű abban, hogy elsőként vizsgálta országok széles körét lefedő **empirikus elemzéssel az országok térbeli tervezésének** - a TEM alapján mérhető – európaizáltságát ill. európaizálódását. Új eredménynek tartom azt, hogy e dinamikák érvényesülésének mértékére és az egyes országok és országcsoportok között e tekintetben tapasztalható különbségekre vonatkozó megfigyelésen alapuló összehasonlító tudást sikerült létrehozni, amely a túlnyomórészt az eddigi bőséges, ám elsősorban egy-egy témára, egy vagy kevés számú országra irányuló empirikus és a logikai (spekulatív) alapú elméleti megközelítésekre építő munkákat számottevően kiegészítheti az európai tervezési szakirodalomban.
3. Az európai **térbeli tervezés fogalmának összekapcsolása** a hazai tervezési tevékenységek különböző magyar fogalmaival olyan új eredménynek tekinthető, amely segíti mind a hazai tervezési gyakorlatok összekapcsolását és gyakorlati tapasztalatcseréjének, az egymástól való tanulásnak a lehetőségét és segítséget adhat ahhoz is, hogy a hazai tervezéssel foglalkozó tudományos munkák kapcsolódjanak a nemzetközi irodalomba. Újszerű eredménynek tekinthető a térbeli tervezés fogalom nemzetközi szakirodalomban megjelenő **jelentéstartalmainak kettős csoportosítása**. Az átfogó és neutrális ernyőfogalom értelmezés és a paradigmafogalom értelmezés jellemzőit összegeztem.

11. ÖSSZEFOGLALÁS

Az országoként nagyon különböző formában kifejlődött területi- és várostervezési politikák napjainkban Európa- szerte jelentős átalakuláson mennek keresztül. Bár a térbeli dimenziójú köztervezés nem lett közösségi kompetencia, az Európai Unió közvetett módon mégis sok szálon hat a tagállami tervezési politikák és gyakorlatok átalakulására, hozzájárulva azok európaizálásához. Részben a közösségi hatáskörbe tartozó ágazati politikák teremtenek bizonyos „kemény” korlátokat és elvárásokat, részben ösztönző jelleggel, pl. a kohéziós politikai támogatások gyakorolnak befolyást, részben pedig az országok közötti fokozódó együttműködések révén, diskurzusok formájában valósul meg a tervezési gyakorlatok horizontális egymásra hatása, egyfajta közös tanulás is. Ezek a horizontális kapcsolatok a határok elválasztó szerepének csökkenéséhez, az integráció közös piacához kapcsolódnak, de ahhoz is, hogy maga az Unió is szorgalmazza (és finanszírozza) a területi tervezési-fejlesztési együttműködések. A kilencvenes évektől a tagállamok önkéntes együttműködésében az Európai Unió szintjén is megindult egyfajta stratégiai térbeli tervezési folyamat, amelyhez 2009- óta a Lisszaboni Szerződésbe beépülő területi kohézió célja ad legitimitást és motivációt.

A dolgozat a szakirodalomban az elmúlt két évtizedben sokoldalúan kibontott tudományos koncepcióvá vált, a gyakorlat számára pedig a különböző kapcsolódó tervezési tevékenységek neutrális ernyőkategóriájaként elterjedt térbeli tervezés fogalmát alkalmazza, amely a téralakítási politikák gyakorlatainak különböző formáira és szintjeire egyaránt kiterjed.

A kutatás átfogó törekvése volt egy össz-európai empirikus vizsgálattal hozzájárulni az európai országok térbeli tervezési rendszerei európaizálásának megértéséhez, ezen belül **cél** volt feltárni, hogy az európai szintű térbeli tervezés koncepciókészlete, az ezekben kívánatosként megfogalmazott változási irányok miként érvényesülnek az európai országok tervezési rendszereinek transzformációjában. További cél volt az európai tervezés hazai kapcsolódásának feltárása is.

A kutatás módszereként a térbeli tervezés fogalmaival és európaizálásával foglalkozó szakirodalom célzott feldolgozását követően az európai térbeli stratégiák és a vizsgált országok országos tervdokumentumainak tartalomelemzésére, valamint kérdőíves formában megvalósított kulcsszakértői felmérésre került sor Európa 31 országára vonatkozóan, összesen 121 szakember bevonásával. Ezt 29 mélyinterjú egészítette ki, valamint a kohéziós politikai források operatív program- szintű elemzése a 2000-2020 közötti három hétéves ciklus vonatkozásában. Az európai térbeli tervezés stratégiai dokumentumai és a tervezési rendszerek európaizálásával foglalkozó szakirodalom alapján, azok trendekre, ill. változási irányokra vonatkozó megállapításainak összegzéseként hoztam létre a Térbeli Tervezés Európai Modelljét, amely empirikus vizsgálataim koncepcionális és módszertani keretét jelentette az európaizálás méréséhez.

A kutatás eredményeként bebizonyosodott, hogy az európai stratégiák és a térbeli tervezés (területi kohéziós) európai diskurzusai keretében a tervezés motivációival, jellegével kapcsolatos változási szándékok olyan, széleskörben irányadó szakmai közmegegyezéssé vált egységes európai tervezési megközelítéssé állnak össze, amely alapvetően posztmodern szemléletű, az európai unió térszervezési üzeneteit közvetíti, és amely a globalizációs kihívásokra reflektáló **új európai térbeli tervezési paradigmának** tekinthető. A munka első új eredményeként létrehozott Térbeli Tervezés Európai Modellje e paradigmának a tagországi következményeit öt változási dimenzióban határozza meg: 1. A nemzeti, regionális és helyi tervezés tartalmában megjelennek az Európai Unió stratégiai témái és térbeli fejlődési prioritásai; 2. A hagyományos városi és területi

tervezés keretein túllépő átfogóbb téralakítási szakpolitikai logika jelenik meg, különös tekintettel az ágazatok és szereplők térbeli koordinációjára és az integrált tervezésre; 3. A tervezés-fejlesztés új, gyakran „puha” és képlékeny kiterjedésű terei jönnek létre, különös tekintettel a határokon átívelő terekre, funkcionális terekre; 4. A tervezés eszközszerkezete változik elsősorban a „puha” és integrált eszközök felértékelődésével a szabályozás alapú eszközökkel szemben; 5. Átalakul a tervezés folyamata, amely egyre inkább a különböző szereplők kooperációjának és a koordináció formájává válik, miközben a területi governance új formái jönnek létre.

Az **empirikus elemzés eredményei** igazolták, hogy különböző mértékben, de mind az öt dimenzió érvényesül az országok többségében tervezési rendszereik átalakulásában. Az európai térbeli tervezési modell által dominált transzformáció azonban inkább csak az egyes országok térbeli tervezési gyakorlatainak kompatibilitásához vezet el, de nem eredményezi azok egységesülését, ugyanis a hasonló európai hatásokra az országra jellemző kulturális, politikai-berendezkedési és földrajzi összefüggésekbe mélyen beágyazott, történetileg determinált nemzeti tervezési rendszerekben különböző reakciókat váltanak ki. Az új európai tervezési modellhez közelítő tervezési formák és megközelítések többnyire felértékelődnek, míg a hagyományos tervezési formák szerepe és hasznossága háttérbe szorul, ami gyakran a hagyományos területi tervezés és várostervezés leértékelődéséhez vezet, miközben az elsősorban a gazdasági növekedést szolgáló integrált, főként stratégiákban és új governance formákban testet öltő térbeli tervezési-fejlesztési formák felértékelődnek. Ezek a változások olyan szakpolitikai pozíció felé vezetnek, amelyben a térbeli tervezés-fejlesztés, és annak részeként a városfejlesztés elsősorban nem elkülönült célrendszerrel rendelkező önálló politika, hanem más szakpolitikák megvalósítását - elsősorban sajátos integrált beavatkozási és összehangoló koordinációs képességével - elősegítő eszköz.

A tervezés európaizálódásában az **országok között** jelentkező **különbségek** leginkább az európai tervezési-fejlesztési kulturális régiók (észak-nyugati, keleti, déli régió) dimenziójában érhetőek tetten, míg annak szerepe, hogy az országok mióta tagjai az európai integrációnak másodlagosnak tekinthető. Az észak-nyugat-európai régió országainak tervezése a leginkább európaizált, míg európaizálódási dinamikájuk mérsékelt volt az elmúlt 15 évben. A déli országok európaizáltsága Portugália kivételével csekély és európaizálódási dinamikájuk, bár erősebb volt, de nem kiemelkedő. A kelet-közép-európai (keleti) EU tagok esetében érzékelhető - Portugália mellett – a leginkább az Európai Unió hatása a térbeli tervezés intenzív európaizálódásában, olyannyira, hogy ezek európaizáltsága 2017-re megelőzte a régebb óta tag mediterrán régióét. A volt szocialista EU tagokat részben a kohéziós politika eszközszerkezete, részben pedig egy általános tanulási attitűd ösztökélte a nyugat-európai minták láthatón gyors átvételére. Az európai prioritások és témakörök tartalmi alkalmazásában egyrészt azok az országok járnak „élen”, amelyek domináns szerepet játszanak e tematikák meghatározásában, az európai stratégiai diskurzus alakításában, másrészt eminens „jótanulóként” azok az országok, amelyek magas egy főre jutó uniós támogatást kapnak a strukturális alapokból. Az új terek létrehozásában meglehetősen nagy különbségek vannak az országok között és ezek mögött az európaizálódási mintán túl egyéb – pl. nemzetstratégiai – motivációk is meghúzódnak, így ennek mintázata eltér a többi dimenziótól.

Ugyanakkor vannak jelek, melyek azt mutatják, hogy ezekben a európaizálódásnak tekintett **trendekben bizonyos törések is megjelennek**, mint például a governance formák elterjedésében, vagy akár a puha stratégiai tervezési formák terjedésében való megtorpanás vagy éppen ellenirányú változás egyes országokban, ami az európaizálódás dinamikájának lassulását eredményezhetik.

Az **Európai Unió támogatási forrásai** számottevő ösztönző szerepet töltenek be a térbeli tervezés európai modelljének terjedésében. A tervezési minták adaptációja az Unióban alapvetően csak opcionális, azonban a strukturális és kohéziós alapok által finanszírozott programokban annak számos eleme (integrált stratégiák, partnerség, monitoring, stb.) elvárásaként is megjelenik. Az európai uniós pénzügyi támogatások döntő részét jelentő kohéziós politikában megfigyelhető, hogy miközben 2000-óta fokozatosan csökken a regionális szintre telepített programok aránya, a terület- és városfejlesztési jellegű, de többrégiós programok aránya mérsékelten növekszik. A 2014-től indult jelen programozási időszakra a térbeli dimenzió más formákban értékelődik fel, pl. a térbeli szempontok fokozott megjelenítésével, a területi koordináció, az integrált városfejlesztés előtérbe kerülésével, integrált területi fejlesztési eszközök bevezetésével. Az egyes országok térbeli tervezésének európaizálódása a kohéziós politikai támogatások teljes fajlagos összegével mérsékelt, a területi elven felhasznált források arányával pedig szoros összefüggést mutat, jelezve ennek szerepét az európai modell átvételében. A térbeli tervezés európaizálódásával kapcsolatban nem mutatható ki összefüggés a fejlesztéspolitika decentralizáltságának mértékével, az állami berendezkedés szövetségi vs. unitárius jellegével vagy akár az urbanizáltság mértékével.

A térbeli tervezés európai értelmezése a **hazai szaknyelvben és a tervezési gyakorlatokban** mindeközéig nem jelent meg, bár a területi tervezés fogalmát sok szerző jelentős mértékben ezzel átfedő értelemben használja. A térbeli tervezés a területfejlesztés, településtervezés, területrendezés, vidékfejlesztés tevékenységeinek jelentős részét lefedő fogalmi kategóriaként határozható meg, amelynek hazai tudományos-szakmai bevezetése indokolt a nemzetközi tudományos diskurzusokba való intenzívebb hazai bekapcsolódás elősegítése, valamint a nemzetközi gyakorlati szakpolitikai tudástranszfer és együttműködések elősegítése érdekében.

12. SUMMARY

Urban and regional planning policies developed in very different forms recently have been facing significant changes all around Europe. Though planning in spatial dimension have not become a community competence, the European Union indirectly does influence planning policies and practices through various channels contributing their Europeanisation. Sectoral policies of the EU create hard obstacles and requirements, Cohesion Policy grants have motivating impacts, while mutual impact of planning policies and a sort of mutual learning take place through the increasing cooperation among countries in a form of discourses. These horizontal relations are connected to the decrease of separating role of the borders and to the single market of the integration, but also to the fact that the Union encourages and finances the territorial planning-development cooperation. Since the nineties a sort of strategic spatial planning process began at the level of the European Union based on volunteer collaboration of member states, to which the territorial cohesion entered in Lisbon Treaty gives legitimacy and motivations since 2009.

The thesis uses the concept of spatial planning, which have become a scientific term described broadly in the literature and a neutral umbrella term in practice covering various related planning activities. This term comprises various forms and levels of policies shaping space.

The **overall aim of the research** was to contribute to the understanding of Europeanisation of spatial planning systems of European countries with a Europe-wide empirical analyses. Within this aim the goal was to reveal the way, how concepts of European spatial planning and change directions included in it influences in the transformation of systems of European countries.

In **methodology of the research** after the aimed processing the literature of Europeanisation spatial planning conceptions, the content analysis of the European spatial strategies and the examined countries own national strategies, a key expert questionnaire survey was carried out concerning 31 European countries, involved 121 expert altogether. It was complemented with 29 depth interview, together with analysis of funds of cohesion policy in operational programmes during three seven-year period from 2000 to 2020. On the basis of the literature of Europeanisation and on the European strategy documents of spatial planning and planning systems, I created the EUropean Model of Spatial Planning as a summary of statements about trends, or rather changing directions, which meant the conceptual and methodological framework of my empirical survey.

As the result of the survey it was proven, that in the frame of European strategies and the (territorial cohesion) European discourse of spatial planning the purposes to change connected with the nature and motivation of planning, had become widely received professional consensus as standard European planning approach, that has basically postmodern approach, transmitting spatial organization related messages of the European Union, and that can be considered **new European spatial planning paradigm** reflecting to challenges of globalization. Being one of the first new results of the work the EUropean Model of Spatial Planning, defines the consequences of this paradigm to member states in five various dimensions: 1. Strategic themes and spatial developmental priorities of the European Union appear in the contents of plans; 2. A more comprehensive space forming policy logic emerges going beyond the frame of traditional urban and regional planning, with special emphasis on the spatial coordination of sectors and actors and on the integrated planning; 3. New and often soft and fuzzy spaces of planning-development emerge, in particular the cross border territories, functional territories; 4. The instruments of planning change particularly the soft and integrated instruments become more important facing regulative ones; 5. The process of planning transforms, what increasingly become the form of cooperation and coordination of different actors, while new forms of territorial governance come to existence.

Results of the **empirical analysis** proved that to different extend, but all five dimensions exist in the transformation of planning systems in most of the countries. However the transformations dominated by the EUropean Model of Spatial Planning rather contribute only to the compatibility of different spatial planning practices, but do not generate the unification of them, because similar European effects generate different reactions in each country's national planning system, which are deeply embedded in history, cultural, political-culture and geographical features of their particular countries. The new forms of planning based on European planning model are mostly become more important, while the role and reputation of traditional planning forms are forced back, that often leads to depreciate of traditional regional planning and urban planning. The spatial planning-development forms, with integratory nature embodied mainly in strategies and new govearnance settings supporting especially economic growth made for economic growth gain weight. These changes lead such policy position in which spatial planning and development, and urban development as a part of it, is not an independent policy with separated priorities, but a supporting instrument for implementing other policies, mostly with its specific integrated interventional and harmonizing coordination ability.

The **differences among the countries** in Europeanisation of planning are demonstrable mostly in the dimension of cultural regions of the European planning (North-western, Eastern, Southern regions), while the role of how long the states have been members of the European integration is secondary. The most Europeanised is the planning of states of north-western region, while the dynamics of their Europeanisation were moderated in last 15years. The Europeanisation of

southern states is low except Portugal, and the dynamics of their Europeanisation was slightly stronger, but not outstanding. In case of The East Central European (eastern) EU member states sensible the most – with Portugal – the effect of the European Union in intensive Europeanisation of spatial planning so much, that their Europeanisation overtook that of the older member Mediterranean region's by 2017. The post socialist member states were encouraged partly by the instruments of the cohesion policy, and partly by common learning attitude for fast adaptation of the western European patterns. The adaptation of European priorities and themes in national planning documents was fastest in states, which for the one hand play dominant role to determine these themes, are active in formation of the European strategic discourse, for the other hand as eager beavers those states, which get high allowance per capita from structural funds. There are considerably big differences between countries in creating new spaces and behind these over the Europeanisation model there are other – for example national strategic – motivations, so the markings of it is diverge from other dimensions.

At the same time there are signs, which show that **in these trends** considered as Europeanisation turn up **certain fractions**, like in the spread of governance forms, or even the recoiling in spread of soft strategic planning forms, or contra direction changes in certain countries, that can result in retardation the dynamics of Europeanisation.

The **funds of the European Union** are acting significant stimulating part in spread of European model of spatial planning. The adaptation of planning models is optional in the Union, but in programmes financed by structural and cohesive funds several element of that (integrated strategies, partnership, monitoring etc.) appear as expectation. In cohesion policy, which is the main segment of the European Union subsidies, noticeable that whiles from 2000 the proportion of programmes at regional level is decreasing, the proportion of spatial- and urban development characteristic, but multi regional programmes are moderately growing, until then in present programming period started from 2014 the spatial dimension become more appreciated in other forms, for example with the increased appearance of spatial aspects, territorial coordination, integrated urban development becoming conspicuous, appearance integrated spatial development instruments. The Europeanisation of spatial planning shows moderate correlation with total supports per a head of cohesion policy, but is highly correlated with the amount of sources used via territorially organised programmes, indicating its eminent role in the adaptation of European model. In connection Europeanisation of spatial planning there is no demonstrable correspondence with measure of decentralisation of development policy, with feature of federal versus Unitarian state preparations, or even with the measure of urbanization.

The interpretation of European spatial planning **in Hungarian literature and planning practice** does not made an appearance up to now, although the term of “területi tervezés” (regional planning) is used sometimes with overlapping understanding by some Hungarian authors. The European spatial planning can be identified as conceptual category covering significant segment of the Hungarian activities, called “területfejlesztés” (territorial/regional development), “településtervezés” (settlement planning), “területrendezés” (land use planning), and “vidékfejlesztés” (rural development). Its scientific-professional introduction is reasonable as it could contribute to more intensive Hungarian participation in the international scientific discourse, and to international policy knowledge transfer and cooperation.

MELLÉKLETEK

M1: Irodalomjegyzék

- 1 GÁL, Z. - LUX, G. - ILLÉS, I. (Szerk.) (2013): Danube Region: Analysis and Long-Term Development Trends of the Macro-Region. Pécs: Institute of Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, 2013. 59 p.
- 2 ADAMS, N. - ALDEN, J. - HARRIS, N. (Szerk.) (2006): Regional development and spatial planning in an enlarged European Union. Hampshire: Ashgate. 283 p.
- 3 ADAMS, N. (2008): Convergence and Policy Transfer: An Examination of the Extent to which Approaches to Spatial Planning have Converged within the Context of an Enlarged EU. In: *International Planning Studies*. 13(1), p 31–49.
- 4 AESOP (2018): Core requirements for a high quality European Planning Education. http://www.aesop-planning.eu/en_GB/core-curriculum [H.n.] (Letöltés: 2018.03.01.)
- 5 AGENCE EUROPE'ENE TERRITORIES AND SYNERGIES et al. (2001): Spatial Impacts of Community Policies and Costs of Non-coordination. Strasbourg: Agence Europe'ene.
- 6 AHLQVIST, T. - MOISIO, S. (2014): Neoliberalisation in a Nordic state: From cartel polity towards a corporate policy in Finland. In: *New Political Economy* 19(1): p. 21–55.
- 7 ALDEN, J. (2006): Regional Development and Spatial Planning. In: ADAMS, N. - ALDEN, J. - HARRIS, N: (szerk.): *Regional development and spatial planning in an enlarged European Union*. Hampshire: ASHGATE
- 8 ALFÖLDI, GY. (szerk.) (2012): Budapest 2050 – A belvárosi tömbök fennmaradásának esélyei – A BME Urbanisztika Tanszékének monográfiája. Budapest: Terc
- 9 ALLMENDINGER, P. (2001): Planning in Postmodern Times . London: Routledge. 340 p.
- 10 ALLMENDINGER, P. (2002): Towards a post-positivist typology of planning theory. In: *Planning Theory* (5) p. 77–99
- 11 ALLMENDINGER, P. (2009): Planning theory. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 640 p.
- 12 ALLMENDINGER, P. - HAUGHTON, G. (2009): Soft spaces, fuzzy boundaries, and metagovernance: The new spatial planning in the Thames Gateway. *Environment and Planning A* 41 617–633
- 13 ALLMENDINGER, P. et al. (2015): Soft spaces of Europe. Re-negotiating governance, boundaries and borders. Oxon: Routledge. 247 p.
- 14 ALTERMAN, R. (1992): A transatlantic view of planning education and professional practice. In: *Journal of Planning Education and Research*, 12(1), p. 39–54.
- 15 ALTERMAN, R. (2001): National-Level Planning in Democratic Countries An International Comparison of City and Regional Policy-Making. Liverpool: University Press
- 16 BACHE, I. (2003): Europeanisation: A governance approach. Paper to be presented at the EUSA 8th International Biennial Conference, Nashville, March 27-29, 2003.
- 17 BALLINGER, R et al. (2008): Report Spatial planning and ICZM in North West Europe. Cardiff University. 200 p.
- 18 BALOG, Z. (2006): Esettanulmányok a területi tervezés európai gyakorlatából. In: SLAMIN, G. - PÉTI, M: (szerk.) *Egységes tervezési rendszer szakértői előkészítése: A tervezési gyakorlat értékelése, egy egységes tervezési rendszer lehetőségeinek feltárása és javaslat egy új szabályozásra*. Budapest: Váti Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kht.
- 19 BARCA, F. (2009): Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

- 20 BENKŐ, M. - SZABÓ, Á. (Szerk.) (2010): *Városmegújítás – Urban renewal: városépítészeti tanulmányok – essays on urban design*. Budapest: Terc
- 21 BENNETT, C. J. - HOWLETT, M. (1992): The lessons of learning: Reconciling theories of policy learning and policy change. In: *Policy Sciences*, 25, p. 275 – 294.
- 22 BENZ, A. (2002): How to Reduce the Burden for Spatial Coordination. In: A. Faludi (Szerk.): *European Spatial Planning, Lessons for North America*. Boston MA: The Lincoln Institute for Land Policy. p. 119-135.
- 23 BIALASIEWICZ, L. (2008): The Uncertain State(s) of Europe? In: *European Urban and Regional Studies* 15 (1) p. 71–82.
- 24 BIALASIEWICZ, L. (Szerk.) (2011): *Europe in the World: EU Geopolitics and the making of European space*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited. 226 p.
- 25 BIALASIEWICZ, L. ELDEN, S. - PAINTER, J. (2005): The Constitution of EU Territory. In: *Comparative European Politics* 3: 3, p.333–363.
- 26 BOMBERG, E. - PETERSON, J. (2000): Policy Transfer and Europeanization: Passing the Heineken Test? *Queen's Papers on Europeanisation* 2/2000, Belfast: Queen's University of Belfast.
- 27 BOROS, L. (2010): *Posztstrukturalista elméletek: kihívások és lehetőségek a településföldrajz számára*. In: Csapó T. - Kocsis Zs. szerk: *A településföldrajz aktuális kérdései*. VI. Településföldrajzi Konferencia. Savaria University Press, Szombathely. p. 392-405.
- 28 BÖHME, K. (2002): Nordic Echoes of European Spatial Planning: Discursive Integration in Practice. In: *Nordregio Report* 2002: 8, Stockholm: Nordregio.
- 29 BÖHME, K., SCHÖN, P. (2006): From Leipzig to Leipzig: Territorial research delivers evidence for the new Territorial Agenda of the European Union. In: A. Faludi (ed.) *Evidence-based Planning (Special Issue)*, disP 165, 42(2), 61-70.
- 30 BÖHME, K. - WATERHOUT, B. (2008): The Europeanisation of Planning. p. 225–248. In FALUDI, A. (Szerk.): *European Spatial Research and Planning*. Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, Massachusetts.
- 31 BÖRZEL, T. A. (2004): How the European Union interacts with its member states. In C. Lequesne and S. Bulmer (Szerk.) *Members States and the European Union* Oxford: Oxford University Press.
- 32 BRENNER, J. (2017): Önkormányzati reform és a térbeli tervezés reformja Ukrajnában – ígéretes újrakezdés. In: *Tér és Társadalom* 31. évf., 2. szám
- 33 BRISTOL ACCORD (2005): Bristol Accord adopted at the Informal Council of Ministers on sustainable communities held in Bristol on 6-7 December 2005.
- 34 BULMER, S. (2008): Theorizing Europeanization. In Graziano, P. - M. P. Vink (Szerk.): *Europeanization: New Research Agendas*, London: Palgrave Macmillan. p. 46–58.
- 35 BULLER, J. - GAMBLE, A. (2002): Conceptualising Europeanisation: *Public Policy and Administration*. 17(2) Summer: 4-24.
- 36 CEC (1997): (Commission of the European Communities) *The EU Compendium of Spatial Planning Systems and Policies*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- 37 CEMAT (1983): *European regional/spatial planning Charter - Torremolinos Charter*. Torremolinos: European Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT)
- 38 CEMAT (2007): *Spatial development glossary*. European Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT) <https://www.coe.int/en/web/conference-ministers-spatial-planning/publications> (letöltés 2018.03.11.)

- 39 CHRISTALLER, W. (1933): *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena: Gustav Fischer
- 40 CLARK, J. - JONES, A. (2008): 'The spatialities of Europeanisation: territory, government and power in "EUrope"'. In: *Transactions of the Institute of British Geographers* NS 33 (3): p. 300–318.
- 41 CLARK, J. R. A. - JONES, A. R. (2009): Europeanisation and its discontents, In: *Space and Polity* 13 (3) p. 193–212.
- 42 COTELLA, G -JANIN RIVOLIN, U. (2011): Europeanization of Spatial Planning through Discourse and Practice in Italy. In: *disP: The Planning Review* (3.) p. 186: 42-53.
- 43 COUNSELL, H., HAUGHTON, G., ALLMENDINGER, P.: (2014): Growth management in Cork through boom an, bubble and bust. In: *European Planning Studies*, 22, 46-63.
- 44 COWLES, M.G. - CAPORASO, J. - T. RISSE (Szerk.) (2001): *Transforming Europe: Europeanisation and Domestic Change*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- 45 CSABA, D. (2010): A városépítészeti térbeli tervezés átalakuló rendszerében: Egy személyes mentális térkép és három terv. (Doktori értekezés DLA) <http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/621> (Letöltés 2018.01.07.)
- 46 CSÁK, L. (2011): A területi tervezés elméleti alapjai és alkalmazásának feltételei Romániában. (DOKTORI ÉRTEKEZÉS) Pécsi Tudományegyetem.
- 47 CSALAGOVIST, I.J. (2015): Eurorégióink Részvétele a Területi Együttműködésben. In KAISER T-ÁGH A- KIS-VARGA J: *A régiók Magyarországa II. Hálózatok és labirintusok*. (Sorozat: ÁGH, A. et al. (szerk.): Stratégiai Kutatások – Magyarország).30 p. http://szociologia.tk.mta.hu/uploads/files/archive/A_regiok_Magyarorszaga_II.pdf (Letöltés 2018.03.16.)
- 48 CSALAGOVITS, I.J. (2005): Az Interregből a területi együttműködés felé. Falu Város Régió, No. 3-4, pp. 82–89
- 49 DAVOUDI, S. - PENDLEBURY, J. (2010): Evolution of planning as an academic discipline. In: *Town Planning Review* 2010, 81 (6), p. 613–644.
- 50 DAVOUDI, S. (2006): Evidence-based planning: rhetoric and reality. In: *disP – The Planning Review* 165: 14–24.
- 51 DAVOUDI, S. (2009): Asymmetric development in spatial planning: positivist content and post-modernist processes? In: DAVOUDI, S. and STRANGE, I. (Szerk.): *Conceptions of Space and Place in Strategic Spatial Planning*. London: Routledge p. 207–243.
- 52 DAVOUDI, S. - STRANGE, I. (Szerk.) (2009): *Conceptions of Space and Place in Strategic Spatial Planning*. London: Routledge
- 53 DE BRUIJN, M. (2017): Supporting the Europe 2020 Strategy and Territorial Cohesion: Contradictory Objectives of EU Cohesion Policy. In: Medeiros, E. (Szerk.): *Uncovering the Territorial Dimension of European Union Cohesion Policy - Cohesion, Development, Impact Assessment and Cooperation* London: Routledge
- 54 DEAS, I. – HAUGHTON, G. – HINCKS, S. (2015): 'A good geography is whatever it needs to be' The Atlantic Gateway and evolving spatial imaginaries in North-West England. In: ALLMENDINGER P. et al. (Szerk.) *Soft spaces in Europe*. London: Routledge
- 55 DOLOWITZ, D. - MARSH, D. (1996): Who learns from whom: A review of the Policy Transfer Literature. In: *Political Studies*, 44(2), pp. 343 – 357.
- 56 DOLOWITZ, D. - MARSH, D. (2000): Learning from abroad: The role of policy transfer in contemporary policy making, *Governance*, 13(1), pp. 5 – 24.
- 57 DÜHR, S. - COLOMB, C. - NADIN, V. (2010): *European Spatial Planning and Territorial - Cooperation* (London and New York: Routledge).

- 58 DÜHR, S. - STEAD, D. - ZONNEVELD W. (2007): The Europeanization of Spatial Planning through Territorial Cooperation Planning. In: *Practice & Research*, Vol. 22, No. 3, pp. 291 – 307
- 59 EC (1999): The ‘European Spatial Development Perspective – Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union’ agreed at the Informal Council of Ministers responsible for Spatial Planning in Potsdam, May 1999.
- 60 EC (2004): A new partnership for cohesion convergence competitiveness cooperation: Third report on economic and social cohesion. ec.europa.eu/regional.../reports/pdf/cohesion3/cohesion3_toc_en.pdf (Letöltés: 2018.03.01.)
- 61 EC (2008): The Green Paper on Territorial Cohesion. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/terco/paper_terco_en.pdf (Letöltés: 2018.03.25.)
- 62 EC (2010): The strategy ‘EUROPE 2020’, by the European Council. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en (Letöltés: 2018.03.25)
- 63 EC (2014): Guidance on European Structural and Investment Funds 2014-2020. http://ec.europa.eu/regional_policy/hu/information/legislation/guidance/ (Letöltés: 2017.06.06)
- 64 EC (2017): My Region, My Europe, Our Future - Seventh report on economic, social and territorial cohesion. European Commission
- 65 EC (2018): Cohesion policy Frequently Asked Questions http://ec.europa.eu/regional_policy/en/faq/#1 (Letöltés 2018.03.11.)
- 67 ECTP (2003): The New Charter of Athens. <http://www.ectp-ceu.eu/index.php/en/publications-8/the-charter-of-european-planning-213?id=85> (Letöltés: 2017.06.01.)
- 68 ECTP (2003b): European Council of Town Planners; Conseil europe´ en des urbanistes. . Founding charter online. <http://www.ectp-ceu.eu/index.php/en/about-us-2/founding-charter> (Letöltés: 2017.03.04.)
- 69 ECTP (2017): Guidelines on Professional Competences in Spatial Planning. (tervezet)
- 70 EGYED, I. (2016): A francia területfejlesztés változó paradigmái. Doktori Értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem
- 71 ESDP (1999): European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. European Commission.
- 72 ESER, T. W. - KON STADAKOPULO S, D. (2000): Power shifts in the European Union? The case of spatial planning. In: *European Planning Studies* 8 (6): 783–798.
- 73 ESKELINEN, H. - LAPINTI E, K. - KOKKON EN, M. (2000): The Nordic legacy and the European connection: the emergence of integrated spatial planning in Finland. *Built Environment* 26 (1): 41–51.
- 74 ESPON (2016) COMPASS – Comparative Analysis of Territorial Governance and Spatial Planning Systems in Europe. Inception Report. <https://www.espon.eu/planning-systems> (Letöltés 2018.03.11.)
- 75 EVERS, D. - TENNEKES, J (2016): The Europeanisation of spatial planning in the Netherlands, PBL Netherlands Environmental Agency, The Hague
- 76 FALUDI (2004a): The European Spatial Development Perspective and North-west Europe: Application and the Future. In: *European Planning Studies*, Vol. 12, No. 3,
- 77 FALUDI (2004b): Spatial Planning Traditions in Europe: Their Role in the ESDP Process. In: *International Planning Studies*, Vol. 9, Nos 2–3, 155–172,

- 78 FALUDI, A. (2017): Conflicting territorialities in EU Cohesion Policy. Előadás In: *Coping With Uneven Development in Europe Socio-Economic and Political Responses to Regional Polarisation*. Konferencia Lipcse 2017.09.29.
- 79 FALUDI, A. (2011): Cohesion, Coherence, Cooperation: European Spatial Planning Coming of Age? (RTPI Library Series) Oxon: Routledge; 224p.
- 80 FALUDI, A. (1973): Planning Theory. Glasgow: Pergamon Press. 306 p.
- 81 FALUDI, A. (2013): Territorial cohesion, territorialism, territoriality, and soft planning: a critical review. *Environment and Planning A*, 45, 1302-0317.
- 82 FALUDI, A. (2016): Territorial governance challenging government In: Van Well, L. - Schmitt P. Szerk.. Territorial govcernanmce across Europe Pathways, practices and prospects. Radboud University Nijmegen, Routledge Research in Planning and Urban Design
- 83 FALUDI, A. - WATERHOUT, B. (2002): The Making of the European Spatial Development Perspective: No Masterplan. Routledge, London.
- 84 FARAGÓ, L. (2001): A területfejlesztéssel kapcsolatos uniós fogalmak tartalma és használata. In: *Falu Város Régió* 3. szám.
- 85 FARAGÓ, L. (2017a): A téri lét: Társadalomtér-elméleti alapvetések. Akadémiai doktori értekezés. (Letöltés: 2018.01.22. <http://real-d.mtak.hu/982/>)
- 86 FARAGÓ, L. (2017b): A téri lét: Társadalomtér-elméleti alapvetések. Akadémiai doktori értekezés tézisei. (Letöltés: 2018.01.22. <http://real-d.mtak.hu/982/>)
- 87 FARAGÓ, L. (2003): A koncepcióvezérelt tervezés általános elmélete (Doktori értekezés)
- 88 FARAGÓ, L. (2008): A funkcionális városi térségekre alapozott településhálózat-fejlesztés narratív koncepciója. *Falu Város Régió* (3.sz) 27-31.
- 89 FARAGÓ, L. (2005): A jövőalkotás társadalomtechnikája. Budapest-Pécs: Dialóg—Campus Kiadó. 2005. 240 p.
- 90 FARINÓS DASI, J. (Szerk.) (2006): Governance of Territorial and Urban Policies from EU to Local Level. (ESPO project 2.3.2)
- 91 FEKETE, D. (2017): Nagyvárosi régiók gazdasági kormányzása. Új megközelítések európai járműipari központok elemzésével. Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Győr
- 92 FLORIDA, R. (2012): The Rise of the Creative Class: Revisited. NewYork: Basic Books.
- 93 FOUCAULT, M. (1999): Space, power and knowledge. In: DURING, S. (Szerk.): *The cultural studies reader*. London: Routledge, p. 134-141.
- 94 FOUCAULT, M (2007): The language of space. In: ELDEN, S. - CRAMPTON, J.W. (Szerk.): *Space, knowledge and power: Foucault and geography*. Ashgate, Aldershot, p. 163-168.
- 95 FRANK, A. et al. (2014): Educating planners in Europe: A review of 21st century study programmes. In: *Progress in Planning* 91 (2014) p. 30–94
- 96 FRIEDMANN, J. (1998): Planning theory revisited *European Planning Studies*, 6:3, 245-253
- 97 FRIEDMANN, J. (2011): *Insurgencies: Essays in Planning Theory*. Oxon: Routledge
- 98 FÜRST, D. (2009) Planning Cultures on route to a better comprehension of 'planning process'? In. KNIELING, J. – OTHENGRAFEN, F. (Szerk.): *Planning cultures in Europe: Decoding Cultural Phenomena in Urban and Regional Planning*. Rarnham: Ashgate. p. 23-38
- 99 GALLAI, S. - TÖRÖK, G. (2005): Politika és politikatudomány. Budapest: AULA Kiadó 542 p.

- 100 GALLAND, D. (2012): Is Regional Planning Dead or Just Coping? The Transformation of a State Sociospatial Project into Growth-Oriented Strategies. In: *Environment and Planning C: Politics and Space*, Vol 30, Issue 3, pp. 536 - 552
- 101 GÄNZLE, S. - KERN, K. (szerk.) (2016): A 'Macro-regional' Europe in the making: Theoretical Approaches and Empirical Evidence. Houndmills: Palgrave Macmillan, 280 p.
- 102 GEPPERT, A. 2015. The Sillon lorrain (Nancy, Metz, Epinal, Thionville) In: Allmendinger, P. et al. (szerk.): *Soft spaces of Europe. Re-negotiating governance, boundaries and borders*. Routledge. Oxon.
- 103 GETIMIS, P. (2012) Comparing Spatial Planning Systems and Planning Cultures in Europe. The Need for a Multi-scalar Approach. In: *Planning Practice and Research*, Vol. 27, No. 1, p. 25–40,
- 104 GIANNAKOUROU, G. (1998) The Europeanisation of national spatial planning policies, In: BENGIS, C. – BÖHME, K. (Szerk.): *The Progress of European Spatial Planning*, p. 25–34 (Stockholm: Nordregio).
- 105 GIANNAKOUROU, G. (2005). Transforming spatial planning policy in Mediterranean countries: Europeanization and domestic change. In: *European Planning Studies*, 13(2), 319–331.
- 106 GIANNAKOUROU, G. (2011). Europeanization, Actor Constellations and Spatial Policy Change in Greece. In: *disP - The Planning Review*, 47(186), p. 32–41.
- 107 GLAESER, E. (2011) The Triumph of the City - How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier, and happier. New York: Penguin Press
- 108 GOODTSTAND, V. - BOUCHE, L.E. - CORREIA, F.P. (Szerk.) (2013) The Charter of European Planning. European Council of Spatial Planners. <http://www.ectp-ceu.eu/index.php/en/publications-8/the-charter-of-european-planning-213> (Letöltés 2018.03.11.)
- 109 GUALINI, E. (2003): Multi-level Governance and Institutional Change. The Europeanization of Regional Policy in Italy, Aldershot, Ashgate.
- 110 HAJDÚ, Z. (2004.): A magyarországi Duna-völgy területfejlesztési kérdései. p. 153-164 In: HUSZÁR, Z. – VÁNDOR, A. - WALTERNÉ MÜLLER, J. (Szerk.): 2000 év a Duna mentén. A közös múltból a közös EU-jövőbe / 2000 Jahre entlang der Donau. Aus der gemeinsamen Vergangenheit in die gemeinsame EU-Zukunft: A "Fejezetek a Duna-medence történetéből" című nemzetközi tudományos konferencia előadásainak/tanulmányainak és pódiumbeszélgetéseinek szerkesztett anyaga. Pécs, 2002. május 16-19. 440 p. Pécs: Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága
- 111 HAJDÚ, Z. – PAP, N. (2004): Potential possibilities of cross-border cooperation across the Hungarian-Croatian border after Hungary's accession to the European Union. In: MAREK, K. et al. (Szerk.): *The role of borderlands in united Europe: The borderlands and integration processes*. 207 p. Opole; Lodz: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 2005. pp. 119-124. (Regions and Regionalism; 7. 1-2.)
- 112 HALL, P. (1975): Urban and regional Planning. David and Charles Ltd. 221 p.
- 113 HALL, P. (2007): Urban and regional Planning. Penguin Books. 240 p.
- 114 HARDI, T. (2012): Duna-stratégia és területi fejlődés. Akadémiai Kiadó Budapest
- 115 HARDI, T. (2015): Az Eurorégiók mint a Határon Átnyúló fejlesztés eszközei in Ágh, A. et al. (szerk.), 2015: *Stratégiai Kutatások - Magyarország 2015, A Régiók Magyarországa II. Hálózatok és Labirintusok* p.45.
- 116 HAUGHTON, G. – ALLMENDINGER, P. - OSTERLYNCK, S. (2013): Spaces of Neoliberal Experimentation: soft spaces, postpolitics, and neoliberal governmentality. In: *Environment and Planning A* 45, 217-234

- 117 HAUGHTON, G. - ALLMENDINGER, P. - COUNSELL, D. - VIGAR, G. (2010) The new spatial planning – territorial management with soft spaces and fuzzy boundaries, London: Routledge
- 118 HAY, C. – ROSAMOND, B. (2002): Globalisation, European integration and the discursive construction of economic imperatives. In: *Journal of European Public Policy* 9(2): 147-167.
- 119 HEALEY, P (2013): Soft spaces, fuzzy boundaries and spatial governance in post devolution Wales. *International Journal of Urban and Regional Research*. 37, 1325-1348.
- 120 HEALEY, P. (2003) Collaborative Planning in Perspective. *Planning Theory* 2003; 2; 101
- 121 HEALEY, P. (2007) Urban Complexity and Spatial Strategies towards a Relational Planning for Our Times. Routledge
- 122 HEALEY, P. -WILLIAMS, R. (1993): European Urban Planning Systems: Diversity and Convergence In: *Urban Studies* (4-5) 701-720
- 123 HEALEY, P. (1997) Collaborative planning: Shaping places in Fragmented Societies. London: Macmillan
- 124 HEALEY, P. (2004): The treatment of space and place in the new strategic spatial planning in Europe' In: *International Journal of Urban and Regional Research* 28 (1): 45–67.
- 125 HEALEY, P. (2009): 'In search of the "strategic" in spatial strategy making' In: *Planning Theory and Practice* 10 (4): 439–457.
- 126 HEALEY, P. (2010). Making better places. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- 127 HEALEY, P. - AND R. H. WILLIAMS. (1993): 'European Planning Systems: Diversity and Convergence. In: *Urban Studies* 30:701–20
- 128 HEALEY, P. et al. (Szerk.) (1997): Making Strategic Spatial Plans: Innovation in Europe. UCL Press, London.
- 129 HEERE, W. P. (Szerk.) (2004): From Government to Governance. The Growing Impact of Non-State Actors on the International and European Legal System (Cambridge, Cambridge University Press).
- 130 HIDEG, É. (2005) Paradigma a tudományelméletben és a társadalomtudományi kutatásokban. (*JÖVŐELMÉLETEK 14.*) Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
- 131 TERRITORIAL AGENDA OF THE EUROPEAN UNION HUNGARIAN (2011) Presidency of the European Union 2020. Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions. Gödöllő, Hungary.
- 132 JACUNIAK-SUDA, M. - WALSH, C - KNIELING, J. (2015): Governance arrangements in the Hamburg Metropolitan Region. Between hard and soft institutional spaces. In: Allmendinger, P. et al. Szerk.: *Soft spaces of Europe: Re-negotiating governance, boiundaries and borders*. Routledge. Oxon.
- 133 JANIN RIVOLIN, U. (2012): Planning Systems as Institutional Technologies: a Proposed Conceptualization and the Implications for Comparison. *Planning Practice and Research* 27: 63-85.
- 134 JASCHITZ, M. – OCSKAY, GY. (2010): Tradicionális vonzáskörzeti és funkcionális kapcsolatok a Kárpát-medencében: A kiterjedő térkapcsolatok új perspektívái. In: *Falu Város Régió* (2-3.) pp. 80-85.
- 135 JENSEN, O. B. - RICHARDSON , T. (2004): Making European Space: Mobility, Power and Territorial Identity. Routledge, London.
- 136 JESSOP, B. (2000) The crisis of the national spatio-temporal fix and the ecological dominance of globalising. In: *International Journal of Urban and Regional Research*. 24(2): 323–360.

- 137 KALLESTRUP, M. (2002): 'Europeanisation as a discourse: Domestic policy legitimization through the articulation of a need for adaptation', *Public Policy and Administration*, 17(2) Summer: 110-124.
- 138 KÁPOSZTA, J., NAGY, H. (2016): Földhasználati rendszer és a vidékstratégia változása a térben In: TAMÁS J -POPP J (szerk.): Baranyi Béla 70.: A kapocs. 317 p. Debrecen: Debreceni Egyetem Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar; Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar. pp. 208-218.
- 139 KETTUNEN, P. -KUNGLA, T. (2005): Europeanization of sub-national governance in unitary states: Estonia and Finland. In: *Regional and Federal Studies* 15 (3): 353–378.
- 140 KNIELING, J. - F., OTHENGRAFEN, F. (Szerk.) (2016): Planning cultures in Europe: Decoding Cultural Phenomena in Urban and Regional Planning. Rarnham: Ashgate, 23-38
- 141 KNILL, C. - LEHMKUHL, D. (2002) The national impact of European Union regulatory policy: Three Europeanization mechanisms In: *European Journal of Political Research*. 41(2), pp. 255 – 280.
- 142 KOHLER-KOCH, B. – EISING, R. (Szerk.) (1999): The Transformation of Governance in Europe, London: Routledge
- 143 KOZMA, G. (2003): Térszerkezeti modellek Európában In. Süli-Zakar I szerk. (2003) *Társadalomföldrajz- területfejlesztés II*. Debrecen: Debreceni Tudománbyegyetem. pp427-439
- 144 KŐSZEGHY, L. (2010) A magyarországi várostervezés szociológiai elemzése. (Doktori értekezés) ELTE
- 145 KUHN, T. (1984): A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest: Gondolat Kiadó
- 146 KUNZMANN, K. (2006): The Europeanisation of spatial Planning In: ADAMS, N. - ALDEN, J. - HARRIS, N: (szerk.): *Regional development and spatial planning in an enlarged European Union*. Hamshire: ASHGATE
- 147 KURZER, P. (2001) Markets and Moral Regulation. Cultural Change in the European Union, Cambridge: Cambridge University Press.
- 148 KYRIAZI, Z MAES, F. DEGRAER, S (2016) Coexistence dilemmas in European marine spatial planning practices. The case of marine renewables and marine protected areas. In: *Energy Policy* 97 p.391–399
- 149 LÄHTEENMÄKI-SMITH, K., BÖHME, K (2004): EUROPEAN SPATIAL POLITICS OR A SPATIAL POLICY FOR EUROPE? Proposal for a Workshop to be held in the ECPR Uppsala Joint Sessions
- 150 LARSSON, G. (2006): SPATIAL PLANNING SYSTEMS IN WESTERN EUROPE. Amsterdam: Ios Press
- 151 LEFEBVRE, H. (1991). The Production of Space (translated by Nicholson-Smith, D.). 454 pp. Oxford: Blackwell Publishing
- 152 LEHMKUHL, D. (2008). Some Promises and Pitfalls of Europeanization Research. In GRAZIANO, P. - VINK, M.P.(Szerk.): *Europeanization: New Research Agendas*, 337–353. London: Palgrave Macmillan
- 153 LEIBENATH, M - KORCELLI-OLEJNICZAK, E. – KNIPPSCHILD, R (szerk.) (2008): Cross-border Governance and Sustainable Spatial Development. Berlin: Sringer 194 p.
- 154 LEIPZIG CHARTER (2007) on sustainable European cities, adopted at the Informal Council Meeting of Ministers on urban development of 24-25 May 2007 in Leipzig.
- 155 LENGYEL, I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés: Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. (Modern Regionális Tudomány Szakkönyvtár sorozat) Budapest: Akadémiai Kiadó, 386 p.

- 156 LENSCHOW, A. (2006) Europeanisation of public policy. In: J. Richardson (Szerk.): *European Union – Power and Policy Making*, 3rd edn, p. 55 – 71 Abingdon: Routledge
- 157 LEVELT, M.-JANSSEN-JANSEN, L. (2013): The Amsterdam Metropolitan Area challenge: opportunities for inclusive coproduction in city -region governance. In: *Environment and Planning C*, 31, 540-555.
- 158 LILLE ACTION PROGRAMME (2000) adopted at the Informal Council of Ministers responsible for urban affairs held in Lille on 3 November 2000.
- 159 LINDSTRÖM, A. (2007): Territorial governance in transition. In: *Regional and federal studies*, 17 (4), p. 499-508
- 160 LUUKKONEN, J. (2011a): Europeanization of spatial planning: Exploring the spatialities of European integration. In: *Nordia Geographical Publications. Volume 40:3*. Oulu: Geographical Society of Northern Finland. 49 p.
- 161 LUUKKONEN, J. (2011b): The Europeanization of regional development: local strategies and European spatial visions in northern Finland. In: *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 93 (3), p. 253–270.
- 162 LUUKKONEN, J. (2015): Planning in Europe for ‘EU’rope: Spatial planning as a political technology of territory. In: *Planning Theory. Vol 14, Issue 2 p. 174-194*
- 163 LUUKKONEN, J. (2016): A practice theoretical perspective on the Europeanization of spatial planning. In: *European Planning Studies. Volume 25, 2017. p. 259-277*
- 164 LUX G, HORVÁTH GY (Szerk..) (2017) *The Routledge Handbook to Regional Development in Central and Eastern Europe*. London; New York: Routledge 340 p.
- 165 MacLEOD, G. - GOODWIN, M. (1999): Reconstructing an urban and regional political economy: on the state, politics, scale, and explanation. In: *Political Geography* 18 (6): p. 697–730.
- 166 MADANI POUR, A. - HULL, A. - HEALEY, P. (Szerk.) (2001): *The Governance of Place: Space and Planning Processes*. Aldershot: Ashgate
- 167 MARSEILLE DECLARATION (2008) adopted at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for urban development on 25 November 2008.
- 168 MATKÓ, M. (2016): Uptake of the integrated approach to territorial development in cohesion policy 2014-2020: Results of programming. EG TCUM meeting 23 June 2016
- 169 MAY, P. (1992) Policy learning and failure. In: *Journal of Public Policy*, 12(4), pp. 331 – 354.
- 170 MCLOUGHLIN, B. (1994). Center or periphery? Town planning and spatial-political conomy. In: *Environment and Planning A*, 26(7), p. 1111–1122
- 171 MEDEIROS, E. ED. (2017) *Uncovering the Territorial Dimension of European Union Cohesion Policy - Cohesion, Development, Impact Assessment and Cooperation – Routledge*
- 172 MEGGYESI, T. (2005): *A 20. század urbanisztikájának útvesztői*. Budapest: Terc
- 173 METZGER, J., SCHMITT, P. (2012): When soft spaces harden: The EU strategy for the Baltic Sea Region. In: *Environment and Planning A*, 44, 263-280.
- 174 MIKLÓSSY, E. (2004): *Területi tervezés az államalapítástól napjainkig*. Budapest: Agroinform Kiadó. 390 p.
- 175 MOISIO, S. (2011): Geographies of Europeanization: the EU’s spatial planning as a politics of scale. In BIALASIEWICZ, L. (Szerk.): *Europe in the World: EU Geopolitics and the Transformation of European Space*. Ashgate, Aldershot, pp. 19–40.
- 176 MORPHET, J. (2011): *Effective practice in spatial planning. THE RTPi Library Series*. Routledge, London

- 177 MUT (2011) Javaslat a térbeli tervezés rendszerének összehangolására és továbbfejlesztésére - Tervezet, egyeztetésre - Műhelymunka sorozat –záródokumentum. (kutatási jelentés <http://www.mut.hu/?module=news&action=show&nid=183493> (Letöltés 2018.01.07.)
- 178 NADIN, V. - STEAD, D. (2012) European Spatial Planning Systems, Social Models and Learning. In: *Disp The Plannign Journal*, November
- 179 NADIN, V. (2006): The Role and Scope of Spatial Planning Literature Review Spatial Plans in Practice Supporting the Reform of Spatial Planning. London: Department for Communities and Local Government.
- 180 NAGY, E. (1997): A várostervezés regionális kereteinek kialakulása és fejlődése Nagy-Britanniában. In: *Tér és Társadalom* No.3. pp. 55-68.
- 181 NEDOVIĆ-BUDIĆ, Z. (2007) Adjustment of Planning Practice to the New Eastern and Central European Context. In: *Journal of the American Planning Association* 67: 38–52.
- 182 NEMES NAGY, J., SZABÓ, P. (2016) Európa modern egységesülése és tagozódása. In: *Tér és Társadalom* 30:(4) pp. 17-35.
- 183 NEWMAN, P. - THORNLEY, A. (1996). Urban planning in Europe: International competition, national systems, and planning projects. London: Routledge.
- 184 NFM-VÁTI (Szerk.) (2011): The Territorial State and Perspectives of the European Union, 2011 update: Background document for the Territorial Agenda of the European Union 2020. Gödöllő: Hunagrian EU Presidency. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/what/territorial-cohesion/territorial_state_and_perspective_2011.pdf (Letöltés: 2018.03.24.)
- 185 NORDREGIO et al. (2007): Application and effects of the ESDP in the Member States (ESOPN 2.3.1.) <https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2006/policy-impact-projects/application-and-effects-esdp-member-states> Letöltés 2018.03.09.
- 186 NUISS, H. - HEINRICH, D. (2011): Fresch wind or hot air - does the governance discours have something to offer spatial planning? In: *Journal of Planning Education and Research*, 31. (1), 47-59
- 187 OLESEN, K. (2013): The neoliberalisation of strategic spatial planning. In: *Planning Theory* Volume: 13 issue: 3, page(s): 288-303
- 188 OLSEN, J.P. (2002): The many faces of Europeanization' In: *Journal of Common Market Studies* 40(5) 921-952.
- 189 Országos Területfejlesztési Koncepció (2005) Magyar Országgyűlés határozata.
- 190 OTHENGRAFEN, F. (2012): Uncovering the Unconscious Dimensions of Planning: Using Culture as a Tool to Analyse Spatial Planning Practices. Oxon: Ashgate. 230 p.
- 191 PAINTER J - GOODWIN, M. (1995): Local government and concrete research: investigating uneven development of regulation, Ecopnomy and Ssociety, 24 (3), 334-356
- 192 PÁLNÉ KOVÁCS, I, MEZEI, C (2016): Regionális politikai és területi kormányzási ciklusok Közép- és Kelet-Európában. *TÉR ÉS TÁRSADALOM* 30:(4) pp. 54-70.
- 193 PÁLNÉ KOVÁCS, I. (2015): Helyi tudás, helyi kormányzás, helyi fejlesztés. *MAGYAR TUDOMÁNY* 176:(2) pp. 150-158. (2015)
- 194 PÁLNÉ KOVÁCS, I. (2017) The development of regional governance in Central and Eastern Europe: Trends and perspectives In: Lux G - Horváth Gy (Szerk.) *The Routledge Handbook to Regional Development in Central and Eastern Europe*. 340 p. London; New York: Routledge, 2017. pp. 141-158.
- 195 PÉTI, M (2011.) A területi tervezés és fejlesztés a fenntarthatóság jegyében & stratégiai környezeti vizsgálatok földrajzi szemlélettel. Szeged: JATEPress Kiadó, 2011. 207 p.
- 196 PÉTI, M, - SALAMIN, G. (2010): Territorial Content of European Development Documents – Territorial Cohesion as a possible horizontal policy? In: Beauclair A (szerk.) *Regional responses*

- and global shifts: actors, institutions and organisations ; annual international conference 2010, Pécs, Hungary 24th - 26th May. 225 p. Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, 2010.05.24-2010.05.26. Seaford: Regional Studies Association (RSA), 2010. p. 148.*
- 197 PÉTI, M. - SALAMIN, G. (2016): A városfejlesztés új keretei a 2014-20-as fejlesztéspolitikai ciklusban. In: *Falu Város Régió* (2.sz.)
- 198 PÉTI, M. (szerk.) (2009): Kézikönyv a területi kohézióról: Területi megközelítés alkalmazása a közsféra által támogatott fejlesztésekben. Budapest: VÁTI; Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, 2009. 160 p.
- 199 PEYRONY, J (2007): Territorial cohesion and the European model of society: French perspectives. In Faludi, A. (Szerk.): *Territorial Cohesion and the European Model of Society*. Lincoln Institute of Land Policy, 240 p.
- 200 POLISH PRESIDENCY (2011) The ‘Road map’ for the implementation of the new Territorial Agenda adopted during Polish presidency in November 2011.
- 201 POPPER, K. (1972): *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. London: Routledge
- 202 PRINCE, R. (2011): Policy transfer, consultants and the geographies of governance. In: *Progress in Human Geography*, August, 1, 2011, DOI: 10.1177/0309132511417659.
- 203 PROBÁLD F. - SZABÓ P. (2016) Európa térszerkezetének modelljei In: Probáld, F.: *Válogatott tanulmányok a földrajzról*. 176 p. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó pp. 145-156.
- 204 PURKARTHOFER, E. (2016): When soft planning and hard planning meet: Conceptualising the encounter of European, national and sub-national planning. In: *European Journal of Spatial Development*, 61.
- 205 RADAELLI, C. M. (2000) Policy transfer in the European Union: Institutional isomorphism as a source of legitimacy. In: *Governance*, 13(1), pp. 25 – 43.
- 206 RADAELLI, C. M. (2004) Europeanisation: Solution or problem? In: *European Integration Online Papers*, 8(16), pp. 1 – 23.
- 207 RADAELLI, C. M. (1999) Harmful tax competition in the European Union: Policy narratives and advocacy coalitions. In: *Journal of Common Market Studies*, 37(4), December: 661-82.
- 208 RADAELLI, C. M. (2003) ‘The Europeanization of public policy’, In: K. Featherstone - RADAELLI, C. M. (Szerk.): *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press: 27-56.
- 209 RADVÁNSZKI, Á - SALAMIN, G. - RICZ, J. - ILLÉS, I. - JETMAR, M. (2011): Rethinking territorial matters P. 10-16. In: NGM-VÁTI (Szerk.) *The Territorial State and Perspectives of the European Union*.
- 210 RAVESTEYN VAN, N. - EVERS, D. (2004) *Unseen Europe. A Survey of EU Politics and Impacts on Spatial Development in the Netherlands*. NAI Uitgevers (PRB, Rotterdam/The Hague)
- 211 RECHNITZER, J. (1999): *Területi stratégiák*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus
- 212 RECHNITZER J, LADOS M. (2004): *A területi stratégiáktól a monitoringig*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus
- 213 RECHNITZER, J, SMAHÓ, M. (2011): *Területi politika*. Budapest: Akadémiai Kiadó 456 p. (Modern Regionális Tudomány Szakkönyvtár sorozat)
- 214 RECHNITZER, J. (1997) Eurorégió vázlatok a magyar–osztrák–szlovák határmenti térségben. – *Tér és Társadalom*, 11. 1997. 2. 29–54
- 215 RECHNITZER, J. (2008) Modellek a településhálózat lehetséges fejlesztési irányaira. In: *Falu Város Régió* (3.sz.) 43-50.
- 216 EC (2013): Regulation No 1301/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on the European Regional Development Fund and on specific provisions

concerning the Investment for growth and jobs goal and repealing Regulation (EC) No 1080/2006
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R1301>

- 217 REIMER, M. - PANAGIOTIS, G. - BLOTEVOGEL, H.H: (2014.) Spatial planning systems and practices in Europe. New York - Oxon: Routledge. 310 p.
- 218 RICZ, J., SALAMIN, G., szerk. (2010): Hndbook on the Implementation of the Territorial Agenda of the European Union. Budapest: VÁTI; Ministry for National Development and Economy, 106 p.
- 219 RIGA DECLARATION (2015) Declaration of Ministers towards the EU Urban Agenda, adopted at the informal meeting of EU ministers responsible for Territorial Cohesion and Urban Matters, Riga, 10 June 2015.
- 220 ROBERT, J.T. ET AL. (2001): Spatial impacts of community policies and the cost of non-coordination, Brussels: European Commission, DG Regio
- 221 ROSE, R. (1993) Lesson-Drawing in Public Policy: A Guide to Learning across Time and Space (Chatham, Chatham House Publishers INC).
- 222 SALAMIN, G. (2016) Changing Spatial Dimensions in the Current Economic Development of the European Union [Változó térbeli dimenziók az Európai Unió jelenlegi gazdasági fejlődésében] In: Salamin, G (Szerk.) *Cities in action reflecting global economic challenges and technological trends with special reference to the smart city concept [Városi válaszok a globális gazdasági kihívásokra és technológiai trendekre különös tekintettel az intelligens városok modelljére]* . 151 p. Budapest: Hungarian Society for Urban Planning [Magyar Urbanisztikai Társaság] p. 29-46.
- 223 SALAMIN, G. et al. (2014): Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció és a 2005-ös országos területfejlesztési koncepció érvényesítésének tapasztalatai. In: *Falu Város Régió 1*
- 224 SALAMIN, G. (2014): Strategic Responses to Global Economic Challenges – The Hungarian Spatial Development Concept in the Light of the Territorial Agenda of the European Union 2020 In: Mitchell E (szerk.) *Sustainable Recovery? Rebalancing, Growth, and the Space Economy: Conference Proceedings of the Regional Studies Association Winter Conference – London.* 255 p. (Konferencia helye, ideje: London, Egyesült Királyság / Anglia, 2014.11.27-2014.11.28.) Seaford: Regional Studies Association (RSA), 2014. pp. 201-207.
- 225 SALAMIN, G – LENGYEL, I. - GUTPINTÉR, J. (2016): Regional differences in economic growth in Hungary. p. 321-380. In: Dániel Palotai , Barnabás Virág (szerk.): *Competitiveness and growth: The road to sustainable economic convergence.* Budapest: Magyar Nemzeti Bank (MNB), (Book series of the Magyar Nemzeti Bank) 831 p.
- 226 SALAMIN, G. et al. (szerk.)(2011): Climate-friendly cities: a handbook on the tasks and possibilities of European cities in relation to climate change. Budapest: Ministry of Interior, Hungary; VÁTI
- 227 SALAMIN, G. et al. (2011b): Evaluation Report of the Territorial Agenda of the European Union. (belső használatú jelentés) Hungarian Ministry of National Development - the Spatial Planning and Evaluation Directorate of VÁTI Hungarian Nonprofit Ltd.
- 228 SALAMIN, G. (Szerk.) (2016): Az Európai Tervezés Kartája (magyar kiadás.) Budapest: Magyar Urbanisztikai Társaság. 44 p. <http://mut.hu/?module=news&action=getfile&fid=229688> (Letöltés: 2018.03.25.)
- 229 SALAMIN, G. - PÉTI, M. – CZIRA, T. (2005): Paradigmaváltás küszöbén: Az új Országos területfejlesztési koncepció és a területi tervezés. In: *Területi Statisztika*, 8:(5) p. 423-439.
- 230 SALAMIN, G. - PÉTI, M. (2005): Az új Országos Területfejlesztési Koncepció. *Falu Város Régió*, (3-4) p. 3-16.
- 231 SALAMIN, G. - PÉTI, M. (Szerk.) (2006) EGYSÉGES TERVEZÉSI RENDSZER SZAKÉRTŐI ELŐKÉSZÍTÉSE: A tervezési gyakorlat értékelése, egy egységes tervezési rendszer lehetőségeinek feltárása és javaslat egy új szabályozásra. Váti Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kht. https://www.researchgate.net/profile/Geza_Salamin/publication/314245372_Egyseges_tervezesi_rendszer_szakertoi_elokeszites_e_A_tervezesi_gyakorlat_ertekelese_egy_egyseg_es_tervezesi_rendszer_lehetosegeinek_feltarasa_es_javaslat_egy_uj_szabalyozasra/links/58bdaf68aca27261e52e9340/Egyseges-

tervezési-rendszer-szakertői-elokeszítése-A-tervezési-gyakorlat-ertekelese-egy-egyseg-tervezési-rendszer-lehetosegeinek-feltarasa-es-javaslat-egy-uj-szabalyozasra.pdf
(Letöltés: 2018.03.25.)

- 232 SALAMIN, G. - RADVÁNSZKI, Á. - NAGY, A. (2008): A magyar településhálózat helyzete: Értékelés. In: *Falu Város Régió* (3.sz.) p. 6-26.
- 233 SCHARPF, F.W. (1999) *Governing in Europe: Effective and Democratic?*, Oxford: Oxford University Press.
- 234 SCHMITT, P. - VAN WELL, L. (2017): Tracing the Place-based Coordinative Frameworks of EU Territorial Cohesion Policy: From European Spatial Planning towards European Territorial Governance. In: Medeiros, E. Szerk. (2017) *Uncovering the Territorial Dimension of European Union Cohesion Policy A83 Cohesion, Development, Impact Assessment and Cooperation – Routledge*
- 235 SNICKARS, F. (2012) *Planning Theory for the Knowledge Economy*. Research Paper, Department of Urban Planning and the Environment, KTH
- 236 SOMLYÓDYNÉ PFEIL, E. (2014): Az állam megváltozott szerepe és a városfejlesztés viszonya. *Tér és társadalom* 28. évf., 2014 pp. 31-44.
- 237 SOMLYÓDYNÉ PFEIL, E. (2011). A városi térségek a közigazgatási struktúra és a „governance” keresztmetszetében. In: *Tér és Társadalom*, 22(1), 27-43.
- 238 SPAANS, M. - ZONNEVELD, W. (2015): Evolving regional spaces: shifting levels in the southern part of Randstad. In: In: ALLMENDINGER, P. et al. (Szerk.): *Soft spaces of Europe. Re-negotiating governance, boiundaries and borders*. Oxon: Routledge.
- 239 STEAD, D. - PÁLNÉ KOVÁCS I (2016): Shifts in governance and government across Europe. In: SCHMITT, P - VAN WELL (Szerk.): *Territorial governance across Europe. Pathways, practices and prospects*. Routledge research in planning and uirban design.
- 240 STEAD, D. - NADIN, V. (2011): Shifts in territorial governance and the Europeanization of spatial planning in Central and Estern Europe. P. 154-177. In: ADAMS, N.-COTELLA, G. - NUNES, R. (Szerk.): *Territorial Development, Cohesion and Spatial Planning*.
- 241 STEAD, D. (2012): European macro-regional strategies as promoters of environmental policy rescaling and 'soft' policy spaces. In: *UACES 42nd Annual Conference Conference papers* (Passau, 3-5 September 2012)
- 242 STEAD, D. (2013). Convergence, Divergence, or Constancy of Spatial Planning? Connecting Theoretical Concepts with Empirical Evidence from Europe. In: *Journal of Planning Literature*, 28(1), 19–31.
- 243 STEAD, D. - G. COTELLA. (2011): ‘Differential Europe: Domestic Actors and Their Role in Shaping Spatial Planning Systems. *disP – The Planning Review* 47:14–22.
- 244 Stone, D. (1999) Lesson drawing and policy transfer. In: *Politics*, 19(1), p. 51 – 59.
- 245 STURM , R. - DIERIN GER, J. (2005): The Europeanization of regions in Eastern and Western Europe: theoretical perspectives. In: *Regional and Federal Studies* 15 (3) p. 279–294.
- 246 SÜTŐ, A. (2008): A város és vidéke rendszerek és típusaik Magyarországon. In: *Falu Város Régió* (3.sz.) 51-64 p.
- 247 SZABÓ, P. (2016): Makroregionális szemlélet az Európai Unió regionális politikai dokumentumaiban In: Szónokyné Ancsin G (szerk.) *Magyarok a Kárpát-medencében 2.: Tudományos Nemzetközi Konferencia*. 532 p. Konferencia helye, ideje: Szeged, Magyarország, 2016.11.17 Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására, 2017. pp. 487-498.
- 248 SZABÓ, P. (2009): Európa térszerkezete különböző szemléletek tükrében. In: *Földrajzi Közlemények* 133:(2) p. 121-134.
- 249 SZABÓ, P. (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban. In: *Comitatus: Önkormányzati Szemle* 21:(205) p. 3-16.

- 250 TERRITORIAL AGENDA of the EU 2020, agreed at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development of 19 May 2011 in Gödöllő.
- 251 TEWDWR-JONES, M. (2001): Complexity and Interdependency in a caleidoscopic Spatial Planning Landscape for Europe. In: ALBRECHTS, L. et al. (Szerk.): *The Changing Institutional Landscape of Planning*. Ashgate Publishing Ltd, Aldershot, pp. 8–34.
- 252 TERRITORIAL AGENDA (2007): The ‘Territorial Agenda of the EU - Towards a More Competitive and Sustainable Europe of Diverse Regions’ adopted at the Informal Council of Ministers responsible for spatial planning and urban development held in Leipzig on 24-25 May 2007.
- 253 TOLEDO DECLARATION (2010): Toledo Declaration, adopted at the Informal Council Meeting of Ministers on urban development of 22 June 2010 in Toledo.
- 254 TÓTH, G. (2016) *Gazdasággép: A fenntartható fejlődés közgazdaságtanának kettős története*. L'Harmattan, Budapest
- 255 TÓTH, T. (2005): A területi tervezés és programozás főbb módszerei és a fejlesztés lehetőségei. Doktori értekezés. miau.gau.hu/miau/citations/Toth_Tamas_tezisek.pdf (Letöltés: 2018.03.24.)
- 256 TÓTH T. – GODA P. (2014): *Tervezési módszerek a térségi programozásban*. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft. 185 p.
- 257 TÓTH, T. – KÁPOSZTA, J. (szerk.) (2014) *Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben (elmélet)*. 163 p. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 2014. pp. 89-100.
- 258 URBAN ACQUIS (2004): Adopted at the Informal Council of Ministers responsible for territorial cohesion, held in Rotterdam on 29 November 2004.
- 259 URBAN AGENDA (2016): The Urban Agenda for the EU: Pact of Amsterdam. Adopted, in 30 May 2016, in Amsterdam, the Netherlands, upon the invitation by the Netherlands Presidency of the Council of the European Union (EU), on the Informal Meeting of EU Ministers responsible for Urban Matters was held. https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/pact-of-amsterdam_en.pdf
- 260 VAN WELL, L. – SCHMITT, P. (2016) Territorial governance across Europe IN. SCHMITT, P - VAN WELL (Szerk.): *Territorial governance across Europe. Pathways, practices and prospects*. Routledge research in planning and uirban design.
- 261 VARGA, CS. (2003): *Új elmélethorizontok előtt*. Tertia. Budapest
- 262 WALSH, C: (2014): Rethinking the spatiality of spatial planning: methodological territorialism and metageographies. *European Planning Studies*, 22, 306-322.
- 263 WATERHOUT, B. (2008). *Institutionalisation of European Spatial Planning*. Amsterdam, NLD: IOS Press.
- 264 WILDAVSKY, A. (1973). If planning is everything, maybe its nothing. *Policy Sciences*, 4, p. 127–153.
- 265 WILLIAMS, R. H. (1996): *European Union Spatial Policy and Planning*. Paul Chapman, London.
- 266 WINN, N. - HARRIS, E: (2003): Conclusion: The story of a death foretold? *Perspectives on European Politics and Society*, 4(1): 167-170.
- 267 ZAUCHA (2016) *Sea basinmaritime spatial planning: A case study of the Baltic Sea region and Poland*. *Marine Policy* 50 (2014) 34–45
- 268 ZAUCHA J, TÖRÖK L (2011) A Balti-stratégia mint a makroregionális együttműködés első példája. In: *Területi Statisztika* 6. sz.p. 644-655

- 270 ZAUCHA, J. - SALAMIN, G. (2011) The revised Territorial Agenda of the European Union. In: *Baltic 21 Series (2)* pp. 16-18.
- 271 ZAUCHA, Z. (2017) The Territorial Keys of Policies. In: MEDEIROS, E. (Szerk.) (2017) *Uncovering the Territorial Dimension of European Union Cohesion Policy - Cohesion, Development, Impact Assessment and Cooperation*. London: Routledge

M2: Ábrák és táblázatok jegyzéke

Ábrák:

- 1/1. *ábra*: A doktori kutatás tárgya
- 1/2. *ábra*: A kutatás logikai egységei és helyük a dolgozatban
- 2/1. *ábra*: A hazai területfejlesztés, az európai térbeli tervezés és regionális politika ill. kohéziós politika fogalmak kapcsolata a területi kohézió céljának megjelenése előtt és után
- 2/2. *ábra*: Ábra A térbeli tervezés (spatial planning) európai fogalmának kapcsolata a magyar gyakorlat kifejezéseivel a fogalom két értelmezése szerint
- 2/3 *ábra*: A térbeli tervezés tipizálásának lehetőségei
- 2/4. *ábra*: Európai tervezési hagyományainak négy alapmodellje és az országok besorolása 2007-ben
- 2/5. *ábra*: Az Európai Tervezési Iskolák Szövetségének (AESOP) teljes jogú, európai tervezési képzést nyújtó intézményi tagjainak a száma 2017-ben
- 2/6. *ábra*: A tervezés oktatásban való jellemző megjelenési módozatai a Bolognai rendszer előtt és után Európában
- 2/7. *ábra*: A térbeli tervezés szükséges kulcskompetenciák Európában
- 3/1. *ábra*: Az európai (szintű) térbeli tervezés legfontosabb stratégiai dokumentumai
- 3/2. *ábra*: A területi kohézió értelmezése a TSP-ben (2011) – Keretes szöveg
- 3/3. *ábra*: Az ETE programok száma, forrása, valamint a résztvevő tagállamok növekedése (1990-2014)
- 4/1. *ábra*: Az EU és a tagállamok térbeli tervezést érintő viszonyának klasszikus értelmezése
- 4/2. *ábra*: A tervezés európaizálódásának csatornái
- 4/3. *ábra*: A TA2007 egyes célkitűzéseire való tagállami hozzájárulások 2009-ig a minisztériumok véleménye alapján
- 5/1. *ábra*: Európai és tervezési témakörök megjelenése a témakör meghatározó szakmai-tudományos folyóirataiban 1997 és 2016 között (közlemények száma, aránya)
- 5/2. *ábra*: Az európai témakörök megjelenésének alakulása a témakör meghatározó szakmai-tudományos folyóirataiban
- 5/3. *ábra*: Az európai témakörök megjelenésének alakulása a témakör meghatározó szakmai-tudományos folyóirataiban
- 5/4. *ábra*: Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió és a Területi Agenda 2020 prioritásainak logikai kapcsolatai
- 6/1. *ábra*: A kulcsszakértői felmérés legfontosabb paraméterei és a válaszadók száma országonként
- 6/2. *ábra*: Az empirikus elemzés idődimenziója a felmérés kérdései alapján
- 7/1. *ábra*: A Térbeli Tervezés EUrópai modellje (TEM)
- 8/1. *ábra*: A három meghatározó európai dokumentum ismerete a térbeli tervezés szakértőinek körében

- 8/2. *ábra*: A TA2020-ben megfogalmazott európai térbeli fejlődési prioritások³⁵ megjelenése az országos és regionális dokumentumokban (az országok száma - 25 országra aggregált adatok - alapján)
- 8/3. *ábra*: Témakörök megjelenése a térbeli tervekben és ennek változása (az országok száma - 25 országra aggregált adatok - alapján)
- 8/4. *ábra*: Témakörök megjelenése és ennek változása a területi/városi/térbeli tervekben
- 8/5. *ábra*: A TA2020-ban rögzített európai területi prioritások megjelenése országos és regionális térbeli tervezési stratégiákban/tervekben (országokként aggregált válaszok alapján)
- 8/4. *ábra*: A TEM 1. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 5+4 mutató alapján
- 8/5. *ábra*: Az európai tervezési hagyomány modellek jelentőségnek változása a jövőben a várakozások szerint
- 8/6. *ábra*: A térbeli dimenziójú tervezésben jellemzően alkalmazott végzettségek a válaszok %-a alapján
- 8/7. *ábra*: A térbeli dimenziójú tervezésben jellemzően alkalmazott végzettségek a válaszok %-a alapján
- 8/8. *ábra*: A területi dimenzió megjelenése az ágazati politikákban az egyes országokban (országokként aggregált válaszok alapján)
- 8/9. *ábra*: A térbeli dimenzió ágazati politikákban való megjelenésének változása a következő évtizedben a szakértői várakozások alapján (országokként aggregált válaszok alapján)
- 8/10. *ábra*: A TEM 2. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 7+6 mutató alapján
- 8/11. *ábra*: Az országok szerepvállalása európai makro-regionális stratégiákban és az EGTC-kben
- 8/12. *ábra*: A TEM 3. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 5+7 mutató alapján
- 8/13. *ábra*: A hagyományos és a kevésbé formalizált tervezési formái jelenlétének változása
- 8/14. *ábra*: A hagyományos és a kevésbé formalizált tervezési formái jelenlétének változása kultúr-régióként (valamennyi válaszadó)
- 8/15. *ábra*: A TEM 4. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 7+6 mutató alapján
- 8/16. *ábra*: Különböző szereplők részvételének változása a tervezésben országokként
- 8/17. *ábra*: Különböző szereplők részvételének változása a tervezésben 2002- óta
- 8/18. *ábra*: A tervezés lényegi természetének változása 2002- óta
- 8/19. *ábra*: A tervezői tevékenység formális szakmai minősítése, szabályozása az egyes országokban
- 8/20. *ábra*: A területi kormányzás új formáinak (governance) jelenléte az egyes országokban és ennek változása
- 8/21. *ábra*: A területi kormányzás új formáinak (governance) jelenléte a gyakorlatban és ennek változása
- 8/22. *ábra*: A TEM 5. dimenzió érvényesülésének összesített értékelése 4+4 mutató alapján
- 8/23. *ábra*: A tervezés európaizáltságának és európaizálódásának összesítése (TEM 1,2,4,5 dimenziók)

- 8/24. *ábra:* A térbeli tervezés európaizáltsága a TEM egyes dimenziói szerint és összesített értéke az 1,2,4,5 dimenziók alapján
- 8/25. *ábra:* A térbeli tervezés európaizálódása 2002 és 2017 között a TEM egyes dimenziói szerint és összesített értéke az 1,2,4,5 dimenziók alapján
- 8/26. *ábra:* A tervezés általános társadalmi elismertségének változása (országokként aggregált válaszok alapján)
- 9/1. *ábra:* Az Európai Regionális Fejlesztési Alap és Kohéziós Alap finanszírozásával megvalósuló operatív programok forrásainak megoszlása a területi dimenzió alapján 2000 és 2020 közötti három periódusban
- 9/2. *ábra:* A területi jellegű operatív programok forrásainak egy főre jutó aránya (ERFA és KA alapú programok 2000-2020 között)
- 9/3. *ábra:* Az Integrált területi beruházás (ITI) eszközével megvalósuló kohéziós politikai támogatások tagállamonként a 2014-2020-as periódusban
- 9/4. *ábra:* Kohéziós politika támogatása közösség vezérelt helyi fejlesztésekre a 2014-2020-as peridusban (ERFA és ESZA allokációk összege és aránya tagállamonként)
- 9/5. *ábra:* Jelentek meg az EU kohéziós politikájának hatása új tervek, ill. tervezési tevékenységek? Szakértői felmérés válaszai (valamennyi válaszadó)
- 9/6. *ábra:* Az területi jellegű operatív programok forrásainak és a térbeli tervezés európaizálódásának összefüggése
- 9/7. *ábra:* A térbeli tervezés európaizálódása és a területi jellegű kohéziós politikai források volumene operatív programok forrásainak és a térbeli tervezés európaizálódásának összefüggése

Táblázatok:

- 2/1. *táblázat:* A területhasználati típusú és a térbeli (helyi és térségi) terv ideáltípusának összehasonlítása a brit tervezési rendszerben
- 2/2. *táblázat:* Európai országok tervezési rendszereinek a szakirodalomban megjelent fontosabb csoportosításai
- 2/3. *táblázat:* Nagy-Britanniában a Royal Town Planning Institute (RTPI) tervezői minősítési rendszerében regisztrált többször előforduló szakok
- 3/1. *táblázat:* Három beavatkozási szint az ETE programokban
- 4.1. *táblázat:* A TA2007 érvényesülése az országok ágazati politikáiban
- 6/1. *táblázat:* Az vizsgálat tárgya és az alkalmazott adatgyűjtési módszerek és eszközök
- 8/1. *táblázat:* A NUTS2 szintű tervezés megjelenése ill. eltűnése tervezési típusonként 2002-2017 között
- 8/2. *táblázat:* A határon átnyúló terekhez kötődő tervezés változása a vizsgált 30 országban
- 8/3. *táblázat:* Városrégiókhöz és egyéb funkcionális terekhez kötődő tervezés változása a vizsgált 30 országban
- 8/4. *táblázat:* A különböző tervtípusok jelenlétének változása 2002 és 2017 között és jelenléte 2017-ben a vizsgált 30 európai országban
- 9/1. *táblázat:* A kohéziós politikai allokációk összefüggései az európaizálódással és európaizáltsággal

M3: Mélyinterjúk 2016-2017-ben

Név	Ország	szektor *	intézmény	Pozíció	Dátum	Helyszín	Téma
Antonic, Branislav	Szerbia	tud-terv	Belgrade University	kutató	2017.05.30	Belgrád	kérdőív tesztelés ellenőrzése
Askew, Janet	Nagy-Britannia	terv	RTPI	egységvezető	2017.06.29	Párizs	tervezés Nagy-Britanniában
Balog Zoltán	EU	korm	EC DG Empl		2017.04.07	Budapest	területi stratégiák a kohéziós politikában
Blynth, Richard	Nagy-Britannia	tud-terv	Royal Town Planning Institute (RTPI)	head of policy and Practice	2015.10.10	Dublin	brit tervezés rendszer, szakma
					2017.04.08	Budapest	tervezés jogosultsági rendszere
Csák László	Románia	tud-terv	Kolozsvári Egyetem		2017.02.17	Budapest	tervezés Romániában
De Bruijn, Martijn	Belgium	korm	Ruimte Vlaanderen, Spat. Development Dep. Flanders'	policy advisor international affairs	2016.04.29	Brüsszel,	flamand tervezés, európai hatások
Djukic, Aleksandra és Branislav, Antoni,	Szerbia	tud-terv	Belgrade University	professzor, kutató	2017.02.17	Budapest	szerb tervezés
Dühr,Stefanie	Hollandia (Németország)	tud	Nijmegen Radboud University	professor of european pléanning	2016.06.16	Nijmegen	német és holland tervezési rendszer, európai tervezés
					2017 május	skypeinterjú, levelezés	a kérdőív tesztelése, visszajelzések
Evers, David	Hollandia	korm		senior szakértő	2016.06.15	Amsterdam és emial-en	holland tervezés
Faludi, Andreas	Európa	tud	TU Delft, TUWien	kutatóprofesszor	2017.09.28	Lipcse	európai tervezés, kutatás konzultáció
Fridrich, Lubor	Cseh ország	terv-tud	UUR, BRNO	senior planner-researcher	2016.06.16	Amsterdam	térbeli tervezés Csehországban
Goodstand, Vincent	Nagy-Britannia	tud-terv	RTPI, the University of Manchester	exco member, professor	2016.04.30	Brüsszel	brit tervezési rendszer és átalakulása
Kent Hakull	Norvégia	korm-terv	Várostérési tervezési ügynökség	tervező	2017.06.29	Párizs biennálé	tervezés Norvégiában
Manns, Jonathan	Nagy-Britannia	terv	Colliers International London	tervező-menedzser	2017.06.29	Párizs	tervezés a gyakorlatban Nagy-Britanniában
Móricz Ádám	Magyarország	korm	NGM	nemzetközi tervező-elemző	2017.04.05	Budapest	területi kohézió, ETE aktuális folyamatai
Nagy Egon	Románia	tud	Babes-Bolya Tudományegyetem, Földrajzi Intézet	intézet vezető	2018.01.19	Budapest	tervezés és diszciplináris kapcsolatai Romániában
Németh, Sarolta	Finnország	tud	Karelian Institute	kutató	2017.08.08	Fonyód	tervezés és diszciplináris közege Finnországban
Peman, Ignacio	Spanyolország	tud-terv	Barcelonai egyetem ectp	professzor	2017.06.29	Párizs	tervezés Spanyolországban

Név	Ország	szektor *	intézmény	Pozíció	Dátum	Helyszín	Téma
Polomik, Helena	EU	korm	Európai Gzdasági és Szociális Bizottság	A területi kohézióért felelős referens	2016.05.13	Budapest	területi kohézió és tervezés a tagországok érdekképviseleti számára
Rickegard, Anders	Svédország	tud	Stockholmi Egyetem Társud. Kar, Földrajz Tanszék	A planning szakfelelőse, ig.-helyettes	2016.05.06	Budapest	svéd tervezés oktatása
Roose, Antti	Észtország	tud	Tartu-i Egyetem, ESPON	prof, nemzeti kontaktpont	2016.06.16	Amsterdam	tervezés é szakmai bázisa Észtországban
Scheers, Joris	Belgium	tud-terv	Kleuven+ ECTP	professzor, elnök	2016.04.30	Brüsszel	flamand tervezés, ennek szakmája
Schmitt, Peter	Svédország	tud	Stockholmi Egyetem Társud. Kar, Földrajz Tanszék	európai tervezés professzora	2016.05.06	Budapest	svéd tervezés, európai kotnextus, német tervezési rendszer
Takáts Péter	EU	korm	EC DG regio	munkatárs	2017.06.05	neten	adatszolgáltatás városfejlesztési és területi programokról
Taxeire, Jeao	Portugália	terv	Portugál urbanisztikai-területi tervezési társaság	elnök	2016.04.29	Brüsszel	portugál tervezés-fejlesztés
Törökné Rózsa Judit	EU	korm	EC DG Regio	Head of Unit	2017.04.25	Budapest (majd később levelezés)	területi stratégiák a koh.pol-ban, TA felülvizsgálat
Vanautgaerden, Liesl	Belgium	korm	Ruimte Vlaanderen, Spat. Development Dep. Flanders'	Programmadir ecteur gebiedsontwik keling	2016.04.29	Brüsszel	flamand tervezés, európai hatások
Zonneveld, Wil	Hollandia	tud	Technical University of Delft	professor of planning	2016.06.15	Amszterdam	holland tervezési rendszer

* korm: kormányzati szektor (a területért felelős minisztérium vagy egyéb állami szerv)
terv: gyakorlati tervezési szakember (nemzetközi kitekintéssel)
tud: akadémiai szektor, térbeli tervezéssel foglalkozó kutató

M4: Az elemzett országos szintű tervdokumentumok

Ország	Dokumentum	Időhorizont	Elfogadó	Műfaj
Ausztria	Austrian Spatial Development Concept (ÖREK).	Elfogadás: 2011. Időtáv: 2020.	Austrian Conference on Spatial Planning	nemzeti területfejlesztési stratégia, kiterjesztett tartalmú policy paper
Belgium	Visie 2050. Longterm Strategy of Flanders.	Elkészült: 2016. Időtáv: 2050.	Flamand kormányzat	hosszútávú stratégia - inkább egy kiterjesztett tartalmú jövőkép
	Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (Spatial Structure Plan for Flanders)	Elfogadva: 1997 (minimálisan módosítva: 2004, 2011).	Flamand kormányzat	átmenet a rendezési terv és a fejlesztési koncepció között.
Bulgária	National Concept for Spatial Development for the Period 2013-2025 The National Space – Our Common Heritage for the Future	Elfogadva: 2012. Időtáv: 2013-2025	bolgár kormány	területfejlesztési koncepció
Horvátország	Spatial Development Strategy of the Republic of Croatia	Elfogadva: 2016. Időtáv: 2030-ig.	horvát kormány	területi stratégia
Ciprus	nem volt fellelhető anyag	nem volt fellelhető anyag	nem volt fellelhető anyag	nem volt fellelhető anyag
Csehország	Spatial Development Policy of the Czech Republic	Elfogadva: 2015. Időtáv: nincs konkretizálva, de a műfajból kiindulva hosszútáv.	cseh kormány	területi tervezési, rendezési és részben fejlesztési irányelvgyűjtemény
Dánia	Regional Development Plan 2012 - Central Denmark region	Elfogadva: 2012. Időhorizont: 2030.	Central Denmark régió	kiterjesztett jövőkép, fejlesztési stratégia
Spanyolország	Catalonia 2020 Strategy	Elfogadva: 2012. Időtáv: 2020.	Katalán kormány.	fejlesztési stratégia.
Észtország	Eesti regionaalarengu strateegia 2014-2020	Elfogadva: 2014; Időtáv: 2020.	észt kormány	fejlesztési stratégia.
Finnország	National Priorities of Regional Development 2016-2019: Competitive Regions and Smooth Everyday Life	Elfogadva: 2016, időtáv: 2019.	Finn kormányzat.	rövidtávú, a kormányprogramhoz kapcsolódó területfejlesztési célkitűzés- és beavatkozásgyűjtemény.
Franciaország	National Sustainable Development Strategy 2010-2013 - Towards a Green and Fair Economy	Elfogadás: 2010. Időtáv: 2010-2013. Új verzió nem lelhető fel.	Francia kormány	fejlesztési stratégia.
Németország	Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland	Elfogadva: 2016. Időtáv: hosszú táv.	Kormányzat (Ministerkonferenz für Raumordnung)	területfejlesztési koncepció
	Concepts and Action Strategies for the Spatial Development of Germany (Perspectives of Spatial Development in Germany brochure)	Elfogadva: 2006. Időtáv: műfaja miatt -.	Kidolgozó: Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung; elfogadta: Standing Conference of Federal and State Ministers resp. for spatial planning.	területfejlesztési koncepció jellegű javaslati anyag, konceptualizáló irányelvgyűjtemény
Görögország	General Plan for Spatial Planning And Sustainable Development. - Έγκριση του Γενικού Πλασίου Χωροταξικού Σχεδίου και Αειφόρου Ανάπτυξης.	Elfogadva: 2008. Időtáv: hosszú táv.	Görög kormány	területfejlesztési koncepció
Magyarország	Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK)	Elfogadva: 2014., időtáv: 2030.	országgyűlés	területfejlesztési és nemzeti fejlesztési koncepció/stratégia
Olaszország	Piano territoriale regionale dell'Emilia-Romagna Romagna regional territorial plan The region-system: the territorial capital and the networks	Elfogadva: 2010: Időtáv: hosszú táv.	Emilia Romagna régió	többkötetes fejlesztési jövőkép és koncepció

Ország	Dokumentum	Időhorizont	Elfogadó	Műfaj
Írország	National Spatial Strategy for Ireland 2002 - 2020. People, places and potential	Elfogadva: 2001. Időtáv: 2002 - 2020.	ír kormány	területfejlesztési koncepció
Lettország	National Development Plan of Latvia for 2014-2020	Elfogadva 2012-ben, időtáv: 2014-2020	lett parlament	fejlesztési stratégia.
Litvánia	Lithuania's Progress Strategy "Lithuania 2030"	Elfogadva: 2012. Időtáv: 2030.	litván kormány	fejlesztési stratégia.
Luxemburg	Master Programme for Territorial Planning (PDAT)	2008 (2018-ban várható az aktualizálás).	kormányzat	inkább rendezési tervezési anyagnak tűnik, fejlesztési irányelvekkel kiegészítve.
Málta	Strategic Plan for Environment and Development	Elfogadva: 2015. Időtáv: nincs konkretizálva, de az elődből (1992) kiindulva hosszútáv.	kormányzat	alapvetően fejlesztési és rendezési tervezés közti átmeneti anyag, az 1992-es Szerkezeti Terv utóda, a Környezeti és Fejlesztési Tervezési Törvény (2010) alapján készülő dokumentum.
Hollandia	National Policy Strategy for Infrastructure and Spatial Planning (SVIR)	Elfogadva: 2011. Időtáv: 2028.	kormányzat	átmenet a rendezési terv és a fejlesztési koncepció között.
Norvégia	White Paper on Rural and Regional Policy	Elfogadva: 2013.	Norvégia kormánya	policy paper
Lengyelország	National Spatial Development Concept 2030.	Elfogadva: 2011. Időtáv: 2030.	lengyel kormány (Council of Ministers)	területfejlesztési koncepció
Portugália	Programa Nacional da Política de Ordenamento do Território (National Policy on Territorial Planning)	Elfogadva: 2007, Időtáv: hosszútáv (2025).	kormányzat	területfejlesztési szakpolitika (koncepció)
Románia	Strategic Concept of Territorial Development - Romania 2030. Romania a competitive, balanced and prosperous country	Elfogadva: 2009; időtáv: 2030.	román kormány	területfejlesztési koncepció
Szlovákia	National Regional Development Strategy of the Slovak Republic	Elfogadva: 2011. Időtáv: hosszú táv - 20 év.	szlovák kormány	területfejlesztési stratégia
Szlovénia	Spatial Development Strategy of Slovenia	Elfogadva: 2004; időtáv: hosszú táv (nincs meghatározva)	Szlovén nemzetgyűlés	területfejlesztési koncepció
Svédország	Nemzeti dokumentum nincs, ennek hiányában: Regional development Plan for the Stockholm Region (RUF 2010).	Elfogadva: 2010; időtáv hármass: vízió, hosszú távú célkitűzések, stratégiai prioritások: 2050; tervezési célok, intézkedések: 2030 (középtáv), operatív célok 2020-ig (rövid táv).	Stockholm megye tanácsa	regionális fejlesztési stratégia és fejlesztési program egyben.
Svájc	Federal Government's Regional Policy	Elfogadva: 2008, a 2008-2015 időszakra.	svájci szövetségi kormány	területfejlesztési szakpolitika
Egyesült Királyság (Anglia)	National Planning Policy Framework	Elfogadva: 2012, időtávot nem ad meg. a.	angol kormány	több, a helyi léptékű tervezést érintő ágazatot átfogó tervezési keretrendszer a helyi önkorm. számára
Egyesült Királyság (Skócia)	Ambition * Opportunity * Place - Scotland's Third National Planning Framework	Elfogadva: 2014, időtáv: 20-30 év.	skót kormányzat	(holisztikus, nemzeti szintű) területi fejlesztési koncepció/stratégia.
Egyesült Királyság (Wales)	People Places Futures. The Wales Spatial Plan. 2008 Update.	Elfogadva 2008. (Eredeti:2004). Időtáv: 20 év.	walesi nemzetgyűlés	területfejlesztési stratégia
Egyesült Királyság (Észak-Írország)	Regional Development Strategy.	Elfogadva: 2010. (Elődei: 2001; 2008). Időtáv: 2035.	északir kormányzat	területfejlesztési stratégia

M5: Országos tervdokumentumok elemzésének összesítése

Ország	EU orientáció		Új terek					Társadalmi téralakítás átfogó		Tervezés eszközei					Stratégiai integráció			Területi governance			Európai célok és témák		
	EU hivatkozás	EU forrásokra építkezés	Európai térbeli szerep	Funkcionális terek				Területi tervezés koncepciója	Ágazati koordináció	Hard eszközök		Területi eszközök			Integratív jelleg	Végrehajtás integráltsága	Klasszikus területi tervezés vs. Gazd/ társ. politikák	Multilevel governance	Városregións tervezés	EGTC-k	EU2020	TA prioritások	TA2020 fogalmak
				FUA, városregións	határmenti régió	makrorégió	egyéb funkcionális régió			Szabályozás	Forrásorientáció	Urbanizmus	Területi stratégiaépítés	Alsóbb szintek területi tervei									
AT	2	0	2	2	3	2	1	2	1	2		1	1	2	1	2	3	2	2	2	2	2	
BE				1			1	1	1	1		1	1	2	2		1	2	1		1	1	
BG	1	1	1	2	2		2	2	1				3	1	1	2	2	1		2	2	2	
HR			2	2			2	3	1				2	1	1	2	1	1		1	1	1	
CY																							
CZ	1		1	1	1		1			2			1		1	2		1	2	2		1	
DK			1	1			1						1	2	1	1	1	2	1		2	1	
ES	2		3		1		1				1			1						2	1	1	
EE	2	2	2	2	1			2	2	2			3		1	2		1	1	1	1	2	
FI			2	1		1	1		1				1	2	1	1		2		1	2	1	
FR	2		1	1	1		1						1	2	2			3	1		3	2	
DE		2	2	2			2	1	1	1				2	1	2		1	2	2		1	
GR	1		2	2	3	1	3	3	2			1	2	1	2	2		3	2	1	1	2	
HU	2	3	3	3	3	3	3	3	3				3	2	2	3	2		3	2		3	
IT				2		2	1	1			1	1	1	2		1	1	2	1	1	2	1	
IE	1		2	2	3		3	2	3	1	1		2	2	1	2	1	3	2	2	2	3	
LT	3	3	2	2	2		1				2		1		2			2			2	2	
LV	2		3			2							1		2			1		1	2	1	
LU														2					2			1	
MT	1			1			3	2	2	2		1	3	2		2		1	1	1		2	
NL			2	1			2	1		1			2	3		2		1	2	2		1	
NO		1		1			3	1			1		1	2		2	1	1	2	1		2	
PL	1	1	3	3	2	2	3	2	2	1	1		2	2	1	2	1	1	3	2	1	3	
PT	1	1	2	2			1	1	3		1		1	3	2	2		3		2		2	
RO	2	1	2	2	1		2	2	1		1		1	2		2		2	2	2	1	3	
SK	3	3	1	1	2		1	2	1		1		2	2	2	2		2	1	1		2	
SL	1		2	2	2	2	2	2	3	1	1	1	3	2	2	2	1	3	2	2		2	
SE			1	2		2	1	1					1	2	2			2	1	1	3	1	
CH				1	2		2	1	1		1		1	3			1	3	1		1	1	
UK																							
UK - ENG				2			2			2		2		3			1	1	1		1	2	
UK - SCO			1	2	1		2	1	1				3	3	1	2		2	1	2		2	
UK - WAL		1		1	1		1	2	2				2	2	1	2		2	1	1		2	
UK - NIR	1		2	2	1		1	2	1			1	2	2	1	2		2		2		2	

M6: A Térbeli Tervezés Európai Modelljének (TEM) indikátorai

TEM1. „Európai” célok és témák megjelenése a tervezési tartalomban

Állapot (2017)

	indikátor	Számítása	forrása	max ³⁶ érték	min érték
A1	A 2014-2020-as kohéziós politika (Európa2020) 11 tematikus céljának, mint témáknak a megjelenése a térbeli tervekben	Tematikus célonként (Ld. KSK) 1p (ha a válasz: részben); 2p (ha a válasz: egyik legfontosabb)	Kulcsszakértői felmérés (9. kérdés)	17	8
A2	EU alapkoncepciók (Gazdasági növekedés, nemzetközi versenyképesség, területi kohézió, területi tőke) megjelenése térbeli tervekben	alapkoncepcióként 1p (ha a válasz: részben); 2p (ha a válasz: egyik legfontosabb)	Kulcsszakértői felmérés (17. kérdés)	8	3
A3	EU stratégiák hivatkozása (Európa2020, Területi Agenda2020, Lipseai Karta) országos, regionális, városi tervekben	stratégiáknként igen válaszokként 1-1- p (városi, régió, és országos szintre külön-külön)	Kulcsszakértői felmérés (9. kérdés)	9	0
A4	A Területi Agenda2020 területi prioritásainak megjelenése regionális és országos térbeli tervekben	Célonként és tervszintenként 1-1p az igen válaszokra (a "részben" és "nem" válasz esetén 0p). Területi prioritások: 1. policentrikus fejlődés; 2. területileg kiegyensúlyozott fejlődés; 3. integrált fejlesztés a városokban, mint a növekedési motorokban; 4. Integrált fejlesztés a vidéki térségekben; 5. Határon átnyúló és transznacionális terek integrálása; 6. régiók versenyképességének erősítése az erős helyi gazdaság bázisán; 7. Régiók ökológiai, táji és kulturális értékeinek összekapcsolása és ezekkel való gazdálkodás; 8. Közszolgáltatásokhoz információhoz és tudáshoz való korrekt és megfizethető hozzáférés; 9. Városi központok elérésének fejlesztése perifériákon; 10. Hely/terület alapú politikák és fejlesztés.	Kulcsszakértői felmérés (18. kérdés)	19	0
A5	Európai célok és témák megjelenése az országos stratégiában/tervben	EU2020 (0-3p), Területi Agenda2020 területi prioritásai (0-3p), Területi Agenda témák (0-3p)	Országos tervdokumentum elemzése	8	2

Összesítő értékelés (súlyokkal):

EU célok és témák megjelenése 2017 (állapot) = (A1 + A2 + A3 + (A4/2) + A5) * 0,75

- Maximum összesített érték: 31,13
- Minimum összesített érték: 14,63

³⁶ A minimum és maximum értékek a mintában értendőek (nem a lehetséges terjedelmet jelölik ki).

Változás (2002-2017)

	indikátor	Számítása	forrása	max érték	min érték
V1	A 2014-2020-as kohéziós politika 11 tematikus céljainak, mint témáknak megjelenésének változása a térbeli tervekben 2002 óta	Tematikus célonként (Ld. KSK) +/- 1-1p (felértékelődött/gyengült.)	Kulcsszakértői felmérés (9. kérdés)	8	1
V2	EU alapkoncepciók (Gazdasági növekedés, nemzetközi versenyképesség, területi kohézió, területi tőke) megjelenésének változása térbeli tervekben	Alapkoncepcióként +/- 1-1p (felértékelődött/gyengült.)	Kulcsszakértői felmérés (9. kérdés)	4	0
V3	EU stratégiák hivatkozása (Európa2020, Területi Agenda2020, Lipcsei Karta) országos, regionális, városi tervekben	stratégiánként igen válaszként 1-1- p (városi, régió, és országos szintre külön-külön)	Kulcsszakértői felmérés (9. kérdés)	9	0
V4	A Területi Agenda2020 területi prioritásainak megjelenése regionális és országos térbeli tervekben	Célonként és tervszintenként 1-1p az igen válaszokra (a "részben" és "nem" válasz esetén 0p). Területi prioritások: 1. policentrikus fejlődés; 2. területileg kiegyensúlyozott fejlődés; 3. integrált fejlesztés a városokban, mint a növekedési motorokban; 4. Integrált fejlesztés a vidéki térségekben; 5. Határon átnyúló és transznacionális terek integrálása; 6. régiók versenyképességének erősítése az erős helyi gazdaság bázisán; 7. Régiók ökológiai, táji és kulturális értékeinek összekapcsolása és ezekkel való gazdálkodás; 8. Közszolgáltatásokhoz információhoz és tudáshoz való korrekt és megfizethető hozzáférés; 9. Városi központok elérésének fejlesztése perifériákon; 10. Hely/terület alapú politikák és fejlesztés.	Kulcsszakértői felmérés (18. kérdés)	19	0

Összesítő értékelés (súlyokkal):

EU célok és témák megjelenése 2002-2017 (változás) = ((V1*2) + (V2*2) + V3 + (V4/2)) * 0,75

- Maximum összesített érték: 29,63
- Minimum összesített érték: 8,25

TEM2. A földrajzi téralakítás átfogóbb koncepciójának szakpolitikai megjelenése

Állapot (2017)

	indikátor	Számítása	forrása	max érték	min érték
A1	Országos térbeli/területi stratégia	2017-ben van 1p	országos tervelemzés, Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	1	0
A2	Átfogó értelmezés az országos tervdokumentumban	térbeli tervezés/fejlesztés fogalom ill. értelmezésének megjelenése (0-3p) + ágazati koordináció megjelenése (0-3p)	Országos tervdokumentum elemzése	6	0
A3	Területi Agenda 2020 koncepcióinak megjelenése	TA-ban megjelenő alapkoncepciók pl. területi kohézió vagy ehhez kapcsolódó értelmezés (pl. területi harmónia), területi tőke megjelenése (0-3p)	Országos tervdokumentum elemzése	2	0
A4	Területi kohézió, területi tőke koncepcióinak megjelenése a területi/városi/térbeli tervekben, stratégiákban	válaszok: "egyike a legfontosabb témáknak" 2p, "részben jelenik meg" 1p (mindkét téma esetében)	Kulcsszakértői felmérés 9. kérdés	4	1
A5	Ágazatok rendelkeznek térségi ill városi tervvel/programmal	Az alábbi politikák ha rendelkeznek térségre (1-1p), városra (1-1p) tervvel programmal: Gazdaságpolitika, szociálpolitika, környezetpolitika, oktatás- és foglalkoztatáspolitiká, K+F+I politika, közlekedéspolitiká, Kohéziós politika nemzeti megvalósítása	Kulcsszakértői felmérés 5.1 kérdés	14	0
A6	Ágazatok rendelkeznek-e szakpolitikájuk megvalósításában formalizált koordinációval térségekkel, városokkal	Az alábbi politikák ha rendelkeznek formalizált koordinációval régiókkal (1-1p), városokkal (1-1p): Gazdaságpolitika, szociálpolitika, környezetpolitika, oktatás- és foglalkoztatáspolitiká, K+F+I politika, közlekedéspolitiká, Kohéziós politika nemzeti megvalósítása. Korrekció: Azon országokban, melyekben a horizontális koordinációs kapacitás alacsony ott a kérdőívekből kapott értékeket csökkentettük a felére (ESPON 2.3.2 p. 37 alapján, kisebb mértékben ahol erős átf-integrált a tervezés, amely ezt biztosíthatja (NO))	ESPON2.3.2., Kulcsszakértői felmérés 5.2 kérdés	14	0
A7	Európai tervezési modell (hagyomány) besorolás	Regionális-gazdasági modell 1p, Átfogó integrált modell 2p, másik két típus 0p (több típusba tartozás esetén átlag)	ESPON2.3.2.	2	0

Összesítő értékelés (súlyokkal):

Átfogó téralakítás értelmezése 2017 (állapot) = (A1*2) + (A2/2) + A3 + A4 + (A5/2) + (A6/2) + (A7*2)

- Maximum összesített érték: 25,5
- Minimum összesített érték: 15

Változás (2002-2017)

	indikátor	Számítása	forrása	max érték	min érték
V1	Országos térbeli/területi stratégia	Az elmúlt 15 évben létrejött ez a tervi műfaj 1p (eltűnt -1p)		1	0
V2	Területi Agenda 2020 koncepcióinak megjelenése	Területi Agenda2020-ban megjelenő alapkoncepciók pl. területi kohézió vagy ehhez kapcsolódó értelmezés (pl. területi harmónia), területi tőke megjelenése (0-3p)	Országos tervdokumentum elemzése	2	0
V3	Területi kohézió, területi tőke koncepcióinak megjelenésének változása 2002-2017 között a területi/városi/térbeli tervekben, stratégiákban	nőtt / csökkent +/- 1p (mindkét téma esetében)	Kulcsszakértői felmérés 9. kérdés	2	0
V4	Az ágazati politikák térbeli (térségi/városi) dimenziójának változása	Változása az elmúlt évtizedben (+/-0,5) és várhatóan a jövőben (+/-0,5)	Kulcsszakértői felmérés 6 és 7. kérdés	1	-1
V5	Ágazatoknak "üzenő" integrált stratégiák megjelenése különböző szinteken	A tervdokumentum megjelenése szintenként, tértípusonként (1-1p)	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	5	0
V6	Európai tervezési (hagyomány) modellek közötti váltás	urbanizmus, területhasználat modell felé -1, regionális gazdasági felé +1, átf.integrált felé további+1p	ESPON2.3.2.	2	-1

Összesítő értékelés (súlyokkal):

Átfogó téralakítás értelmezése 2002 – 2017 (változás) = (V1*2) + V2 + (V4*4) + V5 + (V6*2)

- Maximum összesített érték: 15
- Minimum összesített érték: 1

TEM3. A tervezés új tereinek létrejötte**Állapot (2017)**

	indikátor	Számítása	forrása	max érték	min érték
A1	EGTC-k száma, amelyekben tag	EGTC cbc térségek száma, amiben érintett (0,25p), amiben székhely is (0,5p)	Committee of Regions nyilvántartása	11,25	0
A2	Új terek megjelenése az országos tervdokumentumban	Európai tér (abban való pozicionálás) megjelenése (0-3p) + városregió megjelenése (0-3p) + határon átnyúló együttműködés(tér) megjelenése (0-3p) + makrorégió megjelenése (0-3p) + egyéb új/funkcionális tér megjelenése (0-3p)	Országos terv elemzése	13	0
A3	Részvétel európai makroregionális stratégiában (EMS)	egész ország 2p/EMS, ország egy része benne van 1p/EMS	Európai Bizottság	6	0
A4	Városregiók tervezés jelenléte	Tervi műfajonként 1-1p	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	2	0
A5	Egyéb funkcionális terek tervezésének jelenléte	Tervi műfajonként 1-1p	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	1	0

Összesítő értékelés (súlyokkal):

- Új terek tervezése 2017 (állapot) = $A1 + A2 + A3 + (A4*3) + (A5*2)$
- Maximum összesített érték: 29,25
- Minimum összesített érték: 6,75

Változás (2002-2017)

	indikátor	Számítása	forrása	max érték	min érték
V1	EGTC-k száma, amelyek létrehozásában részt vett	EGTC cbc térségek száma (amiben érintett*0,25p, amiben székhely is *0,5 , de max 9p)	Committee of Regions nyilvántartása	11,25	0
V2	Határon átnyúló tervezés erősödése/gyengülése	A határon átnyúló tervezés megjelenése / eltűnése 2002 és 2017 között (tervi műfajonként +/- 1p)	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés (határon átnyúló tervek változása)	2	-1
V3	Részvétel európai makroregionális stratégiában (EMS)	Ha az időszak során belekerült bármelyikbe 1p	Európai Bizottság	2	0
V4	makroregionális léptékű tervezés erősödése/gyengülése	Makroregionális léptékű tervezés megjelenése / eltűnése 2002 és 2017 között (tervi műfajonként +/- 1p)	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés (makroregionális tervek változása)	2	-1
V5	Városregiók tervezés jelenlét változása 2002 és 2017 között	Tervi műfajonként megjelenés/eltűnés +/- 1p	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	1	0
V6	Egyéb funkcionális tér tervezés jelenlét változása 2002 és 2017 között	Tervi műfajonként megjelenés/eltűnés +/- 1p	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	1	0
V7	Új tervezési szint megjelenése	Az időszak során új területi szinten jelent meg tervezés 1p, (nemrég létrejött szint eltűnése -1p)	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	1	-1

Összesítő értékelés (súlyokkal):

Új terek tervezése 2002-2017 (változás) = $V1 + (V2*2) + V3 + (V4*2) + (V5*3) + (V6*2) + (V7*5)$

- Maximum összesített érték: 19,5
- Minimum összesített érték: 1,75

TEM4. Tervezési eszközök hangsúlyváltozása: „puha” és integrált eszközök terjedése**Állapot (2017)**

indikátor	Számítása	forrása	max érték	min érték	
A1	"Puha" jellegű tervtípusok aránya az összes terven belül (határon túlyuló és transznacionális és egyéb funkcionális terek tervezés nélkül)	jelen lévő puha (koncepció-stratégia, perspektíva, integrált stratégia) / összes tervtípus (%) (Az értékelésben csak a 40% fölötti értékeket vettük figyelembe) (határon túlyuló és transznacionális és egyéb funkcionális terek tervezés nélkül)	Kulcsszakértői felmérés 12. kérdés	0,69	0,4
A2	Tervezésben alkalmazott szakemberek között a nem műszaki-építész végzettségűek aránya	Üzleti+közgazdasági+geográfus+környezeti tanulmányok+tervezés végzettségekre adott válaszok értéke (jelentős 1-1, fontos 2-2p) / építész+mérnök+ tájépítész végzettségekre adott válaszok értéke (jelentős 1-1, fontos 2-2p) (az értékelésbe csak egy fölöttiek jelentenek pozitív értéket vagyis -1)	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	4	0,25
A3	A térbeli területi fejlődés és térbeli hatások minitoringjának jelenléte országos vagy regionális szinten	Sok esetben jelen van: 2p, néhány esetben megjelenik: 1p	Kulcsszakértői felmérés 15.5 kérdés	2	0
A4	Urbanizmus témáinak megjelenése a városi/térségi/térbeli tervekben	építész szabályozás, városkép alakítás témáinak megjelenése a tervekben (különlkülön). Válaszok: részben: 0,5, szinte egyáltalán nem: 1, Ha az építésszabályozás az egyike a legfontosabb témáknak, akkor: 0p, ha mindkét téma az egyik legfontosabb: -1p	Kulcsszakértői felmérés 9. kérdés	1,5	-1
A5	A terület folyamatainak megfigyelése és kontrollálása milyen jelentőségű a tervezésben	válaszok: részben: 0,5p; fontos: 1p; domináns: 2p	Kulcsszakértői felmérés 13. kérdés	2	0
A6	Országos tervdokumentumban az integrált jelleg megjelenése	A dokumentum integrált jellege (0-3p); a végrehajtás integrált jellegének megjelenése (0-3p), saját politika vs. társ-gazd-i politikák eszköze (0-3p)	Országos tervdokumentum elemzése	6	0
A7	Országos tervdokumentumban a "puha" eszközök aránya	szabályozási eszközök jelenléte (0-3p*2) + urbizmus jelenléte (0-3*-1) + területi stratégiaépítés megjelenése (0-3p*2) + alsóbb szintek tervezésének megjelenése (0-3p) + területi monitoring megjelenése (0-3p*2)	Országos tervdokumentum elemzése	12	0

Összesítő értékelés (súlyokkal):

Új típusú tervezési eszközök 2017 (állapot) = (((A1-0,4)*7) + A2 + A3 + (A4*3) + (A5*2) + (A6/3) + (A7/3))*1,5

- Maximum összesített érték: 24,34
- Minimum összesített érték: 4,1

Változás (2002-2017)

	indikátor	Számítása	forrása	max érték	min érték
V1	Puha jellegű tervek megjelenése	(2002 óta megjelent "puha" tertípusok száma - 2002 óta megjelent "kemény" tertípusok száma) / összes tertípus száma (%)	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	0,65	-0,273
V2	A hagyományos és a kevésbé formalizált tervek arányának változása	Hagyományos formalizált tervek erősödése -1p, kevésbé formalizált tervezés erősödik:1p, ha kevésbé form. erősödik és a hagyományos tervezés gyenül is: 2p	Kulcsszakértői felmérés 8.2. kérdés	2	-1
V3	Új típusú eszközöket előtérbe helyező tervezési reform	(ilyen jellegű reform léte 0,5-1p)	Kulcsszakértői felmérés 10.2. kérdés	1	0
V4	A térbeli területi fejlődés és térbeli hatások minitoringjának jelenléte országos vagy regionális szinten	bővült / gyengült +/-1p, ha a jövőben erősödik /gyengül +/-1p	Kulcsszakértői felmérés 15 kérdés	2	-1
V5	Urbanizmus témáinak megjelenésének változása a városi/térségi/térbeli tervekben	építész szabályozás, városkép alakítás témáinak megjelenése a tervekben (külön-külön). Gyengült/erősödött: +/-1-1-p	Kulcsszakértői felmérés 9. kérdés	1	-2
V6	A terület folyamatainak megfigyelése és kontrollálása milyen jelentőségű a tervezésben - változása	2017-re és 2002-r4e adott válaszok értékének különbsége (+/-1-2p)		1	-2

Összesítő értékelés (súlyokkal):

Új típusú tervezési eszközök 2002-2017 (változás) = ((V1*3) + (V2*3) + (V3*2) + V4 + (V5*3) + (V6*2))*2

- Maximum összesített érték: 20
- Minimum összesített érték: -8,5

TEM5. A tervezési folyamat és területi governance új formái**Állapot (2017)**

	indikátor	Számítása	forrása	max érték	min érték
A1	Területi governance formák jelenléte	A kérdésben megadott öt területi governance forma* jelenléte (néhány esetben jelen van: 1-1p; sok esetben jelen van: 2-2p) *1.ágazatok/szektorok formalizált koordinációja régióban/városban; 2. területek többszintű governance-e; 3. városrégiós governance; 4.területek kormányzásának egyéb új formái; 5. térbeli folyamatok és hatások rendszerszerű monitoringja országos és/vagy regionális szinten	Kulcsszakértői felmérés (15. kérdés)	9	2
A2	Új területi governance formák megjelenése az országos tervben/stratégiában	Multi-level governance (0-2p) és városrégiós tervezés (0-2p) megjelenése	Országos tervdokumentum elemzése	5	0
A3	Ágazatok rendelkeznek-e szakpolitikájuk megvalósításában formalizált koordinációval térségekkel, városokkal	Az alábbi politikák ha rendelkeznek formalizált koordinációval régiókkal (1-1p), városokkal (1-1p): Gazdaságpolitika, szociálpolitika, környezetpolitika, oktatás- és foglalkoztatáspolitiká, K+F+I politika, közlekedéspolitiká, Kohéziós politika nemzeti megvalósítása. Korrekció: Azon országokban, melyekben a horizontális koordinációs kapacitás alacsony ott a kérdőívekből kapott értékeket csökkentettük a felére (ESPON 2.3.2 p. 37 alapján, kisebb mértékben ahol erős átf-integrált a tervezés, amely ezt biztosíthatja (NO))	ESPON2.3.2., Kulcsszakértői felmérés 5.2 kérdés	14	0
A4	Tervezésben alkalmazott szakemberek között a nem műszaki-építész végzettségűek aránya	Üzleti+közgazdasági+geográfus+környezeti tanulmányok+tervezés végzettségekre adott válaszok értéke (jelentős 1-1, fontos 2-2p) / építész+mérnök+ tájépítész végzettségekre adott válaszok értéke (jelentős 1-1, fontos 2-2p) (az értékelésbe csak egy fölöttiek jelentenek pozitív értéket vagyis -1)	Kulcsszakértői felmérés 2. kérdés	4	0,25

Összesítő értékelés (súlyokkal):

Folyamat és governance új formái 2017 (állapot) = A1 + A2 + (A3/3) + A4

- Maximum összesített érték: 20,83
- Minimum összesített érték: 5,87

Változás (2002-2017)

	indikátor	Számítása	forrása	max érték	min érték
V1	Stakeholderek szerepének változása	Civilek (1), helyi vállalatok (2), befektetők (3), állampolgárok és csoportjaik (4), szomszédos helyhatóságok (5), országos és szupranacionális szereplők (6) szerepének változása az elmúlt 15 évben és a jövőben (nőtt +1-1p, csökkent: -1-1p, maradt: 0p)	Kulcsszakértői felmérés (14. kérdés)	12	2
V2	Területi governance formák jelenlétének változása 2002 óta és a jövőben	A kérdésben megadott öt területi governance forma* jelenlétének változása (eddig változás: +/-1-1p, jövőbeli várható változás +/-0,5-0,5p) *1.ágazatok/szektorok formalizált koordinációja régióban/városban; 2. területek többszintű governance-e; 3. városregiós governance; 4.területek kormányzásának egyéb új formái; 5. térbheli folyamatok és hatások rendszerszerű monitoringja országos és/vagy regionális szinten	Kulcsszakértői felmérés (15. kérdés)	6,5	-2
V3	Területi governance formák jelenlétének változása 2002 óta	A kérdésben megadott öt területi governance forma* jelenlétének változása (eddig változás: +/-1-1p) *1.ágazatok/szektorok formalizált koordinációja régióban/városban; 2. területek többszintű governance-e; 3. városregiós governance; 4.területek kormányzásának egyéb új formái; 5. térbheli folyamatok és hatások rendszerszerű monitoringja országos és/vagy regionális szinten	Kulcsszakértői felmérés (15. kérdés)	4	-3
V4	Integrált fejlesztéspolitikai eszközök alkalmazása a 2014-2020 kohéziós politikai végrehajtásban	Integrált területi beruházás (ITI), közösségvezérelt helyi fejlesztés (CLLD) alkalmazásra kerül-e: kisebb mértékben 1-1p, számottevően 2-2-p, kiemelkedően 3-3p	Európai Bizottság adatközlése	5	0

Összesítő értékelés (súlyokkal):

Folyamat és governance új formái 2002-2017 (változás) = V1 + (V3*2) + V4

- Maximum összesített érték: 21
- Minimum összesített érték: -2

M7: A kulcs szakértői felmérés válaszadói

Tipus* ³⁷	Név	Ország	Szervezet	Pozíció ³⁸
M	Annette Klynsner	Denmark	Danish Business Authority	Head of section, planning devision
P	Anthony Ellul	Malta	Malta Chamber of Planners	General Secretary
L	Barbara Pizzo	Italy	Sapienza University of Rome	
L	Bernd Scholl	Switzerland	ETH Zürich	Professor
P	Boštjan Cotič	Slovenia	Urban Planning Institute of the Republic of Slovenia	researcher
T	Branislav Antonić	Serbia	University of Belgrade - Faculty of Architecture	Researcher
A	Caroline Creamer	Ireland	Maynooth University	Research Fellow & ESPON ECP
L	Catarina Camarinhas	Portugal	University of Lisbon	Assistant Professor
M	Colm Downey	Ireland	Department of Housing, Planning and Local Government	Assistant Principal. Planning Policy
A	Csák László	Romania	PLANIFICATIO	CEO
M	David Evers	Netherlands	PBL Netherlands Environmental Assessment Agency	Researcher
P	Dominique Lancrenon	France	Antea Group	Technical manager in spatial planning
P	Doucet Philippe	France	French Society of Planners (Société française des urbanistes)	Member of the Executive Board (Treasurer)
M	Eedi Sepp	Estonia	Ministry of Finance	adviser for Regional Development Department
A	Elean Gagov	Bulgaria	Ministry of regional development and public works	expert
M	Elean Gagov	Bulgaria	Ministry of Regional Development and Public Works	expert level
A	Elin Børrud	Norway	The Norwegian University of Life Sciences	professor
A	Elisabeth Stix	Austria	Austrian Conference on Spatial Planning	team coordination spatial planning
A	Estelle Evrard	Luxembourg	University of Luxembourg	Researcher
A	Feras Hammami	Sweden	University of Gothenburg	Researcher
M	Frantisek Kubes	Czech Republic	Ministry of Regional Development	Head of Unit - Urban Policy
M	Frederick-Christoph Richters	Luxembourg	Ministry of Sustainable Development and Infrastructure, Department of Spatial Planning and Development	Policy advisor
A	Georgia Giannakourou	Greece	National and Kapodistrian University of Athens	Associate Professor of Planning & Environmental Institutions and Policies
A	Geppert Anna	France	University Paris-Sorbonne	Full Professor
A	Gertrud Jørgensen	Denmark	University of Copenhagen	Professor
A	Giancarlo Cotella	Italy	Politecnico di Torino	Associate Professor
P	Hendrik van der Kamp	Ireland	Dublin Institute of Technology	Head of School
P	Ignacio Pemán	Spain	Spanish Association of Technical Planners	Excutive Commite
P	Ingrid Gojevic	Croatia	Croatian Institute for Spatial Development	Head of Service
M	Ingrid Gojević	Croatia	Croatian Institute for Spatial Development	Head of Service for International Cooperation

³⁷ * M: a területért felelős minisztériumi vagy egyéb állami szerv szakembere, jellemzően nemzetközi kitekintéssel
P: gyakorlati tervező nemzetközi perspektívával

A: akadémiai szféra, térbeli (területi, városi) tervezéssel foglalkozó kutató

³⁸ A válaszadó által kitöltött formában.

Tipus ^{*37}	Név	Ország	Szervezet	Pozíció ³⁸
				and Legal and Technical Affairs
A	Jacek Zaucha	Poland	University of Gdansk	Professor
P	Jan Vogelij	Netherlands	Royal Haskoning	Director of spatial development
M	Jana Ondrejiskova	Slovakia	Ministry of Transport and Construction of Slovak republic	
A	János B. Kocsis	Hungary	Corvinus University and Budapest University of Technology and Economics	associate professor
P	João Teixeira	Portugal	Lisbon and Tagus Valley Regional Development Commission	President
P	Joaquim Clusa	Spain	Mur&Clusa Associates	partner
A	Jon P Knudsen	Norway	Oxford Research AS	Attached as senior consultant
P	Joris Scheers	Belgium	ECTP	President
M	Josef Morkus	Czech Republic	Ministry of Regional Development	Head of unit
L	Joséphine	France	SYMPAV	urban planner and economic developer
A	Judyta Wesolowska	Poland	Warsaw University of Technology, Faculty of Architecture	Assistant, academic and researcher
A	Karel Maier	Czech Republic	Czech Technical University	professor
P	Kent G. Dagsland Håkull	Norway	Forum for Municipal Planning	Working Chairman, Vice President
A	Kobe Boussauw	Belgium	Vrije Universiteit Brussel	Assistant Professor
P	Kristin Nordli	Norway	Ministry of Local Government and Modernisation	Senior advisor
A	Kyvelou Stella	Greece	University of Social and Political Sciences of Athens, Dpt of Economics and Regional Development	Associate Professor
P	Laura Lopez Diaz	Spain	Union of Associations of Architects Urban planners (UAAU)	member of the board of directors
A	Laura Verdelli	France	University of Tours	Associate professor
M	Ljiljana Jaksic-Skembarevic	Serbia	Ministry of Construction, Transport and Infrastructure	advisor
A	Ljiljana Vasilevska	Serbia	Faculty of Civil Engineering and Architecture, University of Nis	Full Professor
A	Loris Servillo	EU	KULeuven	research fellow
A	Lubor Fridrich, Jaroslav Tušer	Czech Republic	Institute for Spatial Development	employee
M	M van der Wagt	Netherlands	Ministry of Infrastructure and the Environment	Senior policy advisor
P	Magdalena Belof	Poland	Wrocław University of Science and Technology	Associate Professor
A	Marco Kellenberger	Switzerland	Swiss Federal Office for Spatial Development	Member of Scientific Staff / responsible for Territorial Monitoring
M	Maria José Festas	Portugal		retired expert from public administration
A	Maria Prezioso	Italy	University of Rome "Tor Vergata"	Full professor of Economic Political Geography and Economics and Spatial Planning
A	Marija Burinskiene	Lithuania	Territorial planning research institute of VGTU	Director
P	Markus Hedorfer	Italy	National Association of Town, Regional and Environmental Planners	Member of the Arbitration Committee; Delegate to the ECTP
M	Markus Seidl	Austria	Austrian Conference on Spatial Planning (Secreteriat)	Director
L	Maros Finka	Slovakia	Slovak University of Technology, SPECTRA CE EU	director

Tipus ^{*37}	Név	Ország	Szervezet	Pozíció ³⁸
M	Martijn De Bruijn	Belgium	Environment Department of Flemish government	policy advisor
P	Martin Baloga	Slovakia	Slovk architect society - Asociacion for urbanism and urban planning of Slovakia	chairperson
P	Martin Reents	Germany	Association of Town, Regional and State Planning (SRL)	ECTP Delegate
A	Matti Fritsch	Finland	University of Eastern Finland	Project Researcher
A	Michael Ryckewaert	Belgium	Vrije Universiteit Brussel	Assistant Professor
A	Miklavčič	Slovenia	Ministry of the Environment and Spatial planning	
A	Milena Tasheva - Petrova	Bulgaria		
P	Miodrag Ferencak	Serbia	Association of urban planers of Serbia	Member of the board
P	Miran Gajšek	Slovenia	City of Ljubljana	Head of urban planning
A	Mircea Munteanu	Romania	University of Leuven	alumni
A	Nataša Pichler-Milanovič	Slovenia	University of Ljubljana	Senior Researcher
A	Nick Smith	United Kingdom	University of the West of England	Associate Head
A	Niels Albertsen	Denmark	Aarhus School of Architecture	Professor emeritus
L	Niksa Bozic	Croatia	APE d.o.o.	Planner
L	Nils Aarsaether	Norway	UiT The Arctic University of Norway	Professor
A	Novarina Gilles	France	Laboratoire AE&CC	professor of planning
A	Nucci Lucia	Italy	university of roma tre	associate prof
A	Paulo Silva	Portugal	University of Aveiro	Assistant Professor
A	Pavel Yanchev	Bulgaria		
P	Peter Bassin	Slovenia	Ljubljana Urban Institute	head - project leader
M	Peter Jung	Germany	Federal Ministry of Transport	Senior Adviser
L	Peter Schmitt	Sweden	Stockholm University, Department of Human Geography	Associate Professor
P	Petter Wiberg	Norway	City of Bergen	Head of department - Urban planning
P	Ph.D prof. Sandu Alexandru	Romania	Romanian Registry of Urban Planners	President
M	Phaedon Enotiades	Cyprus	Department of Town Planning and Housing (DTPH)	Spatial Planning Officer; coordinator of Unit, Spatial Planning and Policy for the Countryside/ coordinator of Unit, EU and International Cooperation
P	Pierre Yves Delcourt	Switzerland	Swiss federation of urban planners	past president of the french section and past member of the national board
A	Prof. Dr. Jörg Knieling	Germany	HafenCity University	Professor Urban and Regional Planning
M	Radu Necsuliu	Romania	Ministry of Regional Development, Public Administration and European Funds	head of unit
P	Rainer Bohne	Germany	Association of Town, Regional and State Planning	General Secretary
P	René Attard	Malta	Malta Chamber of Planners	Treasurer
P	Richard Blyth	United Kingdom	Royal Town Planning Institute	Head of Policy Practice & Research
L	Roar Amdma	Norway	Volda University College	Professor
M	Roland Arbter	Austria	Federal Chancellery	Director
M	Roman Vodny	Czech Republic	Ministry of Regional Development	Director of the Department of Spatial Planning
A	Roux Jean-Michel	France	Planning Institute of Grenoble	Director / Dean

Tipus ^{*37}	Név	Ország	Szervezet	Pozíció ³⁸
A	Ruegg Jean	Switzerland	Institute of geography and sustainability, University of Lausanne	Full prof.
P	Ruzica Bogdanovic	Serbia	FCM, Faculty of Architecture, University Union Nikola Tesla, STRAND – Sustainable Urban Society Association, Belgrade, Serbia	Professor Emeritus
P	Sandra Jakopec	Croatia	Association of Croatian urban planners	president
A	Santamaria	France	Interdisciplinary network for European Spatial Planning (Réseau interdisciplinaire pour l'aménagement du territoire européen)	Deputy director
L	Schoeffel, Joachim	Switzerland	HSR University of Applied Sciences	
T	Stefanie Dühr	Netherlands	Radboud University Nijmegen	Professor of European spatial planning systems
A	Tadeusz Kudlacz	Poland	Cracow University of Economics	Head of Department of Regional Economy
M	Tereza Kuncová	Czech Republic	Ministry of Regional Development	Senior Councillor
L	Tijana Dabovic	Serbia	University of Belgrade - Faculty of Geography	Assistant Professor
A	Tobias Chilla	Germany	University of Erlangen	Prof.
A	Tom Becker	Luxembourg	University of Luxembourg	Researcher
A	Tom Coppens	Belgium	U Antwerpen	Senior lecturer
A	Tomasz Komornicki	Poland	Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences	Deputy Director, professor
A	Vincent Goodstadt England	United Kingdom	RTPI	Representative to ECTP
A	Vincent Goodstadt Scotland	United Kingdom	RTPI	European Delegate and Past President
M	Ádám Móricz	Hungary	Hu Ministry for National Economy (Dep. Reg dev planning)	repr. In ESOPN, NTCCP, ETE CBC programmes
P	Vít Rezac	Czech Republic	Association for Urban and Regional Planning of the CR	Vicepresident
P	Márton Péti	Hungary	NSKI	Dep director
P	Vojtech Hrdina	Slovakia	AUREX	partner
P	Géza Salamin	Hungary	MUT HunGARIAN Society for Urban Planning	representative in ECTP
A	Wil Zonneveld	Netherlands	TU Delft; Faculty of Architecture and the Built Environment	Professor of Urban and Regional Planning
A	Wolfgang Pichler	Sweden	The Swedish Agency for Economical and Regional Growth	Analyst/ESPON-ecp
M	Želmíra Kalinová	Slovakia	Ministry of Transposrt and Construction	director of spatial planning department
A	Zimmermann	Germany	TU Dortmund	Professor
P	Zoran Hebar	Croatia	Town planing institut of Zagreb	deputo of director

* M: a területért felelős minisztériumi vagy egyéb állami szerv szakembere, jellemzően nemzetközi kitekintéssel

P: gyakorlati tervező nemzetközi perspektívával

A: akadémiai szféra, térbeli (területi, városi) tervezéssel foglalkozó kutató

M8: A térbeli tervezés európai stratégiái tartalomelemzésének összegzése

A dokumentum					Célrendszer		
Címe ³⁹	év	Jellege	Elfogadó intézmény(ek)	A dokumentumban definiált alapfunkciója	Vízió, végső cél, amihez hozzá járul	Európai fejlődési prioritások kijelölése ⁴⁰	Fejlesztési prioritások, célok
Európai Regionális/Térbeli Tervezési Karta (Torremolinosi Karta)	1983	Szakpolitikai stratégia	Európa Tanács területi tervezésért felelős miniszterek konferenciája (CEMAT)	A tér szervezését kormányzó új közös alapelveket a gazdasági, társadalmi, kulturális és környezeti aspektusok összhangjára. A térbeli tervezés európai jelentésének és programjának kijelölése (demokratikus, átfogó, funkcionális, nagy távlatú)	(Közös elvek és kooperáció a tervezésben, ami hozzájárul a területi különbségek csökkentéséhez, a tér jobb szervezéséhez és használatához, a tevékenységek jobb térbeli eloszlásához, a környezet védelméhez és az életminőség fokozásához)	2	1. Régiók kiegyensúlyozott társadalmi-gazdasági fejlődése; 2. Életminőség fejlesztése; 3. Természeti erőforrásokkal való felelős gazdálkodás, környezet védelme; 4. Racionális területhasználat + 7 db tértípus specifikus céljai
Európai Térbeli Fejlesztés Perspektívái (ESDP)	1999	Szakpolitikai stratégia	Tagállamok térbeli tervezésért felelős miniszterei és az Európai Bizottság	Közös célok és koncepciók az EU területének jövőbeli fejlesztésére/fejlődésére. Szakpolitikai keretrendszer a térbeli hatású EU és nemzeti ágazati politikák és a regionális és helyi hatóságok számára.	Az EU területének kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődése	2	Alapcélok minden régióknak: 1. gazdasági és társadalmi kohézió; 2. A természeti erőforrások és a kulturális örökség megőrzése és menedzsentje; 3. Az európai tér kiegyensúlyozottabb versenyképessége. Célok: 1.1 policentrikus és kiegyensúlyozott térbeli fejlődés; 1.2. Dinamikus, vonzó, versenyképes várostérségek; 1.3. Endogén fejlődés, sokszínű, termelékeny vidéki térségek; 1.4. Város-vidék partnerség; 2 . Tudáshoz és infrastruktúrához való egyenlő hozzáférés; 3. Természeti és kulturális örökség bölcs használata.
Az Európai Kontinens Fenntartható Térbeli Fejlesztési Irányelvei	2000	Szakpolitikai stratégia	Európa Tanács Területi Tervezésért felelős miniszterek konferenciája (CEMAT)	Szakpolitikai keretrendszer, koherens közös stratégia, közös iránymutatás	Hozzájárulás a társadalmi kohézióhoz. Az európai tér fenntartható fejlődése és Európa régiói közötti nagyobb kohézió.	2	1. A területi kohézió erősítése a régiók kiegyensúlyozottabb társadalmi-gazdasági fejlődése és fejlesztett versenyképessége révén; 2. A fejlődés ösztönzése a városi funkciók generálásával és város vidék kapcsolatos fejlesztése; 3. Kiegyensúlyozottabb elérhetőség; 4. Információhoz és tudáshoz való hozzáférés fejlesztése; 5. Környezeti károk mérséklése; 6-7. Elősegíteni és védeni a természeti erőforrásokat és örökséget, fejlődési faktorrá tenni őket; 8. Energia forrás fejlesztése és biztonságuk fenntartása; 9. Minőségi, fenntartható turizmus; 10. Természeti katasztrófák hatásainak korlátozása. + Kilenc európai tértípusra vonatkozó térbeli fejlesztési intézkedések.

³⁹ A dőlt betűvel jelölt dokumentumok nem politikai jellegűek, hanem szakpolitikát megalapozó szakértői dokumentumok.

⁴⁰ *0: érdemben nem jelenik meg / 1 jelen van / 2 markáns an megjelenik

A dokumentum					Célrendszer		
Címe ³⁹	év	Jellege	Elfogadó intézmény(ek)	A dokumentumban definiált alapfunkciója	Vízió, végső cél, amihez hozzá járul	Európai fejlődési prioritások kijelölése ⁴⁰	Fejlesztési prioritások, célok
Az Európai Unió Területi Agendája (TA2007) <i>Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái (TSP)</i>	2007	Szakpolitikai stratégia	Tagállamok térbeli tervezésért és fejlesztésért felelős miniszterei	Cselekvés orientált szakpolitikai keret rendszer jövőbeli együttműködésekre. (2011-ben megújításra/lecserélésre került.)	Diverz régiók versenykéesebb és fenntarthatóbb Európája	2	1. Policentrikus fejlődés és innováció városrégiók és városok networkingjén keresztül; 2. A partnerség és területi governance új formái a rurális és városi területek között; 3. A verseny és innováció klaszterinek támogatása; 4. A Transz Európai Hálózatok (TEN) erősítése és kiterjesztése; 5. Transz-Európai kockázatmenedzsment; 6. Ökológiai struktúrák és kulturális erőforrások fejlődésbeni szerepének erősítése.
Lipcei Karta a fenntartható európai városokról	2007	Szakpolitikai stratégia	Az EU tagállamainak városfejlesztésért felelős miniszterei		Fenntartható városok, integrált fejlesztés, kiegyensúlyozott (policentrikus) fejlődés.	1	1. Integrált városfejlesztési politika nagyobb fokú alkalmazása - Minőségi közterek létrehozása és ösztönzése - Infrastruktúra modernizálása és energiahatékonyság erősítése - Proaktív innováció és oktatási politikák 2. Hátrányos helyzetű városrészek (és részcélok) - Stratégiák a fizikai környezet megújítására - Helyi gazdaság és munkaerőpiaci politika erősítése - Proaktív oktatási és képzési politika gyermekeknek és fiataloknak - Hatékony és megfizethető városi közlekedés ösztönzése -
Zöld könyv a területi kohézióról	2008	<i>Diskurzust orientáló jelentés. Nem térbeli tervezési stratégia!</i>	<i>az Európai Bizottság közleménye</i>	<i>A területi kohézióra vonatkozó diskurzus elindítása, tematizálása</i>	<i>Előnyt kovácsolni a területi sokféleségből</i>	0	
Az Európai Unió Területi Agendája 2020 (TA2020) <i>Megújított Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái (TSP)</i>	2011	Szakpolitikai stratégia	Tagállamok térbeli tervezésért és területi fejlesztésért felelős miniszterei	Cselekvés orientált szakpolitikai keretrendszer a területi kohézió megvalósítására és stratégiai orientáció az EU, tagországok, régiók szakpolitikái számára	Diverz régiók befogadó, intelligens és fenntartható Európája. Területi kohézió a harmonikusabb és kiegyensúlyozottabb Európáért.	2	1. Policentrikus és kiegyensúlyozott területi fejlődés támogatása; 2. Integrált fejlesztés ösztönzése városokban (növekedés motorjai) vidéki térségekben (különböző típusaik szerint) és speciális adottságú térségekben (7 típus); 3. Területi integráció a határon átnyúló és transznacionális funkcionális térségekben; 4. Globális versenyképesség ösztönzése a régiókban erős helyi gazdaságokon alapulva (beleértve a helyi gazdaságfejlesztést is.); 5. Területi összekapcsoltság egyéneknek, közösségeknek és vállalkozásoknak; 6. A térségek ökológiai, táji és kulturális összekapcsolása és ezekkel való gazdálkodás.
Az Európai Unió Urban Agendája	2016	<i>Együttműködési keret (platform) Nem térbeli tervezési stratégia!</i>	<i>Városi ügyekért felelős miniszterek</i>	<i>Az EU célok és szakpolitikák és kapcsolódó nemzeti célok jobb megvalósulásához integrált és koordináló segítséget adni városi dimenzióban.</i>	<i>(Nincs víziója, csak eszköz kíván lenni az EU célok, politikák megvalósításában)</i>	0	<i>(Nincsenek prioritások célok, csak megvitandó, kidolgozandó témái jövőbeni együttműködéseknek)</i>

Címe	Mechanizmusokra vonatkozó "üzenetek" ⁴¹									Főbb ösztönzött új terek
	Tervezési kultisfogalma	Integrált fejlesztés*	Stratégiák, kooperációk, víziók ösztönzése*	Térbeli tervezés/fejlesztés átfogóbb logikája*	Ágazatok szerepe és koordinációja*	Szintek közötti kooperáció (vertikális)*	Szereplők közötti kooperáció és koordináció *(horizontális)	Társadalmi és stakeholder érvényesítés*	Új beavatkozási terek*	
Európai Regionális/Térbeli Tervezési Karta (Torremolinisi Karta)	térbeli tervezés	0	1	2	1	2		1	2	európai tér; határokon átnyúló beavatkozások, spec adottságú térségek, funkcionális terek
Európai Térbeli Fejlesztés Perspektívái (ESDP)	térbeli fejlesztés/fejlesztés	1	2	2	2	1	1	0	2	EU és európai tér; határon átnyúló és transznacionális együttműködések, területi együttműködés bevezetése; város-vidék egység
Az Európai Kontinens Fenntartható Térbeli Fejlesztési Irányelvei	fejlesztés orientált térbeli tervezés, térbeli fejlesztés/fejlesztés	1	1	2	1	2	2	2	1	európai tér; határon átnyúló és transznacionális együttműködések és dialógus a témakörben
Az Európai Unió Területi Agendája és Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái (TSP)	területi kohézió	2	2	2	1	2	2	1	1	EU tér, határon átnyúló és transznacionális együttműködések, területi együttműködés bevezetése; város-vidék egység
Lipcei Karta a fenntartható európai városokról	integrált városfejlesztés	2	1	1	1	2	2	2	1	városrégió, nemzeti szint szerepe, stb.
Zöld könyv a területi kohézióról	területi kohézió	1	nr	nr	1		nr	nr	2	0
Az Európai Unió Területi Agendája 2020 és a Megújított Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái (TSP)	területi kohézió	2	2	2	2	2	1	1	2	EU tér, határon átnyúló terek, várostérségek, város-térségek, ökológiai hálózatok, spec adottságú térségek, funkcionális terek területi integrálása, stb.
Az Európai Unió Urban Agendája	(városi dimenziója a politikáknak, területi kohézió)	2	1	nr	2	2	2	2	nr	

Forrás: Saját szerkesztés

⁴¹ *0: érdemben nem jelenik meg / 1 jelen van / 2 markáns an megjelenik, nr: nem releváns az adott dokumentum esetében

M9: A kulcsszakértői felmérés kérdőíve

KEY EXPERT QUESTIONNAIRE

Identification

1.1 Your name:

1.2 Your country, state:
(select "EU" if you work in EU level institution)

1.3 At which level you have primary competence?
(please select maximum of two answers)

EU and other supranational
 National
 Regional
 Local

1.4 Type of your organisation:
(please select maximum of two answers)

Association (institute) of professionals
 Governmental body
 Academic

Other (please specify)

1.5 Name of your organisation(s):

Name of organisation 1. *(in English)*:

Your position/role in the organ:

Name of organisation 2. *(in English)*:

Your position/role in the organ:

Territorial/urban/spatial planning at different levels

2. Please indicate which type of territorial/urban/spatial planning activities exist/existed at different levels in your country in 2017 and 15 years ago:
(One document can cover more of the following types)

	Spatial perspective/concept /strategy	Physical/land use plan (zoning)	Integrated development strategy (addressing more policies)	Building control (regulation)
At federal level	____	____	____	____
National/state	____	____	____	____
Regional (NUTS2 level or similar)	____	____	____	____
Regional (NUTS3 or subregional)	____	____	____	____
Local - municipal	____	____	____	____
Sub local (e.g. part of a city)	____	____	____	____
Cross border territories	____	____	____	____
Transnational (macro) regions	____	____	____	____
City region/metroregion	____	____	____	____
Other functional territories, networks (please specify below)	____	____	____	____

Changes in the last 15-20 years

3. Could you give a statement on how the planning activities and number of plans have changed over the last 15 years in relation to administrative vs functional territories (fuzzy spaces)?

4.1 Please list if there are new types of plans or planning activities emerged over the last 20 years:

4.2 Have new types of plans or new planning activities (incl. strategies, spatial coordination) emerged by the motivation of EU cohesion (regional) policy or its sources?

If yes, please specify new plans, planning processes:

 22%

Spatial dimension in sectorial policies

5.1 Spatial/territorial dimension in sectorial policies of national/state level: Do the following policies have...?

	Plans or programmes for (certain) regions, territories	Plans or programmes for (certain) cities
Economic policy	____	____
Environment policy	____	____
Social policy	____	____
Employment and education	____	____
R+D+Innovation policy	____	____
Transport and infrastructure	____	____
National implementation of EU cohesion policy	____	____

5.2 Spatial/territorial dimension in sectorial policies of national/state level: Do the following policies have...?

	Formalised coordination with regions in policy implementation	Formalised coordination with cities in policy implementation
Economic policy	____	____
Environment policy	____	____
Social policy	____	____
Employment and education	____	____
R+D+Innovation policy	____	____
Transport and infrastructure	____	____
National implementation of EU cohesion policy	____	____

Explanatory note, if any:

Role of territorial/urban/spatial planning

6. Please, give a general statement on how the territorial (incl. urban/regional) orientation and relation to spatial/urban planning of sectorial policies has changed over the last 15 years?

(If you have experience on it)

7. In your view in the next decade territorial dimension of sectorial policies will...

- increase
 remain the same
 decrease
 i don't know

Explanatory note, if any:

8.1 In your country during the last 15 years the general role (and reputation) of spatial/urban/regional planning and spatial development in society has...

- significantly strengthened
 weakened
 strengthened
 significantly weakened
 remained the same
 I have no information

8.2 What are the trends concerning traditional and less formalized forms of planning in your country?

- Traditional physical and regulatory planning is strengthening while less formalised forms (integrated strategies, visions, coordination) do not get real significance.
 Less formalised forms of spatial planning and spatial development (integrated strategies, visions, coordination) is strengthening, while physical and regulatory planning is weakening.
 I have other views (please specify below)
 I have no information

Specify here:

Reforms of planning policy

10. Have reform(s) taken place in planning policy in the last 15 years (or ongoing)?

- No, only small changes in regulation without significance
 Smaller modification in regulations /institutions without real change
 Significant change
 Radical reform
 I have no information

Direction of reforms

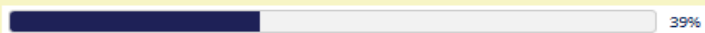
10.2 Please specify the year and the main directions of reform of planning policy:

(Only if you selected *significant change* or *radical reform* in the previous question)

Themes of territorial/urban/spatial planning

9. To what extent these following themes are addressed in territorial/urban/spatial plans, strategies in your country? (Consider those types of documents you know more.)

	in 2017	Its relevance in the last 15 years
High quality environment for citizens	____	____
High quality services of general interest (access to all)	____	____
Increase wellbeing	____	____
Supporting economic growth	____	____
Research, development and innovation	____	____
International competitiveness	____	____
High quality human resource (e.g. education, training, skills)	____	____
Regulating, controlling constructions	____	____
Social inclusion, helping the poor	____	____
Practicing democracy in communities	____	____
Environment protection	____	____
Climate change, adaptation and risk management	____	____
Demographic change	____	____
Programming of public investments (use of funds)	____	____
Implementation of EU cohesion policy	____	____
Sustainable transport, key network infrastructure	____	____
Shaping cityscape	____	____
Control urbanisation (e.g. limit urban growth /sprawl)	____	____
Green spaces, green infrastructure	____	____
Low carbon and energy efficiency	____	____
Access to and use info-communication technologies	____	____
Competitiveness of small and medium enterprises	____	____
Enhancing institutional capacity of public authorities and stakeholders, public administration	____	____
Territorial cohesion	____	____
Territorial capital	____	____
Conserving, protecting cultural and natural heritage	____	____

Prev **Next**

Formalised qualification

11.1 Do formalised qualification – recognition of profession urban/regional/spatial planner (licence or requirement to act as a planner) exist in your country?

- Yes, certain planning activities are regulated
- Yes, most urban and regional planning activities are regulated
- Yes, there is qualification of a professional association (NGO) body, which is legally not binding
- There is no formal requirement.
- I have no information

11.2 How this recognition of qualification (its legislation) changing in your country? (if it is changing)

Professions in territorial/urban/spatial planning

12. What professional backgrounds are applied typically in spatial/urban/regional and development planning in your country?

	Important	Significant	Rare	No information
Architecture	☐	☐	☐	☐
Business administration	☐	☐	☐	☐
Economics	☐	☐	☐	☐
Engineering	☐	☐	☐	☐
Environmental studies	☐	☐	☐	☐
Geography	☐	☐	☐	☐
Landscape architecture	☐	☐	☐	☐
Planning (as a separate degree)	☐	☐	☐	☐
Social sciences (e.g. sociology)	☐	☐	☐	☐
Other (please specify below)	☐	☐	☐	☐

Specify here:

Explanatory notes, if any:

Style of planning

13. In the practice in your country to what extent is planning about...?

	In 2017	15 years ago (around 2002)
Necessary administrative and management process of the legitimate a public (national, regional or local) authority	____	____
Creative (or scientific) activity of the expert planner(s)	____	____
Observing and controlling processes of the territory	____	____
Cooperation of actors (NGO-s of the territory)	____	____
Coordination among players, sectors and policies	____	____
Mutual learning from each other	____	____

New forms of territorial governance

15. Do the following new forms of territorial governance exist/ed in the practice of your country?
(Leave it empty if you do not have information)

	in 2017	15 years ago (cc 2002)	In the next years (future)
Formalised horizontal coordination of sectors in regions (or cities)	____	____	____
Multi level governance of territories	____	____	____
City region governance	____	____	____
Other new forms of governance of territories (broad partnership with private and civic actors, shared responsibilities, strate	____	____	____
Systemic monitoring of spatial development and spatial impacts at national or regional level	____	____	____

Explanatory notes, if any:

Planning documents

16. Do you know...?

	In details	A bit	No
Territorial Agenda 2020 of the EU	☐	☐	☐
Europe2020 Strategy	☐	☐	☐
European Spatial Development Perspectives (ESDP)	☐	☐	☐

17. In the main planning documents is there normally any kind of reference to the following documents?

	To Territorial Agenda 2020 of the EU	To Europe2020 Strategy	To Leipzig Charter
In National spatial documents	____	____	____
In Regional documents	____	____	____
In City plans and development document	____	____	____

European priorities in domestic documents

18. Please, indicate the appearance of the following European territorial development priorities in national or regional planning strategies/plans of your country:
(Please consider documents you know more)

	In national /state level spatial document(s)	In regional document(s) (typically)
Polycentric development	____	____
Regionally balanced development (catching up)	____	____
Integrated development in cities, as motors of growth	____	____
Integrated development in rural areas	____	____
Integration of border crossing and transnational functional territories	____	____
Strengthening competitiveness of regions based on strong local economies	____	____
Managing and connecting ecological, landscape and cultural values of regions	____	____
Fair and affordable accessibility to services of general interest, information, knowledge and mobility	____	____
Improving accessibility of urban centres in peripheries	____	____
Improving either accessibility or economic connections towards Asia	____	____
Place / territory based policies and development	____	____

Changes in the EU

19. In your opinion after the BREXIT...

	Agree	Disagree
The urban and territorial (spatial) planning policies and practices of EU member states will be becoming more similar to, or compatible with each other	☐	☐
Europeanisation and convergence of regional/spatial/urban planning policies and practices of member states will slow down or stop	☐	☐
The impact of EU policies on regional/spatial/urban planning will decrease	☐	☐
Regional/spatial/urban planning will change anyway regardless the number of member states	☐	☐

Any other comment on it?

Models of territorial/urban/spatial planning

20. In your view which model of spatial planning is significant in the planning policy and practice of your country now, in the past and in the future ?
(For understanding, please see the illustration below)

	15 years ago	Today	Its role in the future will be
Land use management	____	____	____
Regional economic development	____	____	____
Comprehensive integrated (with coordination of policies and sectors)	____	____	____
Urbanism (urban design)	____	____	____

A model of spatial planning:

Land use management
Regulation of land use change through strategic and local plans

Comprehensive integrated
Coordination of spatial impacts of public policy through a framework

Regional economic
Regional economic and social disparities through public intervention programmes in infrastructure and development

Urbanism
Urban design, townscape and building control through zoning and codes

Models of spatial planning in Western Europe
Source: Nadin (2008) based on the EU Compendium of Spatial Planning Systems and Policies (CEC 1997a).

Köszönetnyilvánítás

Doktori dolgozatomhoz elvezető hosszúra nyúlt utamat nagylelkű segítség kísérte végig Európa szinte minden tájáról. Kutatásom legszebb meglepetését az a kollegiális és önzetlen támogatás jelentette, amely ékesen igazolta, hogy létezik az európai tervezés tudományos szakmai közössége. Csupán terjedelmi okokból csak a mellékletben sorolhattam fel azt a 120 kutató és tervező kollégát, akik Európa 31 országából egy-egy órát szántak kérdőíves formájú szakértői interjúim megválaszolására, és közülük sokan rendszeresen segítettek tanácsaikkal, anyagaikkal, válaszaikkal munkámat, továbbá azt 28 kollégát, akik olykor 2-3 órát is rászántak mélyinterjúimra.

Szeretném megköszönni Péti Mártonnak, témavezetőmnek és munkatársamnak a közös munkáink építő élményeit és türelmes, értő segítségét a kutatásom egésze során. Köszönettel tartozom Tóth Tamás témavezetőmnek, akinek határozott ösztönzése és praktikus segítsége a fokozatszerzés útvesztőiben nagy szerepet játszott abban, hogy a dolgozat végül is elkészült. Külön meg kell köszönnöm Andreas Faludinak (Delfti Egyetem), az európai tervezés doyenjének baráti támogatását, aki tiszteletbeli mentoromként segítette kutatásomat, egyes részeredményeim európai kontrollját biztosítva. Ki kell emelnem Stefanie Dühr (Radboud Egyetem) professzor asszony segítségét, aki témám pozicionálásában, majd a kérdőívem tesztelésével segített, csakúgy Branislav Antonicot (Belgrádi Egyetem) és Móricz Ádámot (NGM), akik szintén a kérdőív tesztelésében voltak segítségemre. Vincent Goodstand és Richard Blynth (RTPI) sokat segített a tervezési rendszerek trendjeiben mindenkoron nagy hatású brit tervezés átalakulásának megértésében, Joris Sheers, a European Council of Spatial Planners (ECTP) (akkori) elnökének segítségét a kérdőív terjesztésében. Köszönettel tartozom Tomay Kyrának (PTE) a kvalitatív módszerek, Bathó Gergelynek (GE) a kvalitatív módszertan kialakításában, Sütő Attilának az országos tervdokumentumok elemzésében, Szabó Baláznak a kérdőív technikai kivitelezésében, Nagy Szabolcsnak a kérdőív adatbázisának feldolgozásában, Mohácsi Juditnak a nyelvi korrektúrában nyújtott segítségéért, Lengyel Imrének pedig a munkámat lendületbe hozó tanácsaiért és segítségéért a forráskutatásban. Mivel a dolgozat szakmai pályámból táplálkozik, fontosak mindazok, akik abban segítettek engem. Köszönettel tartozom mindenképp egyetemi tanulmányaim két nagy mesterének, Csatári Bálintnak és Nemes Nagy Józsefnek, akik elindítottak és támogattak szakmai pályámon, továbbá a hazai földrajz- és regionális tudományok mindazon nagyjainak, akiknek előadásaiból és könyveiből felkészültségem pályám elején táplálkozott. A teljesség igénye nélkül közülük hadd emeljem ki Kovács Zoltánt, Pálné Kovács Ilonát, Korompai Attilát, különösen Rechnitzer Jánost és Faragó Lászlót, akiknek közös, országos tervezést megalapozó munkáink inspiráló élményéért is hálás vagyok. Köszönettel tartozom a hajdani Váti stratégiai tervezési és nemzetközi műhelyének, akik közül sokan a dolgozat alapját jelentő szakmai tapasztalataimban kitűnő társaim voltak, valamint vezetőimnek a Magyar Nemzeti Bankban támogatásukért és türelmükért.

Végezetül meg kell vallanom, hogy dolgozatom sosem készült volna el családom áldozatvállalása nélkül, amellyel másfél évre lemondtak rólam közös szabadidőnk nagy részében. Feleségemnek külön köszönöm végtelen támogatását, hogy távollétem alatt családunkat helyettem is gondozta, négy gyermekemnek pedig azt a sok inspirációt, amivel nap mint nap megajándékoznak, s amit - bizony – még az európai tervezés megértése során is hasznosíthatok.